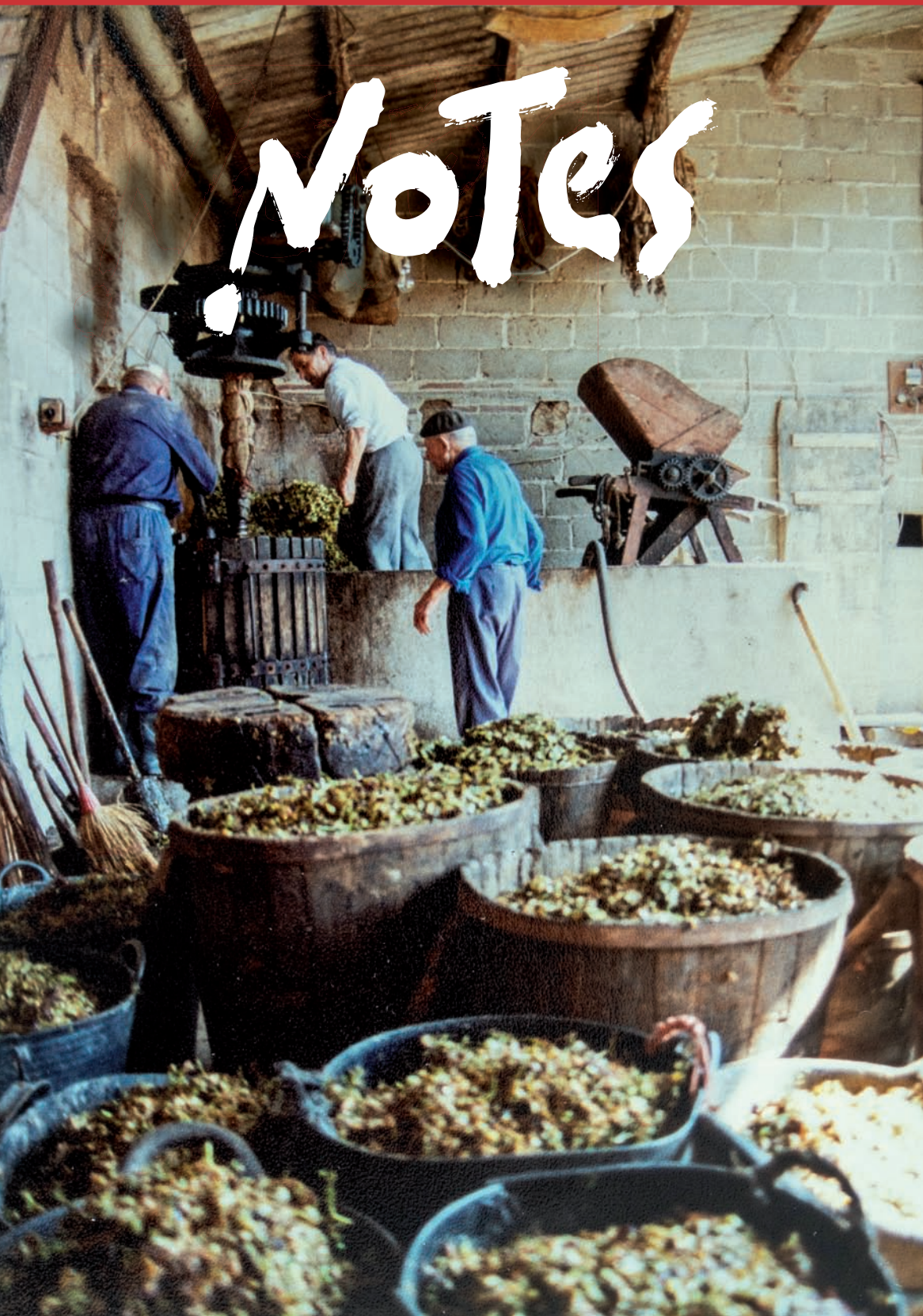

Notes

NOTES

VOLUM 38
2023

Aquest llibre ha estat editat amb el suport de

Les lletres **Notes** de la portada han estat dibuixades per Joan Abelló.

Notes

Revista miscel·lània de recerca i divulgació sobre Mollet del Vallès i el Baix Vallès
Volum 38 (gener de 2023)
Revista anual, des de 1987

© dels articles: els autors

© de l'edició: Centre d'Estudis Molletans – Ajuntament de Mollet del Vallès
Plaça Major, 1
08100 Mollet del Vallès
cem@molletvalles.cat
www.molletvalles.cat/cem

Notes no es fa responsable del contingut ni de les opinions expressades
en els articles que s'hi publiquen.

Edició: Centre d'Estudis Molletans – Ajuntament de Mollet del Vallès
Coordinació: Jordi Bertran Duarte
Consell de redacció: Jordi Bertran Duarte, M. Rosa Boada Gallego, Raul Broto
Cervera, Marc Fernández González, Oriol Fort Marrugat, Jaume Noró Camats, Rosa
M. Securún Fuster, Asunción Valiente Bermejo
Revisió d'estil i lingüística: M. Rosa Boada Gallego
Traducció a l'anglès: OLISTIS, SCCL
Fotografia de portada: una de les darreres veremes de Mollet. Preamsatge a can
Rigalt, 17 de setembre de 1995. Font: Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA),
Fons Lluís Bonal i Solà
Disseny gràfic i compaginació: Marcel Galobart Argemí
Impressió: Impremta Galobart, SL (Santa Eulàlia de Ronçana, Vallès Oriental)

Tiratge: 450 exemplars

ISSN versió impresa: 1578-6009
ISSN versió electrònica: 2385-4367
ISBN: 978-84-946558-8-3
DL: B-37-059-1987

Notes està indexada a Dialnet i RACO; avaluada a MIAR

La versió electrònica de *Notes* està subjecta a una llicència Creative Commons del
tipus "Reconeixement – No Comercial – Sense Obra Derivada" (cc by-nc-nd).

SUMARI

PRESENTACIÓ	5
Mireia Dionisio Calé	
MISCEL·LÀNIA	7
Un judici sobre les aigües de Martorelles. Justícia, poder i molins a començaments del segle XI	9
Jaume Vilaginés Segura	
De l'horta i el fruiterar. El passat agrícola en el record de la pagesia del Baix Vallès	37
Gerard Piñero i Viñas	
El naixement de Derbi i les claus del seu èxit	67
Marc Prat Sabartés	
Joan Campañà i Ros (1925-2020), enginyer, molletà d'infantesa, montsenyenc de maduresa	79
Oscar Farrerons Vidal	
El silenci dels vençuts. El cas d'un molletà a l'exili: Salvi Vidal Fortuny (1900-1982)	93
Glòria Arimon Ventura	
Mollet a les pàgines del progressista Mundo Diario els anys previs a la transició democràtica (1974-76)	115
Ester Vizcarra Fortuny	
La tasca cultural de Mn. Joan Galtés i Pujol com a rector de la Parròquia de Sant Vicenç de Mollet del Vallès (1978-1987)	143
Josep Gordi i Serrat	
Mn. Joaquim Brustenga i Miquel, un rector de Mollet (1991-2002) dinamitzador i obert al poble ...	155
Miquel Àngel Pérez i Sánchez i Montserrat Tura i Camafreita	
MEMÒRIA ORAL	173
Lluís Bonal, la història d'un botiguer i de milers de fotografies. Un llegat on es retrata la transformació de Mollet al llarg de 27 anys (1983-2010)	175
Ramon Company Estadella	
PATRIMONI	181
El Fons fotogràfic Lluís Bonal i Solà: Mollet (1983-2010), una ciutat en plena transformació ...	183
Dolors González Reche	
Autoretrat i altres obres primerenques de Joan Abelló. Testimonis íntims de la postguerra a Mollet ..	195
Àlex Garcia Delgado	

Presentació

Em fa molt de goig, com a alcaldessa de la ciutat i presidenta del Centre d'Estudis Molletans, presentar aquest nou volum de *Notes*, tot just quan la revista ha celebrat el seu trenta-cinquè aniversari. Efectivament, el passat 15 de novembre feia exactament trenta-cinc anys de la presentació del primer volum de la revista, a la Sala Fiveller, un ja llunyà 1987. Any rere any i sense interrupcions, amb l'aparició de nous volums, *Notes* s'ha convertit en la principal font de coneixement sobre Mollet del Vallès i el Baix Vallès. Una obra de referència i consulta obligatòria per a qualsevol investigació o persona que necessiti o tingui curiositat per saber com és aquest territori, la seva gent, la seva història, els seus valors ambientals, culturals, artístics, patrimonials...

Ara que estem d'aniversari, cal recordar que *Notes* va sorgir com una iniciativa de la Sala Fiveller de la Parròquia de Sant Vicenç, i a partir del segon volum ja va comptar amb el suport de l'Ajuntament. Més endavant, un 22 de gener de 1994 –com a acte final de cloenda del Mil·lenari de Mollet–, la Parròquia i l'Ajuntament signaven l'acord de creació del Centre d'Estudis Molletans amb el compromís que fos aquesta entitat l'encarregada de vetllar per l'edició de la publicació.

Arribats a aquest punt, vull recordar el paper decisiu de dos mossens que ens deixaven el 2021 i ara recordem en dos articles d'aquest volum. D'una banda, Mn. Joan Galtés, l'impulsor, conjuntament amb un petit grup de joves universitaris, del primer volum de la revista *Notes* i, de l'altra, Mn. Joaquim Brustenga, qui va facilitar la creació del Centre d'Estudis Molletans. 5

Més enllà d'aquest merescut homenatge a aquests dos molletans excepcionals, en la miscel·lània del *Notes* 38 trobareu un total de vuit articles, tots ells interessantíssims i de temàtiques ben diverses: un judici d'època medieval sobre les aigües de Martorelles, els conreus tradicionals d'horta i fruiters al Baix Vallès, els primers anys de l'empresa de motos Derbi, la figura de Joan Campaña, l'exili republicà del molletà Salvi Vidal, i les cròniques sobre Mollet a *Mundo Diario* durant els anys previs a la transició democràtica.

En l'apartat de memòria oral trobareu una entrevista a Lluís Bonal, un conegut botiguer i aficionat a la fotografia que durant vint-i-set anys –de 1983 a 2010– va captar més de nou mil instantànies de la profunda transformació que vivia Mollet i que avui constitueixen un fons documental de gran valor historiogràfic. L'entrevista se centra sobretot en els aspectes biogràfics mentre que en un segon article sobre ell, que trobareu a l'apartat de patrimoni, es contextualitza la importància del fons fotogràfic que Lluís Bonal ha cedit recentment a la ciutat. Finalment, també en l'apartat de patrimoni, trobareu un article sobre les obres primerenques de Joan Abelló, ara que estem en plena celebració del centenari del seu naixement.

Vull agrair públicament la generositat de Lluís Bonal i Solà per la donació del seu fons fotogràfic a la ciutat de Mollet. Un fons interessantíssim, ara ja dipositat al nostre arxiu històric, que aviat estarà a disposició de tothom que el vulgui consultar.

Finalment, com no podia ser d'altra manera, el meu més sincer agraïment a totes les persones que han fet possible aquest nou volum de la revista *Notes*. En primer lloc, als articulistes, sense els quals la recerca no hauria estat possible (Ramon Company, Oscar Farrerons, Àlex Garcia, Dolors González, Josep Gordi, Miquel Angel Pérez, Gerard Piñero, Marc Prat, Montserrat Tura, Glòria Arimon, Jaume Vilaginés i Ester Vizcarra) però també als entrevistats, informants i col·laboradors que han aportat informació, vivències i fotografies. Gràcies també a l'empresa KAO, pel seu constant suport; al Consell de Redacció, serveis tècnics municipals, revisors, traductors i impressors que hi han treballat per fer-la possible; i a tots els membres del Centre d'Estudis Molletans, amb el seu director al capdavant, pel rigor i la qualitat de la feina feta.

Mireia Dionisio Calé
Alcaldessa i presidenta del Centre d'Estudis Molletans

Miscel·lània

Un judici sobre les aigües de Martorelles. Justícia, poder i molins a començaments del segle XI

Jaume Vilaginés Segura*

Resum: Un judici de l'any 1027 a Martorelles serveix per observar els canvis que es van produir en la societat dels comtats catalans a començaments del segle XI. El plet havia de dirimir el conflicte generat pel pas de les aigües que travessaven les propietats dels demandants i anaven a nodrir uns molins. El demandat adduïa que el rec funcionava des de feia temps, tot i que no podia demostrar-ho. Els litigants eren personatges poderosos que formaven part de l'entorn del president del tribunal, Gombau de Besora. Aquest va acabar amb la disputa a través d'un acord que no perjudicava cap de les parts. Era una manera de resoldre els conflictes que trencava amb la forma habitual de solucionar els litigis i esdevindria general més endavant. Gombau de Besora argumentava que la seva proposta impedia que s'haguessin de destruir els molins. Els molins eren una eina fonamental en el canvi que s'estava produint en el sistema de producció alimentari basat en els cereals. Les novetats en el sistema de producció venien determinades pel creixement demogràfic i econòmic del moment.

Paraules clau: *castrum*, cohereu, feu fiscal, Gombau de Besora, Justícia medieval, justícia vindicativa, *Liber Iudiciorum*, Martorelles, molins, recs

A trial on the waters of Martorelles. Justice, power, and mills at the beginning of the XI century

Abstract: A 1027 trial at Martorelles sheds light on the changes that took place in the Catalan society of counties at the beginning of the XI century. The lawsuit had to settle the fight issued from the waterways that went through the properties of the plaintiffs to power some mills. The defendant alleged that the canal had already been running for many years although he could not prove it. The litigants were power brokers from the entourage of Gombau de Besora, the president of the court. He ended the fight through an agreement that did not harm any of the parties. At the time it was an unprecedented way of solving a lawsuit, later it would become common. Gombau de Besora argued that his offer avoided the need of destroying the mills. Mills were crucial in changing the food production system based on cereals. The economic and demographic growth of the period ushered in innovations in the production system.

Keywords: *castrum*, coheir, feu fiscal, Gombau de Besora, Medieval justice, vindicatory justice, *Liber Iudiciorum*, Martorelles, mills, canals

* Historiador, jvilagin@xtec.cat

Article rebut el 22 d'agost de 2022; acceptat el 12 de setembre de 2022.

Introducció

L'any 1027, fa poc menys de mil anys, es va celebrar un judici en l'audiència de Gombau de Besora.¹ El motiu del judici era dirimir el dret de pas de les aigües que servien per moure uns molins, a la parròquia de Martorelles. Estaven enfrontats dos germans, Miró i Vives, d'una banda, i de l'altra Guanagold; en els dos casos representaven dos grups familiars, els membres dels quals compartien drets d'herència sobre els molins i sobre la resta del patrimoni familiar. La derivació de l'aigua per moure els molins de Guanagold havia de travessar la finca de l'altra part. Miró i Vives van iniciar el plet, que s'efectuà en el tribunal del senyor Gombau de Besora, probablement davant de l'església de Palaudalmanla (Montornès), on Gombau va convocar altres judicis.² El document situa el motiu de l'enfrontament a la parròquia de Martorelles. No dona cap altra referència geogràfica; només el nom d'una font que no podem identificar. Martorelles tenia fa mil anys una parròquia (Santa Maria de Martorelles) i una església (Sant Martí) que formava part d'un domini senyorial, el de Guillem, probablement el pare de Miró i Vives.³ El document del judici no concreta la localització, perquè un defecte del pergamí ho impedeix. No obstant això, en el desenvolupament del text queda clar que la localització és a Marto-

relles. En altres documents posteriors els protagonistes tenen terres o n'adquireixen d'altres a Martorelles, a l'alçada on hi havia l'església de Sant Martí (actualment Can Sunyer).⁴ En un d'ells, els germans Vives i Miró compren unes propietats a Martorelles de dalt i també a prop del riu Besòs, on hi havia recs i tenia terres Guanagold.⁵

Tot això passava fa aproximadament mil anys. Aleshores, la Catalunya comtal s'enfrontava a uns canvis profunds i turbulents, que van modificar el seu futur, abocant-la al creixement territorial i més endavant a l'expansió política i econòmica per la Mediterrània (Salrach, 1987; Bonnassie, 1981). El judici ens informa de la manera com es resolien els conflictes en aquella Catalunya prefeudal; també, a través d'aquest judici, podem veure com s'organitzava políticament el país, en la vetlla dels propers canvis que van portar a la revolta dels potentats i a la creació d'una monarquia feudal; finalment, el judici ens permet analitzar el paper que van tenir els molins en la revolució econòmica que s'estava covant, vinculada a l'extensió de la cerealicultura, que havia de nodrir el creixement demogràfic i econòmic d'un territori en expansió.

Analitzarem el document del judici a través dels seus protagonistes. En primer lloc, parlarem

¹ JUCAME, 218

² JUCAME, 223 (1028)

³ JUCAME, 223 (1028)

⁴ DACB, 647 (1043), DACB, 689 (1045) i DACB, 704 (1046). Sobre la relació entre el topònim actual de Can Sunyer amb l'antiga església de Sant Martí, vegeu García-Pey, 1997, p. 77 i 106.

⁵ DACB, 689 (1045)

de Gombau de Besora, que era qui presidia el tribunal. Gombau de Besora fou un magnat que governà extensos dominis fiscals i posseïa un patrimoni privat molt gran, especialment al Vallès i, en concret a la zona de Palaudalmanla (Montornès). En segon lloc, parlarem del jutge Bonfill Marc, un dels eminents i cultes juristes que ajudaven a resoldre els contenciosos en el temps de la comtessa Ermesenda (975-1058), aplicant la llei dels gots (el *Liber Iudicum*). En tercer lloc, analitzarem els litigants: els demandants, els germans Miró i Vives, que es queixaven d'un rec que passava per la seva propietat i pertanyia a Guanagold, la part demandada. Veurem com tant un com els altres, tot i en aparença no semblar personatges preeminents, gaudien de patrimoni i formaven part de l'entorn del poderós Gombau de Besora, àrbitre del conflicte. Precisament, la disputa la va resoldre

el mateix Gombau, que presidia el tribunal. Gombau va imposar una solució salomònica, recuperant una antiga sentència també sobre el pas de l'aigua, però en aquest cas amb els papers canviats. La sentència tractava d'un rec il·legal de Miró i Vives, que perjudicava Guanagold. Finalment, reflexionarem sobre el paper del regatge i dels molins, que eren el motiu últim del conflicte, perquè l'aigua era l'energia motriu de les instal·lacions molineres, tant de Guanagold com de Miró i Vives. La molinaria de l'època, en expansió, ens mostra una societat en creixement demogràfic i econòmic (Bonnassie, 1981, vol. I; Salrach, 2004). La molta de cereals de manera extensiva en molins demostra el desenvolupament de l'intercanvi i del desenvolupament de nous nuclis urbans. La societat estava transformant-se i els molins n'eren una prova (Bonnassie, 1981, vol. II; Vilaginés, 2001).

11

Figura 1. Mapa de situació de Martorelles a començaments del segle XI. Cartografia: Jordi Bertran

Gombau de Besora, el president del tribunal

El judici es va dur a terme sota la presidència de Gombau de Besora, en “l’audiència del senyor Gombau”.⁶ Gombau de Besora va ser un dels personatges més poderosos dels comtats catalans a començaments del segle XI (Pladevall, 1975; Aurell, 1998). Era un magnat de la cort palatina: “*primate palatii comitis*” diu un document de 1018, que recull la permuta de les seves possessions a la rodalia de Barcelona a canvi de la meitat d’una extensa propietat de Viladordila (Montornès).⁷ Els primats de Palau eren un selecte grup de personatges, que formaven la cort del comte i la comtessa de Barcelona (Aurell, 1998, p. 217). Els assessoraven i els acompanyaven en la gestió política del comtat. La documentació ens informa que participaven especialment en la composició dels tribunals de justícia. Participaven en l’exercici de càrrecs importants en l’administració i per això mateix gaudien d’un poder econòmic i una influència en el territori molt notable. La majoria procedien de famílies de veguers, que eren els posseïdors de castells dels territoris que pertanyien al comte de Barcelona (comtats de Barcelona, Osona i Girona). Sunifred de Rubí era “veguer i primat nostre”, segons paraules posades en boca de la comtessa Ermessenda l’any 1017, quan el monestir de Sant Cugat va reclamar la usurpació dels seus drets dintre de la castellania de Rubí.⁸ L’organització administrativa dels comtats catalans es dividia en castells (*castrum/castra*) que tenien una

jurisdicció (*terminum*), encarregats a veguers (*vicarius/vicarii*). Els veguers disposaven de feus fiscals (*fevum sive fiscum*) on recaptaven impostos (Bonassie, 1981, vol. I). Els comtats tenien un vescomte. El de Barcelona residia a la ciutat i durant la primera meitat del segle XI la família que va posseir-ne el càrrec va destacar per les discrepàncies amb els diferents comtes, fins al punt d’arribar a produir-se un enfrontament directe durant el govern de Ramon Berenguer I, que va suposar una veritable rebel·lió al poder comtal (Ruíz-Doménec, 2006). Un dels membres més díscols de la família vescomtal va ser Mir Geribert, que es va proclamar príncep d’Olèrdola i es va casar amb la filla de Gombau, Guisla (Bonassie, 1981; Salrach, 2013).

Al contrari que el seu gendre, Gombau de Besora va ser un magnat fidel de la comtessa Ermessenda (Aurell, 1998; Pladevall, 1975). Ermessenda de Carcassona (975-1058) va ser esposa del comte Ramon Borrell (972-1017). Va sobreviure al seu marit, amb el qual compartia el poder a la cort comtal. Com a conseqüència de la vinculació que mantenia en l’exercici del poder, el seu marit li va cedir, en morir, la cogovernança dels comtats (Sobrequés, 1985, p. 21). Aquest llegat li va permetre dirigir-los en la minoria del successor, el seu fill, Berenguer Ramon I (1005-1035), i quan aquest va assolir la majoria d’edat, li va facilitar conservar un poder notable. Quan va morir el seu fill, també va tutelar la minoria del seu net,

12

⁶ JUCAME, 218 (1027): “*in audientia domni Gondeballi*”; “*S+ Gondeballi in cuius audientia hoc definitium fuit*”

⁷ DACB, 301 (1018)

⁸ JUCAME, 174

Ramon Berenguer I (1023-1076), i es va enfrontar a aquest quan el jove comte va esdevenir major d'edat (Pladevall, 1975, pp. 58-64). Ermessenda va ser una figura important de l'època en què va viure. És va envoltar de personalitat eminents, com el bisbe Oliba de Vic, amb qui va col·laborar en iniciatives com la restauració de les seus de Vic i Manresa (Abadal, 1986). Diversos estudis sobre la seva persona i la seva trajectòria n'han destacat la gestió en els moments convulsos i decisius de la història que li va tocar viure (Pladevall, 1975; Aurell, 1998).

La comtessa Ermessenda va tenir un nucli de fidels seguidors entre els magnats que formaven la cort comtal, entre ells sobretot cal destacar Amat Elderic i Gombau de Besora (Bonnassie, 1981, vol. II, pp. 93-94). Gombau apareix en els grans actes polítics en què va participar la comtessa Ermessenda, especialment formant part de tribunals de justícia,⁹ i de forma activa representant els interessos de la comtessa en actes jurídics, com en la defensa de la pertinença de les esglésies de Montserrat al monestir de Ripoll.¹⁰ Gombau va estar al costat de la comtessa en tot moment, en el govern del comte Ramon Borrell, després, durant les minories de Berenguer Ramon I i de Ramon Berenguer I, i durant el temps

que va compartir el poder amb el fill i el net, i amb les seves consorts (Pladevall, 1975; Aurell, 1998). Algun historiador l'anomena "amic fidel" de la comtessa (Aurell, 1998, p. 217). En tot cas, a ella (i al comte Ramon Borrell) li devia gran part del poder que va acumular. Gombau provenia d'una família de veguers. El seu pare, Ermemir, tenia per concessió comtal els castells de Besora, Curull i Torelló (*Els castells catalans*, 1976, p. 97). Dos d'aquests tres castells formaven part del llegat que li va correspondre a Ermessenda en el testament del comte Ramon Borrell (Pladevall, 1975, pp. 50-51). Així doncs, Gombau fill d'Ermemir, heretava una situació social privilegiada. El seu pare havia engrandit el patrimoni familiar amb compres al Penedès, i ell ho va fer més encara, i va aconseguir acumular un poder notable en el Vallès, el Penedès i el Baix Llobregat (Ciu-rans, 2010, p. 19).

Gombau era el senyor del Vallès, quan va morir. Això vol dir que era el personatge que acumulava un patrimoni i una autoritat més gran en tot el territori vallesà. Això explica que tingués la facultat de presidir tribunals. El comte Ramon Borrell i la comtessa Ermessenda li van concedir un feu fiscal a la zona nord del Vallès, entre Caldes, Bigues, l'Ametlla i Palaudàries.¹¹ També

13

⁹ JUCAME, 153 (1010), JUCAME, 155 (155), JUCAME, 161 (1013), JUCAME, 169 (1016), JUCAME, 174 (1017), JUCAME, 178 (1018), JUCAME, 188 (1020), JUCAME, 211 (1025) i JUCAME, 244 (1032)

¹⁰ JUCAME, 205 (1023)

¹¹ Un judici sobre drets fiscals a prop de Sant Feliu de Codines de l'any 1000 prova que hi havia per aquella àrea un feu fiscal: JUCAME, 136. L'any 1058, en el pacte posterior al judici que van fer Mir Geribert i el comte Ramon Berenguer I, es recorda que Gombau de Besora va posseir un feu fiscal que abastava les esglésies de Bigues i Palaudàries, amb el feu comtal que s'hi incloïa, i els feus comtals que hi havia a les parròquies de Santa Eulàlia de Ronçana, Lliçà, l'Ametlla, Caldes, Sant Mateu de Montbui i Sant Feliu de Codines: PACB-RBorrell-RBI, 526.

en va posseir un altre a la zona de Palaudalmala (Montornès).¹² En els dos feus fiscals es van edificar castells, que van donar entitat a l'exercici de la seva autoritat. A la Catalunya comtal, els castells (*castrum/castra*) tenien un territori on el veguer exercia el poder delegat del comte (justícia, ordre públic i recaptació d'impostos). Els dos castells vallesans eren els de Montbui i el de Palaudalmanla.¹³ Coneixem el castellà del castell de Montbui, que signà en tres documents dels anys 1018, 1019 i 1027.¹⁴ El de Montbui va esdevenir a la mort de Gombau l'origen de la baronia de Montbui, pel pacte que van fer Mir Geribert i Guisla, filla de Gombau, amb el comte Ramon Berenguer I.¹⁵ El *castrum* de Palaudalmanla, probablement a prop del nucli de Palaudalmanla (Montornès), es va traslladar al castell (*castrum*) de Montornès (castell de Sant Miquel). Podria

ser que la ubicació de l'indret fos el mateix i simplement hi hagués un canvi de nom, com també va canviar de nom la parròquia de Sant Sadurní de Palaudalmanla, que va esdevenir Sant Sadurní de Montornès. Per documents posteriors a la seva mort, podem deduir que els seus dominis al Vallès també s'estenien per altres àrees de la plana vallesana, possiblement per concessions comtals.¹⁶

Gombau va ampliar el patrimoni familiar amb adquisicions al Penedès, on també va rebre feus, com els castells de Pacs i de Cubelles,¹⁷ i al Vallès, on va adquirir (per compra i permuta) una important propietat a Viladordila (Montornès) (Ciurans, 2010, pp. 18-19).¹⁸ Una part d'aquesta darrera possessió la va aconseguir per permuta amb el bisbe de Barcelona, de qui tenia també un extens feu, que consistia en el patronatge de diverses parrò-

¹² Probablement, hi havia a Palaudalmanla (Montornès) un feu comtal, a més de l'episcopal, que va ser confirmat pel bisbe Guislabert a la filla de Gombau, Guisla, l'any 1060, un cop ja morts Gombau i Mir Geribert (DACB, 1015). Hi ha una referència documental del feu comtal l'any 997, en una afrontació que diu: "*in ipso fiscale de villa vocitata Palatio Dalmanla*": CCar, 1383. Un indici eloqüent de l'existència del feu comtal és l'existència d'un *castrum*: "*Et ipsium castrum de Paladalmalla cum ipsos alodes et ipsos feus*": CSVMar, 1048 (1041).

¹³ "...*tenerint ipsos castros de Mont Boi et de Paladalmalla*"; "*ipsos castellos id est Mont Boi et Paladalmalla*": CSVMar, 1048 (1041)

¹⁴ "*Raimundo de Monte Boi*": DACB, 304 (1018); "*Raimundo de castro Montis Boy vicario*": JUCAME, 182 (1019) i "*Raimundo vicario de Monteboy*": JUCAME, 218 (1027). La primera data ens dona una idea del moment abans del qual es devia aixecar el castell. Probablement, els dos castells es van erigir per iniciativa de Gombau de Besora, perquè en la donació que el magnat va rebre l'any 997 no s'esmenta l'edificació, ni el *castrum* de Montbui; l'origen del castell de Palaudalmanla és més difícil de determinar.

¹⁵ JUCAME, 330 (1058)

¹⁶ Concretament a Cardedeu: "*et ipsa meditate de ipsa aecclesia de Cardedol*": JUCAME, 330 (1041); i una part del castell del Far (Llinars del Vallès): CSVMar, 1048 (1041)

¹⁷ L'any 1012 en una afrontació d'una permuta s'esmenta "l'alou de Gombau en el terme de Pacs": Ermesèn, 38. L'any 1020 apareix signant com a Gombau de Pacs: JUCAME, 188. En el seu testament, va deixar el castell de Pacs a la seva filla Guisla: CSVMar, 1048 (1041). Gombau va comprar un alou en el terme d'Olèrdola entorn de Cubelles: CCar, 1496 (999); en el seu testament, va llegar el castell de Cubelles a les seves filles Ermengarda i Ermessenda: CSVMar, 1048 (1041).

¹⁸ A la localitat de Viladordila va comprar un extens alou l'any 997: CCar, 1383. L'any 1018 el bisbe Deusdat, amb el consens dels clergues de la canònica, va permutar la meitat de la localitat (alou), inclosa la meitat de l'església de Sant Jaume: DACB, 301.

quies del Vallès, de les quals rebia una part considerable del delme.¹⁹ Tota la descripció de les possessions de Gombau apareixen en el testament que va dictar quan volia dirigir-se en campanya a les veïnes terres musulmanes del sud, l'any 1041.²⁰ Segurament, allà va morir, però més tard, perquè després de la data del testament apareix en diversos documents. En el darrer hi surt com a marmessor de Bernat Gelmir, el senyor del castell de Lliçà, l'any 1053.²¹ Des d'aquest any fins a 1058, en què ja se l'esmenta en passat, com a difunt, es pot situar la seva mort.²² Entre 1041, data del seu testament, fins a 1053 es va dedicar amb la seva segona esposa Aurúcia a dotar el monestir de Sant Miquel del Fai. De fet, el monestir vallesà va ser la gran obra de Gombau (Pladevall, 1962). El va fundar a partir d'una donació del comte Ramon Borrell i la comtessa Ermessenda, l'any 997, en un lloc que ja tenia presència eclesiàstica (hi havia una església, la de Sant Miquel), i que admirava a tothom per la seva be-

llesa natural.²³ Els escrivans descriuen amb embadaliment les meravelles del lloc, que adjudicaven a la magnificència divina.²⁴ El comte va concedir l'espai per a la construcció i creació d'un monestir, que Gombau i les seues dues esposes (Guisla i Aurúcia) van mimar.²⁵ Gombau va exercir-hi el patronatge, és a dir, gestionava el patrimoni del cenobi i tutelava la vida monàstica.²⁶ Per aconseguir que la tasca dels monjos se cenyís al que demanava la regla benedictina, va encomanar el monestir a l'abadia de Sant Víctor de Marsella, l'any 1042.²⁷ En el testament de l'any 1041, Gombau començava descrivint el patrimoni de Sant Miquel del Fai, que ell gestionava com a patró.²⁸ El cedia a la seva filla Guisla i al marit d'aquesta, Mir Geribert. En el testament, Gombau posava moltes condicions a la parella perquè gaudissin del seu llegat (del monestir, però també de les altres deixes). No es refiava del seu gendre. Amb raó, perquè aquest va convertir el llegat del seu sogre, en gran part format per delegacions

¹⁹ El feu episcopal consistia bàsicament en la meitat del delme de diverses parròquies. Ho sabem per la confirmació del feu que va fer el bisbe Guislabert a Guisla, un cop morts Gombau de Besora i Mir Geribert, que el va heretar: DACB, 1015 (1060). Abans, en el seu testament esmenta els feus episcopal de manera genèrica: "et ipsos feus et ipsas parrochias que tenet in comitatu Barchinonense, episcopales et comitales": CSVMar, 1048 (1041).

²⁰ CSVMar, 1048 (1041)

²¹ DCAB, 836

²² En el judici que els comtes Ramon Berenguer I i Almodis van mantenir per resoldre el greu conflicte amb Mir Geribert apareix esmentat Gombau en passat: "ipsum fevum comitale quod tenuit Gondeballus et habuit per comitem" (JUCAME, 330, 1058)

²³ CCar, 1407 (997)

²⁴ "domum sancti Michaelis archangelis caenobii ciuius... basilica est consecrata et mirabiliter manu dei facta": CSVMar, 1046 (1034)

²⁵ CSVMar, 1049 (1006), CSVMar, 1046 (1034), CSVMar, 1048 (1041) i CSVMar, 1050 (1044)

²⁶ "ut predicto caenobio quod superius diximus cum omnia quod habet et possidet, vel in antea adquisierit, sub nostra gubernatione vel tuitione, ad honorem vel aedificationem cenobii iam memorato archangelo": CSVMar, 1049 (1006)

²⁷ CSVMar, 1051 (1042)

²⁸ CSVMar, 1048

de funcions públiques (feus fiscals i episcopals), en patrimoni personal, exercint la violència de manera arbitrària i saltant-se la legalitat que protegia els pagesos vallesans, en concret els privilegis que gaudien des d'èpoques pretèrites (*franchitates del Vallès*).²⁹

16 El judici de Martorelles es va dur a terme en una audiència que no era gaire habitual. Els tribunals els solien presidir els comtes, o els seus delegats (vescomtes o veguers), i els bisbes (Salrach, 2013, p. 21). També alguns monestirs acollien judicis, com passava en el cas de Sant Cugat del Vallès (Salrach, 2013, p. 25). Gombau de Besora va presidir en la seva audiència diversos judicis. Ens en consten cinc.³⁰ Gombau era un magnat i exercia un enorme poder per delegació de l'autoritat comtal al Vallès i, per això, s'entén que tingués una audiència pròpia i presidís judicis, tots ells amb afectacions en el Vallès. Els judicis se solien celebrar davant l'entrada d'una església, com va passar l'any 1028: "*in porticu Sancti Saturnini aecclisiae, site in Palacio de Almanla vel in eius confinio*".³¹ També l'any 1000, se'n va celebrar un altre presidit per Gombau davant l'església de Sant Feliu de Codines.³² En un altre cas, l'audiència es va dur a terme a prop del lloc on es trobava el mo-

tiu de la discòrdia, "sota uns arbres a prop del rec moliner" (1019).³³ L'acta d'aquest judici es va fer a Barcelona, com explica l'escrivà, el jutge Ponç Bonfill Marc. Els llocs on es trobaven les disputes i, quan s'especifica, els llocs on se celebraven els judicis (Sant Feliu de Codines, curs del riu Besòs, Martorelles i Palau-dalmanla (Montornès)) estaven en l'àrea on hi havia els dos feus fiscals que Gombau gaudia per cessió del comte, la zona del castell de Montbui i la del de Montornès (Palau-dalmanla), la qual cosa demostraria que dintre de les atribucions del feu fiscal hi havia l'exercici de la justícia.

Gombau de Besora apareix en la llista de "magnats" que el compilador dels Usatges (*Usatici Barchinonae*) va enumerar com la dels membres de la cúria comtal que van donar el vistiplau a la reforma legislativa iniciada per Ramon Berenguer I (Bastardas, 1984, pp. 52-55). Molt probablement el compilador va esmentar els noms, que es recordaven quan ell vivia, dels personatges més preeminents de la cort comtal del període de la primera meitat del segle XI. En la llista també hi apareix el jutge Bonfill Marc, que va portar el plet de 1027 a Martorelles i va dirigir quatre dels judicis que coneixem de l'audiència de Gombau.³⁴

²⁹ Les Franqueses del Vallès provenien de privilegis que els emperadors carolingis havien concedit als habitants del Vallès, també del Penedès i inicialment de la resta del comtat de Barcelona (Vilaginés, 1987, p. 31). Mir Geribert les va infringir de forma violenta, com es descriu en el judici de 1058: JUCAME, 330.

³⁰ JUCAME, 136 (1000), JUCAME, 182 (1019), JUCAME, 218 (1027), JUCAME, 223 (1028), JUCAME, 243 (1032)

³¹ JUCAME, 223 (1028). Sobre el tema: Rodenbusch, 2021, p. 58

³² JUCAME, 136 (1000)

³³ JUCAME, 182 (1019)

³⁴ Els judicis són: JUCAME, 182 (1019), JUCAME, 218 (1027), JUCAME, 223 (1028), JUCAME, 243 (1032)

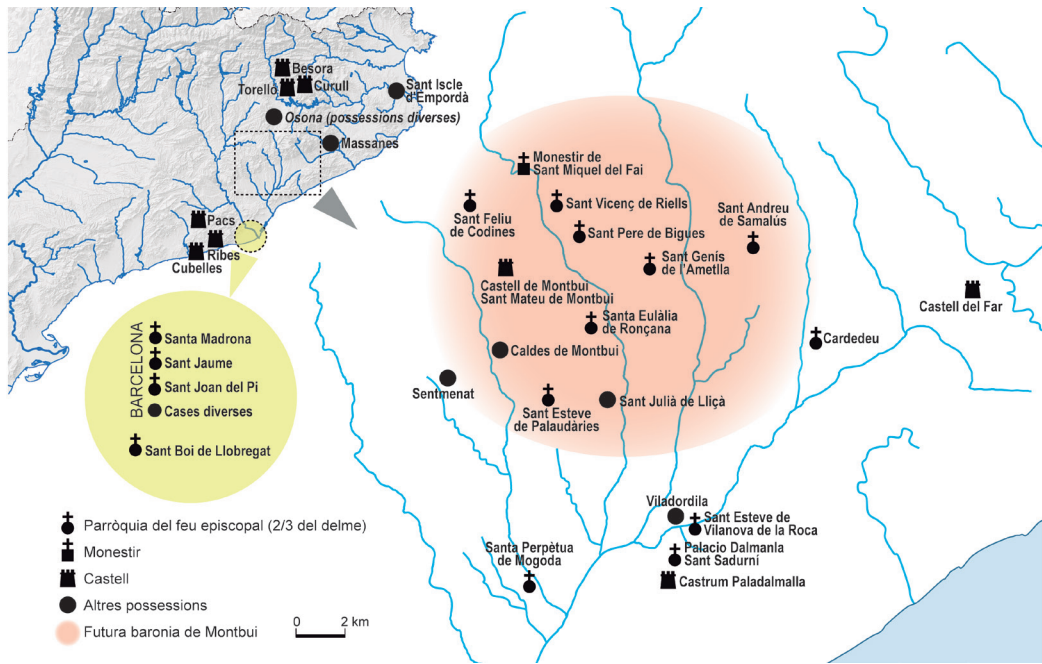

Figura 2. Possessions de Gombau de Besora. Cartografia: Jordi Bertran

Bonfill Marc, el jutge

Bonfill Marc o Ponç Bonfill Marc (Font i Rius, 2003, p. 87-100) és qui encapçalava el grup de persones que formaven el tribunal que havia de jutjar el cas de les aigües de Martorelles. Ell era el jutge encarregat d'assessorar legalment el tribunal. A la seva funció processal s'hi va afegir la tasca de redactar el document final. Els jutges solien ser també els que redactaven les actes judicials (Font i Rius, 2003, p. 77); eren per tant, jutges i escriptors: "Poncii cognomento Bonifilii, clericis et iudicis qui haec scripsit die et anno quod supra".³⁵ Ponç Bonfill Marc era fill d'Ervigi Marc, un altre jutge eminent de la cort comtal (Font i

Rius, 2003, pp. 82-87). Com el seu pare, era clergue; va ser canonge de la catedral. També, com el seu pare, Bonfill Marc s'havia format en l'escola jurídica de la catedral de Barcelona. Des de finals del segle X i durant el segle XI, trobem un seguit de jutges amb una alta qualificació professional que es van formar a l'escola de la catedral barcelonina (Font i Rius, 2003). Entre ells també hi havia els jutges Bonsom i Oruç (Font i Rius, 2003, pp. 78-82; Mundó, 2003). Es va tractar d'un grup de grans coneixedors de la llei que van exercir una influència notable en la societat, perquè van dur una activa i extensa tasca professional. El jutge Ponç Bonfill,

³⁵ JUCAME, 218 (1027)

18

també com el seu pare, va exercir una influència notable en l'àmbit del poder. Va formar part de la cort comtal, fins al punt que se l'anomenava "jutge de palau", títol que cap altre va assolir (Font i Rius, 2003, p. 95).³⁶ El jutge Bonfill Marc també va ser un estret col·laborador de la comtessa Ermessenda. Va formar part del grup del seu entorn que va donar suport a la seva política i va estar al seu costat en l'exercici del poder; també va ser preceptor del comte Berenguer Ramon (Pladevall, 1975, p. 41). La comtessa Ermessenda, el grup de magnats que li feien costat, entre ells Gombau de Besora, i els jutges palatins, defensaven un model d'organització política i legal en què la llei del visigots, la llei d'origen romà que el regne visigot havia adaptat i codificat (*Liber Iudicum*), era la referència legal que havia d'imperar (Bonnassie, 1981, vol. II; Salrach, 2013). De fet, les citacions al *Liber* en les actes jurídiques dels segles X i XI són molt abundants (Zimmermann, 1973, p. 244). Després continuen però ja són molt menys.³⁷ L'aplicació generalitzada del codi legal visigòtic va promoure les reproduccions del *Liber*, els exemplars del qual sabem que eren nombrosos (García, 2003). Un manuscrit de l'època que recull la llei visigoda és el *Liber Iudicum popularis*, que va ordenar redactar el jutge Bonsom l'any 1010 (Alturo et al., 2003). El llibre reproduceix l'articulat del codi, amb

adaptacions a la realitat de començaments del segle XI.

El model legal i polític que defensaven la comtessa i els seus partidaris es basava en una administració pública sotmesa a la potestas comtal i en l'exercici de la llei antiga que garantia el poder públic (Bonnassie, 1981, vol.II; Salrach, 2013). Aquesta visió l'estaven posant en qüestió molts sectors de la societat comtal de la primera meitat del segle XI, especialment entre les elits, partidàries del que s'anomena, des de l'antropologia, la justícia vindicativa, que proposava potenciar l'acord i la mediació entre les parts i la restauració de l'ofensa, més que la punició, que és més pròpia d'un codi legal rígid i d'un sistema judicial vinculat amb ell (Terradas, 2019). Una manera alternativa de resoldre els conflictes era el judici de Déu, en la qual per dirimir una disputa es podia recórrer a una ordalia (una prova que mostrava la voluntat de Déu) o a un combat judicial (Rodenbusch, 2021, pp. 210-306; Salrach, 2021, pp. 37-38). Precisament, l'any 1018 es va produir la disputa per l'alou d'Ullastret entre la comtessa Ermessenda i el seu fill, el comte Berenguer Ramon I, menor d'edat, amb el comte Hug d'Empúries.³⁸ En el judici hi van ser presents Gombau de Besora, amb molts altres magnats, i Ponç Bonfill Marc, que va dirigir el judici i en va redactar l'acta. El comte emporità va proposar que per resoldre la causa s'orga-

³⁶ JUCAME, 223 (1028)

³⁷ En 62 casos se cita la llei fins a 1100, i en 14 ocasions de 1100 a 1200: Zimmermann, 1973, p. 244

³⁸ JUCAME, 178

nitzés un combat entre cavallers. La comtessa s'hi va negar perquè “la llei gòtica no ho permetia”. L'actitud de la comtessa demostra el seu posicionament ferm en defensa de l'antiga legalitat. Al seu costat es trobaven, entre d'altres, Gombau de Besora i el jutge Bonfill Marc.

Tot i això, en les primeres dècades del segle XI ja comencen a introduir-se canvis en la pràctica judicial, que ens situen en una època de transició (Salrach, 2021; Matthews, 2021). Eren novetats que reflectien una nova forma d'entendre la justícia, que els mateixos juristes palatins acceptaven. L'ordalia va esdevenir una pràctica que es va introduir com una solució jurídica vàlida. En alguna ocasió el monestir de Sant Cugat hi va recórrer per resoldre conflictes; en un judici on es va aplicar, el tribunal estava presidit pel jutge Bonsom.³⁹ També en el manuscrit del *Liber* que va publicar el mateix Bonsom, hi apareixen una fórmula ordàlica i uns protocols d'aplicació de les ordalies de l'aigua freda i la *caldaria* (aigua calenta), la qual cosa demostra que la pràctica d'aquesta mena de proves no devia ser un fet ocasional (Alturo et al., 2003, p. 791-799).

En el redactat del document que tractem, Ponç Bonfill recull diversos moments del judici.⁴⁰ En la presentació, explica la *petitio*, la demanda producte de la “*magna altercatio*” entre les parts. Ens informa quines eren aquestes i les ascendències familiars respectives, que expliquen l'origen del conflicte. Els demandants eren Miró i el levita

Vives, fills de Guillem. El demandat era Guanagold, fill de Sindred. Tant Guillem com Sindred havien construït molins a la riba del Besòs. Els seus descendents, les dues parts del conflicte, havien heretat els molins respectius. També Bonfill ens enumera la composició del tribunal, que es va constituir sota la presidència del magnat (“*in audientia domni*”) Gombau de Besora. El tribunal estava format pel mateix jutge Bonfill i un seguit de personatges (“*idonei viri*”) que s'esmenten parcialment (apareixen deu noms). Els *idonei viri* o *boni homines* eren personatges (homes bons) amb reconegudes virtuts morals i acceptació social que formaven part dels tribunals de justícia (Rodenbusch, 2021, p. 148-161). La seva participació en els judicis servia per donar un caràcter públic i comunitari al procés judicial, encara que les sentències solien dictar-les el president o els jutges professionals.

El document ens aclareix el motiu de la disputa: “pel curs de les aigües (que van) al molins construïts per Sindred”, el pare del demandat. Tot seguit, seguint l'estructura dels judicis de l'època, el document recull la intervenció de Guanagold, el demandat, que va al·ludir el dret que l'assistia en el cas que el curs d'aigua hagués passat per l'alou dels demandants des de feia trenta anys.⁴¹ Llavors, la reclamació dels demandants perdria qualsevol raó de ser. Guanagold volia demostrar-ho amb testimonis. Bonfill ens explica que Guanagold no va poder

³⁹ JUCAME, 106

⁴⁰ Sobre les parts dels judicis altmedievals: Salrach, 2013, p. 30-38

⁴¹ LIBER, X, 2

provar legalment la seva posició, perquè no devia tenir ni escriptures ni els testimonis en què basava la seva argumentació. El judici semblava que s'abocava a una sentència fàcil en favor dels demandants.

20 No obstant això, Bonfill explica que en aquell moment es va presentar una sentència judicial anterior que condemnava el pas d'un rec que portava als molins de Miró i Vives, els demandants, que s'havia construït fraudulentament, perjudicant Guanagold. El cas estava clar, a través de documents escrits, inclòs un pacte d'estabilitat, és a dir, el reconeixement per part del pare de Miró i Vives, Guillem, que el rec anava en contra dels drets de Guanagold. Llavors, va intervenir Gombau, que presidia el judici, i com a senyor de les dues parts va demanar que Miró i Vives no impedissin el pas de l'aigua del rec de Guanagold, ans al contrari signessin un pacte de fermesa permetent aquest pas. Efectivament, així es va fer. Al final del document que redactava Bonfill Marc hi ha el compromís per part de Miró, Vives i els seus familiars (cohereus) de permetre el pas del rec de Guanagold pel seu alou: "aquest pacte de fermesa i de seguretat, pel qual des d'avui i en endavant us sigui lícit a vosaltres (Guanagold i cohereus) i els vostres successors portar aquesta aigua fins als molins que molen, pel nostre alou, segons la vostra voluntat...". Gombau volia impedir que la solució del conflicte acabés amb la destrucció dels molins. Per

això, calia arribar a un acord. Per un costat, Miró i Vives havien de renunciar a la reclamació que feien contra el rec de Guanagold i el compromís havia de ser clar i ferm. Per altra banda, Gombau va manar que Guanagold permetés que l'aigua arribés als molins de Miró i Vives. Determinava l'espai per on podia discórrer l'aigua i la possibilitat de posar més terres de regadiu en cultiu. Finalment, en el pacte instigat per Gombau es determinaven les penalitzacions en cas d'incompliment de l'acord.

Gombau proposava una solució de pacte, en què les dues parts sortien guanyant. Ho feia imposant la seva superioritat social i política. Ell era el senyor ("*patronum eorum*").⁴² Així ho recalca el jutge Bonfill quan Gombau demana a Miró i Vives que acceptin el pas de l'aigua pel seu alou. Bonfill no fa servir el vocabulari feudal, ni Gombau era el *dominus* o *senior*, ni els litigants els *homines*. No obstant això, el jutge Bonfill deixava clar que Gombau estava per sobre dels litigants, fent servir un terme antic, i per això la llei quedava en un segon pla. El millor era pactar. Cap de les dues parts imposava el seu dret, que perjudicava l'altre i, en el total, totes dues sortien guanyant. L'acord permetia un benefici mutu, que com deia Gombau impedia que les instal·lacions molineres acabessin inutilitzades. El document recull les condicions de l'acord, que confirmen parcialment una sentència anterior. Al final d'aquest document,

⁴² El terme *patronum* que usa el jutge Bonfill era el que els pagesos utilitzaven a l'Antiguitat tardana per referir-se al senyor latifundista que els controlava i protegia (Brown, 2021, p. 60).

el jutge Bonfill Marc redacta la definitiu, *recognitio* o *exvacuatico*, és a dir, la devolució i cessió dels drets a l'altra part, que signen els demandants, Miró i Vives, tal com els havia demanat el president del tribunal i senyor, Gombau de Besora.⁴³ El reconeixement dels demandants era una condició legal per completar el pacte i tancava el procediment legal que els demandants havien iniciat.

Els litigants, Guanagold i els seus cohereus, i Miró i Vives i els seus cohereus

El president del tribunal, Gombau de Besora, senyor dels litigants (“*patronum eorum*”) va convertir el judici, que en un principi es decantava clarament a favor dels demandants, en un pacte. Adduïa una sentència anterior, que perjudicava els demandants i, a través d'ella, obligava Miró i Vives a retirar la seva demanda d'impedir el pas de l'aigua pel seu alou. En contraprestació demanava a Guanagold d'acceptar que el rec dels demandants, que havia estat denunciat en un judici anterior, continués funcionant.

Qui eren els litigants? La manca d'identificadors socials de les parts dificulta que puguem conèixer la condició social que tenien un, Guanagold, i els altres, Miró i Vives. Tampoc la manca de cognoms no ajuda. En l'època del judici les persones tenien un sol nom. Es començava a citar el nom del pare, que servia per distingir la persona en el cas d'homonímies (Moreu-Rey, 1993, pp. 68-72). En el docu-

ment, Miró i el seu germà Guillem (un altre germà de Miró i Vives) signen acompanyant el seu nom amb el del seu pare: “*Mironis Guilelmi*” i “*Guilelmi Guilelmi*”. La referència a l'ascendent masculí es va generalitzar quan la filiació agnàtica es va imposar, substituint la cognació; és a dir, quan el fill primogènit va acumular el gruix de la successió i les famílies esdevenien llinatges en què la concentració patrimonial era la garantia de la supervivència temporal del llinatge (To, 1997, p. 234-241). En el cas que ens ocupa, encara predominava la successió cognàtica i els fills heretaven per igual (també, les dones). El punt de mira familiar estava en el present: repartir horitzontalment. En canvi, més endavant, quan es consolidin els llinatges, el punt referencial va esdevenir vertical, cap el futur i també cap al passat. Les memòries genealògiques fidedignes o fantàsiques esdevindran en el futur una manera de prestigiar els llinatges (Ruíz-Doménc, 1984)

La llei visigoda no distingia socialment entre els possibles litigants. La llei s'aplicava sense considerar si l'interessat era un membre poderós o preminent de la societat o un petit propietari aloer. Només separava les persones de condició servil, els esclaus, de la resta, les de condició lliure (Salrach, 2013, p. 236). Els pagesos aloers podien reclamar a l'autoritat els seus drets i sortir guanyadors del litigi, com va passar l'any 1000.⁴⁴ Gombau de Besora va rebre la reclamació de Quinte-

⁴³ “*Ut nullam intentionem facerent transeundi aquam unde molant molina predicti Guandalgaudi et coheredum illius, sed adhibito facto firmitatem exinde illis facerent, sicuti et fecerunt*” JUCAME, 218 (1027).

⁴⁴ JUCAME, 136

22

la i Honrada que es queixaven que una vinya de la seva propietat no havia de pagar impostos a Gombau, perquè era de condició franca. Els habitants del territori del Vallès, com d'altres parts del comtat de Barcelona, havien rebut un privilegi de l'emperador Carles el Calb, l'any 844, confirmant un d'anterior de Carlemany, que els alliberava de pagament de serveis i càrregues tributàries (Vilaginés, 1987, p. 31). Aquestes franqueses (*franchitates*) van ser corroborades pel comte Berenguer Ramon I, l'any 1025, probablement perquè els magnats i els comtes havien iniciat un procés gradual d'eliminació de les mateixes.⁴⁵ Gombau havia considerat que la vinya era territori del feu fiscal que ell administrava i els propietaris ho negaven. Les capitulars carolíngies eren també norma legal, per tant calia complir-les. Gombau va actuar amb l'equanimitat que l'imposava la llei i va acceptar que uns testimonis testifiquessin sota jurament que la vinya no havia retut serveis ni pagat impostos en els trenta anys anteriors, que era el temps que la llei goda marcava per considerar legals qualsevol ús.

En la mateixa línia, les reclamacions de comunitats vilatanes contra magnats tenien acollida en la cúria del comte, que reconeixia els seus drets quan la llei els assistia. Els habitants de Vilalba, l'any 1013, van acudir al comte de Barcelona queixant-se per un prat que el comte havia cedit a Rigol, un potentat, i que aquest havia convertit en un camp en detriment dels vilatans.⁴⁶

El comte va acceptar la queixa dels habitants de Vilalba, perquè els assistia la raó, malgrat que la sentència perjudicava un potentat que ell havia beneficiat.

La llei dels visigots no agradava als poderosos. Primer perquè establia un igualitarisme legal, que volien substituir per una realitat jurídica que reconegués la seva condició social preeminent (Salrach, 2013). Els Usatges, el codi legislatiu que es va començar a forjar en el palau del comte de Barcelona en l'època de Ramon Berenguer I (segona meitat del segle XI) i va culminar un segle més tard, va recollir les diferències socials que els poderosos demanaven. Si abans només es distingia entre lliures i esclaus, amb els Usatges els magnats i els milites (els vassalls dels magnats) eren diferenciats per la llei, entre ells i respecte de la resta de la societat (Bastardas, 1984). Els Usatges plasmaven legalment les desigualtats que la nova societat havia anat creant.

Una altra raó del rebuig dels potentats al codi visigòtic era el tipus de justícia que aquest plantejava. Els potentats defensaven una justícia més conciliadora, de pacte entre les parts, que acceptés els fets consumats i, en el fons, els beneficiés. Era una justícia d'arbitratges i convinences, en què el jutge o els jutges actuaven d'intermediaris i de mitjancers (Bonnassie, 1968; Kosto, 2001). Gombau de Besora es va comportar d'aquesta manera en el judici de Martorelles, anticipant la futura justícia vindicativa dels magnats (Terradas, 2019). En

⁴⁵ PACB-RBorrell-RBI, 168

⁴⁶ PACB-RBorrell-RBI, 105

el judici de Martorelles, l'aplicació de la llei visigoda es va deixar en un segon terme, perquè abocava a una solució poc pràctica: una de les parts sortia perdent i havia una part guanyadora. La justícia antiga portava a una resolució del conflicte de les aigües de Martorelles que perjudicava les dues parts, perquè els guanyadors havien de renunciar al mateix que havia de renunciar el perdedor del judici en qüestió, per una anterior sentència. Era millor saltar-se el procediment habitual, i l'aplicació estricta de la llei, i compondre una solució pactada.

La redacció del jutge Bonfill Marc no classificava socialment les parts en litigi. De tota manera, hi ha evidències en altres documents que demostren que els litigants no eren pobres pagesos, sinó que es tractava de propietaris rellevants. Informació del mateix judici i d'altres documents posteriors ens ajuden a classificar els litigants com a membres d'una aristocràcia local, probablement vinculats a l'entorn de Gombau de Besora. Quan el president del tribunal permetia que l'aigua que mouria els molins de Miró i Vives pogués servir per regar un nou camp, les feines agràries les havien de fer pagesos de la zona, no pas Guanagold o la seva família, que eren els que rebien la concessió. Això vol dir que Guanagold tenia prou terres per permetre's contractar pagesos que cultivessin els seus camps. En el cas de Miró

i Vives també ens trobem amb una família de certa entitat social. Un any més tard del judici esmentat, el jutge Bonfill Marc va redactar l'acta d'un altre litigi que es va celebrar a Palaudalmanla en l'audiència de Gombau de Besora.⁴⁷ En ell, Miró Guillem s'enfrontava a la seva mare per l'herència de Guillem, el seu pare, que consistia en possessions a Martorelles (“*ipsum solarium cum trileis et terrulis que in circuitu sunt, et domibus et ecclesiam Sancti Martini*”). La ubicació de les possessions de Miró Guillem (Martorelles de baix; l'església de Sant Martí és una bona referència) i el mateix nom de Miró permeten identificar-lo com el protagonista del judici que estem comentant. També hi ajuda el fet que el pare, Guillem, estigués mort l'any 1028, com ho estava en el judici de 1027. Les possessions del pare de Miró ens permet pensar que es tractava d'un propietari, amb cert poder econòmic (posseïa una església pròpia) i certa consideració social.⁴⁸ Més endavant, els anys 1043, 1045 i 1046 els germans Miró i Vives van comprar diverses propietats a Martorelles.⁴⁹ En totes, Vives apareix amb el cognom Guillem, la qual cosa acaba de confirmar que es tractava dels protagonistes del judici de 1027. En una ocasió, a Miró se'l descriu com a senyor: “*Vives Guillemus et fratri suo domno Mironone emptores*”.⁵⁰ L'any 1019 els germans Vives, levita, i Miró van ser uns dels “*viri idonei*” que van formar

23

⁴⁷ JUCAME, 223 (1028)

⁴⁸ Probablement, Guillem havia rebut l'església de Sant Martí del bisbe de Barcelona, Aeci, l'any 1005, en una permuta: DACB, 68.

⁴⁹ DACB, 647 (1043), DACB, 689 (1045) i DACB, 704 (1046)

⁵⁰ DACB, 647 (1043)

part del tribunal que presidia Gombau de Besora que va dirimir sobre unes terres a la riba del Besòs.⁵¹ Que Vives i Miró participessin en el tribunal de Gombau mostra que eren personatges preeminents de la societat de la zona, perquè eren els magnats els que col·laboraven en es judicis (Bowman, 2004, p. 111), i confirma la seva condició de grans propietaris. Més improbable és identificar el protagonista del judici Miró Guillem amb el propietari del mateix nom que trobem com a testimoni d'actes notariais de grans personalitats, com la vescomtessa Guisla, l'any 1041 i el mateix Gombau de Besora, l'any 1018.⁵²

24 Per la seva part, Guanagold surt com a propietari en les afrontacions de les compres esmentades dels germans Miró i Vives. També un Guanagold Sindred va ser marmessor de Mir Geribert, el gendre de Gombau de Besora, l'any 1060, en la publicació sacramental del testament d'aquest.⁵³ Considerant que es pot tractar amb molta probabilitat del protagonista del judici de 1027, aquest fet situa a Guanagold en l'entorn més proper del poderós personatge i, molt probablement del sogre de Mir Geribert, Gombau de Besora.

Però, la dada més clara de la rellevància de tots els litigants és que tots ells, Guanagold, Miró i Vives, van ser marmessors del testament que Gombau de Besora va dictar quan volia marxar a terres musulmanes, l'any 1041.⁵⁴ “Guangaldus Sendre i Miro Vuilelmus et frater suus Vi-

vas“ van ser declarats marmessors de les darreres voluntats de Gombau, conjuntament amb Aurúcia, la seva esposa, i altres membres de l'entorn del magnat. Això vol dir que tenien molta proximitat amb el testador i probablement gaudien d'un poder econòmic i social a l'alçada d'aquesta amistat. En el cas de Guanagold la seva relació amb Gombau el va convertir en el garant del compliment de les condicions que imposava a la seva filla Guisla i al seu gendre, Mir Geribert, per rebre l'herència. Ell era, amb un altre home de la seva confiança, Ramon Llobet, els que havien d'assegurar el compliment de la voluntat del testador. També és possible que ells dos fossin els castellans de Montbui i Palaudalmanla, que havien d'impedir el lliurament dels esmentats castells a Mir Geribert i Guisla si aquests no pagaven una quantitat obligada pel testador.

Encara que en alguns dels casos esmentats la vinculació dels noms amb els dels litigants no sigui gaire clara, en molts sí que ho és. Especialment evident és la seva presència en el testament de Gombau de Besora. Aquesta vinculació amb el que esdevenia el president del tribunal els convertia en prominents personatges, per la seva condició social i, per lògica, en grans propietaris; en senyor (“domno”), en el cas de Miró, i en un possible veguer, en el cas de Guanagold. Per tant, Miró i els seus germans, així com Guanagold i els seus cohereus devien

⁵¹ JUCAME, 182

⁵² DACB, 611 (1041) i DACB, 304 (1018)

⁵³ DACB, 1014 (1060)

⁵⁴ CSVMar,1048 (1041)

tenir abundants possessions, amb rendes o treballadors a càrrec (serfs o lliures).

Guanagold defensava el seu dret de fer passar l'aigua per l'alou dels germans Miró i Vives, fills de Guillem. Però les possessions de Guanagold eren també dels seus cohereus (“*cohederedum illorum*”). En l'època del judici, encara es practicava la successió indistinta de l'herència familiar; això vol dir que el patrimoni passava per igual a tots els fills i les filles. La llei goda ho establí de manera clara en els casos de mort sense testament i era habitual en la pràctica testamentària (To, 1997, p. 117). També, era un costum corrent en els àmbits de poder. Els comtes llegaven a tots els fills per igual (Aurell, 1998, pp. 33-36). En el cas de les dones, la llei establí una igualtat absoluta respecte als hereus homes, però en les pràctiques testamentàries solien rebre menys patrimoni que els fills (To, 1997, p. 125). Hi havia diferents maneres com l'herència passava als hereus i les hereves. El testador podia partir el patrimoni, i aquesta partició era més o menys equitativa. També podia deixar el patrimoni com un conjunt indivís, sense partir, entre els germans i les germanes. Aquesta mena de successió era el coheretament (To, 1997, p. 118). En aquest cas, que és el de Guanagold i com veurem també de Miró i Vives, els germans solien compartir els drets sobre el patrimoni. Guanagold actuava en el seu nom, però també ho feia en el nom dels seus cohereus, segurament els

seus germans. En el pacte de fermesa que finalitza el document del judici, signat per Miró i Vives, aquests s'adrecen als beneficiaris del pacte, a Guanagold, a Rigold i a Gauzbert. El document té una part il·legible, on podia haver algun altre nom. També el document esmenta Guisla, l'esposa de Guanagold, que gaudia de drets sobre el patrimoni familiar, com a receptora del dot marital, habitualment una dècima part que l'espòs o la seva família donava a l'esposa en el moment del casament (To, 1997, p. 151). Així doncs, segons es desprèn del document, Guanagold tenia dos o més germans, i una esposa, que participaven com ell en els drets sobre el mateix patrimoni familiar; eren els seus cohereus.

Miró i Vives també compartien drets entre ells i amb un tercer germà, Guillem, i una germana, Emma. En el pacte de fermesa accedeixen al pas de l'aigua sobre les seves terres, citats un per un i com una unitat (“*cum unum*”), perquè també eren cohereus. En els diferents moments del document en què se'ls esmenta, de forma recurrent Miró i Vives apareixen citats amb els cohereus: “*Vivano i Mirono et coheredibus illorum*”. Setze anys més tard, Miró i Vives encara compartien propietats, fins i tot en les compres que van fer els anys 1043, 1045 i 1046.⁵⁵ En canvi, els altres cohereus ja no apareixen com a compradors.

Guanagold actuava com a representant dels drets dels cohereus, però dirigint i decidint sobre el patrimoni familiar. De fet, en una

⁵⁵ DACB, 647 (1043), DACB, 689 (1045) i DACB, 704 (1046)

primera lectura superficial, els béns familiars (rec i molins) sembla que eren exclusivament seus, encara que en el desenvolupament del document queda clar que compartia la propietat. Probablement, a la pràctica dirigia l'administració del patrimoni familiar i, per això, en el judici, la presentació de la disputa legal (“*magna altercatio*”) esdevé un enfrontament “*inter Guandagoldus, filius qui fuit Sendredi*”, i Miró i Vives: “*fili qui fuerunt Guilelmi*”. Mentre que Guanagold actua com a únic representant dels cohereus, els germans Miró i Vives actuaven conjuntament dirigint el patrimoni familiar, que tenia altres cohereus. Tot i això, Vives no apareix en la signatura del pacte de fermesa. Resulta sorprenent, perquè en tot moment en el document els esments es refereixen als dos germans. La preeminència de Guanagold, per una banda, i de Miró i Vives, per l'altra, es pot explicar perquè en el cas de Guanagold era el primogènit, per una possible situació de minoria d'edat dels germans, o per la condició femenina en el cas d'Emma, germana de Miró i Vives. Guisla, esposa de Guanagold gaudia només del dècim que li reportava el matrimoni.

Vives era levita.⁵⁶ Ostentava un càrrec religiós i això el vinculava a la seu catedralícia de Barcelona. Els levites tenien una condició religiosa característica de l'alta edat Mitjana que era equiparable al de diaca.⁵⁷ Els levites es vinculaven amb institucions diocesanes. El títol estava

estès en els segles X i XI i els que l'ostentaven solien tenir formació acadèmica, encara que també trobem molts membres que exercien activitats mundanes: es dedicaven a l'activitat militar i posseïen castells (Freedman, 1985, pp. 42-43). Com que la dignitat de levita convertia la persona en clergue, però sense la imposició del celibat, aquest grau d'orde sacerdotal va permetre a membre importants de les famílies més poderoses del país ostentar càrrecs i possessions eclesiàstiques sense incomplir la llei, que impedia que els càrrecs sacerdotals estiguessin casats.

Els molins de Guanagold i de Miró i Vives

La disputa que obre el judici de 1027 va ser sobre el dret de pas de l'aigua per l'alou de Miró i Vives i els altres cohereus seus. Guanagold i la seva família havien construït un rec sobre els terrenys de la família de Miró i Vives. Un rec que alimentava els molins familiars. L'enfrontament s'acabà convertint en una disputa que qüestionava la manera com es captava l'aigua i com es portava per tal de moure els molins: “*transducere aquam unde molant molina*”.

Les dues parts tenien diversos molins. En aquell moment els molins eren petites i senzilles instal·lacions que agafaven aigua des de no molt lluny d'on es trobaven, aprofitant el desnivell del curs fluvial (Bolòs, 1983; Bonnassie, 1981, vol. I, pp. 400-409). La informa-

⁵⁶ “*Vivanum levitam*”: JUCAME, 218 (1027). També a JUCAME, 182 (1019)

⁵⁷ Sobre els levites: Freedman, 1985, p. 42 i 42. En relació amb els levites de la catedral de Barcelona: Planas, 1989. El bisbe Deusdat descrivia la comunitat de religiosos que dirigia, que segons ell estava formada per “*tam sacerdotum quam levitarum mihi subiectorum*”: DACB, 301 (1018)

ció que ens dona la documentació no permet deduir clarament d'on es captava l'aigua; és a dir, per on circulaven els recs. Podria ser que els recs captessin l'aigua amunt de la muntanya, travessessin algun alou, i el pendent en descens facilités un fàcil funcionament per a uns mecanismes moliners poc complexos. A prop del curs del Besòs, a peu de muntanya com diu el document, es trobaven els molins, que evacuaven l'aigua en el curs del riu.⁵⁸ També, seria possible que l'aigua obtinguda fos del riu Besòs. Un document de 1004, situa en el lloc de Bosquerons (Montornès) la captació d'aigua d'un rec que va vendre Sindred, amb la seva esposa, a Guillem; Sindred i Guillem podrien haver estat els pares respectius dels litigants.⁵⁹ També, Gombau de Besora demana a Guanagold que permeti que els molins de Miró i Vives rebin l'aigua captada a la seva glera (resclosa) i el document esmenta la possibilitats que la resclosa sigui malmesa per inundacions o crescudes del riu. Això fa pensar en una captació des d'un curs fluvial amb cert cabal. Els recs, que naixerien de la resclosa de Guanagold, segons la petició de Gombau, haurien de seguir un curs relativament llarg (potser des de més amunt del terme de la parròquia de Martorelles, en el terme de Montornès) per aconseguir guanyar pendent, travessarien diversos alocs i anirien a parar

al Pla, al peu de la muntanya, ja a Martorelles.⁶⁰

La zona on s'ubicaven els molins del conflicte, la plana de la riba del Besòs, va ser una àrea d'aprofitament moliner més endavant, segons es desprèn de la documentació posterior i també per les evidències que queden d'un antic rec mulnar (Vilaginés, 2016, p. 27; Garcia-Pey, 1997, p. 101). L'existència de diferents moles en cada cas descarta que es tractessin d'instal·lacions per a un ús limitat a l'autoconsum. En els molins de Guanagold i els seus cohereus i en els de Miró, Vives i els seus cohereus es devien moldre cereals de més productors que només els d'una sola explotació. Els molins tenien una capacitat limitada, per les seves fràgils condicions i per la manca de potència hidràulica, però la quantitat de farina que podien produir devia ser suficient per al subministrament d'una població més àmplia i segurament per a la venda en el mercat. A finals del segle X, ja tenim constància d'una nombrosa extensió de la molinaria en els diferents cursos fluvials del Vallès (Vilaginés, 2016). El monestir de Sant Cugat va iniciar una campanya d'incorporació, mitjançant vendes o donacions de particulars, de nombrosos molins. A vegades, en disputa amb altres potentats laics (Kirchner, 2012, pp. 25-39). L'interès per la molinaria i la producció de farina de cereal s'emmarcava en un procés d'exten-

27

⁵⁸ "Usque ad radicem montis iusta quem constructa sunt ipsius et coheredum illius molina": JUCAME, 218 (1027)

⁵⁹ DACB, 46 (1004).

⁶⁰ "Et consulit predicto Guandalgaudo ut ineret decurrere et capi aquam per omnem suam et coheredum illis glaream... si provenierit omne illorum alodium effci glaream propter inundationem vel impulsionem rivi circum decurrentis...": JUCAME, 218 (1027)

sió de la cerealicultura i una aposta clara per una alimentació basada en el pa (Riera, 2017). El cereal (ordi i blat) era de fàcil emmagatzematge i era ideal per subministrar àrees amb un incipient augment de població. La farina ja molta facilitava aquest procés. La ciutat de Barcelona ofería una bona demanda. També a prop de Martorelles hi havia un mercat on vendre la farina excedentària. El mercat de Granollers apareix esmentat els anys 1019 i 1041.⁶¹

28

L'aigua dels molins de Guana-gold no servia per nodrir cap horta *subregania*. Almenys, la documentació no esmenta aquesta possibilitat. En molts casos, les instal·lacions molineres disposaven d'espais de cultiu de regatge, aprofitant l'aigua que movia els ginys, normalment, després de desguassar-la; era la "terra subraganea" (Bonnassie, 1981, vol. I, p. 400). En el cas del rec que anava als molins de Miró i Vives, Gombau de Besora, el president del tribunal, preveu que des de la resclosa es pogués regar un possible camp, romput per pagesos de la rodalia. Gombau proposava que fossin tres homes bons i eficients els que s'ocupessin de la feina.

En altres casos, l'aigua de rec servia per a activitats diferents de la molinaria. L'any 1020 la comtessa Ermessenda atenia els prec dels homes de Corró d'Amunt de poder captar aigua en un rec preexistent i conduir-la a la seva població i poder regar els seus camps.⁶² En la relació d'activitats en què la comtessa admet que es pugui usar l'aigua transportada hi ha la pro-

ducció d'un ampli ventall de productes agraris, però no apareix cap esment a un ús moliner. Els homes de Corró eren petits pagesos lliures, amos de les seves terres, que desestimaven l'ús del molí, tot i tenir la possibilitat de disposar de la font d'energia que els movia. Ells produïen per a l'autoconsum i en una escala molt mínima per al mercat. No produïen pràcticament cereals, per tant mantenir un molí o diversos molins els resultava sobrer.

En canvi, l'aposta pel model ce-realístic i l'activitat molinera estava molt més clara en el cas de la família de Guanagold i també en el dels germans Miró i Vives. Ells produïen cereals per al mercat i segurament venien el producte en forma de farina. La població del comtat de Barcelona estava creixent demogràficament (Bonnassie, 1981, vol. I, p. 379; Salrach, 2004, pp.32-51). Noves capes socials i més persones alliberades de l'activitat primària, especialment en els sectors dirigits, s'havien d'alimentar. La cerealicultura i la molinera donaven satisfacció a aquests canvis.

Conclusions, un judici de transició cap a un món en transformació

El judici pel pas de l'aigua de Martorelles de l'any 1027 podia passar per un judici típic de la justícia prefeudal. La presència del jutge Bonfill Marc, un bon defensor de la llei visigoda, i de Gombau de Besora, un magnat del seguici de la comtessa Ermessenda, indiquen que així podia ser. No obstant això, el tipus de tribunal ja qüestionava

⁶¹ DACB, 278 (1017) i DACB, 611 (1041)

⁶² PACB-RBorrell-RBI, 149

una justícia predominantment pública. El seu president, Gombau de Besora, era un magnat de la cort comtal amb àmplies prerrogatives en l'exercici del poder en el Vallès, on disposava de dos extensos feus fiscals. Els seus tribunals es poden entendre com una mostra de la delegació del poder públic en aquestes àrees fiscals. Però també se salta la normalitat en l'exercici de la funció pública, perquè Gombau era més que un veguer, l'autoritat a qui li corresponia exercir l'administració de la justícia. La seva cort judicial (audiència) devia estar reconeguda pel poder, des del moment que hi participaven jutges que eren funcionaris comtals. En la majoria de les vistes, hi participà el jutge Ponç Bonfill Marc, que en un dels judicis era reconegut com jutge de palau. El tribunal del magnat podia ser una petita anomalia, que ja apuntava a una evolució cap a una privatització de la justícia en mans dels poderosos (més en endavant anomenats nobles). Els Usatges, el codi feudal que es va implantar més endavant, delegaven l'aplicació de la justícia de la gent als seus senyors feudals (Bastardes, 1984, pp. 86-87). Gombau resolía un conflicte entre homes (i famílies) poderosos que s'hi vinculaven socialment. Guanagold era possiblement un veguer seu i Miró i Vives eren grans propietaris de la zona, que gaudien de relacions de dependència amb ell. En aquest sentit, estava avançant els judicis senyorials que recollia el codi dels Usatges. Per això mateix, doncs, el judici de 1027 és l'evidència d'un moment de transició.

També ho és per la manera com es desenvolupà el judici i per la for-

ma com es va solucionar el conflicte que el va originar. El judici començava seguint la pauta dels plets tradicionals. S'exposava la demanda i el demandat havia de defensar-se amb documents escrits o testimonis. El desenvolupament del judici portava a una sentència fàcil, que beneficiava els demandants. Però el president intervenia proposant que els demandants renunciessin a la seva victòria, perquè hi havia una sentència anterior, avalada per documents verificats, que perjudicava els guanyadors del judici i beneficiava el perdedor. La idea del president era buscar un pacte que relacionés els conflictes dels dos judicis. La posició de força, com a senyor de les parts, permetia a Gombau, el president del tribunal, imposar el seu criteri sobre els litigants, que acabaren acceptant una concòrdia que permetia que l'aigua circulés cap als molins d'uns i altres. Al final, per evitar la irregularitat del procediment judicial, els demandants acceptaren renunciar a la seva reclamació que sol·licitava impedir el pas de l'aigua del rec pel seu alou.

Gombau de Besora aparcava la justícia de la llei i imposava la justícia conciliadora, que evitava la derrota d'una de les parts en conflicte, per arribar a un acord que beneficiés a tothom. La manera com acaba el judici demostra com ens trobem en un període de transició on ja s'entreveu el tipus de resolució de conflictes que predominarà en època feudal, de caràcter componedor i pactista.

El tema de la controvèrsia era el pas de l'aigua com a força motriu de molins. La molineria apareix

com una tecnologia que evidencia un món en transformació. L'emergència i el creixement d'una elit que gaudia dels excedents que produïa el treball de la població obligava a apostar per la cerealicultura com a font alimentària. Els excedents es canalitzaven a través de mercats com el de Granollers i servien per nodrir pròspers nuclis urbans on residia el poder, com era Barcelona. Els molins eren la tecnologia que permetia la difusió del model alimentari basat en els cereals (blat i ordi). Ens trobem en un període de transició també en aquest sentit. Les classes dominants procuraven obtenir el control de molins, que eren la peça clau en la difusió de la cerealicultura. Ho feien monestirs, com el de Sant Cugat, o magnats, com Sunifred de Rubí (Vilaginés, 2016, pp. 22-27; Kirchner, 2012, p. 31). Gombau de Besora conscient que els molins no s'havien de demolar, sinó protegir i potenciar, va buscar una solució pactada que impedia que els molins de les famílies de Guanagold i de Miró i Vives acabessin destruïts a causa de sentències judicials.

Estem davant del començament d'un nou model econòmic i alimentari, en el qual es generalitzarà la producció i el consum de cereals (Riera, 2017). En contraposició ens trobem amb l'hidraulisme de les petites comunitats de vilatans que produïen principalment per a l'autoconsum i on la producció de cereals quedava en un segon terme. En aquest model productiu els molins no tenien sentit. Ens serveix

d'exemple la comunitat de Corró d'Amunt. Els habitants de Corró també desitjaven aigua, concretament un rec que la comtessa Ermesenda els va concedir el 1020, però no la volien com a força motriu, sinó exclusivament per a regatge.

A Martorelles, a començaments del segle XI, dues famílies litigaven per l'aigua. Eren famílies propietàries, que posseïen i ampliaven el seu patrimoni, com ho feien els fills de Guillem, Miró i Vives. Eren famílies que aixecaven molins per beneficiar-se dels avantatges d'aquesta tecnologia, moguda per l'aigua. A Martorelles la construcció de recs moliners serà més endavant una realitat evident; allà es va construir un rec molt llarg que nodria potents instal·lacions molineres, a Lloberons i a Carrencà (Vilaginés, 2016, pp. 27-28; Garcia-Pey, 1997, p. 101). També la disputa per la captació i el pas de l'aigua esdevindrà un problema recurrent en aquesta zona de la conca del Besòs (Vilaginés, 2001, p. 92). El judici de 1027 és una prova destacada d'un món en transformació, que estava acabant en mans de poderosos personatges, com Gombau de Besora. Alguns d'aquests magnats van ser els iniciadors de les nissagues feudals que s'aniran consolidant posteriorment. El judici ens mostra com la manera de fer justícia estava canviant. Es perceben els canvis, malgrat que els que protagonitzen el judici són els defensors d'un model jurídic antic. Tot això passava a Martorelles, fa aproximadament mil anys.

Bibliografia

- Abadal, R. (1986, 3a ed.). L'abat Oliba i la seva època. Dins *Dels visigots als catalans*, vol 2. Edicions 62.
- Alturo, J., Bellès, J., Font i Rius, J. Ma., García, Y. i Mundó, A.M. (eds.) (2003). *Liber Iudicum Popularis*. Ordenat pel jutge Bonsom de Barcelona. Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia i Interior.
- Aurell, M. (1998). *Les noces del comte. Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*. Omega.
- Bastardas, J. (1984). *Usatges de Barcelona. El codi a mitjan segle XII*. Fundació Noguera.
- Bonnassie, P. (1968). Les conventions féodales dans la Catalogne du XIe siècle. Dins *Annales du Midi: revue de la France méridionale*, vol. 80, núm. 89.
- Bonnassie, P. (1981). *Catalunya mil anys enrere. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X al final del segle XI*. 2 volums. Edicions 62.
- Bowman, J. A. (2004). *Shifting Landmarks: Property, Proof, and Dispute in Catalonia around the year 1000*. Cornell University Press.
- Brown, P. (2021, 2a ed.). *El mundo de la Antigüedad tardía. De Marco Aurelio a Mahoma*. Taurus.
- Ciurans, X. (2010). *Els Masferrer. Estudi d'una nissaga benestant del Vallès. Ajuntament de Montornès del Vallès i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Col·lecció Premi Montornès de Recerca Històrica*, 4 (2006).
- Els castells catalans, vol.V* (1976). Rafael Dalmau.
- Font i Rius, J. Ma. (2003). L'escola jurídica de Barcelona. Dins J. Alturo, J. Bellès, J. Ma. Font i Rius, Y. García i A.M. Mundó (eds.) *Liber Iudicum Popularis*. Ordenat pel jutge Bonsom de Barcelona (pp. 67-100). Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia i Interior.
- Freedman, P. (1985). *Tradicció i regeneració a la Catalunya medieval*. Curial.
- García, Y. (2003). L'edició de Zeumer i la tradició manuscrita del *Liber*. Dins J. Alturo, J. Bellès, J. Ma. Font i Rius, Y. García i A.M. Mundó (eds.) *Liber Iudicum Popularis*. Ordenat pel jutge Bonsom de Barcelona (pp. 31-65). Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia i Interior.
- García-Pey, E. (1997). *Recull toponomàstic de Martorelles (Vallès Oriental)*. Fundació Salvador Vives Casajuana.
- Gil, X. (2004). *Ermesèn, vida y obra de la condesa. Estudio histórico de la documentación (c. 977- 1 de marzo de 1058)* (tesi doctoral). Universitat Autònoma de Barcelona.
- Kirchner, H. (2012). *Hidráulica campesina anterior a la generalización del dominio feudal. Casos en Cataluña*. Dins J. Torró i E. Guinot (eds.) *Hidráulica agrària y Sociedad feudal. Prácticas, técnicas, espacios*. Universitat de València.
- Kosto, A. (2001). *Making agreements in medieval Catalonia. Power, order and the written world. 1000-1200*. Cambridge University press.
- Matthews, A. Ch. (2021). *Law, Liturgy, and Sacred Space in Medieval Catalonia and Southern France, 800-1100*, Columbia University. **31**
- Moreu-Rey, E. (1993, 2a ed.). *Antroponímia. Història dels nostres prenomes, cognoms i renoms*. Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- Mundó, A. M. (2003). El jutge Bonsom. J. Alturo, J. Bellès, J. Ma. Font i Rius, Y. García i A.M. Mundó (eds.) *Liber Iudicum Popularis*. Ordenat pel jutge Bonsom de Barcelona (pp. 101-117). Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia i Interior.
- Pladevall, A. (1962). *Sant Miquel del Fai: antiguo cenobio y parroquia*. *Ausa*, 40, 209-228.
- Pladevall, A. (1975). *Ermessenda de Carcassona. Comtessa de Barcelona, Girona i Osona. Esbós biogràfic en el mil·lenari del seu naixement*. Marquès de Mura.
- Planas, C. (1989). *A l'entorn d'un grup eclesiàstic: els levites de Barcelona (985-1989)* (tesi doctoral). Universitat de Barcelona.
- Riera, A. (2017). *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana*. Institut d'Estudis Catalans.

- Rodenbusch, C. P. (2021). *The Wheel of Justice: Court Procedure, Conflict Resolution and Narratives in Medieval Catalonia (950-1130)* (tesi doctoral). Universitat de Barcelona.
- Ruíz-Doménec, J. E. (1984). *La memòria de los feudales*, Argot.
- Ruíz-Doménec, J. E. (2006). *Quan els vescomtes de Barcelona eren. Història, crònica i documents d'una família catalana dels segles X, XI i XII*. Fundació Noguera.
- Salrach, J. Ma. (1987). El procés de feudalització. Segles III-XII. Dins P. Vilar *Història de Catalunya*, vol. II. Edicions 62.
- Salrach, J. Ma. (2004). *Catalunya a la fi del primer mil·lenni*. Eumo i Pagès.
- Salrach, J. Ma. (2013). *Justícia i poder a Catalunya abans de l'any mil*. Eumo.
- Salrach, J. Ma. (en premsa). El canvi feudal i els canvis en la justícia a Catalunya durant l'alta edat mitjana. Dins VII Seminari d'Estudis Medievals d'Hostalric (Hostalric, 18 i 19 de novembre de 2021): *La Justícia a la Catalunya medieval*. Ajuntament d'Hostalric.
- Sobrequés, S. (1985, 4a ed.). *Els grans comtes de Barcelona*. Vicens Vives.
- Terradas, I. (2019). *La justicia más Antigua. Teoría y cultura del ordenamiento vindicatorio*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- To, Ll. (1997). *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles X-XII)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Vilaginés, J. (1987). *La transició al feudalisme, un cas original: el Vallès Oriental (ca 930 - ca 1090)*. Museu de Granollers, Col·lecció Estudis de Granollers i del Vallès Oriental, 2.
- Vilaginés, J. (2001). *El paisatge, la societat i l'alimentació al Vallès Oriental (segles X-XII)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Abat Oliba, 234.
- Vilaginés, J. (2016). El molí de sota la vila. Recs i molins en època medieval. *Notes*, 32, 9-31.
- Zimmermann, M. (1973). L'usage du droit wisigothique en Catalogne du IXe au XIIe siècle: approches d'une signification culturelle. *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 9, 233-281.

32

Fonts i abreviatures

- CCar Baiges, J. i Puig, P. (cur.) (2019). *Catalunya Carolíngia, volum VII El comtat de Barcelona*. Institut d'Estudis Catalans, 3 vols.
- CSVMar Guérard, M. (1857). *Cartulaire de l'abbaye de Saint-Victor de Marseille*. Col·lección des cartulaires de France, t. 9, vol. 2, p. 511-524. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6250523s/f515.item.zoom>
- DACB Baucells, J., Fàbregas, A., Riu, M., Hermandó, J. i Batlle, C. (2006). *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona*. Segle XI. Fundació Noguera, 5 vols.
- JUCAME Montagut, T. i Salrach, J. Ma. (dirs.) (2018). *Justícia i resolució de conflictes a la Catalunya medieval*. Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, Col·lecció diplomàtica. Segles IX-XI.
- LIBER Alturo, J., Bellés, J. Font i Rius, J. Ma., García, Y. i Mundó, A. (eds.) (2003). *Liber Iudicum Popularis*. Ordenat pel jutge Bonsom de Barcelona. Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia i Interior.
- PACB-RBorrell-RBI Feliu, G., Salrach, J. Ma. (dirs.) (1999). *Els pergamins de l'Arxiu Comtal d'Barcelona de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*. Fundació Noguera. 3 vols.

Annex. Pergamí, transcripció i resum del document

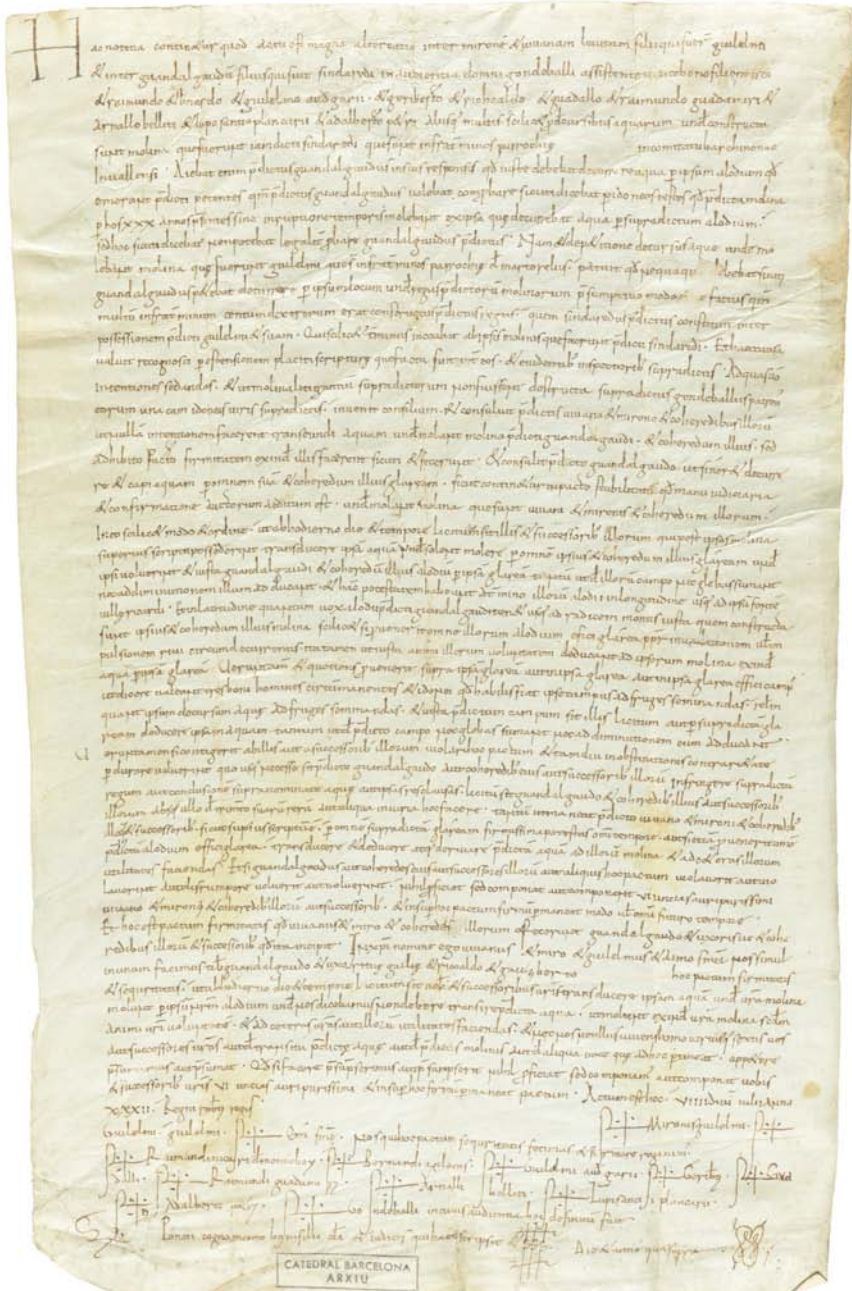

Figura 3. Pergamí del judici. Font: Arxiu de la Catedral de Barcelona, perg. 3-27-229. Copyright © Catedral de Barcelona, Drets Reservats

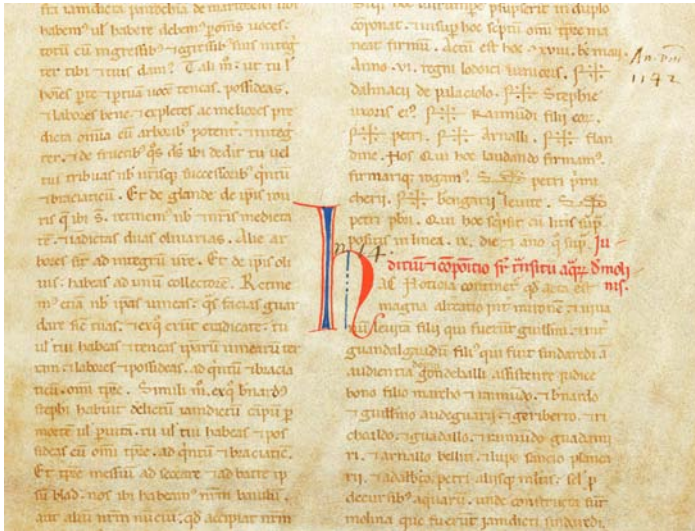

Figura 4. Fragments de la transcripció del judici. Font: Arxiu de la Catedral de Barcelona, Liber Antiquitatum III, ff. 5b-6a, doc. 14. Copyright © Catedral de Barcelona, Drets Reservats

34 Resum traduït del document

1027, juliol, 8
ACB, perg. 3-27-229
Baucells et alii (2006), doc. 404

Aquí es conté la gran disputa que es va produir entre Miró i el levita Vives. fills que foren de Guillem, i Guanagold, fill que fou de Sindred, en l'audiència del senyor Gombau, amb l'assistència del jutge Bonfill Marc i Ramon, Bernat, Guillem Audegard, Geribert, Rigol, Guadall, Ramon Guadamir, Arnau Bellit, Llop Sanç Plancari, Adalbert Pere i molts altres, pel curs de les aigües dels molins que foren aixecats per l'esmentat Sindred, els quals es troben en el terme de la parròquia (...) en el comtat de Barcelona, en el Vallès. Deia Guanagold que era just que les aigües poguessin discórrer per l'alou que van comprar els demandants, i volia demostrar per testimonis que l'aigua circulava pels esmentats alocs sense interrupció des de feia trenta anys. Però això, el mateix Guanagold va reconèixer que no ho podia provar legalment.

Per altra banda, sobre la qüestió de l'aigua que anaven als molins que foren de Guillem, que són a la parròquia de Martorelles, era evident que no podia circular pel rec dels molins esmentats, perquè havia estat construït de manera incorrecte, donat que estava creat amb menys de cent destres des de la possessió de Sindred. Aquesta causa va ser reconeguda quan van ser mostrades les escriptures signades entre les parts.

Per tal que els molins dels litigis no fossin destruïts, Gombau, senyor de les parts, amb el parer a favor dels bons homes amunt esmentats, va demanar a Vives i Miró i els seus cohereus que desistissin de la seva reclamació i, al contrari, fessin una declaració ferma permetent el pas.

Gombau va manar a Guanagold que permetés captar i discórrer l'aigua a la seva resclosa i dels seus cohereus, tal com es conté en el pacte que es va signar en el seu moment, perquè mogui els molins (i aquests puguin moldre) de Vivà i de Miró i dels seus cohereus, amb les següents condicions: que d'avui en endavant els molins els arribi l'aigua per l'alou de Guanagold, i que no s'afegeixen terres de conreu al camp que travessen; aquesta condició s'aplicarà en longitud fins a la font de Ricard i en amplada el que té l'alou de Guanagold fins al peu de la muntanya, on són edificats els seus molins; també, es contempla que si s'hagués d'arranjar la resclosa, per inundacions o per crescudes del riu, es mantingui el dret de conduir l'aigua pel mateix.

Sobre la possibilitat de conrear un camp sobre la resclosa o en la resclosa, Gombau estableix tres homes bons i eficients de la rodalia perquè el posin en conreu i s'agafi aigua de la resclosa per regar-lo.

Si es donés el cas que el pacte fos violat, fins al punt que Guanagold o els seus cohereus haguessin de trencar el rec o les recloses, sigui lícit que Guanagold i els seus cohereus facin el mateix. Miró i Vives poden mantenir el dret sobre la resclosa tot el temps, fins i tot quan s'hagi d'arranjar. Finalment, si Guanagold, els seus cohereus o els seus successors violessin el pacte, no els ho sigui permès i paguin sis unces d'or pur a Vives i a Miró i als seus cohereus o als seus successors. I que aquest pacte sigui permanent tot el temps. 35

Aquest és el pacte de fermesa que Vives i Miró i els seus cohereus van fer a Guanagold i a la seva esposa i als seus cohereus, que comença així: "En el nom de Crist, jo Vives, i Miró i Emma dona, nosaltres com un, fem a tu Guanagold, a la teva esposa, Guisla, i a Ricard i a Gauzbert (...) aquest pacte de fermesa i seguretat, de tal manera que d'avui i en endavant us sigui lícit a vosaltres i als vostres successors portar aigua fins als vostres molins pel nostre alou, on dèiem que no podia passar l'aigua perquè molin els vostres molins, segons la vostra voluntat. Ni nosaltres ni cap altre home viu d'ambdós sexes ens sigui permès discutir sobre el trànsit de l'aigua, o sobre els molins o sobre alguna altra raó relacionada. Que si ho fem, no sigui permès i us compemsem amb sis unces d'or pur. I el pacte es mantingui ferm."

Tot això s'ha realitzat el vuit dels idus de juliol de l'any 23 del regnat del rei Robert.

Signen: Miró Guillem, Guillem Guillem, Emma, dona, nosaltres que el pacte de seguretat fem i roguem firmar. Signen: Ramon, veguer de Montbui, Bernat Agulà, Guillem Audegar, Geribert, Guadall, Ramon Guadamir, Arnau Bellit, Llop Sanç Plancar, Adalbert Pere, Gombau, en l'audiència del qual això es va establir.

Ponç anomenat Bonfill, clergue i jutge, que això va escriure i subscriure el dia i l'any esmentat.

De l'horta i el fruiterar. El passat agrícola en el record de la pagesia del Baix Vallès

Gerard Piñero i Viñas*

Resum: Aquest article és una contribució a la recuperació de la memòria agrícola del Baix Vallès, confeccionada sobretot a través de la informació oral facilitada per vint-i-dos informants, vinculats a la pagesia baixvallesana de la segona meitat del s. XX. Aquestes aportacions han permès la recuperació d'antigues varietats locals, velles pràctiques agrícoles i particularitats lingüístiques pròpies d'aquest territori. En aquest sentit, cal tenir present que el món agrícola tenia una gran riquesa lèxica, sovint amb moltes particularitats territorials. L'article se centra en les varietats, els usos i els mètodes de cultiu tradicionals de l'horta i els fruiterars del Baix Vallès.

Paraules clau: agricultura, Baix Vallès, cirera, cultiu tradicional, enciam, fava, fruiter, meló, memòria oral, mongeta, patata, pèsol, poma, préssec, varietat local

From the vegetable garden and the orchard. Recovery of the agricultural memory of the Baix Vallès

Abstract: This article contributes to the recovery of the agricultural past, compiled predominantly from verbal information provided by twenty-two informants with experience of rural life in the Baix Vallès in the second half of the twentieth century. Their contributions have helped us rediscover some of the region's long-lost traditional local plant varieties, agricultural practices and linguistic peculiarities. In this context, we should remember that the agricultural world was imbued with an immense lexical richness that often varied greatly from area to area. The article focuses on the plant varieties, uses and traditional cultivation methods employed in the vegetable gardens and orchards of the Baix Vallès. **37**

Keywords: agriculture, Baix Vallès, cherry, traditional cultivation, lettuce, broad bean, fruit tree, melon, oral memory, bean, potato, pea, apple, peach, local variety

*Exprofessional de l'agricultura ecològica i estudis del passat agrícola baixvallesà, gerardpv@hotmail.com

Article rebut el 21 de juny de 2021; acceptat el 30 de setembre de 2022.

1. Introducció

El passat agrari del Baix Vallès és evident i, en major o menor grau –en funció dels municipis–, va perdurar amb vitalitat fins a les dècades de 1960-70. Avui, la cultura agrària ja no forma part de la vida diària dels baixvallesans, està gairebé desapareguda i en risc de córrer en l'oblit. Per això, cal salvaguardar els records dels darrers pagesos que van cultivar aquesta terra de manera tradicional, on les varietats locals eren importants i encara empraven, en la parla quotidiana, la gran riquesa lèxica que havien heretat de generacions anteriors.

38

Aquest article se centra en els cultius tradicionals d'horta i fruiters i forma part d'una memòria agrícola més extensa, de la qual ja va sorgir un altra article dedicat a la vinya (Piñero, 2021). Aquest treball ha estat alimentat principalment de les entrevistes a veïns de Martorelles, Mollet del Vallès, Montcada i Reixac, Montmeló, Montornès del Vallès, Parets del Vallès, Sant Fost de Campsentelles, Santa Maria de Martorelles, Tiana i Santa Perpètua de Mogoda que havien treballat al camp o que provenien de famílies pageses locals.

Podríem dir que el Baix Vallès, pel que fa a l'horta extensiva, era terra de patates i mongetes. Sens dubte, aquests dos cultius se'n duïen tot el protagonisme i tots els esforços dels pagesos. La concentració d'aquests dos cultius radicava en el Vallès més pla; allí on la fertilitat de la terra i la disponibilitat d'aigua permetien el seu conreu encara que, com ja veurem, el cultiu al secà, tant de la patata com de la mongeta, havia estat una pràctica

no desconegeuda entre els pagesos locals.

Justament després de la patata s'hi cultivava, amb rellevància, la mongeta. I no era una casualitat que aquest llegum fos un cultiu tan extens arreu del territori baixvallesà. Després de la collita de la patata, la terra quedava “pobra” (mancada de nitrogen, potassi...) i la mongeta, una planta que fixa el nitrogen a la terra, era un cultiu propici per revitalitzar la terra exhausta per l'exigència de la patata.

El cultiu de la mongeta es podia trobar, inclús, entremig dels ceps. De varietats n'hem sentit citar moltes –evidentment, l'estima per la varietat del ganxet és incontestable–, però altres varietats com l'or-i-plata o la carai també es recorden com a molt apreciades. Però és especialment curiós el trajecte històric de la varietat paretana; en referència a la població de Parets, encara que el seu origen és la mongeta pinet de Mallorca. D'ella, en parlarem més endavant.

Però, des de l'òptica agrària, el Baix Vallès era quelcom més que patates i mongetes. Hem pogut recollir la rellevància d'altres cultius locals, com ara la cirera, el préssec, el meló, el pèsol o la fava, com a conreus extensius (que conreaven per a la venda) i que segurament no han tingut la mateixa importància històrica com ha estat el cas de la patata, la mongeta, el blat de moro, etc. per la manca d'estructura i organització dels pagesos d'aleshores malgrat la seva popularitat (la cirera de Martorelles, el meló de les lleres del riu Besòs, el pèsol i la fava de Sant Fost i Montornès) o bé, simplement, perquè han estat ex-

periències amb un curt recorregut degut a la seva poca adaptabilitat o producció (el préssec, la maduixa, la poma).

Un cas a part es mereix el cultiu de la vinya, que no tractarem aquí perquè ha estat objecte d'estudis anteriors (Ansó i Campoy, 2011; Garcia-Moreno, 2007; Piñero, 2021; Planas, 2007; Planas, 2016; Torrens, 1998).

A tot plegat, també hem pogut constatar com l'estructura dels cultius més especialitzats es trobava a la plana (Mollet, Montmeló, Santa Perpètua o Paret), i més diversos eren en la composició de varietats de cultius en els municipis més muntanyosos (Martorelles, Santa Maria de Martorelles, Montornès o Sant Fost), cosa que també marcà una manera d'entendre històricament l'agricultura en cada municipi.

Amb l'arribada del *desarrollismo* econòmic franquista (des dels anys cinquanta fins a mitjans dels anys setanta del segle XX), alguns sectors agraris i ramaders com el de la patata, la mongeta o el de la llet – que era un dels sectors fonamentals de la ramaderia local – passaven dels mètodes d'explotació tradicionals a un model més extensiu, productiu i mecanitzat, amb petites excepcions de resistència a aquest nou model agrícola. La fertilitat de les terres planes dels municipis de Mollet, Santa Perpètua, Montmeló o Paret, com també l'accés a l'aigua, influïren en la concepció de l'agricultura, en la seva especialització i en la productivitat per a la venda a l'engròs.

Alhora, els municipis amb menys accés a terres de cultiu, on el treball a bosc era també molt important, i

on l'accés a l'aigua era més difícil, hi trobem molta més rellevància dels cultius extensius d'adaptació més rústica (vinya) i una certa adaptació dels cultius segons les condicions que donava la terra (el cultiu hortícola entre vinyes, l'aprofitament agrícola guanyant espai a la muntanya). També la riquesa en la diversitat de varietats per a cada cultiu sembla que era més extensa entre els municipis més escabrosos en la seva composició orogràfica.

2. L'horta

2.1. El cultiu de la patata

2.1.1. El perquè té història aquest cultiu al Baix Vallès

En la introducció d'aquest treball ja hem esmentat que les bones condicions que presentaven una bona part de les terres planes del Baix Vallès creaven la idoneïtat per cultivar patates. El fet de disposar de sòls profunds i fèrtils i tenir accés a aigua abundant – mitjançant una xarxa important de mines i recs –, feia d'aquesta plana un ambient propici per conrear-les.

Tenim força indicis històrics sobre el cultiu d'aquest tubercle, la seva història es remunta a molts anys enrere, i no només perquè el cultiu ha estat important per a l'autoconsum sinó perquè l'especialització i l'exportació van suposar un impuls econòmic molt important. Segurament, el fet que la patata guanyés un reconeixement a fora va permetre als pagesos locals “col·locar” d'altres productes al mercat comú com ara la mongeta.

Hem trobat moltes referències històriques sobre aquest cultiu al Baix Vallès. Per exemple, a Mollet:

“Per allà el 1910 i en la temporada de les patates, molts carros del nostre poble anaven cada nit a Barcelona, curulls del mencionat tubèrcul que n’era molt apreciat per la seva bona qualitat” (Solé Tura, 1981, p. 138) o bé a Sant Fost “Des dels anys quaranta fins a la fi dels cinquanta era el conreu amb més quarteres de terreny sembrades” (Torrens, 1998, p. 63).

Aquest cultiu va suposar un impuls molt important per al moviment agrari local:

Van impulsar la producció de patates primerenques, perquè era la manera de posar-les al mercat quan a la majoria de les famílies se’ls havien acabat les de la collita de l’any anterior. Per disposar d’aquesta patata, van ser els primers a importar llavors i fins i tot van ser els primers a registrar una patent per a aquesta patata: *Rabassunio Patatoes Catalunya Productions Mollet* (Tura, 2018, p. 87).

Tampoc ens hem quedat curts en la pila de cites que ens han descrit sobre la història del cultiu de la patata per parts dels nostres entrevistats.

Josep Montplet, de Montmeló, ens va indicar que l’any 1967 sortiren dels camps de patata de Montmeló 150.000 kg direcció a Barcelona (mercat del Born), transportats en vagons de tren amb capacitat cadascun per carregar 10.000 kg.

I és que tal era el volum de producció d’aquest tubercle que el pagès local s’acostumà a mesurar la producció de les seves collites per

“vagons” = 10.000 kg de patata o, com ens ha informat l’Àngel Tui-xuera, de Santa Maria de Martorelles: un vagó equivalia a dos-cents sacs de patates de cinquanta quilos cadascun.

Josep Canet (Santa Perpètua) ens va informar que “la patata d’aquí sovint la comprava el Fontcuberta de Montmeló per exportar a Galícia, o el Dingo de Mollet comprava camps sencers de patata per a la fàbrica de Matutano”.

També Vicenç Compte (Mollet) ens va assenyalar el costum dels antics “negociants” de comprar de paraula camps sencers de patates; cosa impossible de fer, avui en dia, si no hi ha un paper escrit i signat per ambdues parts. Compte també recordava que es contractaven colles de dones que feien les tasques de collir les patates, així com també altres feines del camp com clavar canyes per a les mongeteres o esfiolar¹ i espampolar² la vinya. En aquest cas, a Mollet la cap de colla d’aquestes dones li deien la *Lola boja*.

Tal era la importància i el bon preu que es pagava aleshores per la patata que el pare del Vicenç Compte va poder construir una casa per a la seva germana amb la meitat dels guanys d’un camp que teníem de patates i dotze porcs criats a casa, cita aquest pagès molletà jubilat ja de l’ofici.

Isidre Montasell (Mollet) recorda que quan comprador i venedor entraven a negociar el preu de la patata, tot plegat s’iniciava amb el criteri de la mida de la petita, si més grossa o més petita... “el nego-

¹ Eliminar els brots que no produiran posteriorment raïm.

² Treure els pàmpols (fulles) que sobren perquè puguin rebre millor l’acció del sol.

ciant (comprador) deia que la mida de la patata havia de ser de la mida d'un ou cap en amunt i el venedor (pagès) solia posar el mínim de la mida en una nou cap amunt”.

Solé Tura (1981) ens parla de la importància que va adquirir la marca corporativa del Sindicat Agrícola de Mollet:

Una altra cosa digna de destacar és que el nostre Sindicat tenia un permís especial per exportar patates a Anglaterra, permís que no s'aconsegua fàcilment, però que la qualitat del producte feia assequible. En plena temporada, era possible veure a l'Estació de França carregar coves i coves de vímet ple de patates (condició indispensable per tal de que el producte arribés en perfectes condicions a l'illa anglesa) amb una inscripció ben visible que deia: Sindicat Mollet-Mataró (classe que s'exportava: *Patatoes King Made England*) (p. 212).

Solé Tura parla de la inscripció “Sindicat Mollet-Mataró”; crida l'atenció en aquest cas la cita de la ciutat de la capital maresmenca. I és que la patata de Mataró era un altre dels competidors que portava avantatge a les baixvallesanes. Certament, Mollet s'espavilà en produir patates primerenques per entrar en el mercat generalista i poder vendre-la a un bon preu. Tot i això, la patata que es cultivava a les nostres contrades degut al clima més fred que el del Maresme es sembrava tradicionalment pels voltants de Sant Josep (mitjans de febrer), mentre que a la comarca costanera n'iniciava el cultiu al gener, i això feia que la patata de Mataró entrés

sempre de les primeres a la venda als mercats generalistes en detriment de la patata molletana, que venia més tard.

Ansó i Campoy (2011) ens expliquen en detall com s'arribà a l'exportació i la importació de patata i el paper predominant que van adquirir els pagesos organitzats del Maresme respecte al control de vendes i compres en el mercat estranger:

El comerç de patates d'Espanya a Anglaterra s'inicia a partir de 1904, quan arriben representants de diverses societats angleses a Oriola. El 1910, la Federació Agrícola Catalano-Balear aconsegueix que s'eliminin els aranzels espanyols de la patata de sembra que provenia de l'estranger. Entre el 1915 i el 1930 el govern va regulant amb reials decrets el principi de la campanya d'exportació, el cànon de cada zona productora, el límit de quilos (assegurant l'existència de patates per al mercat interior) i la data de finalització de l'exportació. A partir de 1931, el comerç és lliure (p. 94).

L'augment del comerç de patates, i per tant del seu conreu, és fruit dels contactes que establiren diferents sindicats agrícoles catalans amb altres països, sobretot amb Anglaterra. El conreu de patates estrangeres implicava dos grans moviments econòmics: s'importava la llavor de patata d'espècies estrangeres i després s'exportava la patata a altres països, especialment a Anglaterra. El Sindicat del Maresme fou pioner en aquesta exportació; l'any 1927 creà l'Associació d'Exportadors de Patates Primerenques amb l'ob-

jectiu de “actuar conjuntament en la comercialització de les patates i alliberar-se del trust de comerciants que en controlaven l’exportació” (...) (p. 94).

Les varietats de patates d’exportació eren la royal kidney (anglesa) i la institut beauvais (francesa, coneguda com a bufeta o bufè per Joan Ros³) (p. 96).

42

Figura 1. Vagó ple de patates a l’estació de França (Mollet). Font: Arxiu Municipal de Martorelles

Més endavant veurem en detall com la rellevància d’aquest cultiu va arribar a portar les autoritats supramunicipals franquistes a establir camps d’experimentació sobre aquest cultiu en territoris com Martorelles, Paretos o Montmeló.

2.1.2 Com es cultivava la patata i quines varietats hi havia

El mètode de cultiu de la patata al Baix Vallès ha anat evolucionant amb el pas dels anys. En primer lloc, cal saber els mètodes de rotació anual dels cultius que empraven

els pagesos antigament per entendre en quin moment de l’any es sembrava la patata.

Torrents (1998) explica l’ordre amb el qual una bona part dels pagesos santfostencs feien les rotacions de cultius:

Als regadius s’acostumava a sembrar dues collites, la primera de cereals, preferentment blat i una mica d’ordi (...) (p. 60).

Es començava a femar la terra per a la sembra de patates, que se sembren aquestes a primers de març en aquestes comarca (...) (p. 60).

Els terrenys ocupats es destinaven normalment a la sembra de mongetes⁴ (...) (p. 64).

Ansó i Campoy (2011), a partir dels dietaris de Joan Ros Herro (1895-1978), citen la rotació de cultius exclusivament de patata que es practicava: “Normalment, a Gallecs se’n feien dues collites: “les primerenques, sembrades el febrer-març i recollides el juny-juliol i les tardanes, sembrades el juliol-agost i recollides l’octubre-novembre.” (Ansó i Campoy, 2011, pp. 93-94).

Isidre Molist (Mollet) ens va explicar l’associació de cultius que feien:

S’havia associat en un mateix cultiu la sembra de blat, civada i veça (...) la veça s’entortolligava pel camot de la civada que feia de protector perquè el pas de la veça no fes caure el blat a terra (...) més endavant sembràvem patates i mongetes.

³ Joan Ros i Herrero (1895-1978), pagès de Gallecs.

⁴ També hi havia qui feia naps per al bestiar.

A casa seva, Vicenç Compte (Mollet) recorda que “darrere la patata, sembràvem blat de moro i mongetes”.

Aquestes tres referències evidentment es feien en els camps destinats a les rotacions de cereal, patata i mongeta, ja que els camps destinats als farratges se solien sembrar en altres llocs perquè la seva durada era molt més llarga que la d'un any. Com és el cas de l'alfals, el cultiu del qual pot durar fins a cinc anys sense haver de sembrar.

Aquestes rotacions tenien un sentit pràctic aleshores, la importància de treure el màxim rendiment de la terra era fonamental. Tot i això, cada cultiu aportava una certa riquesa a la terra com és el cas dels blats i la civada que, entre altres coses, aportaven matèria orgànica al sòl; la patata donava profunditat a la terra, encara que també li treia molts nutrients, i les mongetes fixaven el nitrogen, cosa que enriquia la terra i la deixava llesta per encarar la sembra de blats i ordis.

Pel que fa a la forma de cultivar, els entrevistats varen descriure formes diverses de com sembraven i collien la patata.

Josep Canet (Santa Perpètua):

Se sembrava amb el paló⁵ tot fent soquets.⁶ Més endavant ja vam sembrar amb tractor, amb el qual ja fèiem els socs, i darrere hi havia una persona que anava sembrant les llavors de patata pujada a la màqui-

na (...). La distància entre socs era d'uns vuitanta cm i d'un pam aproximadament entre patateres (...). Per desherbar entre socs usàvem el planet,⁷ i abans del planet, tot a mà, a cop de xapo!

Figura 2. Cultivadora planet, propietat de Josep Canet (Santa Perpètua). Font: Gerard Piñero

Figura 3. Sembradora de cavall, propietat de Josep Canet (Santa Perpètua). Font: Gerard Piñero

Àngel Tuixuera (Santa Maria de Martorelles):

Dues persones amb l'ajut d'una nyinyola⁸ que lligàvem a dues canyes, l'estiràvem just en la llargada

⁵ Un petit bastó acabat amb punxa destinat a fer els forats de la sembra.

⁶ Obertura de la terra amb una eina, com ara l'arada, per poder sembrar.

⁷ Cultivadora que es podia adaptar a les mides dels cultius. Molt emprat en els cultius de la patata i la vinya.

⁸ Eina que s'emparava per mantenir les línies rectes.

que volíem fer les eres, i quan ja era ben tensa i recta —havien de quedar ben rectes doncs la gent se'n reia de qui no feia els solcs rectes al camp— anàvem trepitjant tots dos el cordill en direcció un de l'altre i quan coincidíem llavors aixecàvem el cordill i quedava una línia marcada perquè l'arada giratòria pogués fer els solcs. Llavors amb la mateixa arada fèiem els crestalls⁹ —d'uns quatre centímetres d'ample— i més endavant, quan les patateres ja estaven prou crescutades les tornàvem a crestallar.

També Tuixuera ens va descriure la forma de femar que feien servir molts pagesos antigament:

Adobaven la terra amb mesquita,¹⁰ i amb el bujol¹¹ es feien els socs, i amb aquest “aparell” anàvem tirant-hi la mesquita dins els socs que guardàvem en una portadora que carregàvem en el carro (...). Més endavant la gent ja hi tirava nitrat de xile.

Isidre Montasell (Mollet): “Arrencàvem les patates amb el cavall i una arada de puntes i una reia amb orelló, aquest últim tenia quatre o cinc puntes que amb cura arrencava la patata sense fer-la malbé”.

El mateix Montasell, com també Isidre Molist, ens recordaven que la patata menuda la solien guardar per bullir-la i donar de menjar els porcs. A les d'aquesta mida les anomenaven *menudai*.

Ja per últim, tornem a les paraules de Jaume Torrents (Sant Fost) per trobar una idea esquemàtica de tot el procés de sembra, adobat i collita:

(...) quan el terreny estava llaurat, femat i sense terrossos, s'obrien els solcs a mà o amb arada i es posaven els trossos de patates tallades prèviament (...) s'enterrava la llavor a mà o amb arada, format cavallons que faciliten la recol·lecció (Torrents, 1998, p. 63).

“Quan les patates ja han nascut se les ha de donar els recs necessaris perquè no s'embassi l'aigua”, ens recorda Vicenç Compte de Mollet. A casa seva deien que si es regaven massa, quan ja eren formades, quedaven amb la pell de galàpet.¹²

A casa del Vicenç “les patates també s'arrencaven a mà, desfent els cavallons amb una magalla especial de dues puntes [tràmec] i tirant les patates a un costat i les mates a un altre”.

Com a curiositat, Santi Bastida (Sant Fost) i també Isidre Molist (Mollet) ens van explicar que a Gallecs antigament s'havien cultivat patates de secà —ells especifiquen la varietat bufet. Segons Bastida i Molist, la patata es deia que es conservava millor a les terres de Gallecs i aquestes permetien aquest cultiu en sec.

2.1.3. La conservació de la patata

Tant Isidre Molist (Mollet) com Àngel Tuixuera (Santa Maria de

⁹ Petits monticles colgant la terra que tapava o cobria part del cultiu. Hem sentit anomenar els crestalls esquena d'ase.

¹⁰ Residus fecals humans. Sovint es barrejaven amb els animals.

¹¹ Galleda llarga amb mànec

¹² Gripau

Martorelles) ens han parlat de la forma com conservaven tradicionalment les patates a les cases de pagès.

Tot fent un crestall que canalitzi l'aigua de la pluja, es col·locava una base ben espessa de canyes, just a sobre s'hi posaven les patates i s'anaven col·locant amb més canyes per sobre de les patates tot fent una forma semicircular que permetés fer escórrer l'aigua en el cas que vinguessin pluges.

A sobre d'aquestes canyes encara s'hi posaven les trumferes,¹³ les fogueres¹⁴ i alguns també hi posaven terra per tal de deixar ben cobertes les patates dels canvis de temperatura i de la papallona de la patata, entre altres. Ja amb l'arribada de l'hivern s'entraven les patates a casa, ja que, segons Isidre Molist (Mollet) “les patates quedaven cubrotes (com cristallades pel fred)”.

2.1.4. Els camps d'experimentació del Vallès

Per acabar d'assentar un cert reconeixement general —encara que no era ni molt menys l'únic territori amb aquesta “fama”— de les terres vallesanes respecte de la seva capacitat productiva de la patata, trobem com l'any 1945 la Hermandad Sindical Provincial de Labradores y Ganaderos de Barcelona publicava un estudi sobre els cultius de la patata que es van portar a terme en terres vallesanes. Aquest projecte venia supervisat per la Jefatura Provincial del règim franquista, firmada pel secretari de la zona, Mariano Ganduxer Relats:

Continuando con la tarea iniciada en la campaña anterior y considerando que no hay empresa que conduzca a buen fin si carece de continuidad, damos a conocer a nuestros agricultores la labor realizada en los Campos de Experimentación de esta Zona, publicando este segundo folleto de consulta y orientación. La presente campaña se ha desarrollado en unas condiciones climatológicas pésimas: no solo la persistente sequía, sino también las fuertes heladas algunas como las acaecidas en el mes de mayo, en época completamente fuera de lugar, han mermado considerablemente el rendimiento y producción que pensábamos obtener. No cabría postura más cómoda para la Junta rectora de esta 2ª Zona Agrícola, que silenciar los resultados obtenidos por considerarlos poco satisfactorios, pero no es nuestra misión consignar éxitos. Cuando las circunstancias son completamente favorables, cuando la producción es exuberante, como ocurrió el año anterior, los consejos, las enseñanzas y orientaciones que se den, sin perder un mínimo su utilidad adquieren un carácter más superficial, por cuando, como vulgarmente se dice, todo marcha sobre ruedas. Es precisamente después de atravesar un año penoso como lo ha sido la última campaña, cuando son más necesarias las orientaciones y consignar, categóricamente, los resultados obtenidos, para que en los terrenos por vosotros cultivados podáis adaptar aquellas variedades que mayor rendimiento y provecho

¹³ Nom que també rep la planta on es desenvolupen les patates.

¹⁴ Al Vallès, de les falgueres se'n diu fogueres.

hayan dado en condiciones tan desfavorables.

La finalitat d'aquest estudi de camp era la d'analitzar en detall el rendiment de diverses varietats, majoritàriament estrangeres, que, segons diu el text d'inici d'aquest document: "los resultados obtenidos, para que en los terrenos por vosotros cultivados podáis adaptar aquellas variedades de mayor rendimiento y provecho hayan dado en condiciones tan desfavorables".¹⁵ Aquesta publicació documenta amb força rigor els tractaments, les incidències i els rendiments de cada varietat cultivada.

46 Assenyala el document els pobles de Santa Eulàlia de Ronçana, Granollers, Martorelles, Parets, en les terres de la propietat de can Volard, i Montmeló com a municipis on es van desenvolupar aquests estudis agronòmics.

Pel que fa als resultats d'aquests cultius en els municipis baixvallesans, el document designa sobretot quines varietats de patata s'adaptaren millor als terrenys de cada finca. Així doncs, a Montmeló les varietats great scott i alegría oro foren les més productives. A Parets, la royal kidney seguida per l'alegría oro. L'estudi no detalla els resultats del cultiu localitzat a Martorelles encara que el document fa referència explícita a un suposat camp en aquesta vil·la.

I per últim, l'estudi enumera un bon nombre de varietats cultivades en el marc d'aquest estudi: alegría oro, iturrieta, royal kidney,

palogan, àlaba, alzanía, azáceta, arlucea, basabe, fruhbote gauna groga, gauna blanca, gobía, sergen, konsugaris, arran banner, cuculus, doon start, flava, great scott, king edward, majestic, sabina, sergen, up to date.

2.2. El cultiu de la mongeta

2.2.1. El perquè d'aquest cultiu al Baix Vallès

Ja hem dit anteriorment els beneficis agronòmics que proporciona cultivar mongetes just després d'haver collit la patata. La mongeta al Baix Vallès tenia un cert renom per la seva qualitat. Segurament, les bones condicions dels sòls agrícoles (sòls fèrtils i profunds), encara que la climatologia no acompanyés sempre les facilitats que suposava cultivar en terres planes, van generar un cert impuls al cultiu extensiu d'aquest llegum al nostre territori.

2.2.2. Els cicles dels cultiu de la mongeta

Josep Montplet (Montmeló) ens va explicar amb exactitud quin calendari s'emprava per al cultiu de les diverses varietats de mongeta per fer seques: del 12 al 14 de juliol se sembrava el ganxet. Del 14 de juliol cap endavant, la mongeta del carai. I a partir de Santa Carme (16 de juliol) se sembraven les del prat, mallorca, ramellet...

D'acord amb aquest cicle de cultius també existien altres mongetes més primerenques el cultiu de les quals s'iniciava a partir del mes de maig, com eren la mongeta paretana o el ganxet terror.

Existien dos tipus de cultius diferenciats. D'una banda, el cultiu de

¹⁵ Es refereix a la mala climatologia que es va donar en aquell any i les diverses malalties que es produïren en els cultius.

mongeta de naspra, que es feia amb mongetes de mata alta que s'havien d'entutorar (lligar) a les pulleres (conjunt de quatre canyes clavades en forma de creu per on es cargola la planta). I, de l'altra, les mongetes terreres que no necessitaven cap tipus d'estructura de suport, es sembraven directament en els solcs, on posteriorment se'ls feia un crestall per mantenir la humitat de la terra.

Torrents (1998) ens explica com es feia el procés de collita de la mongeta seca a Sant Fost: “Les mongetes s'arrencaven abans de les primeres glaçades, deixant-les uns dies penjades de les canyes que els havien servit de tutors. Després es treien de les canyes, es portaven a l'era per ser batudes amb forques de dues pues” (p. 65).

Isidre Molist (Mollet) ens va explicar com tria ell les mongetes per fer la llavor de l'any següent: “Les tavelles han de fer nou grans, i llanço la primera i l'última gran perquè la tavella les deforma a mesura que van creixent. La planta ha de tenir bona salut i vigor”.

2.2.3. De la mongeta paretana

Tot seguit, anomenarem la gran quantitat de varietats que ens han citat els nostres entrevistats però ens ha semblat rellevant el fet d'anomenar la importància que ha adquirit durant segles la mongeta anomenada *paretana*.

Segurament, la seva popularitat es pot explicar gràcies a la precocitat i el seu característic volum robust i carnós que feien d'aquesta mongeta un producte ben valorat

entre la població local, ja que era una de les primeres mongetes en sortir a la venda quan la mongeta seca en el seu conjunt just iniciava el seu procés de cultiu.

Aquesta mongeta ja apareix citada en un estudi agrícola sobre el Vallès, de 1874 i autor desconegut (Garrabou i Planas, 1998). En aquesta publicació ja es parla de la mongeta paretana com una de les principals preferències dels pagesos d'aquella època.

Pere Santacreu (Sant Feliu de Codines), que de petit treballà de “mosso” en una explotació agrària de Castellterçol, recorda el cultiu d'aquesta mongeta com una de les principals varietats d'aquesta localitat.

El veterinari i mestre molleta Vicenç Plantada i Fonolleda (1839-1913), en un escrit publicat a *L'Art del Pagès*¹⁶ (21 octubre 1910) diu: “Ja batem las mongetes paretanes i manresanes que son boniques i abundants” (Pérez, 1998, p. 158).

Figura 4. Fenotip de la mongeta paretana. Font: Gerard Piñero

¹⁶ Publicació periòdica sobre agricultura, editada a Barcelona entre 1877 i 1918.

També, gràcies a l'hemeroteca de *La Vanguardia* hem trobat referències de la mongeta paretana, que la situaven com un producte rellevant en el mercat generalista que marcava els preus dels productes agrícoles de gran consum.

Tant és així que aquest mateix diari publicava una notícia on anomenava la judía paretana com un producte de primera necessitat per a la ciutat de Barcelona, ja en el primer any d'haver esclatat la Guerra Civil, en ple procés de racionament de la ciutat comtal, i que, per tant: “La Alcaldía de Barcelona, a propuesta de la Comisión Municipal de Abastos, ha fijado los siguientes precios de venta al detalle para los artículos que a continuación se relacionan: judía paretana, a 2,20 Ptas. Kilo” (*La Vanguardia*, 7 gener 1937).

48

Recentment, l'Ajuntament de Parets i alguns pagesos locals han impulsat el cultiu d'aquesta mongeta per recuperar-ne la tradició.

2.2.4. Els camps d'experimentació de Parets

Igual que la patata, la mongeta també va ser un cultiu per experimentar-ne possibles millores a ulls de les autoritats de l'època. Fou també l'any 1945 quan la Hermandad Sindical Provincial de Labradores y Ganaderos de la 2ª Zona Agrícola “Comarca del Vallés” va impulsar la creació d'aquests camps a can Romeu (Parets), dels quals es volia trobar:

Una solución al tristemente célebre problema de antaño, el cual consistía en que si la cosecha era óptima, el agricultor salga bien librado (...) Cuando ya salvado el fruto de las inclemencias atmosféricas creía

verse libre de futuras torturas, venían los traficantes a amargarles la existencia con la desvaloración de las mismas.

Es van publicar els resultats d'aquesta experimentació en un nou butlletí d'aquest organisme anomenat *Folleto de Divulgación Agrícola*, *El Cultivo de la judía*.

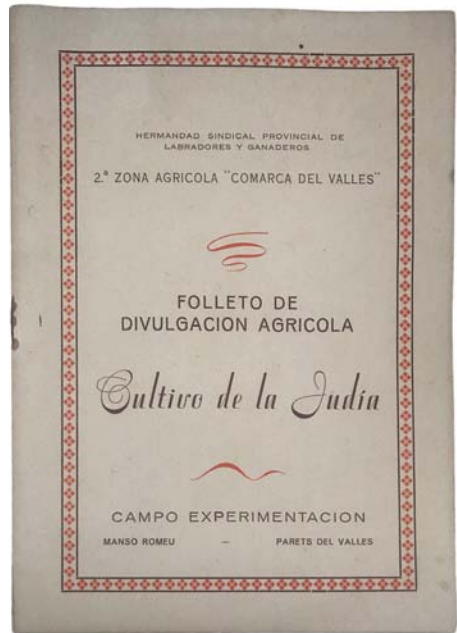

Figura 5. Folleto de Divulgación Agrícola, *El Cultivo de la judía*. Font: Arxiu Municipal de Martorelles

El butlletí descriu les característiques del terreny agrícola i la climatologia a la finca on es van instal·lar aquests terrenys, a can Romeu (Parets), així com també el calendari de sembra i collita de la mongeta destinada a les dues formes de consumir-la: “para desgranar y para consumir en verde”.

Es varen cultivar mongetes de naspra (mata alta) i terreres (mata

baixa) de les varietats següents:

- Avellaneta: varietat de naspra per a consum en verd. Gra rodó i negre.
- Cardona: varietat de mata baixa per a consum en sec. Gran blanc.
- Floreta: varietat de naspra per a consum en verd i sec. Grans rodons i blancs amb taques al centre.
- De la neu: varietat de naspra per a consum en sec. Gra blanc i allargat.
- Mallorca: varietat de mata baixa per a consum en sec. Gra gran i blanc.
- Del cuc: varietat de naspra per a consum en verd. Gra allargat.
- Garrafal: varietat de naspra per a consum en verd. Gra de color salmó.
- Monte de oro: varietat de mata baixa per a consum en verd.
- Paretana: varietat de mata baixa per a consum en sec. Gra blanc i allargat.

2.3. El cultiu del meló i la síndria

2.3.1. El perquè d'aquests dos cultius

No disposem de referències històriques sobre aquests dos cultius encara que la seva introducció sembla més aviat moderna. En l'*Estudio Agrícola del Vallés (1874)* (Garra-bou i Planas, 1998) no se cita cap d'aquests dos cultius com a comuns al Vallès de l'època.

Tot i això, trobem que les característiques dels sòls baixvallesans -en aquest cas, cal remarcar les terres agrícoles properes al riu Besòs-, possiblement eren propícies per al cultiu del meló i, en menys proporció, també la síndria. La terra sorrenca típica de les lleres del riu (encara que a les dècades de 1960-70 l'impuls de l'urbanisme desenfre-

nat va comportar que les empreses constructores s'emportessin bona part d'aquesta terra per a la construcció) i la seva profunditat, reunia dues condicions bàsiques per a la bona evolució d'aquest cultiu.

Santi Bastida (Sant Fost) ens deia que “a les cases de can Mollet, can Magre, can Magarola i can Pujol – totes situades a Mollet– s’hi feien molts melons”.

També Antoni Piñero (Sant Fost) ens va remarcar la gran quantitat de melons i síndries que cultivaven a can Magarola i can Prat, totes dues a Mollet.

2.3.2. El cultiu del meló de secà

En Pere Joan Alsina, fill de can Vila de Parets, ens va explicar força detalladament com el seu pare, provinent de Vilafranca del Penedès, es va fer famós a la zona pel seu cultiu de melons i síndries. En concret ens va explicar com cultivaven i guardaven els melons:

S’havia de llaurar la terra perquè quedés ben treballada. Llavors, amb el tractor s’hi posava el plàstic antiherbes, tot seguit una persona feia el forat, una altra persona hi tirava la llavor (generalment eren nens perquè tiraven menys llavors ja que tenien les mans petites que la gent gran que tenien grans més grosses), una altra persona hi posava unes boletes perquè els insectes no es mengessin les llavors, i ja per acabar una persona regava forat per forat i una altra colgava el forat amb terra. Era tota una artesania que necessitava moltes mans.

Sembràvem amb una amplada de dos metres com a mínim ja que després el meu pare podia pas-

sar amb el tractor i “escampar la sorra”, cosa que agradava molt a les meloneres.

Quan la planta ja era prou gran es deixava només dos brots per mata per tal que la planta produís fruits ben grossos i no pas molts fruits però petits. Per últim, quan el meu pare ho creia, podava l’última flor de cada brot perquè la planta deixés de créixer i provocar així el creixement del fruit, d’aquest procés en deia *escaparrar*.

Les plantes no es regaven mai, només un cop que feia molta sequera vàrem regar les meloneres.

A casa fèiem principalment la varietat pell de gripau gravat creuat amb la varietat roget. També cultivàvem la varietat tendral valencià, que guardàvem amb palla, drets i sempre amb el pecíol tocant a terra, això era fonamental per fer madurar bé el meló.

La veritat és que els melons i les síndries les veníem tots a casa, la gent venia a buscar-ne quan sabien que començava la temporada.

2.3.3. Un meló que menjàvem per Nadal

Al Baix Vallès, al meló tendral valencià també l’anomenaven meló de nadal, ja que molta gent el tenia com a costum per menjar com a postres de les festes nadalenes.

Antoni Piñero (Sant Fost) recorda com el seu pare guardava el meló de nadal:

Els lligava [els melons] amb uns cordill de ràfia d’una manera especial que no recordo. Els penjava o bé cap per avall –sempre el pecíol mirant a terra–, o bé en horitzontal. Era un meló no tan sucós com els d’estiu però era molt dolç i carnós.

També Isidre Montasell (Mollet) recorda el meló de nadal penjat al rebost de casa seva quan era petit.

I Josep Canet (Santa Perpètua) ens va explicar que a casa seva conservaven curiosament el meló a sobre del gra que havien collit aquell mateix any.

Figura 6. El meló de nadal penjat per conservar-lo. Font: Gerard Piñero

2.4. El cultiu de la maduixa

2.4.1. El perquè d’aquest cultiu al Baix Vallès

De les maduixes, que no els maduixots, al Vallès ben poca cosa se’n pot dir. Tot i això, ens van arribar diverses referències històriques sobre aquest cultiu que va tenir una certa presència al municipi de la Llagosta.

La popularitat, que es remunta a la foscor dels temps de les maduixes de Montcada i Reixac, va durar fins que la riuada de 1956 va provocar el desbocament del Besòs i la inundació dels camps de maduixeres. També Santa Coloma de Gramenet i Sant Adrià del Besòs foren municipis famosos per la qualitat i l’extensió del cultiu d’aquest petit fruit, que es mantingué almenys fins als anys setanta del segle XX.

El mercat de venda d’aquest fruit anava des de la ciutat comtal

fins a l'exportació a França. La forta expansió de la maduixa d'aquests territoris del Vallès Occidental va fer que alguns pagesos colomencs i montcadencs miressin cap al Vallès Oriental per estendre el terreny cultivable d'aquest fruit i així augmentar la seva producció i venda.

La curiositat és que aquesta varietat de maduixa no era res més que una maduixera salvatge collida al si de les muntanyes del nostre entorn i cultivades durant dos anys. La frugalitat i la frescor de les terres al voltant del riu Besòs va fer que es propagués aquest cultiu fins a la població de la Llagosta.

Com a curiositat, els propietaris de la ca la Manela (Mas Rampinyo, Montcada) ens van explicar que anaven a buscar aquestes plantetes durant la primavera a la mateixa serralada de Marina, en concret, ens parlà de les terres al voltant de can Donadeu (Sant Fost).

2.4.2. Notícies de la Llagosta i la maduixa colomenca

“A principi del segle passat, les maduixes de Santa Coloma de Gramenet eren conegudes i valorades molt més enllà del poble” (Membrives, 2016). Segons Coloma Bayà, una de les pageses que van mantenir durant més temps el cultiu d'aquest preuat fruit, “sota l'asfalt i les cases de la ciutat hi ha unes terres d'una fertilitat inimitable, que donaven a les maduixes colomenques un buquet que no proporcionaven les altres finques que cultivava la seva família, per exemple a la Llagosta” (Cols, 2018).

Santi Bastida (Sant Fost) ens va acabar de corroborar aquesta informació quan ens va comentar que

recordava els extensos cultius de maduixa que hi havia a les cases de la Moreneta (la Llagosta): “no eren pas per al consum propi, allí hi havia camps grans de maduixeres”.

2.5. El cultiu del pèsol i la fava

2.5.1. El cultiu del pèsol

“A les vinyes on el terreny ho permetia se sembraven pèsols en molta quantitat. Es recollien tendres o sigui en verd i juntament amb les faves generaven una font d'ingressos gens menyspreable per a les famílies” (Torrents, 1998, p. 52). Aquesta nota ens indica la importància d'aquest cultiu tan singular de les terres on es cultivava també la vinya.

Aquesta explicació de Torrents ja ens diu el perquè d'aquest cultiu, especialment a territoris com Sant Fost, Martorelles i Montornès. L'aprofitament de l'espai que deixa el cep en èpoques hivernals s'aprofitava per cultivar el pèsol i la fava, i així obtenir una altra font d'ingressos en una època que escassejaven els recursos agrícoles.

Existeix una altra raó per entendre el valor que tenia el pèsol especialment als municipis de Sant Fost i Montornès: les característiques de la terra. El sauló, típic de la serralada de Marina, és un sòl adient per aquest cultiu que en millora la productivitat i el gust.

En el marc de les entrevistes que hem anat realitzant, el record del pèsol que es cultivava entre les vinyes semblava com un cultiu secundari, que no tenia més valor que el d'unes quantes collites durant un curt període de temps i prou.

I encara que no hem trobat informació històrica escrita sobre

aquest cultiu tan extens i popular entre les cases de pagès que cultivaven la vinya, sí que hem sentit moltes referències per part dels entrevistats.

Joan Plans (Martorelles) ens va comentar que el pèsol que es collia a la vinya es portava a vendre al mercat del Born.

Jordi Pedragosa i Antoni Piñero (Sant Fost) recorden com moltes vinyes cultivaven el pèsol: “tot Sant Fost n’estava ple”. Pedragosa també ens fa referència de la venda del pèsol al mercat del Born.

Josep Montplet (Montmeló) també ens va fer referència de la popularitat del pèsol que es cultivava a Montornès. Aquesta població reunia unes condicions similars a Martorelles i Sant Fost: terra de vinya i sauló.

52

Joan Ferrer i Ton Ferrer de cal Mundu (Sant Fost) també recorden la sembra del pèsol del ganxet o ganxo entre vinyes, així com també que hi sembraven faves i mongetes del cuc (aquestes últimes per menjar tendres).

Isidre Molist (Mollet) ens va explicar com aprofitaven els valls¹⁷ per sembrar-hi a sobre pèsols i, així, obtenir un cultiu més sa i productiu.

Per certificar la importància que tenia no només el cultiu del pèsol sinó també el de la fava, Àngel Tui-xuera (Santa Maria de Martorelles) ens deia que en època de collita d’aquests dos cultius, “venia un carro cada dia de Barcelona expressament per recollir només les collites de pèsol i fava dels camps de

Sant Fost i també alguns de Martorelles”.

Uns anys enrere qui escriu aquest article també va saber de l’existència d’aquest carro que venia expressament de la capital per collir la fava i el pèsol de Sant Fost de la veu del malauradament desaparegut Josep Solsona (Sant Fost).

També Josep Rosés (Tiana), fill de pagesos del mateix municipi, ens deia que:

El pèsol de Sant Fost es venia per aquesta zona, inclús hi havia algun veí que anava a Mollet a comprar productes i li comprava a un pagès de Sant Fost els pèsols que després ell venia com a seus a Tiana.

Tomàs Llonch (Montornès) recordava que “a casa venia un tal Masó d’Alella a recollir les llavors de pèsols que havíem cultivat a les vinyes i que ell venia a una casa de llavors”.

La desaparició d’aquesta tradició agrícola es va produir cap a la dècada de 1960 amb l’arrencada de moltes vinyes per donar pas a la construcció i la industrialització.

La sembra del pèsol es feia cap a mitjans o finals d’octubre i es collien a la primavera de l’any següent. El seu cultiu era de secà. Se sembraven diverses varietats com ara el pèsol d’austràlia i garrofal o floreta (mata alta), però les dues varietats que més sembla que s’empraven segons els entrevistats era el negret i el ganxo o ganxet (ambdós de mata baixa).

¹⁷ Forats que es feien entre vinyes per adobar-les.

Figura 7. Enramat del pèsol tal com el cultivaven els nostres avantpassats. Font: Gerard Piñero

En el cas del pèsol negret, Santi Bastida (Sant Fost) encara conserva aquesta varietat, que cultiva des de fa molts anys. Cal no confondre el pèsol negre que es cultiva al Solsonès o al Berguedà, i que es menja quan el gra ja és sec, amb aquesta varietat que es menja el gra en verd.

Figura 8. Llavor de pèsol negret. Font: Gerard Piñero

2.5.2. El cultiu de la fava

La fava, com el pèsol, tenia un mateix calendari de sembra i collita, potser es collia alguna varietat de fava una mica més tardana que el pèsol però el cicle era pràcticament el mateix. I també a la fava “li agradava” la terra de sauló dels municipis de Martorelles, Sant Fost o Montornès.

Però la diferència la trobem en la introducció de la fava farratgera, com molt bé expliquen Ansó i Campoy (2011) a partir dels dietaris de Joan Ros Herrero de Gallecs:

Les faves es conreen a can Jornet Xic a partir de principis de la dècada dels anys vint, tant per a l'alimentació dels animals com humana. (...)

Les faves es planten a principis de novembre i es cullen el juny. L'any 1937 estan quatre dies plantant: “13, 14, 15, 16 de novembre- Fer faves a la Serra”. La recol·lecció és, també, una tasca col·lectiva: el 30 de juny de 1935 una “Colla de valencians venen a arrencar faves”. L'any 1942 Joan escriu que estan sis dies collint-ne tota la família i un grup de coneguts: “4, 5, 6, 7, 8, 9 de juny- Arrencar faves. Érem 10: Montserrat, Maria, Neus, Consuelo, Angeleta, Maria, Antonia, Pepito, Manel i la Maria de Can Feliuà”.

Com a aliment per a les persones, les faves es poden menjar verdes i seques (com les mongetes), però les dedicades a la ramaderia s'han d'assecar; després, s'han de batre i ventar. L'any 1929 passen sis dies fent aquesta tasca, entre el 5 i l'11 de juliol. L'any 1932 són tres persones durant tres dies: “15, 16, 17 de setembre de- Batem les faves, ve el Jaumet i el Ramon” (p. 114).

Isidre Montasell (Mollet) ens deia que la fava farratgera a casa seva també se la menjaven: “l'havíem de collir tendra perquè si no no era bona. De les faves més tendres en menjàvem els xiulets”.¹⁸

¹⁸ Faves tendres amb tavella, guisades amb cansalada i alls tendres.

3. Fruiters al Vallès?

3.1. Les cireres de Martorelles... i Vallromanes, Sant Fost, Montmeló i Montornès

3.1.1. El perquè del cultiu de la cirera

No tenim dades certes de com la cirera es va consolidar entre els camps de cultiu. Sí que tenim la certesa que el cultiu extensiu del cirerer es va anar introduint al país a partir de la desfeta del sector vinícola amb l'entrada "depredadora" de la fil·loxera (finals del s. XIX).

Territoris com el nostre es van anar espavilant per trobar alternatives a la font d'ingressos que suposava la vinya. Els fruiters foren una bona alternativa.

La serralada de Marina suposava una bona zona per al cultiu del cirerer: disposa d'una certa altura que tant li agrada al cirerer (entre 300 i 400 metres sobre el nivell del mar), terra de sauló, que és sorrenca i permet arrelar en profunditat als arbres, i la seva orografia ha creat espais amb petits microclimes que ajuden a establir un entorn propici per a aquest arbre fruiter.

3.1.2. El què i el com de la cirera de Martorelles

Sens dubte, les cireres de Martorelles són el principal referent d'aquesta fruita a les nostres contrades. Segons Joan Sanjuan (Martorelles), aquesta població va quedar com a referent d'aquest cultiu "perquè qui menava aquells cirerers eren pagesos de Martorelles".

Sanjuan (2011) ens explica de manera resumida en el seu blog personal l'origen de l'extensió d'aquest cultiu pel territori baixvallesà:

Els de can Pauferrier tenien una vinya a can Barbeta –terme de

Vallromanes– amb la seva figuera i el seu cirerer, per no trencar el costum. Al costat d'aquesta vinya, en un tros erm a prop de can Nofre, se'ls va ocórrer plantar vint-i-cinc cirerers. ¿És així com es va iniciar l'aventura de les cireres de Martorelles? Segur que no, però permeteu-me seguir aquesta veta. Quan els vint-i-cinc cirerers començaren a produir, els de can Barbeta s'encarregaren de collir el fruit i vendre'l. Més endavant –l'hereu Joan Mas ja s'havia fet gran– els de can Pauferrier decidiren collir les cireres ells mateixos i comercialitzar-les. Estem en els anys cinquanta i entrem en l'època daurada de les cireres de Martorelles.

Segons Àngel Tuixuera (Santa Maria de Martorelles): "de cirerers n'hi havia per totes aquestes carenes des de Vallromanes fins a Sant Fost. On més n'hi havia de plantats era a Sant Fost".

Torrents (1998) ens indica també la importància d'aquest arbre fruiter en el cas de Sant Fost:

L'altre arbre fruiter [es refereix a les figueres] que havia estat molt abundant a les vinyes era el cirerer, alguns molt grans. Les cireres era l'únic fruit que es comercialitzava i en la temporada de la collita s'enviaven en caixes al mercat de fruites i verdures, el Born (p. 52).

Antoni Piñero també ens explicava que en el Sant Fost de quan ell era petit (dècades de 1960-70) "tot eren vinyes, cirerers i pèsols a l'hivern".

Tuixuera explicava com un camió provinent de la casa de ca la Quela (Montornès) venia cada dia a recollir les cireres: “Ja venia carregat amb cireres de Montornès, Montmeló i Sant Fost. Recordo un cop que el camió va marxar carregat amb més de 200 caixes cap el Born. Al dia següent allí ja les havien venut totes!”

També Tuixuera recordava que la cirera de Martorelles tenia bona fama i s'havia repartit en hotels i restaurants de luxe de Barcelona: “Recordo que les havien portat [les cireres] a l'Hotel Ritz”.

I, a tall d'anècdota, Joan Sanjuan, de Martorelles, recull:

En Joan Mas m'explica que a casa seva cada any venia un senyor de Torrelles¹⁹ a comprar-ne, perquè les cireres de Martorelles, deia, eren més bones que les del Baix Llobregat. Em diu que la gent es llançava a comprar les primerenques, per la il·lusió de la novetat, però eren millor –més madures i fetes– les tardanes (Sanjuan, 2011).

3.1.3. De les seves varietats

La varietat autòctona, segons Tuixuera, era l'anomenada *garrafal* (molt popular antigament en terres de Ponent), encara que aquest veí de Santa Maria de Martorelles ens va citar altres varietats²⁰ cultivades a les muntanyes de la Serralada.

Tomàs Llonch (Montornès) també ens va citar la *garrafal* com una de les varietats conegudes a la zona com també la *cor de colom*.

Figura 9. Varietat de cirera garrafal o garrofal.
Font: Gerard Piñero

3.2. De la breu història del préssec vallesà

3.2.1. El perquè d'aquest cultiu

Ben poca cosa podem dir sobre la història d'aquest cultiu. No en sabem l'origen de la seva extensió pel nostre territori encara que es pot deduir que va tenir el seu creixement extensiu per les mateixes raons que el cirerer. **55**

La proximitat amb la ciutat de Barcelona empenyia comarques com el Maresme, el Baix Llobregat i el nostre Vallès a impulsar cultius extensius per servir el públic barceloní. Els pagesos empenien nous cultius per poder oferir més productes a un mercat que anava a l'alça degut al creixement poblacional que provocava la industrialització.

Tot i això, sembla que cap a la dècada de 1960 la majoria de presseguers desaparegueren perquè la producció i l'adaptació al clima local no va ser gaire bona.

Isidre Molist (Mollet) ens va fer saber una dita sobre els presseguers de Mollet: “Dels presseguers dèiem que tenien cinc anys de vida;

¹⁹ Torrelles del Llobregat era i és una població de referència per al cultiu de la cirera.

²⁰ Vegeu l'annex.

tres anys per créixer i dos per collir, després ja no treballaven. Les humitats d'aquesta zona no els hi anava gairebé als presseguers”.

Molíst ens va informar que cap a la dècada de 1960 ell mateix va arrencar aquests presseguers locals. I que en els mateixos terrenys també hi havia cultivades pereres i pruneres.

Antoni Piñero (Sant Fost) recorda molts camps de presseguers a can Pere Gil (la Llagosta) i al pla de Martorelles encara que, segons ell, van desaparèixer en pocs anys.

També Maria Seguí (ca l'Ametller, Montornès) recordava molts camps de presseguers a can Sala de Montornès.

Com també Vicenç Compte (Mollet) recordava els camps de presseguers de ca la Marcelina (Montmeló). Recordava també que la família del famós ciclista vallesà Miquel Poblet va ser la primera família que va començar el cultiu del préssec en les terres entre Mas Rampinyo (Montcada) i la Llagosta.

En el recull onomàstic de Garcia-Pey (1996) apareix ca la Pona com la primera casa de la Llagosta que tingué un cultiu extensiu de presseguers.

Pel que fa a la comercialització, sembla ser que es portaven al mercat del Born, o bé es venien per les botigues locals, segons ens van explicar Joan Plans (Martorelles) i Isidre Molist (Mollet).

Per últim, Àngel Tuixuera (Santa Maria de Martorelles) recordava algunes d'aquestes varietats de préssec que anomenaven gavatx, mollàs i d'aigua.

3.3. Pomes a Parets

Certament, la casa del Set Portes²¹ tenia en la seva finca una gran extensió de pomeres.

Jaume Serra (Parets) recorda que “hi havia almenys una hectàrea plena de pomeres”. A la dècada de 1970, aquests camps de pomeres foren arrencats per construir-hi fàbriques.

Segons els informants consultats, tot sembla indicar que el cultiu del pomer va ser efímer i localitzat en aquesta casa paretana.

3.4. Els avellaners del record

Poca cosa podem dir del cultiu de l'avellana. Només algunes cites dels nostres entrevistats ens indiquen que aquest cultiu havia estat rellevant en el territori baixvallesà.

Tomàs Llonch (Montornès) recorda que el seu pare deia que, fins a la dècada de 1950, el municipi era ple de camps d'avellaners i ametllers.

També Antoni Piñero (Sant Fost) recorda camps d'avellaners a la finca de can Pere Gil (la Llagosta), com també al municipi veí de Martorelles: “sempre els trobaves en llocs frondosos, humits”.

En el recull onomàstic de Garcia-Pey (2005) trobem el pla dels Avellaners (Montmeló) com una part de la propietat de can Tacó que estava envoltada d'avellaners.

Segons Solé Tura (1981) a can Vila de Parets també hi havia un cultiu extensiu d'avellaners.

Vicenç Compte (Mollet) sempre havia sentit dir a la seva mare que ella havia anat a collir avellanes a can Ros: “Era una casa amb molta

²¹ Es deia així perquè era propietat de l'amo del famós restaurant de Barcelona.

extensió d'avellaners, potser unes deu hectàrees”.

Com a curiositat, vam trobar un petit camp d'avellaners a ca l'Ametller (Montornès), on es cuiden aquests arbres ja que, segons els propietaris, “vingueren al segle XIX de les propietats que tenien els nostres parents a Cuba, des d'aleshores que els hem preservat. Fan un fruit més gran i són més alts que els avellaners autòctons”.

Figura 10. Avellaners de la varietat vinguda de Cuba, plantades a ca l'Ametller (Montornès). Font: Gerard Piñero

4. El calaix dels records, un calaix de sastre ple de curiositats

4.1. Els naps només se'ls menjaven els animals o no...

Arran del comentari d'Isidre Montasell (Mollet) vam arribar a la conclusió que calia esmentar una de les maneres com menjaven naps a casa seva:

A casa collíem naps, els tallàvem ben rodons. Els buidàvem per dins i hi afegíem sucre. Llavors, els deixàvem reposar nou dies. Passats els nou dies ens menjàvem el sucre que s'havia barrejat amb l'aigua que desprenia el nap i era boníssim! A casa deien que guaria els refredats.

Al Baix Vallès, especialment al pla, es cultivaven força quantitat de naps que deien feia millorar el gust de la llet de les vaques. També Montasell (Mollet) ens va referir les varietats nap de coll verd i nap de coll vermell (que era picant) com les dues varietats més emprades per als cultius.

Tot i això, l'ús per a la menja de casa també era força estesa. Inclús Antoni Piñero (Sant Fost) “collint per a la despesa personal” naps a can Magarola i recorda haver hagut de córrer perquè els pagès els disparava amb bales de sal: “al meu company n'hi va tocar una i es va quedar tota una setmana al llit sense poder-se moure”.

Tant Isidre Molist com Vicenç Compte, ambdós molletans, anomenen el fet de collir naps com *escatar naps* i recorden com els havien de collir a cop de magalla, ja ben entrat el fred, que els deixava ben gelades les mans.

57

4.2. Els carrers engalanats de moresc (blat de moro) per tot el Baix Vallès

Abans, al Baix Vallès es conreava una quantitat ingent de blat de moro o moresc, la tardor era el temps d'espellofar, o esclofollar, les panotxes.

Espellofar consisteix en despullar les panotxes traient-ne part de les fulles que els fan de capça i deixant-ne d'altres que permeten poder-les lligar i fer-ne enfilalls. Al nostre territori abans es lligaven les panotxes en grups de sis o vuit exemplars i es penjaven de troncs d'arbre recolzats en les façanes de les cases perquè s'assequessin i així poder treure'ls el gra (esgrunat). Semblava ben bé com si les cases

baixvallesanes estiguessin de festa major, els colors grocs i vermells dels blats locals relluïen en barris sencers.

Tant és així que Solé Tura (1981) explicava com a Mollet fins i tot s'havia fet un concurs sobre la casa més ben decorada amb el moresc penjat a la façana: “L’any 1921 es va establir un concurs per tal de donar un premi al pagès que fes a casa seva les piles més altes i més ben fets. El premi se’l va emportar la casa pairal de cal Basora” (p. 109).

Figura 11. Façana d’una casa martorellenca “decorada” per les piles de moresc. Font: Arxiu Municipal de Martorelles

4.3. Els camps d’enciams i escaroles de Montornès

Maria Seguí i Tomàs Llonch (Montornès) foren els impulsors, segons els seus records, del cultiu extensiu d’enciam llarg romà i escarola de Santa Coloma, cap a la dècada de 1960.

Els enciams se solien portar al Born i la seva iniciativa es va estendre en altres municipis com Vilanova del Vallès, Caldes de Montbui, Martorelles o la Roca del Vallès

Avui en dia, a la casa que ells regenten (ca l’Ametller), un familiar

d’en Tomàs i la Maria segueixen cultivant enciams en extensiu.

4.4. L’hort per al *gasto* de casa

Tots els entrevistats coincidien en la relativa importància que donaven als horts que tenien les famílies, normalment al costat de casa o dins els tros de la casa. Tot i així, hem pogut recollir força varietats hortícoles, que podeu veure a l’annex final.

Però, abans, val la pena recordar el que va ser una tradició per a moltes cases, que aprofitaven l’espai que deixaven els ceps després d’haver veremat per sembrar productes per al que es deia tradicionalment com el *gasto* de casa.

A més a més dels pèsols i les faves, dels quals ja hem parlat, Àngel Tuixuera (Santa Maria de Martorelles) ens deia que entre vinyes havia vist sembrar-hi llenties, cigrons, guixes... Joan Ferrer i Ton Ferrer de cal Mundu (Sant Fost) ens citaven també la mongeta i la patata com a cultius que havien fet a la vinya.

4.5. La tradició de la ceba del Canyet (Badalona)

Isidre Molist (Mollet) ens va informar, per a la nostra sorpresa, d’aquesta popular tradició entre molts pagesos al Baix Vallès: cada any era tradició anar a buscar el planter de ceba al Canyet (Badalona): “Aquell dia era com un dia de festa, anàvem a buscar el planter, paràvem a menjar als Castanyers de Sant Fost i cap a casa. Era com una tradició preguntar-se entre els veïns si havien fet ceba del Canyet”.

Certament, Àngel Tuixuera (Santa Maria de Martorelles), Antoni Piñero i Santi Bastida (Sant Fost) confirmaven aquesta tradició.

Antoni Piñero (Sant Fost) recorda que a la botiga de cal Bonet (Mollet) sempre deien que tenien cebes del Canyet.

Tuixuera també recordava que anaven a buscar el planter d'aquesta ceba tan preuada pels voltants de Tot Sants.

La varietat d'aquesta ceba era l'anomenada *morisca* o *campeny*. "Era una ceba xata, lilosa, molt dolça" ens deia Santi Bastida de Sant Fost.

Figura 12. Eina que usava Isidre Molist (Mollet) per cultivar la ceba. Font: Gerard Piñero

A tall de curiositat, també ens va dir Àngel Tuixuera: "a l'hort de casa deixàvem un tros per sembrar-hi cacauets, que després torràvem al forn". Aquesta informació lliga amb la tradició força estesa al Vallès de sembrar cacauets a l'estiu per al gasto de casa.

4.6. Un nom, una gent que només volien sobreviure: els *figaires*

Tot entrevistant Amadeu Rovira (Sant Fost) ens va fer conèixer el nom de les persones que, cap a les dècades de 1950-60, la gent local anomenaven *figaires*.

El seu nom venia del fet que la gent pobra vinguda d'altres territoris de l'estat robaven, deien, les figues dels arbres dels pagesos locals per poder menjar o vendre-les i així guanyar algun diner en temps d'escassetat.

Rovira deia que van ser temps difícils i els robatoris sovintejaven, cosa que va fer intervenir-hi la Guàrdia Civil. A més, ens va explicar que els mal anomenats *figaires*, en aquest cas les dones, degut a la pobresa extrema en què es veien immerses les seves famílies, algunes, s'havien arribat a prostituir oferint a alguns pagesos el seu cos a canvi de diners.

59

Figura 13. Foto de la varietat de figa del cementiri. Font: Gerard Piñero

Antoni Piñero (Sant Fost) deia que era normalment el seu pare el que sortia a manllevar fruites o hortalisses per menjar ja que la pena per a una dona atrapada “manllewant” menjar era deixar-la sense cuir cabellut o de digerir l’ungüent del cagamutxo,²² que feia anar de ventre repetidament durant hores.

Una història humiliant per a les qui la van viure, trista per a la nostra història local i plena de masclisme sense límits ja que la dona era la figura a reprimir, si calia fins a la humiliació pública.

5. Conclusions

60 En un territori —el Baix Vallès— on la pagesia tradicional està abocada a la desaparició, els treballs de recuperació de la memòria oral són imprescindibles per salvaguardar, ni que sigui una petita part, l’importantíssim llegat cultural relacionat amb les velles pràctiques agrícoles, les varietats locals i les particularitats lingüístiques de l’ofici.

L’article sorgeix d’una recerca prèvia que més enllà de la salvaguarda dels records també ha permès la recuperació genètica de varietats tradicionals que alguns pagesos han mantingut fins avui. Hem pogut localitzar vint-i-dues llavors antigues d’horta, quatre varietats d’arbres fruiters i tres varietats de vinya. Aquestes varietats no són només el record viu d’un temps passat sinó que algunes són també una aposta de futur. És el cas del meló de nadal, el pèsol negret o diverses varietats de tomàquets.

El meló de nadal té la singularitat que es guarda i que es pot consumir durant l’any, cosa que el fa un producte diferenciat. A més, les seves característiques organolèptiques són també peculiars: menys sucós que els melons d’estiu però carnós i amb una bona combinació entre dolç i àcid. Una fira promocional sobre la recuperació d’aquest cultiu i el seu procés de maduració (el penjat) pot ser un element interessant.

El pèsol negret és d’una qualitat excel·lent. La proximitat al Maresme i la fama dels seus pèsols de ben segur que podrien ajudar a impulsar la recuperació d’aquest singular pèsol vallesà.

La qualitat dels tomàquets que hem pogut localitzar ens ofereix també la possibilitat de recuperar-ne el cultiu per als consumidors locals. La Fira del Tomàquet del Vallès, que el 2021 va arribar a la onzena edició, podria ser una bona plataforma de difusió, amb un espai firal de les varietats antigues baixvallesanes.

Si volem consumir productes locals primer cal conèixer-los i produir-los. El primer pas és, sens dubte, l’aposta dels municipis per engegar aquesta dinàmica de promoció, que ha d’anar en paral·lel amb la reproducció, producció i selecció de les varietats locals localitzades de manera participada entre els agricultors i consumidors.

Som conscients que el sector agrícola local és gairebé inexistent al Baix Vallès i que la pressió urbanística no ajuda, però no ha desaparegut del tot, i, a més, també

²² *Euphorbia lathyris*, planta medicinal utilitzada com a purgant i vomitiu.

hem de comptar amb el nou fenomen dels horts urbans com a espais d'iniciativa per a la promoció de les varietats locals.

No ens queda una altra alternativa que establir aliances des del punt

zero si el que volem és crear una dinàmica positiva per obrir noves possibilitats, no només que valorin allò que és el món agrícola sinó per oferir ocupacions de futur per als veïns del Baix Vallès.

Bibliografia

- Ansó, J. i Campoy, G. (2011). *La vida rural a Gallès. Dietaris de Joan Ros Herrero (1895-1978)*. Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada, 12.
- Cols, C. (2018, 9 maig). A la recerca del caviar vermell de Santa Coloma. *El Periòdic*. <https://www.elperiodico.cat/ca/barcelona/20160901/barcelonejant-a-la-recerca-de-les-famoses-maduixes-de-santa-coloma-5355557>
- Garcia-Moreno, C. (2007). Aproximació al món del vi i del cava a Mollet del Vallès. *Notes*, 22, 143-160.
- Garcia-Pey, E. (1996). *La Llagosta*. Recull onomàstic. Ajuntament de la Llagosta.
- Garcia-Pey, E. (2005). *Montmeló*. Recull onomàstic. Ajuntament de Montmeló.
- Garrabou, R. i Planas, J. (a cura de) (1998). *Estudio agrícola del Vallès (1874)*. Museu de Granollers, Col·lecció Treballs, 3.
- Maspons, F. (1952). *Tradicions del Vallès*. Barcino.
- Membrives, M. (2016, 2 setembre). Santa Coloma recupera el gust de les maduixes. *El Punt Avui*. <https://www.elpuntavui.cat/cultura/article/1000262-santa-coloma-recupera-el-gust-de-les-maduixes.html>
- Pérez, F. (1997). *Obres completes de Vicenç Plantada* 1. Cròniques i articles en *La Renaixença*. Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada, 1.
- Pérez, F. (1998). *Obres completes de Vicenç Plantada* 2. Monografies i altres escrits. Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada, 2.
- Piñero, G. (2021). De la vinya i el vi. El passat agrícola en el record de la pagesia del Baix Vallès. *Notes*, 36, 59-66.
- Planas, J. (2007). La vinya al Vallès: una perspectiva històrica. *Notes*, 22, 83-103.
- Planas, J. (2016). El passat agrari de Mollet del Vallès. *Notes*, 31, 43-54.
- Sanjuan, J. (2011, 7 gener). Les cireres de Martorelles? *Blog personal de Joan Sanjuan i Esquirol, Història-literatura-pensament*. Recuperat 5 novembre 2021, de <https://joansanjuan.esquirol.webnode.es/news/on-es-fan-les-cireres-de-martorelles->
- Solé Tura, J. (1981). *Mollet, una mica d'història*. Gràfiques Aster.
- Torrents, J. (1998). Feines agrícoles al Sant Fost d'abans. *Campsentelles*, 3, 41-71.
- Tura, M. (2018). *República pagesa. Vindicació del catalanisme rabassaire*. Pòrtic. 324 p. Barcelona.

61

Altres fonts

Fonts documentals: Arxiu Municipal de Sant Fost, Arxiu Municipal de Martorelles, Arxiu Municipal de Parets del Vallès (Can Rajoler),

Hemeroteca de *La Vanguardia*

Fonts orals:²³ Joan Pere Alsina (Parets del Vallès), Santi Armengol (Sant Fost de Campsentelles), Santi

²³ Agraïm a tots els entrevistats la seva paciència i el seu esforç per recordar i fer-nos gaudir dels seus records. Especialment, gràcies infinites per la calidesa, l'hospitalitat i la memòria d'Àngel Tuixuera. La saviesa portada a la pràctica de Salvador Armengol i Santi Bastida. Que no s'acabi mai la memòria d'Antoni Piñero de la seva infància (ara ja ningú et podrà dir que anar al bosc a escoltar els ocells i passejar era cosa de nenes i no valien la pena). De l'amor per la terra i el

Bastida (Sant Fost de Campsentelles), Josep Canet (Santa Perpètua de Mogoda), Vicenç Compte (Mollet del Vallès), Joan Ferrer (Sant Fost de Campsentelles), Ton Ferrer (Sant Fost de Campsentelles), Tomàs Llonch (Montornès del Vallès), Isidre Molist (Mollet del Vallès), Isidre Montasell (Mollet del Vallès), Josep Montplet (Montmeló), Jordi Pedragosa (Sant Fost

de Campsentelles), Antoni Piñero (Sant Fost de Campsentelles), Joan Plans (Martorelles), Josep Rosés (Tiana), Amadeu Rovira (†) (Sant Fost de Campsentelles), Joan Sanjuan (Martorelles), Maria Seguí (Montornès del Vallès), Jaume Serra (Parets del Vallès), Àngel Tuixera (Santa Maria de Martorelles), Joan Turull (Parets del Vallès), Joan Volard (Parets del Vallès)

republicanisme agrari, com ja no en queden, de Vicenç Compte. De la dedicació, l'amabilitat i una memòria encara per descobrir d'Isidre Molist. I la tímidesa inicial d'Isidre Montasell, que es va convertir en poc més d'una hora en una xerrada amena, plena d'història i de riures. I als mal anomenats *figaires*. Gent que fugia de la pena, la por i la gana i es trobava amb més penes, més gana i més por a la humiliació pública. Aquest treball m'ha permès conèixer aquesta realitat ben propera a la meva família...

Annex. Relació de varietats trobades

<i>cultiu</i>	<i>varietat</i>	<i>municipis on s'ha localitzat</i>	<i>observacions</i>
albergínia	lila allargada		llarga, prima
albergínia	negra		llarga
bròquil	morat o santa teresa		primerenca, de color lilós
carbassa	cabell d'àngel		llarga, lleugerament bombada
ceba	bavosa		bulb ample, sucosa
ceba	vigatana		llarga, per menjar tendra i seca
cigró	gran		pellut, farinós
cigró	menut ²⁴	Sant Fost	gra petit, molt fi de gust
cirera	cartoixana		primerenca, cua llarga, molt vermella
cirera	castanyera		grossa, poc productiva
cirera	cor de colom		grossa, acabada en punxa (recorda un cor)
cirera	cua llarga		primerenca, cua llarga, vermella
cirera	garrafal o garrofal		vermella, molt dolça, pell fina
cirera	sant pere		petita, vermella
ceba	morisca o campany		xata, lila, molt dolça
col	borratxona		fulla poc arrugada, verd fosca
col	d'ull		de cabdell apinyat, fulles amples
col	de paperina		de cabdell en forma de paperina
col	geganta o gegant		de fulla, per al bestiar
col	valenciana		de cabdell
enciam	del ciri		apinyat, arrissat, resistent al fred
enciam	escaroler		arrissat, d'ull
enciam	maravilla		d'ull
enciam	orella de ruc		allargat, amb fulla llisa amb petites ondulacions
escarola	cabell d'àngel		fulla arrissada i petita
fava	aigua dolça		tardana, tavella llarga
fava	mutxamiel	Sant Fost	primerenca, tavella llarga
fava	reina mora		cicle curt, morada
figa	coll de dama	Sant Fost	pell gruixuda i carn vermella
figa	del cementiri		pell groguenca amb taques allargades negres
figa	figaflor o breves	Sta. Maria de Martorelles	de pell verda, dura i carn blanquinosa
figa	morro de porc	Sta. Maria de Martorelles	pell dura, negre
figa	saiola		pell fina, carn vermella, molt dolça
figa	ull de perdiu		
magrana	can moragues		
meló	canari		arrodonit, groc
meló	francès o meló de fem		arrodonit amb costelles, groc-verd
meló	mallorquí		groc, aromàtic
meló	pell de gripau		allargat, llistat, verd fosc

²⁴ Fa més de trenta anys que es cultiva.

meló	tendral valencià o de nadal	Sant Fost	arrodonit, llistat, verd fosc
mongeta	afartapobres	Sant Fost	consum en sec, taques liles
mongeta	barbeta de frare		allargada amb taques daurades
mongeta	carai o carall	Sant Fost	blanca, molsuda
mongeta	de la neu	Mollet	de naspra, consum en sec, blanca, petita, allargada
mongeta	del cuc		terrera, consum en verd, allargada
mongeta	del prat		allargada, blanca
mongeta	floreta		naspra, consum en verd i sec, blanca amb taques marrons
mongeta	ganxet gran	Sant Fost	de naspra, amb ganxo, més llarga que el mitjà
mongeta	ganxet mitjà	Montmeló, Parets, Sant Fost	de naspra, fa el característic ganxo
mongeta	ganxet terror		terrera, és més robusta, fa poc ganxo
mongeta	llaminera		consum en verd, lila
mongeta	mallorca		terrera, blanca, allargada
mongeta	or i plata	Sant Fost	rodona, taques marrons
mongeta	paretana	Parets	terrera, consum en sec, blanca, allargada
mongeta	perona	Sant Fost	consum en verd
mongeta	perona	Sant Fost	terrera, consum en verd
mongeta	ramellet		ramellets, blanca
mongeta	rènega		rodona, marró fosc
moniato	blanc		allargat, ample, de carn blanca i dolça
patata	àlaba		pell blanca, ovalada
patata	anglesa o royal kidney		pell blanca, plana
patata	arrambana o arran banner		pell blanca, rodona
patata	bufet, bufeta, bufé o institut beauvais		pell blanca, aixafada, forma irregular
patata	desirée		pell groga, ovalada
patata	furora		pell vermella
patata	jaerla		pell groga, ovalada
patata	quennebech		pell blanca, ovalada
patata	red pontiak		pell vermella, rodona
patata	xineca		pell vermella
pera	cuixa de dama	Sta. Maria de Martorelles	Voluminosa, irregular, dolça
pera	d'hivern		de pell dura, voluminosa
pera	sant joan	Sta. Maria de Martorelles	petita, verd groguenca amb taques vermelles
pera	sant pere	Sta. Maria de Martorelles	petita, verd clara
pèsol	austràlia		naspra
pèsol	ganxo, ganxet o lincoln		mitja canya, tavella curta amb ganxo
pèsol	garrofal o floreta		naspra, tavella petita
pèsol	negret	Sant Fost	terrera, tavella curta, gra espès, poc productiva
poma	cara bruta	Sant Fost	
pruna	clàudia	Mollet	

De l'horta i el fruiterar. El passat agrícola en el record de la pagesia del Baix Vallès

tomàquet	benessili	Montornès	per amanir
tomàquet	bombeta		per penjar
tomàquet	de penjar de can subirana	Sant Fost	per amanir i penjar
tomàquet	de penjar de vilanova	Montmeló	per penjar
tomàquet	fulla patatera	Montmeló	per penjar
tomàquet	montserrat o bufat ²⁵		per amanir, tardà
tomàquet	palosanto		per amanir i conserves
tomàquet	poma ple	Sant Fost	per amanir i conserves
tomàquet	pometa		per amanir
tomàquet	rosa ple	Sant Fost	per amanir, rosat, molt dolç
tomàquet	salvador armengol	Sant Fost	per penjar
tomàquet	tres caires		per amanir

²⁵ Nom en què molts entrevistats anomenen el tomàquet de Montserrat.

El naixement de Derbi i les claus del seu èxit

Marc Prat Sabartés*

Resum: El primer franquisme portà a un tancament de l'economia espanyola que estimulà el desenvolupament de la indústria de les motocicletes a Espanya. Simeó Rabasa fou un dels homes que aprofità l'oportunitat per saltar de la fabricació de bicicletes a la de motos. Per aconseguir-ho hagué de buscar socis fora de la família i acceptar perdre la majoria en el capital de l'empresa, l'any 1950. Les motos Derbi tingueren més èxit de l'esperat i en pocs anys la família Rabasa recuperà la majoria del capital. Derbi s'adaptà a la crisi del sector de la dècada de 1960 especialitzant-se en ciclomotors i fou l'única de les grans empreses de motos catalanes que sobrevisqué independent a la crisi industrial de finals de la dècada de 1970 i principis de la de 1980. El 2001 fou comprada per Piaggio, que tancà la fàbrica el 2013.

Paraules clau: Derbi, franquisme, indústria motocicletes, Martorelles, Mollet del Vallès, Nacional Motor SA, Rabasa, Sant Fost de Campsentelles

The birth of Derbi and its keys to success

Abstract: The economic closure of the first period of Francoism stimulated the development of the motorcycle industry in Spain. Simeó Rabasa, among others, profited from the situation and switched from producing bicycles to motorcycles. To achieve it, in 1950 he had to find partners from outside his family and accept to lose the majority in the capital of the company. Derbi motorcycles were a surprise hit and, in a few years, Rabasa regained most of the capital. Derbi was able to adapt to the crisis of the sector in the 60s specializing in mopeds, and it was the only major Catalan motorcycle company to survive on its own during the industrial crisis at the end of the 1970s and the beginning of the 1980s. In 2001 it was bought by Piaggio, who then closed the factory in 2013.

Keywords: Derbi, Francoism, motorcycle industry, Martorelles, Mollet del Vallès, Nacional Motor SA, Rabasa, Sant Fost de Campsentelles

67

Introducció

La indústria de les motocicletes a Espanya era només incipient abans de la Guerra Civil. Després de la guerra, el règim de Franco inaugurà una política de tancament econòmic, l'autarquia. Inspirat per la visió econòmica del feixisme italià i el nazisme alemany, el règim estava convençut que l'economia espanyola havia d'intentar ser el màxim d'autosuficient possible, amb la restricció de les importacions i evitant al màxim la dependència del capital exterior. La situació de l'economia internacional durant la Segona Guerra Mundial i l'alineament de l'Espanya de Franco amb les potències de l'Eix en aquesta contesa agreujaren la incapacitat d'importar productes de l'exterior. Aquesta situació de tancament, que es perllongà durant la segona meitat de la dècada de 1940 i, amb certs matisos, durant la dècada de 1950, fou molt negativa per al nivell de vida dels espanyols, però donà certes oportunitats per al desenvolupament de determinades indústries. La de les motocicletes en va ser una, i Simeó Rabasa, un dels homes que aprofità l'oportunitat.

La política autàrquica condicionava la compra de cotxes i motos estrangers a la disponibilitat de llicències d'importació, que es concedien amb comptagotes. A Espanya hi havia una gran escassetat de mitjans de transport, una demanda insatisfeta, i això fou un estímul perquè diferents empresaris es decidissin a

fabricar motocicletes. En les dècades de 1940 i 1950 sorgiren moltes iniciatives de producció d'aquests vehicles, de més o menys envergadura, i algunes d'elles, les més petites, encara ens són prou desconegudes. Coneixem sobretot les que es van acabar consolidant i convertint en empreses de certa dimensió.

Les dues zones on més empreses es consolidaren foren Catalunya i el País Basc. Les tradicions industrials prèvies d'aquestes dues regions, l'abundància d'empreses metal·lúrgiques, l'existència, en definitiva, d'uns districtes industrials, expliquen aquesta localització. Els empresaris que en les dècades de 1940 i 1950 es decidiren a fabricar motos venien d'altres activitats. Els Giró de l'OSSA eren fabricants de màquines de cinema; els Permanyer de Montesa, de gasògens; i els diversos fabricants d'Eibar com Gárate, Anitua y Cia (GAC) o Beistegui Hermanos (BH) eren empreses armeres que s'havien passat a les bicicletes i ara també provaven amb les motos. El pas de les bicicletes a les motos era força lògic i és el que també seguí la família protagonista d'aquesta història, els Rabasa.

Simeó Rabasa, de les bicicletes a les motos

Com ja s'ha explicat en altres llocs, el 1922 Simeó Rabasa obrí, ajudat pels seus germans, un petit taller de reparació i lloguer de bicicletes a Mollet del Vallès.¹ Tres anys més tard s'associà amb el seu cunyat Vi-

¹ La història de l'origen de Rabasa-Derbi s'ha recollit en diferents publicacions, entre les quals destaco: Colell (1983), Colell (1987a), Colell (1987b), Herrerros (1993), Walker (1997), Rabasa (2004) i Catalan (2006). Per a una visió del sector de les bicicletes i les motos a Mollet, vegeu Martos (2017).

cenç Solà, que tenia un local a la plaça del Mercadal² núm. 9 de Mollet, i inauguraren la raó social Rabasa i Solà. Posteriorment afegiren les seccions d'esmaltat i niquelat i començaren a fabricar quadres per a d'altres empreses. El 1931 Simeó Rabasa s'estableix pel seu compte, adquirint un petit terreny a la carretera de Badalona núm. 9 de Martorelles i constituint Bicicletas Rabasa (Colell, 1983; Colell, 1987b). El juny de 1936 s'acaba una segona nau a Martorelles.

Pocs anys després de la guerra produeix milers de bicicletes i proveeix de xassissos a fabricants de ciclomotors i petites motos. El juliol de 1944 decideix convertir la seva empresa en societat anònima, Bicicletas Rabasa, SA, en la qual va donar entrada com a accionistes minoritaris la seva dona, Rosa Negre Pallí, el seu germà Josep Rabasa Singla i el que probablement era el seu sogre, Josep Negre Ametller, comerciant d'Hostalric. El capital de la societat era de 400.000 pessetes.³

Durant la Segona Guerra Mundial coneix a Oscar Ravá, jueu italià vinculat a la indústria automobilística del seu país i resident llavors a Barcelona. Li proposa de vendre les bicicletes que ell fabrica i aconseguix vendre'n moltes. Després de la guerra, el 1948, Ravá proposa a Rabasa que li fabriqui els xassissos dels velomotors amb llicència Guzzi que vol produir, amb motors de la sevillana ISA. Rabasa també treballa per Montesa, té contactes amb Ossa, amb Valsolet del Servicio Estación i amb Lube de Bilbao.

Ravá li encarrega els xassissos de mil velomotors Guzzi, però posteriorment no es posen d'acord per fabricar-ne 5.000 més i s'acaba la seva col·laboració (Colell, 1987b; Catalan, 2006). És a dir, Simeó Rabasa és proveïdor de les primeres iniciatives que sorgeixen en la dècada de 1940 de producció de motos. Això li permet adonar-se de l'oportunitat que hi ha de substituir amb producció nacional les motocicletes estrangeres que ara ja no poden ser importades. També del fet que una fàbrica de bicicletes està molt ben situada per posar-se a produir motos.

Simeó Rabasa construeix el 1949 els seus primers velomotors, amb motors de 48 cc de la madrilenya Iresa. Els batejarà amb les seves inicials: SRS. Després decideix passar a cilindrades superiors i compra un motor Villiers anglès de 108 cc a la seva importadora, Harry Walker. Només en fan un prototip. S'assabenta que per Barcelona circula una moto txecoslovaca molt maca, la Jawa. Localitzen qui és el propietari, l'amo d'un conegut cine de Barcelona, i després d'insistir molt aconseguix comprar-li. La desmunten i convenç Martí Birulés, enginyer industrial, i Arcadi Dunjó, mestre industrial provinent del camp de l'aeronàutica amb excel·lents coneixement de bastidors, per fabricar tres prototips, amb algunes variants. El juny de 1950 ja es presenta a la Fira de Mostres de Barcelona la Derbi 250, inspirada en la Jawa 250 però amb aportacions pròpies. És la primera moto que utilitza la marca Derbi (Rabasa, 2004).

² Avui, plaça de l'Església

³ Registre Mercantil de Barcelona (RMB), 29 d'agost de 1944, full registral núm. 381, p. 2, del tom 418, del llibre 25 de la Secció 2a del Llibre de Societats (Colell, 1983, p. 25).

Figura 1. Antonio Basolí, en una gimcana a Santa Perpètua de Mogoda, l'any 1950. Pilota un SRS, el primer ciclomotor fabricat per Rabasa i precursor de la marca Derbi. Font: família Basolí Ferret, Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA)

Figura 2. Antonio Basolí, amb una Derbi 250 cc a l'estació de França de Mollet, l'any 1951
Font: família Basolí Ferret, AHMVA

A la recerca de capitalistes

70 Ja s'ha fet el treball tècnic, però ara cal construir una fàbrica nova i buscar els recursos financers necessaris. Passar de fabricar bicicletes a motos implica un salt que no es pot fer exclusivament amb els recursos familiars. És per això que Simeó Rabasa contacta amb els seus proveïdors de fleix, Torras y Herrerías, i amb Jaume Carner, de la Compañía de Industrias Agrícolas. Els presenta el projecte d'una societat anònima per fabricar motos, amb el compromís de fer-ne una al dia (entre 300 i 350 a l'any). Aquests i altres inversors participaran en la transformació de Bicycletas Rabasa, SA en Nacional Motor, SA (Colell, 1987b).

La disponibilitat d'una part dels fons de Derbi a l'Arxiu de l'Ajuntament de Martorelles ha permès reconstruir amb precisió aquesta transformació, a partir de diverses

escriptures notarials. També s'ha consultat el Registre Mercantil de Barcelona per corroborar la informació. El 7 de novembre de 1950 Bicycletas Rabasa, SA es transforma en Nacional Motor, SA. No només es tracta d'un canvi de nom, tot i que aquest ja ens indica per on van els trets: també canvia l'objecte social. Si abans era el de:

Dedicarse a la fabricación y compra-venta de bicicletas y accesorios de todas clases para las mismas, a la representación de casas nacionales o extranjeras de aquel ramo, a la distribución con carácter exclusivo de los productos por aquellas fabricadas.⁴

ara serà:

La fabricación y compra-venta de motocicletas, vehículos similares y accesorios por los mismos, la im-

⁴ RMB, 29 d'agost de 1944, full registral núm. 381, p. 2

portación y exportación de unas y otros, la explotación de patentes de invención, de introducción, modelos de utilidad, marcas y cualesquiera otros privilegios, así nacionales como extranjeros.⁵

L'altre canvi important és que s'amplia el capital, que passa de 400.000 a 4.975.000 pessetes, és a dir, es multiplica per més de dotze. L'emissió de 4.575 accions noves de 1.000 pessetes no es cobrirà totalment fins un any i quatre mesos més tard, però el 20 de febrer de 1951 ja se n'hauran subscrit 3.350, que sumades a les 400 accions antigues permetran nomenar els nous membres del Consell d'Administració. La figura 3, on es recullen tots els accionistes presents o representats a la Junta General Extraordinària d'aquell dia, ens permet veure la nova posició minoritària que la família Rabasa tenia a Nacional Motor, SA: només controlaven 1.000 accions, el 26,6 % del capital subscrit. El principal accionista era la Sociedad General de Electro Metalurgia, amb 1.250 accions i representada per Francesc Torras Fusté, que esdevindria president del Consell d'Administració. El tercer major accionista, després de Simeó Rabasa, seria la Sociedad Española de Carburos Metálicos, amb 400 accions i representada per Joaquim Guitart, que seria nomenat vice-president. Altres accionistes importants serien Eduard Cabré Font-

boté i Alfons Carner Sunyol, amb 200 accions cadascun. La família Rabasa només tindria un membre al Consell d'Administració, el propi Simeó Rabasa, que compartiria el càrrec de conseller amb Miquel Palau Terrada, Eduard Cabré Fontboté, Jaume Boix Alemany, Francesc Torras Ferrer i Alfons Altayó Ubach. El secretari seria Pere Castellet Mimó.

<i>accionistes</i>	<i>accions</i>
Rabasa Singla, Simeó	500
Negre Palli, Rosa	100
Rabasa Negre, Andreu	100
Rabasa Singla, Josep	100
Palli, Carme	100
Negre, Josep	100
Total família Rabasa	1.000
Soc Gen. de Electro Metalurgia	1.250
Soc. Española de Carburos Metálicos	400
Cabre Fontbote, Eduard	200
Carner Suñol, Alfons	200
Romero Requejo, Gerard	100
Altayo Ubach, Alfons	100
Montaner, Cecília	38
Almirall Castells, Vicenç	37
Castellet Mimo, Pere	25
Total accionistes presents o representats	3.350
Accionistes absents i no representats	400
Total accions subscrites	3.750

Figura 3. Accionistes de Nacional Motor, SA, el 20 de febrer de 1951. Font: Fons Derbi, Arxiu Municipal de Martorelles (AMMAR)

A pesar d'aquesta nova posició minoritària en l'accionariat, Simeó Rabasa és ratificat com a gerent i serà assistit en la gestió per un Comitè Executiu.⁶ Tot indica doncs que Rabasa actua com a "soci in-

⁵ RMB, 15 de gener de 1952, full registral núm. 381, p. 7

⁶ Aquest comitè executiu actuava per delegació del Consell d'Administració i estava format per tres dels seus membres: Joaquim Guitart, Eduard Cabré Fontboté i Alfons Altayó Ubach. Arxiu Municipal de Martorelles (AMMAR), Fons Derbi, Caixa 1, acta notarial Nomenclamiento de Consejo de Administración, Gerencia y designación de un Comité Ejecutivo, 7 d'abril de 1951.

dustrial”, és a dir, com l’home que porta l’empresa en el dia a dia. A més, el Consell d’Administració facultava el president Torras Fusté perquè estudiï una retribució complementària a Simeó Rabasa:

En compensación de sus esfuerzos en pro de la evolución de la Sociedad, su renuncia al carácter preferente de las acciones que tenía atribuidas, la aportación de las diversas patentes de introducción referentes a motocicletas, y el sacrificio que para el mismo representa convertirse en minoritario de la Sociedad, como consecuencia de la ampliación de capital llevada a cabo.

72

Aquesta retribució suplementària consistirà en l’1 % del valor de les vendes fetes per l’empresa.⁷ Per altra banda, Nacional Motor, SA decideix desprendre’s de la secció de fabricació de bicicletes, venent-la al propi Simeó Rabasa per 275.000 ptes.⁸

La demanda de les motos Derbi superà les expectatives. Simeó Rabasa ho explicava als accionistes reunits en Junta Extraordinària el 10 de març de 1952. Si la fàbrica va començar a construir-se el novembre de 1950, just quan es va decidir canviar de nom a la societat i ampliar-ne el capital, a mitjans de 1951 començaren a llançar-se al mercat les primeres motos. El seu èxit por-

tà a produir-ne més del previst ja el desembre d’aquell any. Les comandes dels representants superaven la capacitat de producció i això obligava a forçar-ne l’augment per conservar la confiança guanyada en el mercat.

El Sr. Rabasa cree que, mediante la adquisición de ciertos elementos, la utilización cuidadosa de industrias y talleres auxiliares, aunque independientes, un prudencial aumento de la plantilla de personal y ciertas modificaciones, puede sin dificultad, en un plazo relativamente breve, superarse la producción a la que viene haciéndose mérito.⁹

El març de 1952, just quan s’havia aconseguit col·locar les darreres accions de l’ampliació de capital del novembre de 1950, ja era evident que calien més fons propis. L’increment de l’activitat de l’empresa s’havia finançat amb un crèdit del Banc Central de 2 milions de pessetes. Era indispensable duplicar la producció inicialment prevista i això va portar a acordar una ampliació de capital fins als 10 milions de pessetes.¹⁰ Si el pla inicial de Simeó Rabasa era produir entre 300 i 350 motos a l’any, durant el 1952 se’n van acabar produint 798. Aquest augment també va propiciar que el propi Rabasa acceptés renegociar a la baixa la seva comissió sobre les

⁷ AMMAR, Fons Derbi, Caixa 1, acta notarial *Contrato entre Simeón Rabasa y Nacional Motor*, 12 de juny de 1951

⁸ La venda es decidí el 21 de maig de 1951, però el contracte de compra-venda no es firmà fins el 22 de novembre 1951. AMMAR, Fons Derbi, Caixa 1, acta notarial *Compra de la secció de bicicletes por parte de Simeón Rabasa a Nacional Motor*, 22 de novembre 1951.

⁹ AMMAR, Fons Derbi, Caixa 1, acta notarial *Aumento de capital y puesta en circulación de acciones de la entidad mercantil*, 24 de març de 1952

¹⁰ AMMAR, Fons Derbi, Caixa 1, acta notarial *Aumento de capital y puesta en circulación de acciones de la entidad mercantil*, 24 de març de 1952

vendes, que passà del 1 % al 0,5 % en un nou acord amb l'empresa el 3 d'octubre de 1952.¹¹

Els Rabasa recuperen el control

Els desemborsaments de les accions de la segona ampliació de capital es van començar a produir en el darrer trimestre de 1952 i es completaren l'abril de 1953.¹² A partir de llavors Nacional Motor, SA es mantindria amb 10 milions de capital social fins el 1969.¹³ Des del 20 de febrer de 1951, quan la família Rabasa només controlava el 26,6 % del capital subscrit, es va anar produint un augment progressiu del seu pes en l'accionariat. El 10 de març de 1952, just quan s'havia completat la primera ampliació i es va decidir que se'n faria una segona, els Rabasa ja controlaven el 42,51 % del capital (figura 4). Aquest increment es va produir per dos mecanismes. Per una banda, de les 1.225 accions de sèrie B que quedaven pendents de subscriure el febrer de 1951, la família Rabasa en va subscriure 440, el 35,9 %.¹⁴ Per l'altra, els Rabasa van comprar accions ja subscrites a d'altres accionistes. Tot i que no podem identificar tots els moviments d'accions perquè no tots els accionistes acudien o eren representants en les juntes generals, entre febrer de 1951 i març de 1952 Simeó Rabasa va adquirir 525 accions d'altres accionistes i, en el mateix període, la Sociedad General de Electro Metalurgia se'n va vendre 500. A més, Josep Negre en

comprà en el mercat 100 més i Josep Rabasa 50. S'estava produint un realineament intern dels principals grups d'accionistes.

<i>accionistes</i>	<i>accions</i>
Rabasa Singla, Simeó	1.025
Negre Palli, Rosa	200
Rabasa Negre, Andreu	245
Rabasa Negre, Margarita	145
Rabasa Singla, Josep	200
Palli, Carme	100
Negre, Josep	200
Total Família Rabasa	2.115
Soc Gen. Electro Metalurgia	750
Soc. Española de Carburos Metálicos	400
Cabre Fontboté, Eduard	200
Carner, Alfons	200
Nadal Comas, Miquel	100
Romero Requejo, Gerard	100
Altayo Ubach, Alfons	100
Almirall Castells, Vicenç	75
Montaner Meana, Cecília	75
Palau Terrada, Miquel	50
Gallart Gual, Manuel	50
Grau Mas, Manuel	50
Cid Pla, Antoni	50
Masriera, Mercè	40
Jove Ametlle, Benet	35
Maturano Vargas, Francesc	30
Atienza, Carme	25
Atienza, Dolors	25
Garcia, Amàlia	25
Castellet Mimó, Pere	25
Birba, Lluïsa	25
Bassols Pascual, Antoni	25
Fenoll Baradat, Josep	25
Borrelles, Antoni	20
Ros Berenguer, Jaume	10
Total accionistes presents o representats	4.625
Accionistes absents i no representats	350
Total accions subscrites	4.975

Figura 4. Accionistes de Nacional Motor, SA, el 10 de març de 1952. Font: Fons Derbi, AMMAR

¹¹ AMMAR, Fons Derbi, Caixa 1, acta notarial *Modificación de los pactos sociales de Nacional Motor*, 10 d'octubre de 1952

¹² RMB, 28 de gener de 1955 i 10 de gener de 1956, full registral núm. 381, p. 122

¹³ AMMAR, Fons Derbi, Caixa 259

¹⁴ AMMAR, Fons Derbi, Caixa 1, acta notarial de 28 de gener de 1953

L'augment del pes dels Rabasa continuà en la segona ampliació, la que portà a la Societat a tenir 10 milions de capital. Diversos membres d'aquesta família subscrigueren 2.850 de les 5.025 accions de tipus C, el 56,7 %, fet que portà que el 13 d'abril de 1953 ja controlessin, com a mínim, un 49,65 % del capital (figura 5). És un mínim perquè, en aquest cas, no podem saber si els Rabasa havien seguit comprant accions a altres accionistes.¹⁵ En qualsevol cas, sabem del cert que el desembre de 1955 ja posseïen el 71,3 % del capital, i el juny de 1961 el 74,9 %. És indubtable doncs la recuperació per part dels Rabasa del control de l'empresa que, al passar de les bicicletes a les motos, havien momentàniament perdut. És sorprenent que una família que el novembre de 1950 va acceptar, probablement perquè no tenia recursos suficients, que el salt que empenien al fabricar motos implicava perdre el control de la societat, fos capaç en un any i mig d'aixecar 4.240.000 pessetes.¹⁶ El percentatge que de les vendes obtingué Simeó Rabasa només va poder representar una petita part d'aquests fons. No sabem quins beneficis tingué la societat durant aquests anys, dels quals a Simeó Rabasa n'hi pertocaven el 3 % com a gerent i la part corresponent del 7 % com a membre al Consell d'Administració. Tampoc coneixem els dividendes que tots els Rabasa cobraren com accionistes aquells anys. És molt

possible que la família obtingués fons addicionals amb la desinversió d'altres actius o amb endeutament.¹⁷

<i>accionistes</i>	<i>accions</i>
Rabasa Singla, Simeó	2.075
Negre Palli, Rosa	500
Rabasa Negre, Andreu	695
Rabasa Negre, Margarita	595
Rabasa Singla, Josep	400
Palli, Carme	200
Negre, Josep	300
Negre Palli, Josefa	100
Negre Palli, Maria	100
Total família Rabasa	4.965
Soc. Gen. Electro Metalurgia	850
Soc. Española de Carburos Metálicos	800
Cabre Fontbote, Eduard	400
Carner, Alfons	400
Nadal Comas, Miquel	200
Almirall Castells, Vicenç	200
Montaner Meana, Cecília	200
Romero Requejo, Gerard	200
Altayo Ubach, Alfons	150
Palau Terrada, Miquel	100
Grau Mas, Manuel	100
Gallart Gual, Manuel	50
Bassols Pascual, Antoni	50
Cid Pla, Antoni	50
Masriera, Mercè	40
Birba, Lluïsa	40
Jove Ametlle, Benet	35
Atienza, Carme	30
Atienza, Dolors	30
Maturano Vargas, Francesc	30
Garcia, Amàlia	25
Castellet Mimó, Pere	25
Fenoll Baradat, Josep	25
Borrelles, Antoni	20
Ros Berenguer, Jaume	10
Total accionistes presents o representats	9.025
Accionistes absents i no representats	975
Total accions subscrites	10.000

Figura 5. Accionistes de Nacional Motor, SA, el 13 d'abril de 1953. Font: Fons Derbi, AMMAR

¹⁵ AMMAR, Fons Derbi, Caixa 1, acta notarial *Desembolso del último dividendo pasivo de las acciones de serie C de Nacional Motor SA*, 23 de desembre de 1953

¹⁶ Aquesta és la quantitat mínima que els diferents membres de la família Rabasa dedicaren, entre el 22 de novembre de 1951 i el 13 d'abril de 1953, a invertir a Nacional Motor, SA, incloent-hi les 275.000 pessetes amb les quals Simeó Rabasa comprà la secció de bicicletes.

¹⁷ RMB, 22 de desembre de 1954, full registral núm. 381, p. 30

Aquest augment progressiu en l'accionariat de l'empresa va tenir conseqüències orgàniques. La Junta General d'Accionistes del 22 de desembre de 1955, quan els Rabasa ja controlaven el 71,3% del capital, considerava que:

Dados los importantísimos intereses que en la Sociedad representa la familia Rabasa y el hecho que D. Simeón, verdadera 'alma mater' del negocio, su iniciador y actual gerente, sea quien lleva efectiva y prácticamente la dirección de la industria, se le invista de la máxima autoridad, nombrándole Consejero-Delegado y delegando en el mismo todas cuantas facultades corresponden al Consejo de Administración, salvo aquellas que sean indelegables por ministerio de la Ley.

És a dir, qui sempre havia estat el líder de l'empresa ara també hi tenia un control accionarial majoritari, i això es veia reflectit en l'assumpció del poder absolut. Francesc Torras Fusté ja havia dimitit com a president, sent substituït per Eduard Cabré Fontboté. El Comitè Executiu desapareixia, Simeó Rabasa també era nomenat vicepresident, i en el Consell d'Administració cinc dels vuit membres pertanyien a la família Rabasa.¹⁸

Cinc anys i mig més tard, a la Junta General de 22 de juny de 1961, Eduard Cabré Fontboté i Mi-

quel Palau Terradas havien venut les seves accions i dimitit del Consell. La família Rabasa tenia el 74,96% del capital, Simeó Rabasa sumava al seu càrrec de conseller-delegat el de president del Consell, i quatre dels cinc membres d'aquest ja eren Rabasa.¹⁹ Estava clar que Nacional Motor, SA havia esdevingut una empresa familiar.

Derbi, les claus de l'èxit

Fins ara hem explicat com Simeó Rabasa aconseguí introduir-se en la fabricació de motos en la dècada de 1950, recorrent primer a capitals aliens a la família, per acabar més endavant recuperant el control absolut de l'empresa. A finals d'aquella dècada Nacional Motor, SA produïa diversos models de motos Derbi que anaven dels 95 cc als 344 cc.²⁰ Tanmateix, als inicis de la dècada de 1960 es produiria un canvi en els patrons de consum dels espanyols. Les motos deixarien de ser el primer mitjà de transport de moltes famílies en la mesura en que el SEAT 600 tenia un preu força competitiu: el 1960 costava menys de 70.000 pessetes, mentre que una Derbi 350 costava, amb impostos i matriculació inclosos, 47.842 pessetes (gairebé 60.000 si s'inclouïa el sidecar) (Herrerros, 1993). Això provocà una forta caiguda en la demanda de motos, la crisi del sector i el tancament de les empreses que no saberen adaptar-se als canvis. Una via d'adaptació era

75

¹⁸ AMMAR, Fons Derbi, Caixa 1, acta notarial *Aceptación de cargos de la entidad Nacional Motor SA*, 16 de gener de 1956

¹⁹ A part de Simeó, formaven part del Consell com a vocals el seu germà Josep i els seus fills Andreu i Margarita. L'únic membre no pertanyent a la família Rabasa era el secretari Pere Castellet Mimó. AMMAR, Fons Derbi, Caixa 1, acta notarial *Aceptación de dimisiones y nombramiento de nuevos cargos*, 3 de novembre de 1961

²⁰ AMMAR, Fons Derbi, Caixa 15

especialitzar-se en la producció de ciclomotors, motos senzilles que tenien un tractament fiscal i regulador més benigne. Aquesta estratègia és la que seguí Derbi.

El gir de Derbi cap a les petites cilindrades l'inicià el 1960, quan per capejar la crisi de vendes provocada pel Pla d'Estabilització va presentar a la Fira de Mostres de Barcelona una moto força barata, la Derbi 65, amb un motor basat en l'alemany Sachs però amb la part del cycle de disseny propi i molt diferent del que havia fet fins llavors l'empresa. Tenia 3,5 CV de potència i arribava als 70 km/h. Al tenir un cubicatge inferior als 75 cc es considerava un ciclomotor i, per tant, estava exempt de l'impost, de l'obligatorietat del permís de conduir i de l'assegurança (Herreros, 1993; Walker 1997). Tanmateix, el maig de 1961 el govern feu un nou decret que reduïa

a 49 cc el que legalment s'entenia com a ciclomotor. A Derbi encami-saren el motor i convertiren la Derbi 65 en la Derbi 49 (Herreros, 1993). El 1965 tornà a canviar la llei, que exigia que per gaudir dels avantatges del ciclomotor el vehicle havia de portar pedals practicables i no superar en pla els 40 km/h. Derbi fou l'empresa espanyola que més fruit tragué d'aquesta reglamentació amb la creació de l'Antorcha 49, model de gran èxit que recollia millores tècniques fruit de l'experiència amb motos de 49 cc (Herreros, 1993; Walker, 1997; Rabasa 2004). Aquest ciclomotor, conegut popularment com a *Derbi Paleta*, per qui foren els seus principals compradors, fou el pilar sobre el qual s'assentà la gran expansió de vendes de l'empresa en el període 1967-1973.

Derbi no va ser l'única empresa que apostà pels ciclomotors. De fet,

76

Figura 6. Benedicció de la moto número 1.000 fabricada per Derbi, una 90 cc, l'any 1953. Font: Rabasa-Derbi, AHMVA

la majoria de les espanyoles seguien el mateix camí. La diferència és que la del Baix Vallès creà un producte bo tècnicament i competitiu des del punt de vista econòmic i esportiu. Les victòries d'Àngel Nieto amb Derbi als Campionats del Món de 50 cc el 1969 i 1970, de 125 cc el 1971 i de 50 cc i 125 cc el 1972, catapultaren la fama i les vendes de la marca (Colell, 1983; Walker, 1997). En la majoria d'anys de la dècada de 1970 els ciclomotors Derbi foren els més venuts a Espanya, amb una quota de mercat entre el 22 % i el 26 %, per sobre dels Vespino, Mobylette i Puch, de tecnologia estrangera. El llançament del ciclomotor automàtic Derbi Variant el 1977 demostrà una vegada més la perícia de l'empresa per crear productes competitiu (Rabasa, 2004). La sòlida posició en el mercat i la fortalesa financera aconseguida en els anys de vaques grasses, així com la valenta renovació tecnològica, permeteren a Derbi resistir el temporal de la crisi de la segona meitat de la dècada de 1970 i principis de la de 1980, que s'emportà per endavant fàbriques catalanes com Bultaco i OSSA, o les menà a l'absorció per multinacionals japoneses, com Sanglas i Montesa.

Haver sobreviscut a aquella crisi i mantenir-se independent permeté a Derbi viure un altre període de prosperitat a la segona meitat de la dècada de 1980, quan va arribar a tenir 800 treballadors i es tornaren a guanyar quatre Campionats del Món amb Jorge Martínez Aspar i un amb Manuel Champi Her-

teros (Walker, 1997). Després del sotrac dels anys 1991-1994, l'empresa es disposava a jugar amb les cartes de la globalització, exportant com mai ho havia fet abans i promovent una joint-venture a la Xina, però l'experiència no acabà bé i l'empresa fou venuda a Piaggio el 2001. L'absorció per part d'una multinacional és una manera de salvar els llocs de treball durant una crisi, però deixa exposada l'empresa a la següent, doncs els empresaris tendeixen a sacrificar abans una fàbrica a l'estranger que al propi país. Això és el que feu Piaggio amb Derbi el 2013 quan tancà la fàbrica.²¹

Conclusions

L'autarquia del primer franquisme fou un context econòmic molt particular que propicià el sorgiment de la indústria de les motocicletes a Espanya. Simeó Rabasa, que ja feia anys que fabricava bicicletes, veié l'oportunitat de posar-se a produir motos. Aquest canvi implicava una forta inversió de recursos i hagué de recórrer a capitals externs a la família. Com a mínim durant dos anys, la família Rabasa no tingué la majoria de les accions de Nacional Motor, SA, tot i que després la recuperà. Aquesta informació, que no figura en cap dels treballs publicats anteriorment, s'ha obtingut a partir dels arxius conservats de l'empresa i de la informació del Registre Mercantil.

De totes les iniciatives que sorgiren en aquells anys a Espanya, Derbi fou de les que superà la crisi de la moto de carretera de la dècada

²¹ Per a una descripció dels anys de Derbi en mans de Piaggio, vegeu Orengo (2017).

de 1960, especialitzant-se en ciclomotors. L'èxit en aquest segment li permeté superar la següent crisi, que coincidí amb els inicis de la democràcia a Espanya, i arribar com empresa independent fins a l'inici del segle XXI. La compra per part

de Piaggio només li allargà la vida dotze anys més. Tot i que ja no es fabriquen motos a Mollet, ni a Martorelles, ni a Sant Fost, haver arribat fins el 2013 es pot considerar un èxit de l'empresa creada per Simeó Rabasa el 1922.

Bibliografia

Catalan, J. (2006). Simeó Rabasa i Singla (1901-1988). Dins F. Cabana (Dir.), *Cien empresarios catalanes* (pp. 497-505). LID Editorial Empresarial.

Colell, R. (Coord.) (1983). Rabasa DERBI, 1922-1982. Rabasa-Derbi i Editorial Juventud.

Colell, R. (Coord.) (1987a). Rabasa DERBI, 1922-1987. Rabasa-Derbi.

Colell, R. (Coord.) (1987b). Simeó Rabasa i Singla. Fundador de les empreses Rabasa Derbi. 85 anys de la vida d'un home. Rabasa-Derbi.

Herreros, F. (1993). Derbi. Las balas rojas de Mollet ... y algo más. Moto Retro.

Martos, I. (2017). Mollet, de la bici a la moto. Notes, 33: 193-202.

Orengo, J.C. (2017). Derbi, el dia en que el present va devorar el futur. Notes, 33: 243-249.

Rabasa, A. (2004). DERBI: vuitanta anys d'història. De com un modest taller de bicicletes va poder arribar a ser campió del món de motociclisme. Notes, 19: 199- 208.

Walker, M. (1997). Medio siglo de motos españolas de turismo y competición. Bultaco, Derbi, Montesa, Ossa, Sanglas y otros fabricantes (1940-1997). Osprey Collector's Library.

78

Agraïments

Gràcia Pedrosa i Domènech, Arxiu Municipal de Martorelles (AMMAR)

Jordi Catalan i Vidal, Universitat de Barcelona

Centre d'Estudis Jordi Nadal, Universitat de Barcelona

Projecte del Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades *¿Capitalismo mediterráneo?: Éxitos y fracasos del desarrollo industrial en España, 1720-2020* (PGC2018-093896-B-I00) dirigit per Jordi Catalan i Ramon Ramon.

Joan Campañà i Ros (1925-2020), enginyer, molletà d'infantesa, montsenyenc de maduresa

Oscar Farrerons Vidal*

Resum: En Joan Campañà i Ros (Barcelona, 1925-2020) provenia d'una família d'arrels molletanes, era net de Frederic Ros i Sallent. Tot i que va passar part de la infantesa a Mollet del Vallès, va treballar a Barcelona i va desenvolupar la seva gran passió al Montseny. Avi i net són figures simètriques però en dimensions diferents. En aquest article esbossem la seva biografia, i destaquem la seva aportació durant més de trenta anys al coneixement del Montseny, a través de l'Associació d'Amics del Montseny, i a la publicació de les *Monografies del Montseny*. Part del treball parteix de bibliografia publicada de la família Ros a Mollet, i altra de la passió que sentia en Joan pel Montseny. S'ha completat els aspectes bibliogràfics amb la memòria oral de les famílies Campañà Barceló i Solé Campañà, i s'ha procurat relacionar els resultats amb investigacions ja publicades.

Paraules clau: Associació d'Amics del Montseny, excursionisme, Frederic Ros i Sallent, Joan Campañà i Ros, Mollet del Vallès, *Monografies del Montseny*, Montseny, Viladrau

Joan Campañà i Ros (1925-2020), an engineer from Mollet with a passion for the Montseny mountain range

Abstract: Joan Campañà i Ros (Barcelona, 1925-2020) came from a well-established family in Mollet, he was the grandson of Frederic Ros i Sallent. Although he spent his childhood in Mollet del Vallès, he worked in Barcelona and developed his great passion in the Montseny. Grandfather and grandson have similarities but in different dimensions. In the article, we briefly spell out his biography and we outline his thirty-year contribution to the knowledge of the Montseny through the Friends of the Montseny Association and the publication of the *Montseny Monographies*. Part of the work builds on the bibliography published by the Ros family in Mollet, and on Joan's passion for the Montseny. The oral memory of the Campañà i Barceló and Solé i Campañà families has contributed to the bibliography, and we have linked the results with other published research.

Keywords: Friends of the Montseny Association, hiking, Frederic Ros i Sallent, Joan Campañà i Ros, Mollet del Vallès, *Montseny Monographies*, Montseny, Viladrau

*Arquitecte, Dr. en Enginyeria Multimèdia, Universitat Politècnica de Catalunya, oscar.farrerons@upc.edu

Article rebut el 25 de març de 2022; acceptat el 7 d'abril de 2022.

Introducció

Joan Campañà i Ros va néixer al número 25 del carrer d'Ausiàs Marc de Barcelona el 19 de juny de l'any 1925, fill d'Emili Campañà i Valldeperas i de Maria Ros i Campañà, el pare nascut a Olesa de Montserrat i la mare a Mollet del Vallès, ambdós de famílies dedicades al tèxtil en les respectives poblacions. L'Emili i la Maria eren cosins segons, perquè en dues generacions consecutives hi hagué un encreuament de matrimonis entre aquestes famílies olesanes i molletanes, cosa que va provocar que el cognom Campañà estigués tant en el pare d'en Joan com en el de la seva mare. La família Campañà i Ros formava part de la històrica burgesia catalana i estava vinculada a la Lliga Regionalista.

80

Frederic Ros, l'avi d'en Joan

La Maria Ros i Campañà era la segona filla de Frederic Ros i Sallent (Mollet del Vallès, 1875 - Barcelona, 1956), que fou alcalde de Mollet entre 1906 i 1909, i formà part del consistori molletà, com a regidor, fins al 1918 (Planas, 2006). En Frederic Ros, avi matern d'en Joan Campañà, fou un dels personatges més importants en el desenvolupament de la futura ciutat de Mollet, ja que, a banda de ser un gran propietari rural que promogué la innovació, mecanització

i associacionisme agrari, també va ser el propietari d'una important empresa tèxtil familiar,¹ instal·lada als terrenys de Can Mulà. En el seu temps com a alcalde i regidor del municipi promogué la portada d'aigua i de l'electricitat a l'aleshores poble de Mollet així com també va patrocinar l'arribada del telèfon i d'una comunitat de monges franceses² dedicades a l'ensenyament. Va ser un dels instigadors de la fundació de la primera caixa d'estalvis de Mollet, inaugurada el 20 d'agost de 1911 (Ros, 1990; Arimon, 2015); i també el que va proposar de fer el primer plànol d'ordenació urbana a l'arquitecte Domènec Sugrañes, aprovat per l'Ajuntament l'últim dia de 1911 (Ventura, 1991; Arimon, 2015). La família Ros va viure a Can Mulà, propietat molt estimada per en Frederic. La casa i el jardí va continuar en propietat dels seus hereus fins que al 1970 els seus nets Frederic i Ramon Costa-Jussà la cedeixen a l'Ajuntament en un intercanvi, amb la condició que l'edifici es destini a activitats culturals (és l'actual Biblioteca de Can Mulà – Jordi Solé Tura) i es mantingui el jardí sense edificar (Arimon, 2015).

Família Campañà i Ros

Emili Campañà i Maria Ros es van casar el 6 de setembre de

¹ Coneguda popularment com la fàbrica de Can Mulà (1913-1971), tindrà diferents noms oficials al llarg del temps: Arimany i Griñau (1913-1915), Guiñau i Ros (1915-1923), Ros i Campañà (1923-1931), Sedas Ros Campañà SA (1931-1948) i Itisa SA (1948-1971) (Arimon et al., 2015).

² Funden el Col·legi de Sant Josep de Cluny (1904-1916), la primera escola femenina religiosa de Mollet. El buit deixat per aquesta congregació, l'ocuparan, també a instàncies de Frederic Ros, les germanes de la Companyia de Maria, que fundaran el Col·legi Lestonnac (1917-actualitat) (Bertran, 2019).

1924 i van anar a viure al carrer d'Ausiàs Marc de Barcelona, en un pis gran, perquè també van anar a viure amb ells els sogres i algun tiet. El matrimoni, que va mudar-se força vegades d'habitatge dins de la ciutat de Barcelona, va tenir sis fills: Joan (1925), Montse (1928), Jordi (1930), Teresa (1932, que va morir als sis anys), Rosó (1935) i Núria (1940). Era una família ideològicament dretana i religiosa, i en Joan va fer els seus primers estudis a les Teresianes del carrer dels Arcs (prop de l'avinguda del Portal de l'Àngel), on va celebrar-hi la seva primera comunió. En Joan va continuar els estudis de segon grau als jesuïtes, entre el 1934 i al 1937, quan, a causa de la Guerra Civil, l'escola s'instal·là d'amagat en un pis de la cantonada del passeig de Gràcia amb el carrer de Mallorca (pujant a mà dreta, costat mar).

La família tenia la seva residència a Barcelona, però visitava sovint Mollet. La branca familiar que va heretar la fàbrica tèxtil (primer Ramon Ros i Campañà, i després el seu fill Ramon Ros i Costa-Jussà), va continuar vinculada a Mollet fins el tancament de la fàbrica de Can Mulà al 1971 (Securún, 2015).

Els estius, els Campañà i Ros, i els seus fills, els passaven a Mollet del Vallès. Però l'estiu de 1932 l'Emili Campañà i la Maria Ros van decidir llogar una torre a Vilassar de Mar, davant la Mediterrània.

Aleshores tenien en Joan, la Montse i en Jordi, i estaven esperant el naixement de la Teresa, i potser per això van canviar els aires del Vallès pels aires marins del Maresme. Aquell estiu del 1932 va haver-hi una gran tamborinada, i l'aigua del mar va entrar a casa seva per unes finestres baixes que tenien obertes al jardí (la família i les minyones van estar traient l'aigua amb unes galledes durant força estona). Com que de petit en Joan Campañà tenia problemes d'oïda, a la primera meitat del 1935 li van practicar una trepanació, i el metge els va aconsellar d'evitar l'aigua de mar, de manera que la família Campañà i Ros va canviar l'estiueig a Vilassar per anar a Sant Hilari Sacalm.³ El pare d'en Joan tenia pedres al ronyó, i a Sant Hilari hi havia el famós balneari de la font Picant, amb aigües molt apreciades per problemes de ronyó. A l'estiu de 1936, estant de vacances a la capital de les Guilleries, els va sorprendre l'esclat del cop d'estat i l'inici de la Guerra Civil. A causa de la posterior revolta i el caos que es vivia, el pare d'en Joan i altres membres barons de la família van fugir pel Cadí, la Cerdanya i el Segre fins arribar a Andorra, on travessaren la frontera francesa i, després de resseguir els Pirineus per França, van retornar a l'Espanya nacional i s'establiren a Sant Sebastià. En aquesta fugida a França Emili Campañà es va trencar el peu,⁴ i va haver de prosseguir el viatge d'exili sol.

³ A més de les recomanacions dels metges, va influir en el canvi de lloc d'estiueig el fet que les germanes de Maria Ros estiuejaven a Sant Hilari Sacalm, a Can Blat.

⁴ O la cama, no queda clar en funció de les fonts consultades.

82 **Figura 1.** En Joan de petit a Mollet, davant d'una de les portes de la fàbrica de Can Mulà, un estiu amb el cap embenat (fruit de la trepanació que li havien practicat), amb el seu pare, Emili Campañà i Valldeperas, i els seus germans Jordi i Montserrat. Font: Arxiu Stella Campañà

Mentre els homes s'escapen a França, les dones i els nens vivien a un pis del número 12 del carrer de Trafalgar de Barcelona, on hi va estar amagat un treballador de la fàbrica, que es va poder salvar malgrat que el pis va rebre la inspecció d'un comitè de la FAI. L'àvia enviava cada dia en Joan a buscar la llet a un passatge que feia cantonada amb el carrer de Sant Pere Més Alt; un dia en Joan es va adormir i es va salvar d'una desgràcia, perquè aquella jornada l'aviació va bombardejar els carrers per on ell passava per anar a la lleteria.

Figura 2. La família d'en Joan a Mollet, 1926. Font: Arxiu Stella Campañà

Un cop instal·lat a Sant Sebastià, l'Emili va poder reunir-hi tota la seva família gràcies a un salconduit que els feia passar com a ciutadans cubans, cognominats Rosales.

Joan Campañà i Ros

L'estiu de 1935 el petit Joan no va anar d'estiueig amb els seus pares i germans a Sant Hilari Sacalm, sinó que va passar tot l'estiu a Can Mulà amb el seu avi Frederic Ros i altres tiets. Com hem explicat abans, a en Joan li havien practicat una trepanació, i sembla que li calia fer una cura diària a un metge de Barcelona, de manera que cada dia calia fer el camí entre Mollet i la ciutat comtal, motiu pel qual no va poder estiuejar a Sant Hilari. Aquell estiu a Mollet en Joan va aprofundir la seva relació amb l'avi Frederic. Després de la Guerra Civil, quan Frederic Ros va necessitar una transfusió de sang, va ser en Joan qui farà aquesta donació i així es va anar mantenint viva la relació especial del net amb l'avi.

Figura 3. Família Ros i Campañà a Mollet, 1928-29. A primer terme, el petit Joan amb la Teresa Ros i Campañà. Al darrera, d'esquerra a dreta: Frederic Ros i Sallent, Salvador Ros i Campañà, Delfina Campañà i Margarit, Josefina Ros i Campañà, Roser Ros i Campañà. Font: Arxiu Stella Campañà

Figura 4. En Joan amb la seva germana Montse a Mollet, 1931. Font: Arxiu Stella Campañà

Figura 5. En Joan, als jardins de Can Mulà, amb un tricicle que van construir especial per a ell, aproximadament el 1929. Font: Arxiu Stella Campañà

Quan la família Campañà i Ros va tornar del seu exili de Sant Sebastià a la trista Barcelona de finals d'estiu del 1939, el jove Joan inicià el batxillerat als jesuïtes del carrer Casp. Posteriorment, i combinant els estudis amb l'empresa familiar, en Joan entrà a l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona, d'on en sortiria al 1953 amb el grau de doctor enginyer industrial i director d'empresa.

En Joan va començar a treballar de molt jove, segurament quan encara estava estudiant, a Aliada Química SA,⁵ empresa dedicada a les sals d'alumini, que tenia les oficines a Barcelona però va inaugurar una moderna fàbrica a Tarragona.⁶ Una de les feines en què va col·laborar, al 1945, va ser la construcció de la carretera de muntanya que uneix Sant Llorenç de Morunys amb la Coma i Tuixent (Solsonès-Alt Urgell), per poder transportar la bauxita d'una nova mina que s'estava obrint a la vall de la Vansa.

83

Figura 6. Inauguració de la planta tarragonina d'Alquímia. En Joan és l'únic que porta casc; a l'esquerra, amb ulleres i cabells blancs, el seu pare (Emili Campañà i Valldeperas). 22 octubre 1963. Font: Reportajes Fotográficos Vallvé hijos

⁵ Familiarment anomenada Alquímia.

⁶ 22 d'octubre de 1963.

Posteriorment en Joan va treballar a Paños Margarit, Trenzados y Cables (TYCSA), i finalment a l'empresa CRISA, que estava dedicada al disseny i fabricació de tubs de raigs X. Dins d'aquesta darrera empresa, en Joan fou l'artífex de la creació d'una filial anomenada CRILASER, dedicada als tubs de raig làser, que exportava principalment a EUA i Amèrica del Sud.

Segons va confessar en Joan al prestigiós historiador Mn. Antoni Pladevall i Font, a ell li hauria agradat estudiar història i art, però els deures familiars sempre el varen portar al món de la indústria i empresa (Pladevall, 2015), com hem vist treballant de conseller industrial d'empreses tèxtils, químiques i d'electrònica.

84 La família Campañà Ros començà a estiuajar a Viladrau al 1940,⁷ i allà és on el jove Joan s'inicià en la practica de l'excursionisme i el coneixement del Montseny. En Joan era un gran aficionat als esports, practicava la natació a la piscina Sant Jordi de Barcelona, la bicicleta, i l'esquí i el hoquei sobre gel amb el Club Alpí de Núria (CAN),⁸ on va arribar a ser campió de Catalunya i sots-campió d'Espanya. La primera vegada que en Joan va esquiar va ser el 26 de gener de 1944 a la Molina, amb un amic seu del batxillerat. Després ja va anar a esquiar a Núria, amb la seva colla d'amics de Viladrau; va ser llavors que l'avi

Frederic va regalar-li els esquís de l'aleshores campió del món.

Figura 7. En Joan esquiant a Núria, competint amb el número 10 pel Club Alpí de Núria. Font: Arxiu Stella Campañà

El 6 de setembre de 1958 en Joan Campañà es casa amb Maria Barceló Munt,⁹ que aleshores era la seva secretària a Alquímia. El casori es va celebrar a Núria, i tots els convidats van pujar-hi amb un tren cremallera que la família Campañà havia llogat en exclusiva pel convit. El matrimoni va tenir cinc fills: Stella¹⁰ (1959), Quique (1960), Maria del Mar (1961), Joan Ignasi (1963) i Arola (1967). Les filles van estudiar al Col·legi Nos-

⁷ Primer s'instal·laren a una casa al costat de l'actual hotel i restaurant Masia del Montseny.

⁸ El CAN va ser fundat el 26 de desembre de 1932, i va ser el primer club nascut per fomentar exclusivament els esports de neu. Avui rep el nom de Club Alpí Núria Masella Cerdanya (CANMC).

⁹ El contrast devia ser fort, perquè mentre que els Campañà eren una família dretana, els Barceló eren més aviat d'esquerra.

¹⁰ Tot i que en Joan va intentar batejar la seva primera filla com Stella, les autoritats del moment no ho van permetre, i va ser batejada amb el nom de Maria Estela. Tot i així a la família sempre ha estat Stella.

tra Senyora de Loreto de l'avinguda Pearson de Barcelona, escola on en Joan col·laborarà en la comissió d'esports. Més tard arribaran els onze nets: Pol, Marc, Cristina, Enric, Laia, Mariona, Júlia, Patricia, Carlos, Jorge i Pablo; i els dos besnets: Ibai i Mar.

Figura 8. El matrimoni Joan Campaña i Maria Barceló, amb els seus fills a Barcelona, 1967. A braços de la mare, l'Arola i, amb el pare, el Joan Ignasi. Al davant, d'esquerra a dreta, el Quique, l'Stella i la Maria del Mar. Font: Lluís Solé i Guillaume

Figura 9. L'avi Joan envoltat dels seus nets, al 62è Aplec del Matagalls, juliol 2011. D'esquerra a dreta: Mariona Masnou i Campaña, Laia Masnou i Campaña, Marc Lahoz i Campaña, Pol Lahoz i Campaña i Júlia Masnou i Campaña. Font: Arola Campaña

A l'època de Viladrau en Joan també participarà en ral·lis com a copilot, competint amb un Seat 600 primer i amb un 850 coupé després, conduït pel seu cunyat Lluís Solé Guillaume, prenent part a les 24 hores de Montjuïc i als ral·lis Costa Brava, 1.000 km i de les Dues Catalunyes. Una altre afició esportista d'en Joan, aquesta més tranquil·la, era jugar a les bitlles al Park Hotel de Viladrau.¹¹

Figura 10. Ral·li de les Dues Catalunyes, octubre 1965. En Joan és el copilot; al volant, el seu cunyat Lluís Solé Guillaume. Font: Arxiu Stella Campaña

Figura 11. En Joan jugant a bitlles al Park Hotel de Viladrau. Font: Arxiu Stella Campaña

¹¹ Un luxós hotel que es va construir al turó de les Farigoles de Viladrau, i que quan estava a punt per inaugurar-se, la rica família que el va patrocinar, d'origen jueu, va exiliar-se als EUA, davant dels esdeveniments que tenien lloc a la dècada de 1940 a Europa. El Park Hotel va quedar abandonat i mai es va inaugurar, però els viladrauencs van aprofitar les seves modernes instal·lacions durant força temps.

Quan en Joan va complir seixanta-cinc anys i es va jubilar, va poder dedicar-se a la seva afició excursionista, on va exercir de vocal al Centre Excursionista de Catalunya, i posteriorment de secretari durant deu anys.¹² Al 1997 en Joan es quedarà vidu després de trenta-nou anys casat amb la Maria Barceló.

El nostre protagonista aprofitarà la seva jubilació per col·laborar com a voluntari a Intermón (en els càlculs d'enginyeria dels projectes que la ONG portava a terme), a la Fundació Arrels (per portar els comptes), i en la seva gran passió, que serà l'Associació d'Amics del Montseny.

Associació d'Amics del Montseny

86 L'any 1982 al mas la Sala de Viladrau es va fundar l'Associació d'Amics del Montseny,¹³ presidida per Àlex Novellas i de Martí. La Junta estava formada per Ramon Bofill i Portabella (vicepresident), Miquel Serra i Rovira (secretari), Jesús Masferrer i Torrent, Serafí Masvidal i Pagès, Ignasi Molins i Verdaguer, Xavier Mon i de Febrer, Ignasi de Puig i Girona, Isidre Regàs i Casanelles, i Josep Mataró i Clopès, tots ells grans propietaris forestals del Montseny.

A l'estiu de 1986 sortia a la llum el primer volum de les *Monografies del Montseny*, editat per l'Associació d'Amics del Montseny. Un llibret que recollia alguns dels articles sobre el Montseny, Viladrau i Sant Segimon, que l'historiador Mn. Antoni Pladevall havia escrit des de

1967. I a partir d'aquí es varen anar publicant els volums, sota la direcció del mateix Pladevall i la coordinació de Ramon Bofill primer, i després de l'editora Roser Bofill i Portabella. A inici de 1999 en Joan Campañà formarà equip amb la Roser Bofill en la coordinació de les *Monografies del Montseny*, i a partir de 2011 (i fins 2018) en serà el director oficial. En Joan també va ser president de l'associació després de la mort de Ramon Bofill, tal i com explicava en Martí Boada (2021):

(...) després aparegué la figura gegantina (des de la modèstia) de l'estimat Joan Campañà. Amic dels Amics, aquest ha estat el seu tarannà, el recordem amb el seu posat greu, opinador de caràcter, alhora molt respectuós en les formes de pensar diferent, des de la seva jubilació dedicat de manera entusiasta i persistent a l'organització i a "l'em-pait" dels articles per a les *Monografies*. Amable i tenaç, any rere any, seguint les directrius de la junta d'Amics del Montseny, ha fet una tasca excepcional en el seguiment dels continguts del volum anual. El començava a treballar amb temps, primer demanant l'article i fent el seguiment cronològic. Ensenms que desplegava la tasca de realització i producció del volum, esdevenint un vertader animador cultural, desplegava una labor excepcional de relació social en el conjunt del massís, tant de la banda osonenca, com selvatana, com vallesana, com

¹² Durant la presidència d'Enric Nosàs i Sisquella (1998-2005).

¹³ El 8 de juny de 1982 es donava d'alta al registre d'associacions del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya l'Associació d'Amics del Montseny. El número de registre de l'associació és el 5648.

mai ningú havia realitzat. Visites als alcaldes, als regidors de cultura, als estudiosos, als propietaris, a les institucions culturals i excursionistes, no es descuidava de ningú. Unes relacions en xarxa en el conjunt del massís insòlites i exitoses. Una tasca literalment incommensurable, que enyorem ja (p. 16).

Figura 12. Reunió de la Junta de l'Associació d'Amics del Montseny a Can Sià de Viladrau, el desembre de 2018. Drets d'esquerra a dreta: Xavier Jordi Majem, Josep Maria Vives, Oscar Farrerons, Xavier Framis i Agustí Vulart. Asseguts, d'esquerra a dreta: Maria Lluïsa Xiol, Arola Campañà, Joan Campañà, Josep Mataró i Xavier Cateura. Font: autor desconegut, arxíu personal d'Oscar Farrerons

En Joan no es va prodigar massa amb articles publicats a les *Monografies del Montseny*, va escriure un article (al 2007, dedicat a Guerau de Liost, Sant Marçal i la Penya Soler) i els pròlegs dels anys 2002, 2007, 2012, 2013 i 2014. Ell era un home d'acció i que apreciava el coneixement, li agradava caminar per la seva estimada muntanya, tal com ho va deixar escrit al pròleg del volum 17 de les *Monografies del Montseny*, quan després d'enumerar en més d'una pàgina totes les excursions que havia fet pel Montseny diu:

I per què tot això? Senzillament perquè ens interessava conèixer el Montseny amb tots els seus recursos i aspectes.

Totes aquestes aficions m'han permès no solament conèixer i donar a conèixer molts racons del Montseny, sinó també fer moltes amistats, que m'han ajudat a buscar aquests nous aspectes de la muntanya (Campañà, 2002, p. 15).

Figura 13. Masia del Montseny, Viladrau, 15 juliol 2018. En Joan amb els seus fills, gendres, joves i nets. Font: Stella Campañà

Maduresa montsenyenca

En Joan Campañà va fer una tasca ingent, durant més de vint anys, per ordenar i difondre el coneixement històric, cultural i natural del Montseny des de la direcció de les *Monografies del Montseny*, però tal com afirma Carles Lumeras (2020):

La seva feina va anar molt més lluny, sempre al capdavant de l'Associació d'Amics del Montseny, entitat que va animar, promocionar i estimar. Una continuació natural del seu

amor pel Montseny, que l'impel·lia a seguir endavant sempre amb ànims i bon humor, malgrat les dificultats. El seu tarannà seriós i responsable no era incompatible, però, amb un esperit sorneguer que de vegades es manifestava en els seus comentaris sobre la marxa dels esdeveniments al parc (del Montseny). La seva dedicació a la conservació d'aquest espai natural i els seus valors és el millor exemple per a totes aquelles persones que maldem per la pervivència dels seus ecosistemes, de la seva cultura, i per la gent que vol fer viva aquesta muntanya (p. 26).

88

Un dia d'agost del 2012, l'autor que signa aquest article i en Joan vàrem organitzar una excursió juntament amb en Xavier Par i en Josep Masnou a l'amagada font de Cans de Viladrau. En Joan ja tenia certes dificultats per caminar per la muntanya, però es notava el seu esperit jove i les seves ganes de mostrar els secrets més amagats del Montseny als que encara en tenim molt per aprendre d'aquesta muntanya màgica. Amb en Joan i altres amics del Montseny hem fet excursions a Tona, a Sant Jaume de Viladrover, a Sant Feliu de Buixalleu, a Hostalric, a Sant Celoni..., sempre aprenent d'en Joan.

En Joan era un home que sempre tocava de peus a terra, realista però que tenia una visió positiva de l'entorn, com ho va deixar escrit en el pròleg del volum 29 de les *Monografies del Montseny*, quan la crisi va arribar a amenaçar l'edició del llibre que cada any publica l'associació:

No cal pas tocar campanes de festa però sí que potser, perquè ens hi hem habituats, ens agafem a qual-sevol petita esperança per a tirar endavant i no perdre mai la il·lusió que fa tants anys ha estat la que ens ha empès a tirar endavant en la nostra estima, coneixement i divulgació de tot el que fa referència a la nostra muntanya” (Campanà, 2014, p. 15).

Quan l'estiu del 2015 es va presentar el volum número 30 de les *Monografies del Montseny* a Sant Celoni, coincidint amb el 90 aniversari d'en Joan, l'acte es va convertir en un petit homenatge a la seva persona. Quan tothom li dedicava paraules de reconeixement cap a la seva tasca al capdavant de l'Associació d'Amics del Montseny, en Joan va dir: “Penso dedicar noranta anys més a l'associació!” (Farrerons, 2020, p. 27). Així era en Joan, sempre treballador, sempre pendent que Amics del Montseny tirés endavant.¹⁴

A finals de 2015 en Joan es va convertir en President d'Honor, i traspassà la presidència de l'Associació d'Amics del Montseny a la seva filla Arola Campanà, però no per això, ni pels seus problemes de salut, en Joan va deixar d'estar interessat en tot el que passava al Montseny i a l'associació, sempre atent i pendent dels actes culturals i de defensa de la natura que s'anaven desenvolupant a l'entorn del parc natural reserva de la biosfera del Montseny.

¹⁴ Actualment es continuen editant les *Monografies del Montseny*. Al juliol de 2021 es va editar el volum 36, que podeu consultar a: <http://hdl.handle.net/2117/356158>. Al juliol de 2022 s'ha editat el volum 37, i pròximament es podrà consultar on-line al repositori de recerca de la UPC.

En Joan Campañà Ros va morir el 14 de novembre de 2020, amb 95 any complerts. Un home que no va escatimar esforços per conèixer i comprendre a fons el Montseny, però no des d'un punt de vista avariciós, guardant l'aprenentatge per ell, sinó que va contribuir sobremanera a difondre aquest patrimoni natural, cultural i històric, des d'una visió global del massís, tal com li va cantar Martí Boada en el poema que li va dedicar el dia del seu enterrament: “Batallador has estat dels cims i les pastures, sense oblidar per res, la humana

dimensió del territori”, poesia que podeu trobar sencera en l'annex final que acompanya aquest article. En Joan ha marcat el camí pels que venim darrera en l'estimació al Montseny.

Conclusions

En Joan Campañà Ros, provinent d'una família d'arrels molletana, tot i néixer a Barcelona, va tenir una infantesa relacionada amb Mollet del Vallès, i sobretot amb la gran finca de la seva família materna, Can Mulà. De la família Ros en destaca com a personatge cabdal el seu avi Frederic Ros, alcalde de Mollet i que va portar moltes iniciatives al petit poble que aleshores era Mollet, per posar les bases de la futura ciutat capital del Baix Vallès que és actualment. Les figures de Joan Campañà i Frederic Ros, net i avi, semblen simètriques però en dimensions diferents. L'avi venia d'un món agrícola i va saber arriscar per fundar una indústria i portar serveis i cultura urbana al Mollet del moment. El net va ser enginyer, va treballar durament en diferents indústries, però va consagrar els seus màxims esforços a defensar la cultura i la naturalesa bosquetana i agrícola del Montseny. Tots dos han estat figures de reconegut prestigi en les seves respectives societats on van viure, tots dos han deixat empremta, s'han fet estimar, i han deixat marcat el futur pels que venien darrera seu. En Joan Campañà Ros, molletà d'infantesa, montsenyenc de maduresa, és la baula que uneix de manera sòlida Mollet del Vallès amb la Reserva de la Biosfera Parc Natural del Montseny.

89

Figura 14. En Joan al parc de Can Mulà, desembre 2010. Font: Stella Campañà

Bibliografia

- Arimon, G. (2015). Frederic Ros Sallent i Mollet del Vallès. *Notes*, 30, 175-192.
- Arimon, G., Bertran, J., Macià, M.C., Securún, R. M., Suárez, M. À. i Ventura, J. (2015). El tèxtil a Mollet. Orígens i singularitats. *Notes*, 30, 75-79.
- Bertran, J. (2019). Els centres educatius de Mollet. Una visió de síntesi (1845-2019). *Notes*, 34, 13-39.
- Boada, M. (2021). Pròleg. *Monografies del Montseny*, 36, 15-17.
- Campanà, J. (2002). Pròleg. *Monografies del Montseny*, 17, 13-16.
- Campanà, J. (2014). Pròleg. *Monografies del Montseny*, 29, 13-16.
- Farrerons, O. (2020). Adéu amic Joan Campanà. *La Sitja del Llop – Revista del Montseny*, 49, 26-27.
- Lumeras, C. (2020). A la memòria d'en Joan Campanà i Ros. *La Sitja del Llop – Revista del Montseny*, 49, 26.
- Pladevall, A. (2015). A manera de Pròleg. *Monografies del Montseny*, 30, 21-23.
- Planas, J. Coord. (2006). Alcaldes i alcaldesses del Vallès Oriental (segle XX). *Diccionari biogràfic*. Museu de Granollers, col·lecció Treballs del MdG, 4.
- Ros, F. (1990). Els inicis, fundació i desenvolupament de la Caixa d'Estalvis i Previsió Molletense (1907-1928 i 1940). *Notes*, 4: 107-115.
- Securún, R. M. (2015). La fàbrica de Can Mulà en el record de la gent. Mollet del Vallès, 1913-1971. *Notes*, 30, 141-156.
- Ventura, J. (1991). Domènec Sugrañes i Gras, arquitecte. *Notes*, 5, 87-91.

Altres fonts

90 Fons documentals: Arxiu fotogràfic família Campanà Barceló, Arxiu fotogràfic família Solé Campanà

Fons orals: Stella Campanà Barceló, Arola Campanà Barceló, Eva Solé Campanà

Annex. L'amic Campañà

Ens ha deixat un home bo
en Joan Campañà,
el que pel seu
Montseny,
mai no ha escatimat,
ni hora, ni esforç.

Per la causa del massís,
com fidel lluitador,
ha estat sempre, on havia d'estar.
Seriós, solvent,
èticament impecable,
i així, s'ha fet estimar i respectar.

La seva lluita
per la muntanya aimada,
ha estat en present,
inspirada en un so anterior,
amb el record ben documentat.
Sabia, ben be prou,
que si aquest es trencava,
poques coses
podrien guarir el problema
fos, quin fos, aquest.

Ell coneixia que,
el silenci
proscriu massa.

Era amb la paraula,
amb la conversa,
amb la negociació,
que ell ens ensenyà,
que s'avançava,
sense dissimular un punt
de murrieria noble.

En Joan, ens ha deixat
a mig camí,
amb tot obert.
De moment,
pels corriols del vell massís,
domina una orfandat
ens mancaràs Joan,
tu sempre atent,
a les palpitations
de la muntanya

Batallador has estat
dels cims i les pastures,
sense oblidar per res,
la humana dimensió
del territori.

Mai haureu d'oblidar,
amb fets ens recordava:
Ni la cultura del poema
Ni la literatura vivencial
Ni la importància del ramat
Ni la gestió ben feta
del bosc camós
que entorna Viladrau.

Estimat Joan,
avui n'estic segur,
fins les Paitides
et ploren.

Martí Boada i Juncà
Campins, tarda del diumenge
15 de novembre de 2020

El silenci dels vençuts. El cas d'un molletà a l'exili: Salvi Vidal Fortuny (1900-1982)

Glòria Arimon Ventura*

Resum: Salvi Vidal Fortuny neix el 23 de juliol de l'any 1900 a Mollet del Vallès. De família humil, treballa en moltes feines, es casa i té tres fills. Simpatitza amb la CNT i va voluntari a defensar la República el 1936. L'any 1939 fuig a Prats de Molló i comença una ruta que el portarà per diferents camps de concentració: Bram, Vernet d'Arieja, Mailly, Argelers... i després arriba a les bases de submarins de l'Atlàntic dins l'organització Todt. Acaba a Cherbourg i, quan l'exèrcit dels EUA arriba, treballa per a ells fins al final de la guerra. Tem tornar i es queda treballant a França fins el 1950. De nou a Mollet, treballa, es jubila i mor el 1982. Amb ell queden enterrats onze anys de lluita i patiment silent. Un oblidat que recuperem per a la memòria democràtica.

Paraules clau: Argelers, camps de concentració, companyies de treballadors estrangers (CTE), Cherbourg, exili, Mollet del Vallès, OT, refugiat, Salvi Vidal Fortuny, Segona Guerra Mundial, Sant-Maloù, Todt

The silence of the defeated. The story of a common man in exile: Salvi Vidal Fortuny (1900-1982)

Abstract: Salvi Vidal Fortuny was born on the 23rd of July 1900 in Mollet del Vallès. From a modest family, he has several jobs, marries, and has three children. He sympathizes with the CNT and in 1936 he enlists to defend the Republic. In 1939 he escapes to Prats de Molló and starts a route that will take him through several concentration camps: Bram, Vernet, Mailly, Argelers... and then he reaches the Organization Todt submarine bases of the Atlantic. He ends up in Cherbourg and when the United States Army liberates the town, he works for them until the end of the war. He is afraid of coming back and stays working in France until 1950. Once again in Mollet he works, retires, and dies in 1982. With him, an eleven-year silent struggle is gone. A forgotten person whom we reclaim in the name of democratic memory.

Keywords: Argelers, concentration camps, Companies of Foreign Workers (CTE), Cherbourg, exile, OT, refugee, Salvi Vidal Fortuny, Second World War, Saint-Malo, Todt

93

* Periodista i filòloga, serveisgenerals@icloud.com

Article rebut el 15 de setembre de 2022; acceptat el 28 de setembre de 2022.

1. Introducció

El seu pare, Joan Vidal Casas, de 39 anys, estava casat amb la Carme Fortuny Bargalló. Havien arribat a Mollet des de Santes Creus (Alt Camp) i vivien al passatge de Sant Llorenç, 22, al costat del Bonifaci dels vins, davant la benzinera del Benigno. Van tenir quatre fills: el Baltasar (1898), el Magí (1899), el Salvi (1900) i el Llorenç (1901). El pare morí l'any 1930.

L'any 1921 Salvi fa el servei militar, destinat al 7è Regiment d'artilleria pesada, on s'incorpora el 23 de novembre d'aquell any, i jura bandera el 2 de gener de 1922. Co-neix una noia, veïna seva, vinguda d'un poble de Salamanca, Castraz, la María Luisa Martín Garzón. Es casen i tenen un fill, el Josep, el 4 d'octubre de 1928. El 27 de març de 1932 neix el segon fill, Salvi, i el 21 de novembre de 1936 neix en Jordi.

Salvi treballa en molts altres oficis (en una relació de l'Ajuntament de Mollet del Vallès dels mossos entre divuit i quaranta anys consta com a farinaire), però també fa de barber (un seu net conserva una antiga caixa), i en diferents carnets fets a França consta com a adober, fuster, agricultor i paleta. Militava a la CNT i en una Junta directiva del 14 d'octubre de 1931 presidida per Eliseu Valls és nomenat caixer. En Salvi guardava la caixa amb els diners a casa seva... i allò no es tocava mai!

El seu fill Jordi ens diu que va anar a la guerra voluntari i recorda que parlava molt de Durruti. No sabem si formava part de la columna que va sortir de Mollet el 24 de juliol de 1936, o es va

afegir als trenta molletans que van sortir de Granollers cap el front d'Aragó. En ambdues situacions deixava la seva dona embarrassada. Però també hi ha la possibilitat que marxés més endavant, l'abril de 1938, amb una colla de molletans.

La dona treballava a cal Fàbregas i amb tres fills petits necessitava ajuda. La va tenir, tant de la mare d'en Salvi com dels seus pares, que el 1938 van anar a viure amb ella. Eren José Martín Hernández i Asunción Garzón Hernández.

2. L'exili

La majoria dels components de la Columna Durruti, reconvertida pel Decret del 3 de juny de 1937 en la 26a Divisió de l'Exèrcit Popular de la República depenent del Ministeri de la Guerra, travessava la frontera francesa el 10 de febrer de 1939 per Puigcerdà (Cerdanya) i la Jonquera (Alt Empordà). D'allà anaren a la Tor de Querol i Montlluís, a la Cerdanya, i Prats de Molló, al Vallespir.

Figura 1. Capella de Sta. Margarida de Coll d'Ares, que serví de refugi als exiliats quan baixaven cap a Prats de Molló. Font: Glòria Arimon, 2022

Salvi marxa a l'exili a finals del gener de 1939. El seu fill petit, el Jordi, té tres anys. Des de Molló (Ripollès) es podia fugir pel coll d'Ares, una carretera que ja estava operativa el 1939 però no fins al punt fronterer. D'allà a Prats de Molló (Vallespir), ja en territori francès, eren onze quilòmetres per una pista sense asfaltar, que quan les autoritats militars republicanes van demanar aplanar per evacuar els ferits en vehicles, les autoritats franceses no van voler. També es podia anar per l'antic camí de Camprodon que passava per la casilla dels carrabiners o pel camí d'Espinavell al coll Pregon. La majoria dels civils passaven pel coll d'Ares però molts militars republicans ho feien pels corriols per frenar l'avanç dels nacionals i donar temps als civils i als tres mil ferits que havien evacuat de diferents hospitals de Camprodon per creuar la frontera.

Les tropes franquistes de la 53a Divisió del cos de l'exèrcit d'Aragó van arribar a coll d'Ares el 13 de febrer. El 14 de febrer, les restes de la 60a Divisió de l'exèrcit republicà creuaven la frontera. Eren els darrers soldats republicans que hi passaven.

En Salvi és a Prats de Molló, en territori francès, el primer refugi on les tropes franquistes no podien arribar.

2.1. El camp de Prats de Molló

L'any 1939 Prats de Molló era un poblet de 2.100 habitants. Cap a la meitat de gener d'aquell any hi van començar a arribar homes, dones, infants i militars. En dos mesos hi van passar cent mil refugiats. Primer van estar en escoles, a l'es-

glésia i en cases particulars, però de seguida es va necessitar més espai i es va fer servir l'únic que tenien a mà: els prats propers al poble. La majoria dels refugiats van a parar allà.

La població de Prats veu amb sorpresa com dalt de Santa Margarida apareix una columna ininterrompuda de persones en direcció al poble. L'itinerari és el sender que des de coll d'Ares porta a Prats de Molló per la capella de Santa Margarida, l'alt d'Aspinasse i els tres roures de la Boixeda (Registre de successos de la brigada de duanes de Prats de Molló, 1939).

Figura 2. Fossa comuna de 36 refugiats morts al cementiri de Prats de Molló. Font: Glòria Arimon, 2022.

L'Ajuntament de Prats de Molló estava desbordat per l'allau de refugiats. Segons un informe municipal, el 5 de febrer de 1939

pluvia i nevava, els refugiats estaven xops i calia trobar-los sots-tre. Dones i nadons, nens i nenes tremolaven de fred. Moltes llars els van obrir les portes (Tarragó, 2009). Les dificultats materials van empitjorar la situació i trenta-sis refugiats van morir (reposen en una fossa comuna del cementiri municipal). En poques setmanes les autoritats franceses traslladen els refugiats als camps de les platges del Rosselló (Argelers, Sant Cebrià i el Barcarès) o cap a l'interior (Lo Vernet, Arieja, Occitània). A finals de març d'aquell any, els camps de Molló tanquen. Entre d'altres hi havien passat els escriptors Pere Calders i Avel·lí Artís Gener (Tísner).

Al carrer de Jaume I, 22 de Molló arriba una postal per correu adreçada al Salvi, escrita en francès des de Prats de Molló, on qui signa, un suposat cosí, diu que està bé i espera que ells també ho estiguin, una estratagema perquè la família sabés que era viu sense comprometre'ls. En Salvi s'hi està entre quinze dies i un mes, com la majoria de refugiats, fins que el traslladen al camp de Vernet d'Arieja.

96

Figura 3. Arribada dels primers refugiats a Prats de Molló. L'edifici de la dreta és l'escola, que va servir de refugi. Font: Patrick Claude, Réfugiés espagnols en France

Figura 4. Postal enviada per Salvi des de Prats de Molló a la família perquè sabessin que havia arribat a França. Al revers, escrit on simula ser un cosí, per no comprometre la família. Font: família Vidal

2.2. El camp de Vernet d'Arieja

El camp de Vernet d'Arieja (municipi de Lo Vernet, departament de l'Arieja), obre el febrer de 1939 per internar-hi republicans espanyols comunistes, dirigents de les Brigades Internacionals i milicians anarquistes de la Columna Durruti. El clima era dur. La neu i la pluja convertien el terreny en un pantà i era difícil trobar sostre on aixoplugar-se. Els mateixos refugiats van anar construint les instal·lacions durant els mesos de març i abril. El juny de 1939 hi havia 14.619 interns.

Sabem que en Salvi va estar en aquest camp per una carta de l'Amicale des Anciens Internés Politiques de Vernet d'Ariege et Résistants, de Pàmies (Arieja), signada pel seu secretari, Luís Menendez, escrita el 14 de juny de 1977, on li demanen dades per poder justificar quant temps va estar a Vernet i a altres camps, per reclamar compensacions. A dintre del mateix sobre hi guarda dos retalls de diari: un en castellà, amb el títol "Los ex-internados de Vernet se organizan en la Amicale", i un altre en català, del diari Avui (5-5-1977), "Els internats de Vernet no obliden". No sabem quan hi va entrar exactament, però segons fonts escrites de l'Amicale de Vernet figura en la llista de militars per ordre alfabètic que van sortir el 30 de juny de 1939 cap al nord de França, al camp de Mailly (Aube, Gran Est).

Els refugiats tenien poques possibilitats de sobreviure: eren afortunats si alguna família els contractava per treballar amb ells, com feien la família Guanyabens i Martí Vivès (Daví, 2015). Altres possibi-

NOM ET Prenom	Date et lieu de naissance	PROFESSION	Destination	Date départ	Lieu d'arrivée
VIALATA RABAL, Jose	25-03-07 Cervera	cardonier	Mailly	30-6-39	Camp Mailly
VIAL AUBIA, Emardo	22-02-08 Cervera	chauffeur	"	"	"
VIALBA CALBADO, Rafael	11-12-07 Mér	pêcheur	"	"	"
VIALA PASTOT, Salvi	27-09-00 Mér	tanneur	"	"	"
VALLADA GORREA, Francis	21-12-18 Mér	secrétaire	"	"	"
VALLADA MONTAUDO, Pierre	25-08-02 Mér	journalier	"	"	"
VIALA GUIL, Antoni	26-08-00 Mér	electricien	"	"	"
VIALA SARTOS, Germain	04-01-13 Cervera	boisneur	" 728-300 -	"	Camp Mailly 20-6
VIALA SARTOS, Jose	19-04-18 Cervera	cultivateur	" 1124-301 -	28-6-39	" 22-6
VIALA SARTOS, Germain	20-06-12 Cervera	chauffeur	Dreux-300 -	28-6-39	" 15-6
VIALA SARTOS, Germain	21-02-11 Cervera	chauffeur	Mailly-300-300 -	17-6-39	" 17-6
VIALA SARTOS, Germain	12-04-08 Cervera	secrétaire	" 200-1100 -	28-6-39	" 04-6
VIALA SA. JESSE, Jose	Cortegada				

Vernet d'Ariege le 30 Juin 1939
Le Capitaine Général Directeur de
Service des Prisonniers

Tribunal de l'Est
Le Lieutenant Général Directeur des
Vernet.

Figura 5. Llistat de militars, per ordre alfabètic, sortits del camp de Vernet el 30 de juny de 1939 on figura Salvi Vidal. Font: Amicale du camp de Concentration du Vernet

litats eren enrolar-se a la Legió estrangera, o apuntar-se a les Companyies de Treballadors Estrangers (CTE) creades pel Govern francès (Decret del 12 d'abril de 1939) per aprofitar l'enorme potencial de mà d'obra dels milers de refugiats. Les CTE estaven militaritzades i les formaven grups d'uns dos-cents homes. Els exiliats sabien que era explotació de mà d'obra però molts pensaven que era millor allò que no estar-se de braços plegats al camp. Molts s'hi apunten, de grat o per força (amb l'ocupació alemanya esdevindrà obligatori) i treballen durant llargues jornades. Són destinats a la defensa o a la construcció de la Línia Maginot, oleoductes i bases militars a l'Atlàntic.

Sabem per la correspondència entre el molletà Vicenç Bachs i la seva dona, que en Vicenç i en Salvi van coincidir en aquest camp, perquè en algunes cartes el Vicenç dona records del Salvi per la seva

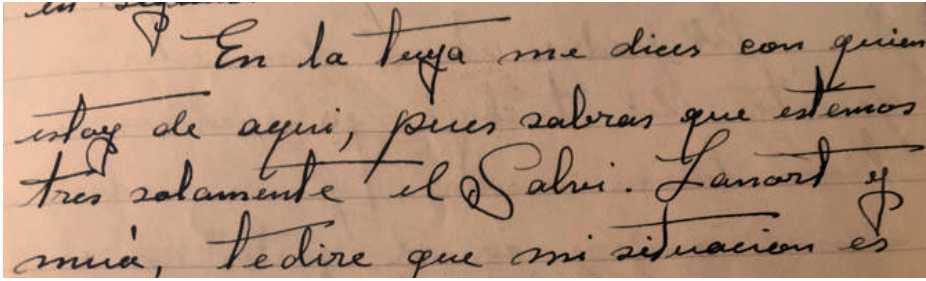

Figura 6. Fragment de la carta del 30 de juliol de 1939 de Vicenç Bachs a la seva dona, on esmenta el Salvi. Font: família Bachs

dona (Tura, 2020). El 30 de juny de 1939 surt un comboi cap el camp de Mailly, on hi ha en Vicenç Bachs i en Salvi Vidal.

98 A principis de setembre de 1939, de les 8.134 persones que hi havia al camp de Vernet, amb prou feines en quedaven cent seixanta-vuit, perquè es volia tancar, però es torna a omplir en començar la Segona Guerra Mundial per convertir-lo en un camp d'internats polítics. Els testimonis parlen de manca d'assistència sanitària, morts produïdes per falta d'aliments i intents de fuga. El febrer de 1941 hi ha una sublevació ofegada pels trets dels guàrdies on van morir cent cinquanta persones. A partir del 1942 la Gestapo el feia servir com a camp de trànsit.

Vernet tanca definitivament el 30 de juny de 1944, tot deportant les quatre-centes tres últimes persones: 398 homes i cinc dones. Els homes van anar a parar a Dachau (Baviera, Alemanya) i les dones, a Ravensbrück (Brandenburg, Alemanya). Hi havien passat més de trenta mil persones, homes, dones i infants.

2.3. El camp de Mailly

El camp de Mailly (municipi de Mailly-le-Camp, departament de

l'Aube) estava situat a quasi mil quilòmetres del de Vernet. Per la seva proximitat relativa amb Alemanya, en molts casos va servir de camp d'estada provisional per continuar camí cap a camps d'extermini nazis.

En Salvi Vidal i els seus companys, procedents del camp de Vernet, com en Bachs, conviuen amb centenars de refugiats més. En una carta del 30 de juliol de 1939 de Bachs a la seva dona li explica que hi ha dos coneguts seus: en Salvi i el Lanard. Però entre setembre i octubre de 1939 Bachs és enviat a Rambervillers (Vosges, Gran Est), des d'on continua escrivint a la seva dona. En una carta del 2 de febrer de 1940 li diu que ha tingut carta del Salvi i el Lanard, que s'escruien sovint i que donin molts records a les seves dones. Dissortadament, els camins dels dos molletans s'havien bifurcat. Bachs va anar a treballar a la Línia Maginot (frontera franco-alemanya) i va acabar a Mathausen (Àustria). On era en Salvi?

El Comitè de la Resistència del camp de Vernet havia explicat i fet entendre el que podia esperar-nos i les evasions durant el trajecte foren nombroses. La més important va

ser a Montigny le Roi, a la vall de Meuse, al departament de l'Alt Marne, a uns 250 quilòmetres de la frontera alemanya (Esteve, 1977, 5 maig, p. 9).

Un dels nets d'en Salvi recorda que l'avi explicava que mentre eren transportats en un camió, uns quants van saltar i es van fugar. Es van fer mal —explicava— però els que no van saltar van acabar en un camp d'extermini. El Jordi, el fill petit del Salvi, recorda que el pare explicava que un cop es va escapar i va estar cinc dies amagat dins el nínxol d'un cementiri perquè el buscaven. Perdem la seva pista, però poc després sabem que no és gaire lluny. Està (amb la CTE 42, on està enquadrat) primer a Radonvilliers i després a Brienne-le-Château, a una cinquantena de quilòmetres de Mailly, al departament de l'Aube (Gran Est), en tasques d'artilleria (havia fet aquesta especialitat durant el servei militar). Amb l'avanç de les tropes alemanyes, aquesta CTE baixa cap al sud de França, a Bram (Aude, Occitània), que acull 1.882 refugiats espanyols que fugien de les zones de combat (Sanz, 2021).

2.4. El camp de Bram

Els camps rossellonesos d'Argelers, Sant Cebrià i el Barcarès s'havien fet petits per acollir els milers de refugiats. Per això el Govern francès obre, el 1939, al departament de l'Aude, tres camps més: Montolieu, Couiza-Montazels i Bram. Aquest darrer, obert el 16 de febrer, es planteja en una segona fase de planificació i especialització dels camps. El 25 de maig

de 1939 havia acollit milers d'homes i tres mil dones que venien d'Argelers, però també hi portaven gent gran. Els primers mesos les condicions de salubritat van ser molt dolentes.

Figura 7. Camp de Bram. Internats fent de barbers. Font: Facebook

99

A Bram hi va estar presoner el fotògraf Agustí Centelles, que va difondre prop de sis-centes fotografies i va publicar un diari de la seva estada on parla de la manca d'higiene, la sarna, el ranxo repugnant o la censura. També hi va estar una nena molletana, la Nati Simarro, amb la seva família, procedent d'Argelers (Suárez, 2020).

A la llista de presoners de Bram hi consta Salvi Vidal, que forma part de la CTE 42. Del nord torna al sud. Hi entra el 25 de setembre de 1939 i s'hi està fins l'11 de juliol de 1940, quan l'envien a Argelers.

El camp de Bram va tancar definitivament el 15 de gener de 1941. S'hi havien allotjat més de trenta-sis mil refugiats.

2.5. El camp d'Argelers

Argelers, al Rosselló, va ser la població que va rebre més pressió del flux d'exiliats que fugien per aquella banda de la frontera els primers dies després de l'ocupació de Catalunya per les tropes franquistes. En una setmana hi van arribar més de cent mil persones. A mesura que van passar els mesos es van anar repartint en d'altres camps, però a partir de l'estiu de 1940 els presoners d'Argelers tornen a ser cada cop més i depenen del Govern de Vichy, instal·lat en aquesta ciutat dins la França ocupada i col·laboracionista amb el règim nazi.

Els alemanys demanen al govern francès mà d'obra per a les grans instal·lacions que volen fer al nord i oest de França i el Govern francès decideix cedir-los refugiats dels diferents camps de concentració. El novembre de 1940, el camp tenia poc més de dotze mil internats, entre ells, 1.171 d'antics membres de les Brigades Internacionals, però el nombre de presos va creixent fins a principis de 1941.

100

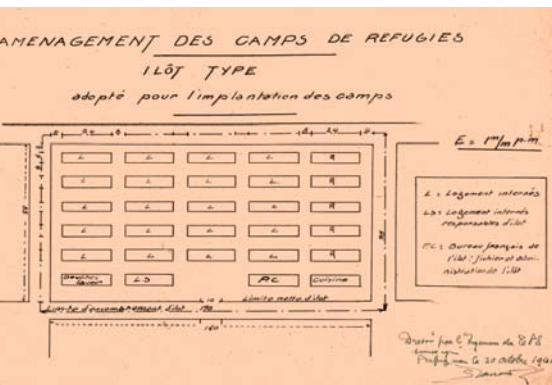

Figura 8. Esquema del camp d'Argelers. Font: Facebook

L'11 de juliol de 1940 al Salvi el traslladen al camp d'Argelers. A la fitxa consta com a agricultor. Li cal esperar dos mesos i mig, fins el 25 de setembre del mateix any, per ser classificat en el Grup d'afectats 3/360, Companyia 151, segon grup, al camp 9. És un grup de traspàs a qui "formen" per enviar-los a l'Atlàntic. La Llei del 27 de setembre de 1940, sota el règim de Vichy, havia creat els Grups de Treballadors Estrangers (GTE) que substitueixen els CTE, per a persones de divuit a cinquanta-cinc anys, que foren, majoritàriament, espanyols.

Figura 9. Platja d'Argelers, 80 anys després del tancament del camp. Font: Glòria Arimon, 2022

Hi havia accidents de treball molt sovint i es perseguia els desertors (que portaven al camp de Vernet), però, si aconseguien escapar, molts entraven a la Resistència. El camp d'Argelers tanca definitivament el febrer de 1942.

El 10 de març de 1941 al Salvi el traslladen al nord-oest de França, a la costa atlàntica. Canvi de paisatge i inici d'una etapa nova i incerta.

3. La Segona Guerra Mundial a França

El maig de 1940 les tropes alemanyes havien envaït Holanda, Bèlgica, Luxemburg i França. Quaranta-sis dies més tard, França es rendeix, signa un armistici el 20 de juny i queda dividida en dues zones: la França ocupada pels nazis i la del règim col·laboracionista del mariscal Pétain (Govern de Vichy). El Govern de Vichy crea una xarxa pròpia de camps d'internament, que a partir de l'estiu del 1942 són punt de partida a camps de concentració alemanys.

3.1. L'Organització Todt

A partir de la tardor de 1940, el Tercer Reich necessitava mà d'obra a la zona ocupada. En aquest context apareix l'Organització Todt, que deu el nom al seu fundador, Fritz Todt. Creada el 1938 a Alemanya i també coneguda com a OT, és una agència governamental de cooperació entre la indústria alemanya i el govern alemany. El personal es considerava milícia i devia la mateixa lleialtat a Hitler que un soldat de l'exèrcit. L'Oberbauleitung (OBL) era la unitat bàsica d'operacions, que eren supervisats per personal alemany (mínim un 10 % en àrees de reraguarda i un 25 % en àrees del front).

L'OT oferia una sortida a l'atur i la precarietat, per això al principi s'hi apuntaven voluntaris, inclosos francesos, però quan l'atur va baixar i la demanda de

mà d'obra va pujar va començar el reclutament forçós. L'OT planificava, coordinava i encarregava l'execució concreta dels treballs a grans empreses privades, la majoria alemanyes, però no totes, que subcontractaven les feines a d'altres empreses. El 1940 l'OT dirigeix grans treballs de construcció, amb tres objectius: executar treballs militars (ports i bases submarines, aeroports i fortificacions), fer projectes per millorar l'explotació econòmica dels països ocupats (accés a primeres matèries...) i fer treballs d'infraestructura general (carreteres, ponts, ferrocarrils...).

101

GROUPEMENT N° 4 GROUPE N° 828

FICHE D'IDENTITÉ
DE
TRAVAILLEURS ÉTRANGERS

Nom: VIDAL FORTUNY
Prénoms: SALVIO
Date et lieu de naissance: 23-7-1900 - Mollet
Nationalité: Espagnole (Baragone)
Profession: manoeuvre
Personne à prévenir en cas d'urgence: Maison Martin Mollet (Baragone)

SIGNALEMENT:
Taille: 1m68 Yeux: marrons
Cheveux: bruns Nez: droit
Moustache: rase Teint: mat

Timbre du Groupe: Signature du Chef de Groupe: Salvi

GROUPE TRAVAILLEURS ÉTRANGERS
JUILLET 1940

N.B. — L'employeur devra toujours être porteur de cette fiche. S'il est arrêté à l'étranger, il sera porteur d'un ordre de déplacement à viser par le Consulat à l'arrivée.

Figura 10. Document del Salvi com a treballador d'un GTE, 1940. Font: família Vidal

Alemanya necessita protegir la costa atlàntica per assegurar subministraments i impedir l'entrada dels Aliats. Per això dissenya l'anomenat Mur Atlàntic, que anava des de les costes del sud de França fins al cap Nord, a Noruega.

La primera prova de l'OT va ser el 1940, quan va haver de restaurar les comunicacions en la onada de l'avanç de l'exèrcit alemany i assegurar el flux de subministraments a la línia del front. Entre 1940 i 1941 treballen en aquella costa des de Bèlgica a Bretanya en el que anomenen *Einsatzküste* (Àrea Oest de les Operacions de la Costa), amb seu a An Oriant (Ar Mor-Bihan, Bretanya) i tenen l'objectiu de construir instal·lacions submarines.

102 La primavera de 1941 inicien el reclutament, començant pels republicans espanyols, encara nombrosos als camps. Amb el suport dels alemanys a la línia de demarcació, aquests últims es divideixen en dues categories: els que hi van voluntàriament, *transportspanier*, i es beneficien del tracte dels treballadors habituals, i els que hi van forçats, anomenats despectivament *rotspanier* (espanyol roig). El maig de 1941, després del pas de la comissió Todt, vuit-cents interns d'Argelers s'incorporen a la zona ocupada i entre els mesos de juny i agost, en segueixen altres, la majoria espanyols. Aquests *rotspaniers*, entre ells Salvi Vidal, treballen en la construcció del Mur Atlàntic, que comença el setembre de 1941, però també en la fortificació de les bases submarines.

L'any 1942 mor Fritz Todt i és substituït per Albert Speer, ministre d'armament alemany. Entre

aquell any i el següent, gran part de l'organització perd el caràcter paramilitar i esdevé indústria de defensa: a més de fer construccions militars també reparen danys per comunicacions vitals i essencials, plantes de producció i construcció de dipòsits subterranis, factories i altres. Cada empresa és responsable de l'alimentació i el pagament dels treballadors, incloent els estrangers. A partir de la primavera de 1942, quan una empresa treballa per a l'OT, automàticament passa a ser indústria de guerra. La construcció del Mur Atlàntic comença la primavera del 1942, amb tres-cents mil homes i, segons fonts de la mateixa OT, havien arribat a ocupar un milió i mig de persones entre maig de 1942 i maig de 1943. Es tractava de construir una línia de búnquers, bateries antiaèries, bases submarines... al llarg de gairebé tres mil quilòmetres, però l'estiu del 1943 se n'havien construït molts menys del que preveien.

Les necessitats de mà d'obra creixen. El 8 de desembre de 1943 els alemanys ordenen requisar personal per a l'OBL de Cherbourg (Manche, Normandia) amb treballadors estrangers que resideixen al sud de França. L'ordre afectava treballadors estrangers entre divuit i quaranta-cinc anys i republicans que no estaven coberts pel consolat d'Espanya, abans del 25 de gener de 1944. Els espanyols que van formar part d'aquests alistaments eren republicans, soldats que havien entrat a França i van ser empresonats pels nazis, altres que van escapar dels camps d'internament i vivien a França i també els que van acceptar la deportació de presons espanyo-

les. Els combois d'espanyols arribaven als centres de l'OT contínuament durant el 1943 i la primera meitat del 1944 i molts desertaven. La primavera d'aquell any els francesos tenien ordres de portar a Alemanya els espanyols **que** no tenien els papers en regla. Així, molts no van anar a parar a Cherbourg, sinó a Alemanya.

Fritz Sackel, responsable dels allotjaments, el gener de 1944 demana al Govern de Vichy un milió d'homes. I afegeix: "Tots els homes han de ser alimentats, allotjats i tractats de manera que se'ls exploti al màxim amb la menor despesa possible". (Gaida, 2018). Hi havia desercions, sabotatges... i milers d'homes hi deixaven la pell treballant. El Govern de Vichy accepta cedir milers de republicans espanyols, que són enquadrats dins el Servei de Treball Obligatori (STO), creat el 16 de febrer de 1943. El 1944, entre el 25 i el 30 % de la producció bèl·lica alemanya provenia de fàbriques administrades per Todt, que en cinc anys havia esdevingut l'ocupador civil més gran de l'Europa ocupada. La majoria treballen en la construcció de bases submarines construint plataformes per a míssils i búnquers. Durant l'ocupació nazi de França, entre 1941 i 1944, quaranta mil refugiats espanyols van treballar per a l'Organització Todt.

3.2. Les bases submarines del nord de l'Atlàntic

Diferents grups d'exiliats són traslladats a ciutats portuàries destinats a la construcció de bases submarines com Bordeus, La Rochelle i més endavant, a d'altres ports més al nord, com Brest, Sant-Maloù i

Figura 11. Raebel-Werke era una empresa de construcció alemanya que treballava per la Todt en les construccions de bases a l'Atlàntic. Font: Thomas Lautenschlag

Cherbourg. Aquests dos últims formaven una única OBL fins el juny de 1944, que es van separar. El nombre de firmes controlades per la OBL de Cherbourg al sector de la construcció era de quinze mil treballadors que tenien diferents tipus de contractes, agrupats per països d'origen. Cada camp allotjava una mitjana de cinc-cents homes i les barraques tenien una capacitat de setanta-cinc a cent cinquanta homes. Tenien hospitals propis i dispensaris, i unitats de primera assistència, posaven vacunes del tifus i del còlera... però les condicions d'alguns camps eren deploables. Un nombre desconegut de refugiats espanyols mor a les obres de construcció del Mur Atlàntic. Els estrangers no tenien assegurança sanitària, però es podien fer una assegurança privada. Els criteris de pagament variaven molt segons la categoria del treballador. Als forçats estrangers se'ls pagava poc. L'ofici de fuster que consta al carnet de Salvi Vidal pertanyia al grup D. Se'ls retenia una deducció pel menjar i en teoria treballaven quaranta-vuit hores setmanals (vuit hores diàries).

Des que Salvi surt d'Argelers fins que tenim els següents documents escrits, passen nou mesos. On va estar?

Lf.	Nom	Formació	Contr. N.º.	Seborum	Sebartort	Sehwerk
314	Josep Jussà	Francisco	3033	14. 5.33. Balleja	Balleja	Balleja
315	Josep Torrealba	Hilario	3072	10. 4.11. Alben	Alben	Alben
316	Ses Masip	Hilario	3751	1. 6.02. Ribal	Ribal	Ribal
319	Sebastià Gouffès	Auxili	3010	10. 7.18. Tineo	Tineo	Tineo
320	Sebastià Font	Ja	3071	17. 7.09. Almagu	Almagu	Almagu
321	Segura Patilla	Manuel	3225	6. 6.16. Bigar	Alberca	Alberca
322	Silva Ferrer	Valencia	3299	6. 6.01. Moresca	Barrosa	Barrosa
323	Soler Arturiano	Agustí	3315	4. 8.18. Saragosa	Ambiel	Ambiel
324	Soler Ricard	Gerardo	3346	1. 3.07. San Celoni	Barcelona	Barcelona
325	Soler Solà	Josep	3332	18. 5.20. Gerona	Gerona	Gerona
326	Soler-Soler	Silvestre	3344	25. 11.20. Saragosa	San Juan	San Juan
327	Sturkiewicz	Ricard	3010	25. 2.28. Franquesa	Anticosta	Anticosta
328	Tejada Noguera	Josep	3025	14. 3.20. Malpica	Malpica	Malpica
329	Tarrazon	Luis	3211	5. 7.00. Baroko	Baroko	Baroko
330	Telata Urda	Josep	3002	24. 2.20. Asturias	Cabrera	Cabrera
331	Tapia	Enric	3337	26. 10.07. Almagu	Barcelona	Barcelona
332	Tardó Castell	Salvador	3304	9. 9.00. Valencia	Llombay	Llombay
333	Torreño Gubera	Josep	3173	20.12.20. Villanueva	Villanueva	Villanueva
334	de la Torre Cornat	Jorge	3289	13. 2.18. Barcelona	Barcelona	Barcelona
335	Torres Morales	Platón	3185	11. 4.18. Ucles	Ucles	Ucles
336	Través Pons	Francisco	3008	1. 11.11. Barcelona	Pontperros	Pontperros
337	Tremas Cabanellas	Custodio	3010	20. 9.00. Puebla	San José	San José
338	Trías Gilabou	Josep	3102	20. 7.07. Jerez	Villanueva	Villanueva
339	Trigo Arcoata	Juan	3009	6. 6.04. Jerez	de las Villas	de las Villas
340	Troas Rofres	Antonio	3204	12. 2.25. Madrid	Caballeros	Caballeros
341	Viles Rodríguez	Antonio	3103	6. 6.07. Ara	Ara	Ara
342	Valeriano Almagu	José	3134	17. 4.11. Tostales	Tostales	Tostales
343	Valls Galdà	Ramón	3220	24. 7.10. Toluca	Toluca	Toluca
344	Vallejo Roseta	Enric	3259	11. 2.26. Tolosa	Tolosa	Tolosa
345	Vasco Puigbeller	Luis	3251	13.10.20. Barcelona	Barcelona	Barcelona
346	Vázquez Rodríguez	Josep	3282	12. 2.20. Tortosa	Tortosa	Tortosa
347	Ventalló Casademunt	Bartomeu	3254	1. 1.06. Gerona	Gerona	Gerona
348	Vidal Fortuny	Salvio	3161	22. 7.00. Mollet	Mollet	Mollet
349	Villaplana Vilaplana	Rafael	3202	21.11.03. Almagu	Bermejo	Bermejo
350	Villanueva Vilaplana	Vicenç	3220	21. 7.11. Toluca	Toluca	Toluca
351	Vizcarra Guzmán	Gregorio	3114	13. 2.10. Jaén	Jaén	Jaén
352	Vizcarra Paragón	Olivero	3127	27. 2.15. Zamarrón	Zamarrón	Zamarrón
353	Vizcarra Sobrado	Juan	3128	1. 1.10. Zamarrón	Zamarrón	Zamarrón
354	Vizcarra Gouffès	Fernando	3223	24. 7.11. Cane	San Juan	San Juan
355	Vizcarra	Henri	3129	10. 8.09. Guevara	Langreo	Langreo
356	Vivi Saur	Fernand	3169	7. 7.07. Huesca	Huesca	Huesca
357	Vizcarra Moreno	Joaquín	3128	22. 6.09. Castro	Castro	Castro
358	Alvarez Garofa	Andrés	3220	7. 7.00. Mollet	Mollet	Mollet
359	Ayres Martín	Joaquín	3161	10. 2.11. San Benito	San Benito	San Benito

104

Figura 12. Salvi Vidal, en una llista de treballadors d'OT a l'Atlàntic Nord. Font: Arxius Arolsen

3.3. Les bases de Brest, Sant-Maloù i Cherbourg

La base submarina de Brest (Finisterre, Bretanya) va ser un dels epicentres militars dels alemanys. Des de l'octubre de 1940 hi arribaven republicans espanyols d'Argelers, traslladats en tren, en unes condicions molt dures (en vagons tancats moltes hores...) que feien témer el pitjor. Feien de formigoners, ferrallers, fusters, mecànics... i sobretot, de manobres, amb tasques molt dures com portar a l'esquena sacs de ciment de cinquanta quilos per fer formigó. Els sabotatges formaven part de la feina dels republicans, com, per exemple, posar aigua salada en lloc d'aigua dolça quan preparaven la barreja amb el ciment, així en sortia un producte defectuós. També destru-

ïen catenàries de les vies fèrries per dificultar les comunicacions dels trens. Tot això ho explicava Salvi als seus nets. L'any 1943 l'OBL Nord (direcció regional) necessita més mà d'obra a la base submarina i demana sis mil treballadors espanyols més. I de Brest, molts exiliats són traslladats a Sant-Maloù (Ille i Vilaine, Bretanya). És possible que Salvi passés aquells primers mesos allà i després l'OT el destinés dos-cents cinquanta quilòmetres més al nord.

El poble de Sant-Maloù tenia una importància estratègica vital i des del 1940 formava part del dispositiu alemany del Mur Atlàntic. Era el punt base per abastir les illes del Canal, úniques entitats del territori britànic ocupades durant la Segona Guerra Mundial. Els alemanys van anar de pressa en transformar la ciutat i el port en places fortes.

Figura 13. Carnet de Todt núm. 46238. Anotat a mà: 15238. Nom i cognoms, data de naixement, nacionalitat, signatura. Font: família Vidal

Els britànics, per la seva banda, van desenvolupar defenses tècniques i els submarins alemanys responien. El període més intens d'aquesta lluita va ser entre el 1940

i finals del 1943, però des del 1942, a mesura que la marina mercant i els Estats Units d'Amèrica (EUA) van entrar a la guerra, les coses van anar canviant.

Figura 14. Carnet d'identificació de Salvi Vidal, OBL Cherbourg, 5 de gener de 1944. Font: família Vidal

Nou mesos després d'haver sortit d'Argelers, el 14 de gener de 1942, Salvi està en el camp de treball Gustav, a Sant-Maloù, amb el número de contracte 3161, al campament Westmark de l'empresa alemanya Raebel-Werke. Tenia un salconduit que certificava que treballava per a la Todt com a part de l'operació Costa Oest i estava autoritzat a entrar a les obres i als tallers de les línies del front. Salvi va guardar un certificat de treball emès a Gustav signat per Emil Ludwig, cap de l'empresa, on certifica que va fer de fuster del 14 de gener de 1942 al 16 d'octubre de 1943.

Dos dies després, el 18 d'octubre de 1943, el traslladen a Cherbourg, uns dos-cents quilòmetres al nord, també a la costa, en la mateixa feina. Els alemanys hi havien arribat el 17 de juny de 1940, amb el general Erwin Rommel al

davant, i dos dies després la ciutat es va rendir. El port, com a Sant-Maloù, era d'aigües profundes, el millor per a les seves necessitats. A l'Atlàntic nord, la Kriegsmarine (la Marina alemanya) atacava els vaixells dels Aliats. Tenien una arma molt potent, els famosos submarins U-Boat, que al principi van ser molt efectius. Salvi explicava al seu net Josep que veia sortir els submarins alemanys cap a mar; al principi, tornaven tots o quasi, però a mesura que els Aliats avançaven en la guerra, en tornaven menys. "Els caçaven com a mosques", explicava, content. La intensitat dels raids aliats entre el gener i la primavera del 1943-1944 va complicar molt la situació als alemanys.

Els Arxius Arolsen són un centre internacional de documentació de la persecució nazi i dels supervivents alliberats on guarden la col·lecció documental més gran del món sobre les víctimes i supervivents del règim nazi. Aquest fons conté informacions sobre els presos dels camps de concentració, els treballadors forçats estrangers i els desplaçats registrats després de la guerra. Està format per més de trenta milions de documents que proporcionen informació sobre més de disset milions i mig milions de persones. Salvi Vidal apareix a la llista de treballadors civils forçats dins del capítol de "Implementació de les ordres de les Forces Aliades sobre la llista de tots els estrangers i perseguits pels alemanys, i documents relacionats". En aquesta llista hi ha 348 espanyols d'entre 435 persones que "treballaven" per Raebel-Werke, a Cherbourg el 1944.

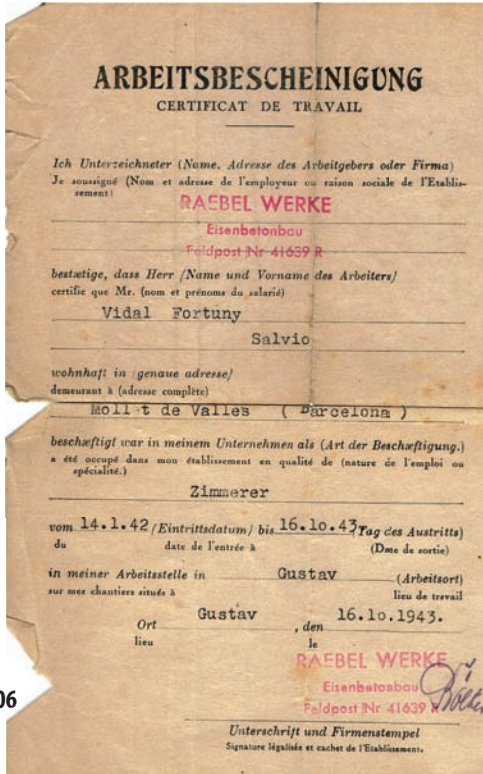

Figura 15. Certificat de treball de Raebel-Werke (del 14 de gener de 1942 al 16 d'octubre de 1943). Font: família Vidal

Les condicions de vida d'un camp de treballs forçats no eren comparables a les d'un camp de concentració, però molts captius aprofitaven el permís de vacances per evadir-se. Als Arxius Arolsen hi ha documentació de cartes on es denuncia la desaparició de persones i la petició de recerca. Tant és així que el febrer de 1943, la OBL de Cherbourg crea un camp de càstig a Rauville-la-Bigot (Manche, Normandia), a uns quinze quilòmetres, on anaven a parar els que aconseguien repescar. Però no sembla que aquestes fossin les intencions del Salvi. El seu lema devia ser el de sobreviure i ajudar la família que havia deixat a Mollet, estalviant el que podia del migrat sou. El seu fill recorda que el pare enviava diners (que quedaven molt reduïts per les "pessigades" franquistes) i també alguns paquets. Un cop, a través de la família de Jordi Solé Tura, els va fer arribar un rellotge de polsera.

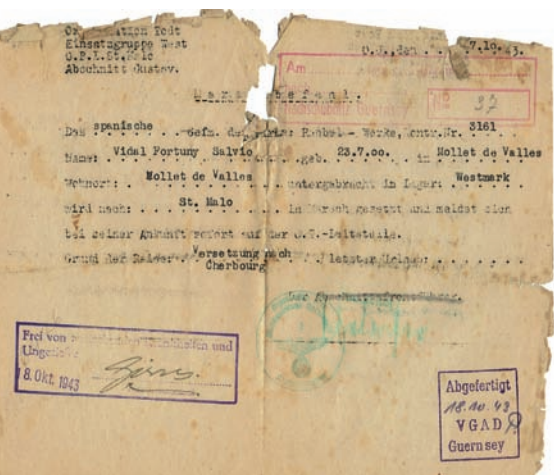

Figura 16. Document del trasllat de Salvi Vidal de Sant-Maloù a Cherbourg , 7 d'octubre de 1943. Font: família Vidal

3.4. L'arribada de l'exèrcit americà

Els Estats Units havien declarat la guerra a Alemanya el desembre de 1941. A principis de 1944, en les àrees de perill, les autoritats d'OT només treballaven en instal·lacions essencials i preveïent l'ateratge dels Aliats, es concentraven en ajudar els enginyers en les zones de batalla i en les emergències després dels bombardejos. El Mur Atlàntic no aconsegueix aturar la invasió dels Aliats. Alemanya resisteix, però va fent passes enrere. El 1944, davant l'arribada de l'exèrcit americà, Hitler dona l'ordre al comandant de la guarnició alemanya de Sant-Maloù de no rendir-se. Per la seva banda, l'exèrcit nord-ame-

ricà vol evitar espais de resistència com havia passat a Saint-Nazaire, An Oriant, Royan... Al final, la ciutat pateix un setge de deu dies, amb intensos bombardejos.

Figura 17. Cherbourg, 1944, soldats i civils enderroquen l'oficina de TODT. Molts documents van desaparèixer cremats pels mateixos alemanys o en aquests assalts. Font: www.dday-overlord.com

L'evacuació de l'OT de França es va fer entre el 18 i 20 de maig amb un ordre de prioritat, de més categoria a menys. Els estrangers eren els últims i alguns van ser interceptats pels Aliats a Bretanya i Cherbourg. Hi havia marxés forçades de nits i un 35 % d'estrangers van desertar. Es "van perdre" francesos, belgues, holandesos i espanyols. El total de personal d'OT era llavors de tres-cents mil (dos-cents quinze mil estrangers).

Cherbourg és l'objectiu principal de les tropes americanes desembarcades a Utah Beach¹ perquè els calia suport logístic per al submi-

nistrament humà i material de les tropes. El 26 de juny els alemanys es rendeixen i les tropes americanes de seguida es posen a reparar els danys. Al cap d'un mes, el port ja acollia els primers vaixells (els Aliats havien desembarcat a Normandia el 6 de juny de 1944, cosa que va provocar el caos a l'exèrcit alemany).

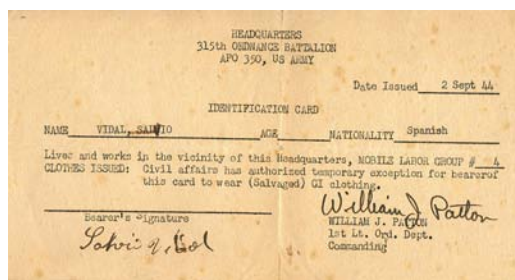

Figura 18. Document d'identificació d'US Army a nom de Salvi Vidal. Font: família Vidal **107**

Un mes després de l'entrada de les tropes nord-americanes a Cherbourg, trobem un document d'en Salvi que demostra que treballa per a l'Exèrcit dels Estats Units d'Amèrica. Mecanografiat en anglès, és del 30 de juliol de 1944 i diu que estava al grup número 4 del Dipòsit 501-A. El document relaciona els articles de vestir a què te dret "com a treballador civil". El 2 de setembre del mateix any hi ha un salconduit que l'autoritza a circular per la zona perquè viu i treballa allà, al grup 4 de la Caserna, Batalló 315, Apo 350, de l'Exèrcit dels Estats Units. També té una cartilla de racionament de l'ETOUSA (European Theater of Operations, United Sta-

¹ Una de les platges del desembarcament de Normandia.

tes Army), del 21 de desembre de 1944 amb la llista de menjar, tabac i altres productes que li corresponien setmanalment, quinzenalment i mensualment.

4. Després de la guerra

Un cop els americans finalitzen la missió, el Salvi es troba lliure i sense feina. El 22 de febrer de 1945 arriba a París amb l'objectiu d'assegurar que podrà treballar i, alhora, tindrà suport com a exiliat. Així, d'una banda es dona d'alta del Centre d'Acolliment de Treballadors Estrangers de París amb el número 613. D'altra banda, es fa soci de l'Associació d'Internats i Deportats Polítics, amb el número 22194. D'entrada s'està en un gran centre d'acolliment, la Caserna Kellerman, que es va construir l'any 1937 al districte 13è per acollir joves d'arreu del món per a l'Exposició de 1937 organitzada per grups d'escoltes. Calculem que devia anar a raure allà tot arribant de Cherbourg fins que troba allotjament a casa d'un company, al 125, Faubourg Temple de París, i treballa de manobre.

La guerra no acaba fins el 8 de maig de 1945 quan els alemanys signen la capitulació davant dels Aliats. Salvi viu a París des del 5 de juliol de 1945 i suposem que va viure amb alegria la desfilada dels Aliats pels Camps Elisis el 26 d'agost. El 2 de novembre de 1945, el Govern francès dissol els GTE.

En acabar la guerra, els exiliats esperen que els Aliats els ajudin a enderrocar el règim de Franco, però no és així. El dictador continua al poder perquè el règim franquista assegura als Aliats la contenció

del comunisme i, a més, Espanya té una posició geoestratègica que els interessa. Després del final de la guerra mundial, unes cent mil persones procedents d'Espanya es queden a viure a França, com en Salvi. Alguns decideixen fer-ne la seva nova residència, però ell vol tornar: a Mollet hi té la dona i els fills.

Entre els documents que guarda hi ha un permís del Ministeri de Treball de França com a treballador estranger, amb vigència del 28 de gener de 1946 fins al 30 de març de 1949, amb el número AA95965, que especifica que és vàlid per l'Alt i Baix Rin, Mosel·la i Alps marítims, quatre departaments allunyats de París, fronterers amb Itàlia i Alemanya. L'última empresa on treballa, un taller de materials de construcció anomenada Arthur Beauvois, és a Bruay-en-Artois (Pas de Calais, Alts de França), a prop de la frontera belga. S'hi està del 31 d'agost de 1949 fins al 10 de desembre de 1950, com a formigoner. Conserva un certificat de bona conducta, mecanografiat, amb un afegitó a mà del gerent que diu: "Molt bon element, ha complert sempre".

5. La tornada a Mollet

A Mollet, la família ha fet gestions davant les autoritats molletanes, l'alcalde i altres, per assegurar que no tindrà problemes. Tots diuen que si no té delictes de sang pot tornar, però no seria el primer que és empresonat i afusellat. Tot-hom té molt clar el record de l'alcalde Josep Fortuny. Té passaport i una declaració d'autorització de sortida de França, perquè acredita que té cinc-centes pessetes. Als documents, continua tenint l'adreça

de París. Des del 13 al 20 de desembre de 1950, Salvi passa uns dies a l'Hotel Flambon de París. Al passaport diu: "regreso definitivo". La família no sap la data exacta d'arribada. S'acosta Nadal i en Salvi no ha tornat, però està a prop.

les Moles però la pols el perjudica molt. Passa a treballar a Mas Bagà mentre la seva dona, que continua treballant a Can Fàbregas, demana al senyor Molas, el director, si el seu home pot entrar allà; li diu que farà el que pugui i ho fa. I el Salvi treballa al tèxtil fins a la jubilació.

El seu fill recorda un home bo, optimista i molt treballador, que dins de casa parlava molt de política, però fora, gens. Entre el 1970 i el 1975 deixen la vella casa i se'n van a viure en un pis del carrer de Roger de Llúria. En Salvi, en un primer pis, mira l'espai del veí dels baixos, on té clar que hi faria un hort. Es fa soci del Club de Futbol Mollet i quan es jubila passa llargues estones al Casal Cultural. Ningú del seu entorn coneix les peripècies que ha passat. Els seus nets recorden les "batalletes" que l'avi els explicava. Però la salut li comença a fallar. És diabètic i arriba un punt que li han d'amputar una cama i després l'altra. I queda reclòs en una cadira de rodes. Mor el 12 de juliol de 1982.

109

Figura 19. Ultimes pàgines del passaport, visat d'entrada a Portbou el 28 de desembre de 1950. Autoritzen el titular a continuar fins a Mollet i té un termini de 5 dies per presentar-se a la Policia. Font: família Vidal

El 28 de desembre de 1950 entra per Portbou (Alt Empordà), on li donen permís per continuar fins a Mollet i presentar-se a la Policia o la Guàrdia Civil en un termini de cinc dies. El seu fill Jordi recorda que tenia por que el detinguessin i hi va anar amb els dos fills grans, però no va passar res. Tanmateix, sembla que s'hi havia de presentar de manera periòdica.

El 2 de gener de 1951 adreça una carta a uns amics també exiliats a França (vegeu l'annex). Ha estat onze anys absent. Té cinquanta anys i passa el Cap d'Any i els Reis en família. Ell està acostumat a treballar, busca feina i en troba a

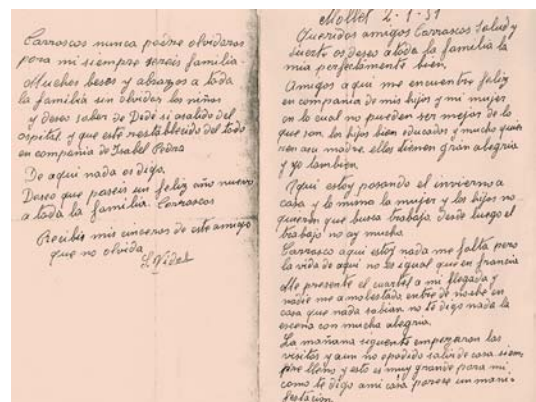

Figura 20. Carta escrita, pocs dies després de retornar a Mollet, a la família Carrasco exiliada a França. Vegeu transcripció en l'annex. Font: família Vidal

Figura 21. Salvi Vidal a Mollet. A la fotografia de la dreta amb els seus nets Josep i M. Lluïsa. Font: família Vidal

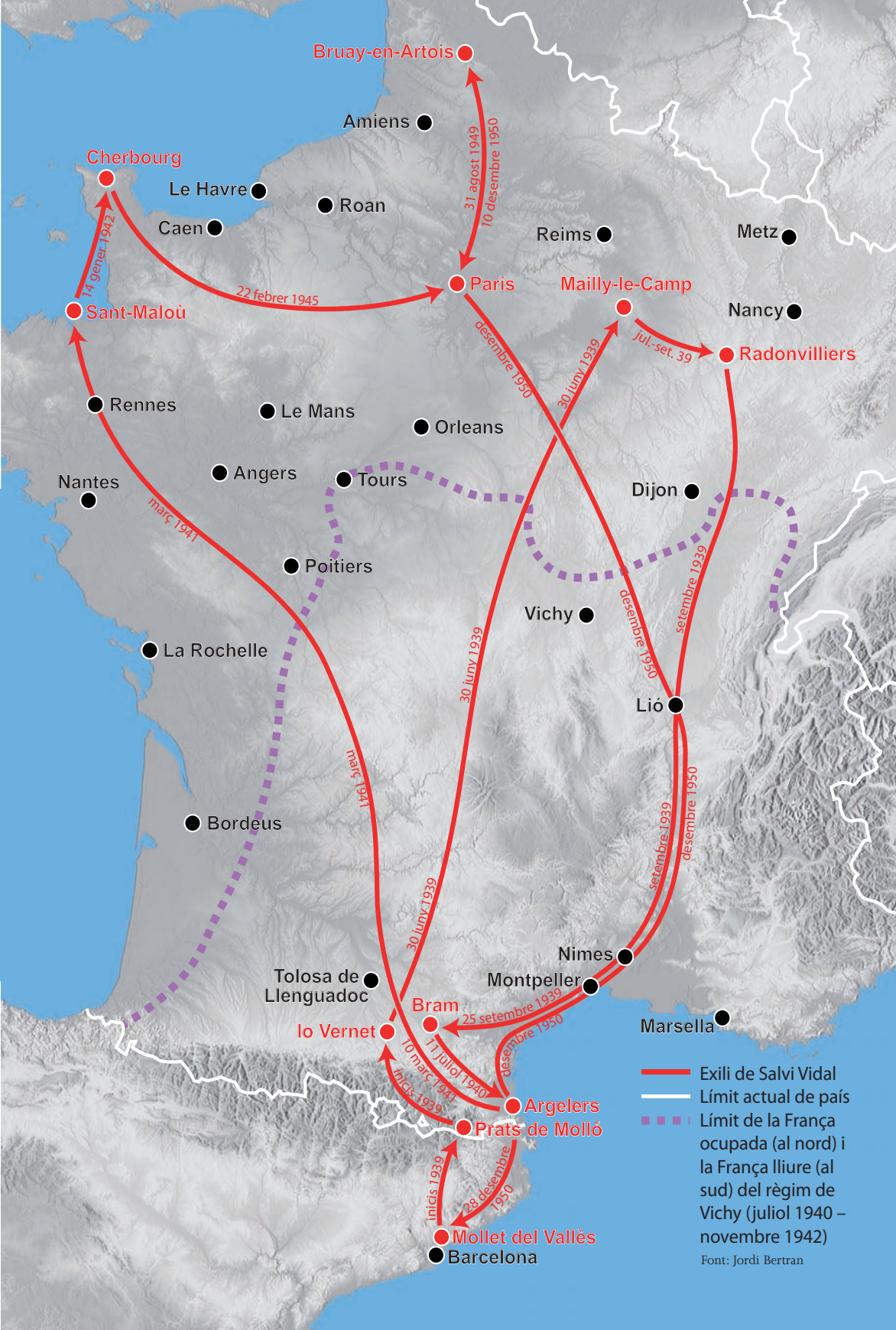
110

La seva història queda resumida en uns quants papers guardats en una capsa de galetes que conserva un dels nets. L'inici d'aquesta recerca comença amb un llibre, *Triste*, de Dasa Drndic, que parla del nazisme en aquesta ciutat del nord-oest d'Itàlia, on s'esmenten els Arxiu Arolsen. Una senzilla cerca per Internet amb el nom clau de "Mollet" ens porta a un nom: Salvi Vidal Fortuny. I a partir d'aquí vam anar estirant fils fins arribar al que hem explicat.

6. Conclusions

Una de les feines dels estudiosos de l'exili republicà és anar aportant llum al que va passar aquells anys. A Mollet del Vallès s'ha treballat molt, però quan sorgeix aquesta història ens adonem que ens queda molta feina per fer. Cap dels que hi treballem havíem sentit a parlar

del Salvi Vidal. Comencem a cercar i anem sabent coses d'ell, però també d'altres persones, com els molletans que van estar al camp de Vernet i no coneixíem. De casa enfora, ningú sabia res del passat del Salvi. Per als companys del Casal Cultural amb qui jugava a cartes o els coneguts que es trobava al camp de futbol... era un jubilat que havia treballat a França, sense especificar més. Cap relació amb partits, sindicats o associacions. Cap comentari en públic. L'anarquista que va marxar el 1939 va tornar amb els mateixos ideals, però era un altre. Busquem per Internet, però caldrien molts mitjans per accelerar aquestes recerques que s'han de fer fragmentades i, en alguns casos, presencialment. Hem tret a la llum una història oblidada, amb molts interrogants. Quantes coses no sabem encara?

Bruay-en-Artois

Amiens

Cherbourg

Le Havre

Caen

Roan

Reims

Metz

22 febrer 1945

Paris

Mailly-le-Camp

Nancy

Sant-Maloù

Rennes

Le Mans

Orleans

Nantes

Angers

Tours

Dijon

març 1941

Poitiers

Vichy

desembre 1950

La Rochelle

setembre 1939

Bordeus

30 juny 1939

Lió

desembre 1950

març 1941

30 juny 1939

Nimes

Tolosa de Llenguadoc

Montpeller

Marsella

Bram

10 març 1941

iniciis 1939

lo Vernet

11 juliol 1940

desembre 1950

25 setembre 1939

Argelers

Prats de Molló

iniciis 1939

28 desembre 1950

iniciis 1939

Mollet del Vallès

Barcelona

- Exili de Salvi Vidal
- Límit actual de país
- - - Límit de la França ocupada (al nord) i la França lliure (al sud) del règim de Vichy (juliol 1940 – novembre 1942)

Font: Jordi Bertran

Bibliografia

- Anonymes, *Justes et Persécutés durant la période Nazie dans les communes de France*. Recuperat 30 març 2022, de <http://www.ajpn.org/>
- Daví, J. (2015). El compromís de la família Guanyabens i Martí Vivès amb els exiliats molletans. *Notes*, 30, 31-48.
- Esteve, J. (1977, 5 maig). Els internats de Vernet no obliden. *Avui*, 9.
- Gaida, P. (2018). *Rotspanier. Catalogue d'exposition "Espagnols rouges"*. Lulu.
- Guitier, G. (2022). *Sangre y hormigón. Asturianos que levantaron el Muro Atylántico de Hitler. La Voz de Asturias*. Recuperat 19 juny 2022, de <https://www.lavozdeasturias.es/noticia/asturias/2022/06/03/asturianos-levantaron-sangriento-muro-atlantico-hitler/000316542423644723404316.htm>
- Handbook of the organization TODT (OT) march 1945. Recuperat 30 març 2022, de
- Herwinkel, L (2022). *La base navale allemande de Brest, 1940-1944*. Pu Rennes.
- 112** <https://archive.org/details/HandbookOfTheOrganisationTODTOTUK1945>
- Joly, H (2005). *Les archives des entreprises sous l'Occupation*. IFRÉSI
- Jornet, J i Paz, A (2005). *Républicains espagnols en Midi-Pyrénées. Exit, histoire et mémoire*. Presses Universitaires du Mirail.
- Lemmes, F (2009). *Les relations entre entreprises allemandes et françaises dans le secteur du bâtiment sous l'Occupation, 1940-1944*. Recuperat 31 març 2022, de <https://books.openedition.org/igpde/4429>
- Martinez-Maler, O. I Saule, S. (Coord.) (2022). *Théâtre et résistance des républicains espagnols exilés en France 1939-1945. Exils et migrations ibériques aux XXe et XXIe siècles, 13-14*. Recuperat 30 març 2022, de <https://cermi.fr/histoire-de-la-revue>
- McNab, C. (2014). *Hitler's fortresses. German fortifications and defences 1939-45*. Osprey.
- Nadeau, JP (s.a.). *Bases Sous-Marines. Sous marins et U-Boote. La bataille de l'Atlantique (2003-2022)*. Recuperat 31 març 2022, de <http://www.u-boote.fr>
- Perez, R. (2015). La 26ª División. Entre la retirada y el internamiento en el campo de concentración de Vernet d'Ariège. *Cuadernos Republicanos*, 88, 105-135.
- Picas, M. (2020). *Cartes de l'exili: Quartier F Barracó 101. Bram (Aude). 1939. L'Erol*, 145-146, 157-161.
- Picquenot, A. (1983). *Cherbourg sous l'occupation*. Ouest France.
- Sans, A. (2021). *Cartas del exilio. Cartas de amor y de esperanza de un campesino aragonés a su familia en la tormenta de la Guerra y del exilio (1939-1940)*. Recuperat 30 març 2022, de <http://cartasdelexilio.free.fr>
- Selected records of Departmental Archives of the Pyrénées orientales (eastern pyrenees), 1908-1976. United States Holocaust Memorial Museum Archive. Recuperat 30 març 2022, de <http://collections.ushmm.org>
- Suárez, M.A. (2000). *La Segona República i la Guerra Civil a Mollet del Vallès*. Centre d'Estudis Molletans, Col·lecció Vicenç Plantada, 4.
- Suárez, M.A. (2020). *L'exili d'una nena molletana, la Nati Simarro*. *Notes*, 35, 65-79.
- Tarragó, L. (2009). *El document de Prats*. Rba Llibros.
- Tura, M (2020). *De l'esperança d'una vida a França a l'extermini per apàtrida. Correspondència del molletà Vicenç Bachs Vilà (1906-1941)*. *Notes*, 35, 81-102.
- US Army Center of Military History. *US Army in World War II Series. Normandy*. Recuperat 30 març 2022, de <https://history.army.mil/brochures/normandy/nor-pam.htm>
- White, J. i Hecker, M. (2018). *Encyclopedia of camps and ghettos 1933-1945, volume III. Camps and ghettos under European Regimes Aligned with Nazi Germany*. Indiana University Press. United Holocaust Memorial Museum. United States Holocaust Memorial Museum. Recuperat 30 març 2022, de <https://www.ushmm.org/research/publications/encyclopedia-camps-ghettos>

Altres fonts

Fonts documentals: Amicale du camp de Concentration du Vernet, Anonymes, Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA), Arxiu Municipal de Granollers (AMGr),* Arxius Arolsen (Coblença, Alemanya), Arxius Federals Alemanys (Bundesarchiv),* Arxives Départementals de la Manche, Arxives Départementals des Pyrenées Orientales, Association Souvenir de l'Exil Républicain Espagnol en France (ASEREF), Asociación para el Estudio de los Exilios y las Migraciones Ibéricas Contemporáneas

(AEMIC), Federación española de Deportados e Internados Políticos Víctimas del Fascismo (FEDIP), Fundación Anselmo Lorenzo,* Justes et Persécutés durant la période Nazie dans les communes de France, Military museum West Point, Réfugiés Espagnols en France - Exilio Republicano Español

Fonts orals: Joaquim Garcia, Pere Lluís, Elisabet Prades, Josep i Maria Lluïsa Vidal Coma, Jordi Vidal Martin, Salvi Vidal Negre

*Arxius consultats sense resultats significatius

Annex. Transcripció de la carta que envia Salvi Vidal, el 2 de gener de 1951, des de Mollet a la família Carrasco, que continuava exiliada a França

Mollet 2-1-51

113

Queridos amigos Carrascos. Salud y suerte os deseo a toda la familia, la mía perfectamente bien.

Amigos, aquí me encuentro feliz en compañía de mis hijos y mi mujer, con lo cual no pueden ser mejor de lo que son, los hijos bien educados y mucho quieren a su madre, ellos tienen gran alegría y yo también.

Aquí estoy pasando el invierno a casa y lo mismo la mujer y los hijos, no quiere que busque trabajo. Desde luego el trabajo no ay mucho.

Carrasco, aquí estoy, nada me falta pero la vida de aquí no es igual que en Francia. Me presenté el cuartel a mi llegada y nadie me ha molestado, entré de noche en casa que nada sabían, no te digo la escena con mucha alegría.

La mañana siguiente empezaron las visitas y aún no he podido salir de casa, siempre lleno y esto es muy grande para mí, como te digo mi casa parece una manifestación.

Carrasco, nunca podré olvidaros, para mí siempre seréis familia.

Muchos besos y abrazos a toda la familia sin olvidar los niños y deseo saber de Dedé, si ha salido del hospital y que esté restablecido del todo en compañía de Isabel Pedra.

De aquí nada os digo.

Deseo que paséis un feliz año nuevo a toda la familia Carrascos.

Recibís mis sinceros de este amigo que no olvida.

S. Vidal

Mollet a les pàgines del progressista *Mundo Diario* els anys previs a la transició democràtica (1974-76)

Ester Vizcarra Fortuny*

Resum: Mollet del Vallès tenia presència als mitjans de comunicació social en iniciar-se la transició democràtica, i *Mundo Diario* era una de les publicacions més progressistes entre aquelles on apareixien les notícies sobre la ciutat. Contextualitzarem aquesta publicació en el marc polític i mediàtic, general i local, n'analitzarem les característiques i exposarem les preocupacions de la societat local de l'època i la manera en què les expressava, a través d'allò que queda reflectit a les notícies publicades per aquest diari, sense deixar de banda la visibilització dels col·lectius protagonistes dels moviments socials de l'època.

Paraules Clau: franquisme, mitjans de comunicació, Mollet del Vallès, moviment veïnal, *Mundo Diario*, transició, oposició, premsa, sindicats

Mollet in the pages of the progressive newspaper *Mundo Diario* the years before the transition to democracy (1974-1976)

Abstract: Mollet del Vallès was talked about in the media when the transition to democracy started, and *Mundo Diario* was one of the most progressive publications among which news of the city appeared. We will contextualize the newspaper within the local and general political and media framework and analyze its characteristics; inspect the fears of the local society of the time and how they expressed them looking at the news published by the newspaper; and pay special attention to the protagonist organizations and grassroots movements of that period.

Keywords: Francoism, media, Mollet del Vallès, neighborhood movement, *Mundo Diario*, transition, opposition, press, unions

115

* Periodista, escriptora i màster en Societat de la Informació i el Coneixement, vizcarra.fortuny@gmail.com

1. Introducció

116

Els mitjans de comunicació van tenir un important paper en la manifestació pública de la conscienciació social els anys finals del franquisme. Per una banda, donaven testimoni de com evolucionaven les coses i per l'altra animaven els ciutadans a sumar-se a moviments que treien el cap després d'haver actuat en la clandestinitat. També a d'altres que es creaven nous, a l'empara d'un corrent transformador, fins i tot quan encara no era possible el canvi. Està poc estudiat com va viure Mollet del Vallès aquells anys, per això és interessant l'anàlisi dels retalls de premsa de la meva primera experiència com a periodista, el curt període que vaig ser corresponsal de *Mundo Diario* a Mollet del Vallès. Aquesta publicació és més interessant, si bé es mira, perquè fou el primer periòdic amb una línia editorial decididament progressista. Caldrà situar *Mundo Diario* en l'època i ubicar-lo dins de la premsa barcelonesa, explicar la seva línia editorial i els sectors de població als quals donava veu, esbossar l'estructura de les corresponsalies de premsa a Mollet i entendre's en el paper que va desenvolupar aquest periòdic a la ciutat. També detallarem com va reflectir l'activitat d'una població ansiosa de forçar el canvi i la transformació dels poders locals. Per acabar, veurem què diu *Mundo Diario* dels temes més polèmics d'aquells anys.

2. Abans de la transició democràtica

La transició democràtica espanyola comença amb la mort del dictador, Francisco Franco, el 20 de novembre de 1975. Nogensmenys,

abans d'aquesta data es van produir reformes que no es poden considerar de transició, però representen una certa apertura social i política, impulsada per la urgència d'adaptar-se a la realitat europea.

Les veus de l'oposició s'havien deixat sentir per primera vegada d'una manera decidida al IV Congrés del Moviment Europeu l'any 1962, que la premsa franquista anomenà *Contuberni de Munich* (Satrústegui, 1993) i que desencadenà una repressió política —amb empresonament i exili de personatges molt respectats— que es va convertir en un escàndol a Europa, just quan Espanya acabava d'enviar una sol·licitud d'entrada a la Comunitat Econòmica Europea. Fou denegada, clar, atesa la carència d'institucions democràtiques, que eren una condició indispensable.

Francisco Franco i el seu entorn van començar a entendre que aquell no era el camí per sortir del forat de retard en el desenvolupament del país i la crisi política es va resoldre amb destitucions i nomenaments nous. Es va responsabilitzar el ministre d'Informació de l'escàndol mediàtic. Gabriel Arias-Salgado fou substituït per Manuel Fraga Iribarne, qui promulgaria la Llei de premsa de 1966, que abolia la censura prèvia però establia sancions i el segrest de diaris i revistes ja editats, cosa que obligava a l'autocensura, per defugir les pèrdues econòmiques (Moreno, 1999). Aquesta era la llei vigent l'any 1974: fingia deixar fer, però castigava a publicacions i periodistes que gosessin expressar-se en contra dels Principios Fundamentales del Movimiento i l'ordenament gene-

ral del franquisme. Aquell mateix any de 1974 es va publicar el Decret d'associacions polítiques, que deixava fora les ideologies d'esquerreres i evitava anomenar-les partits polítics (Clemente, 1994).

Prova de la delicada situació en què tot això deixava als mitjans de comunicació fou la vaga que el juny de 1975 va deixar Barcelona sense premsa durant una jornada, en protesta per la repressió exercida en la persona d'un periodista, Josep Maria Huertas Claveria. Plovia sobre mullat, perquè abans s'havia lliurat al ministre d'Informació una carta firmada per cent cinquanta periodistes que protestaven pel fet que, en només sis mesos, un periodista havia sigut expulsat del país, quatre havien passat per la presó, setze estaven processats, dues publicacions havien estat tancades i trenta-tres més havien estat segrestades (Huertas, 2004).

3. La premsa barcelonesa de pretransició

El món de la comunicació en paper va canviar radicalment en els anys setanta, com a conseqüència del deteriorament del règim franquista i el convenciment que el país estava entrant en una dècada decisiva per al desenvolupament de les llibertats. Era evident que un gir polític necessitaria eines per fer arribar a la població la informació procedent dels grups de pressió progressistes, que es començaven a fer evidents en el despertar dels moviments obrer i universitari.

A Barcelona es crearen tres diaris nous i el pioner fou *Mundo Diario*, que volgué avançar-se al canvi de règim i sortí al carrer pel febrer

de l'any 1974. Francisco Franco va morir el 20 de novembre de 1975 i els promotors dels altres diaris nous encara necessitaren mig any per fer arrancar el seus projectes. L'*Avui* sortí al carrer en la significativa data del 23 d'abril de 1976 i *Catalunya Express* esperà a desembre de 1976 (Mauri, 2010). L'interès que té la curta trajectòria de *Mundo Diario* ve del fet que fou el primer diari amb aspiracions progressistes i, pel que fa a Mollet, del fet que hi va tenir corresponsal des de novembre de 1974 i, per tant, certificà les dinàmiques que es produïen a la població en un moment transcendent.

Abans de tot això, Barcelona comptava amb prou diaris per informar a la població. Dos procedien de la *Prensa del Movimiento*, creada a partir de la cessió dels diaris i rotatives a la Delegación Nacional de Prensa y Propaganda de la FET y las JONS, que no seria dissolta fins a l'any 1977. *Solidaridad Nacional* i *La Prensa* encara van continuar publicant-se dins de la corporació Medios de Comunicación Social del Estado fins a l'any 1979, van tancar pocs mesos abans que es liquidés la totalitat del grup mediàtic l'any 1980.

Això estava dins de la lògica. El que va passar després s'emmarca més en el fet real que els mitjans de comunicació són molt sensibles a la situació econòmica general. Fou una forta recessió la que desencadenà el desinflament més gran de la premsa barcelonesa al començament dels anys vuitanta, amb el tancament de quatre diaris i revistes diverses (Pàmies, 2010). Els primers foren el més jove, *Mundo Diario* (1974-1980), i el diari de la tarda

Tele-Exprés (1964-1980), que havia sigut comprat pel Grupo Mundo l'any 1977. Ambdós van caure en fer fallida aquesta empresa (Pérez, 2002). Després van tancar la *Hoja del Lunes* (1926-1982), el *Noticiero Universal* (1888-1985) i *El Correo Catalán* (1876-1985) (Cardús, 1989). Un cinquè rotatiu, *Diari de Barcelona*, tancà l'any 1980 i ressorgí autogestionat (1792-2009).

Figura 1. Capçalera de *Mundo Diario*, l'any 1976.
Font: Arxiu propi

118

4. *Mundo Diario*, una aposta progressista

Mundo Diario fou creat per Sebastià Auger Duró i no exactament per vocació periodística. Pàmies (2010) li atribueix el desig de procurar-se una tribuna que li hauria de permetre un futur lideratge polític i econòmic, sense tenir massa clara l'orientació que hauria de tenir, i Huertas (2004) diu que fou el primer empresari que va creure en la premsa com a negoci. Nascut l'any 1937, s'havia llançat al món empresarial en el sector immobiliari, buscant amistats amb poder a l'entorn franquista i de l'Opus Dei que li van proporcionar càrrecs com ara el de delegat d'Hisenda a l'Ajuntament de Barcelona. Per començar la seva aventura periodística personal, va embarcar cinc amics en la compra de la revista *Mundo* l'any 1966, amb la intenció de

transformar-la en un aparador de la informació internacional a l'estil de la revista americana *Time*, aprofitant la llibertat vigilada que proporcionava la nova llei de premsa. En la pràctica, la revista acumulava expedient rere expedient. L'any 1971 comprà *Diario Femenino* i acabà convertint-lo en *Mundo Diario*, que ràpidament se situaria entre les capçaleres potents de la premsa barcelonesa amb una tirada que va arribar als cent mil exemplars. Era un diari diferent.

(...) un model autòcton de diari popular —precursor en molts sentits dels híbrids actuals— que posava l'accent en el pols ciutadà, els espectacles, els esports i els successos. Grans titulars i fotos, diferents nivells de lectura, peces curtes, llenguatge viu i directe, opinió en petites dosis, una fórmula que avui resulta familiar. (Pàmies, 2010, pp. 82-83)

Dirigit per Ramon Solanes, es va obrir des del començament als mons universitari, obrer i dels barris, que era on es feia la política clandestina. Ho constaten Madrenys (2008) en situar-lo entre els diaris barcelonins que s'arregleraven en la lluita contra el sistema. També Guell (2016), qui destaca que Auger sempre rebutjà l'etiqueta d'empresari d'esqueres, però orientà la revista *Mundo* i *Mundo Diario* a atendre els sectors progressistes i visibilitzar els conflictes sindicals i estudiantils, clarament antifranquistes. El mateix Pàmies (2010) explica que “el diari propietat d'un empresa-

ri catòlic, liberal, monàrquic, de dretes i vinculat als sectors possibilistes del franquisme, va esdevenir l'òrgan més contestatari contra el Règim" (p. 83). A més, fou el primer diari a publicar una secció en català després de la Guerra Civil, amb el títol "Catalunya Endins". Cadena (2004)

cita aquesta secció com un dels antecedents de l'ambició projecte que seria l'Avui com a primer diari català de postguerra. Notícies sobre la llengua, la sardana, conferències i actes culturals celebrats a Mollet, un concurs de lectura en català i una setmana cultural catalana es van publicar en català a *Mundo Diario*.

Mundo Diario representava un trencament també pel que fa a la tecnologia. Pérez de Rozas (1985) diu que "va suposar la incorporació de la fotocomposició i l'offset a la premsa diària catalana, cosa que equival a dir que fou el pioner en la manera de fabricar diaris tal com es fa actualment" (p. 20).

El grup *Mundo* fou, a més, una concentració mediàtica mai vista fins a aquell moment. Va arribar a tenir set publicacions: *Mundo Diario*, *Tele-Exprés*, *Catalunya-Exprés* i l'esportiu 4/2/4, a més del setmanari *Mundo*, *Informaciones* (Madrid) i *Diario de Valladolid*. S'hi sumava l'editorial *Doposa*.

119

Figura 2. Una de les notícies de la pàgina en català del 23 de desembre de 1975. *Mundo Diario* va ser pioner a incloure'n després de la Guerra Civil. Font: Arxiu propi

5. Corresponsals periodístics a Mollet

El mateix any que *Mundo Diario* sortia al carrer, aquesta cronista iniciava estudis a la Facultat de Periodisme de la Universitat Autònoma de Barcelona. Amb la intenció de començar a introduir-me en el periodisme i anar fent camí cap a la professionalització posterior, em vaig oferir com a corresponsal al projecte periodístic més nou del moment. El cap d'informació comarcal era Santiago Ramentol, que havia deixat la *Hoja del Lunes* per embarcar-se en el projecte de la revista *Mundo*, embrió d'allò que posteriorment

seria el grup editorial (Tudela, 1996), i seria promocionat a Mundo Diario com a responsable de secció. Ramentol havia comentat¹ que els titulars una mica estrafolaris de les informacions eren part de la fórmula triada per fer més popular el rotatiu i que havia hagut de fer un curset per aprendre a redactar-los. Les informacions que arribaven des de Mollet portaven titulars com ara “Sorpresade un concejal”, “A la busca y captura del agua” o “Donde dije digo, digo diego”.

Mollet tenia uns quants corresponsals de premsa l’any 1974. Josep Molas² (Vallés de Granollers), Joan Aliguer³ (La Vanguardia), Joan Sanjuan⁴, que signava les informacions com J.S. Esquirol (El Correo Catalán), Josep Roviroso⁵ (Ràdio

Figura 3. Un dels titulars una mica estrafolaris sobre Mollet, el 25 de gener de 1975. Font: Arxiu propi

120

¹ Conversa amb l’autora d’aquest article un dia de lliurament d’originals per a l’edició.

² Josep Molas i Rupelo (Barcelona, 1897- Mollet del Vallès, 1991) fou directiu empresarial, alcalde de Sant Fost i Jefe Local del Movimiento a Mollet, era membre d’altres importants institucions locals durant el franquisme (Pérez, 2012). La revista Vallés, conservà el subtítol: *Semanario de FET y de las JONS* fins a la primavera de l’any 1977 (Arxiu Municipal de Granollers, Fons Revista del Vallès) i era fidel a la ideologia que això representava.

³ Joan Aliguer i Veguer (Mollet del Vallès, 1921-2007), corresponsal de *La Vanguardia*, ho havia sigut també d’*El Correo Catalán* i havia publicat col·laboracions a revistes com ara *Las Noticias*, *Sembra*, *Amistat*, *Atalaya* i *Tribuna Vallesana*. Va publicar Mollet poètic i Mollet poètic II, a més de ser coautor de *Un sol llibre... i dos poetas* amb Plàcid Vilardell. Publicà un llibre en prosa: *Mollet en deute*. Fou secretari del Casal Cultural (1962-1974).

⁴ Joan Sanjuan i Esquirol (Barcelona, 1940) era un enginyer industrial i llicenciat en Història Moderna i Contemporània. Militant del PSUC i actiu membre del Comitè Executiu i del Secretariat, dirigí les activitats del partit al Vallès Oriental i fou un dels 113 empresonats per pertànyer a l’Assemblea de Catalunya. Fou director de la revista *Treball* del PSUC (1985-1987), redactor de la revista *Arreu* i col·laborador d’*El Correo Catalan* (Martos, 2017). A l’època vivia a Martorelles i mantenia el que avui es descriu com un perfil públic baix, a causa del dit empresonament, per això signava les informacions destacant el segon cognom: J.S. Esquirol. Fou el primer alcalde democràtic de Martorelles entre 1979 i 1988. (Llista d’alcaldes de Martorelles, 2022).

⁵ Josep Roviroso i Olivé (Valls, 1953) vivia a Mollet des dels quatre anys i estava iniciant la seva trajectòria professional com a periodista al mateix temps que estudiava Ciències de la Informació a la Universitat Autònoma de Barcelona. Posteriorment, exercí el periodisme a *Ràdio Sabadell*, Gabinet de Premsa de la Universitat Autònoma de Madrid, *El Diario Vasco*, *El Correo Catalán*, *Eco 24 Horas* i *La Vanguardia*, on fou Defensor del Lector entre 2010 i 2015. També ha sigut professor de disseny periodístic a les universitats Autònoma de Barcelona, Pompeu Fabra, i a escoles de periodisme centreamericanes. És membre del Consell d’Informació de Catalunya.

Sabadell i *Diario de Barcelona*), Ester Vizcarra⁶ (*Mundo Diario*) i Marcel Planelles⁷ (*Tele-Exprés*). També hi havia Miquel Aliguer Dalmau, fill del corresponçal de *La Vanguardia*, que hi publicà alguns escrits.

Figura 4. Ester Vizcarra i Fortuny, en una imatge del temps que era corresponçal de Mollet per a *Mundo Diario*. Font: Jaume Esteve

El successor de Joan Aliguer a *La Vanguardia* fou, però, Josep Cot⁸, que publicà una primera informació el 24 de desembre de 1975 sobre la suspensió de les classes de català a les escoles, un tema polèmic que li tocava de prop, i ja va continuar reflectint al diari tota la moguda social i política del moment.

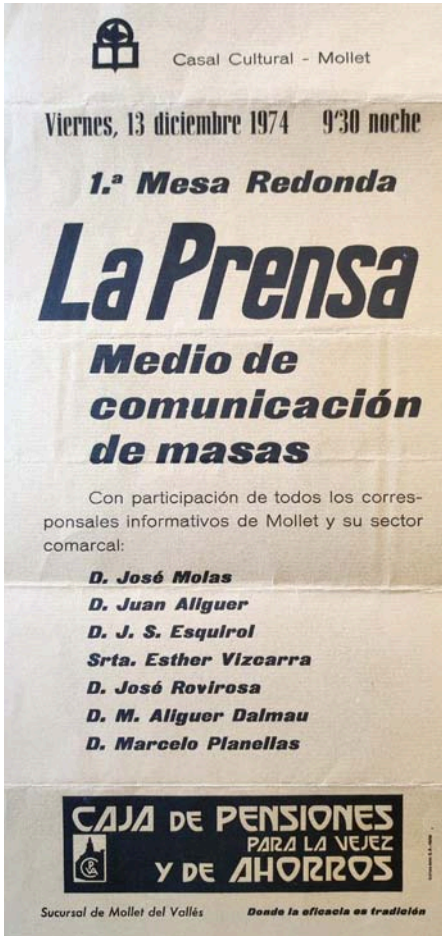
L'estol periodístic d'aquells anys fou visible per a la població a una taula redona que se celebrà el 13 de desembre de 1974 al Centre Cultural amb participació de tots els corresponçals i que va omplir la sala de gom a gom. Val a dir que, del grup dels més joves, només els qui llavors eren estudiants de Ciències de la Informació, Josep Rovirosa i Ester Vizcarra, van desenvolupar una carrera periodística. També foren els únics que mai van entrar en la contesa política, mentre que sí ho van fer Joan Sanjuan, Marcel Planelles i Josep Cot.

121

⁶ Ester Vizcarra i Fortuny (Mollet del Vallès, 1956) era una estudiant de Ciències de la Informació a la Universitat Autònoma de Barcelona. Posteriorment traslladaria la seva residència a Alcoi i allà entraria a la plantilla del diari *Ciudad de Alcoy*, a més de portar les corresponçalies de *Canal 9 Televisió i Ràdio*, també *El País* durant uns anys. Dirigi el suplement cultural *La Casa del Pavo*, la revista *Ciudad Semanal* i un programa radiofònic per a Ràdio Z a Alcoi. Es retirà com a redactora en cap del diari *Ciudad de Alcoy*.

⁷ Marcel Planellas i Aran (Mollet del Vallès, 1955) era un altre estudiant. Formava part de *Bandera Roja* i passà aviat al PSUC, sigles amb les quals fou diputat del Parlament de Catalunya (1980-1984). Fou fundador del Centre d'Estudis i Documentació Joventut i Societat, membre del consell de redacció de *Papers de Joventut*, així com coautor del llibre *La joventut a la Catalunya dels 80*. És llicenciat en Història Moderna per la Universitat de Barcelona i doctor en Ciències Econòmiques per la Universitat Autònoma de Barcelona. Ha sigut professor d'ESADE i la Universitat Ramon Llull (Marcel Planelles i Aran, 2022, 16 juny).

⁸ Josep Cot i Call (Mollet del Vallès, 1954) estava estudiant Ciències Físiques i Químiques i donava classes de català a adults. Posteriorment, es va llicenciar, va fer un màster en Educació Física i es va treure el títol de mestre de català. Ha sigut professor a l'Escola Col·legis Nous, l'Escola del Bosc (abans Princesa Sofia), l'Escola Simeó Rabassa (Martorelles) i l'Escola Montseny, que va dirigir abans de passar a l'Institut Gallecs, també com a director, càrrec en el qual es va retirar l'any 2015. Ha sigut regidor de l'Ajuntament de Mollet amb Entesa, president del Casal Cultural i coordinador de l'ANC a Mollet, entre d'altres.

122

Figura 5. Cartell de la taula redona sobre els mitjans de comunicació, amb la participació de tots els corresponents locals. Font: Arxiu propi

6. Què deia *Mundo Diario* de Mollet?

6.1. Una dinàmica ciutat de 30.000 habitants

La imatge que *Mundo Diario* va transmetre del Mollet de 1974 fou la d'una població activa, amb la vida cultural que corresponia als 30.000 habitants que ja tenia, i que reclamava solucions als molts problemes creats pel creixement i que deixava pendents la falta d'atenció als nuclis urbans que havia caracteritzat el perío-

de polític anterior. Els veïns també començaven a organitzar-se, naixia l'Associació de Veïns de la Plana Lladó a finals de 1974, uns mesos després es crearia l'Associació de Veïns de la Zona Sud i l'any 1976 es gestaven les associacions de Veïns del Centre i de la Rosaleda-Can Gomà.

Els corresponents de premsa eren altaveus per a la difusió dels conflictes, però també testimonis del despertar d'una intensa activitat cultural, a més de fer visible la trama associativa. Entre les entitats citades pel diari durant aquells anys hi ha: *Omnium Cultural*; l'Associació de Veïns de la Plana Lladó; l'Associació de Veïns de la Zona Sud; els grups d'Esplai Xivarri, Tuareg i La Casa; el Club Muntanyenc; els cors Clavé; les associacions de pares d'alumnes; els Amics de l'ONU; el Casal Cultural; els Joves de la Parròquia i l'Agrupació Folkclòrica Molletana.

Entre uns i altres s'organitzava l'entreteniment i la cultura, que portà esdeveniments com una concentració de cors Clavé, un concert de Pi de la Serra i un altre de Lluís Llach, però també cicles de conferències, amb ponents tan prestigiosos com Marta Mata, Teresa Pàmies, Pere Ardiaca i Francesc Vallverdú, que deien coses tan actuals com que no hi ha idiomes de primera i de segona. També hi havia un programa de teatre d'aficionats i professional: Els joglars van venir a representar *La torna* al Casal Cultural i Teatre de l'Orfeó de Sants representà *La Setmana Tràgica* al pavelló esportiu.

Un plantejament original i molt fèrtil foren els debats que com-

prometien a persones del poble per parlar dels reptes de la societat actual, com ara les causes del buit entre generacions, el paper dels mitjans de comunicació o el paper de la dona a la societat. Aquestes sessions eren culturalment enriquidores, però també funcionaven com a espai de cohesió comunitària, en tenir gent del poble a la tribuna i a les butaques, que parlaven d'igual a igual. (Vizcarra, 1975, 10 abril)

Figura 6. El Casal Cultural albergà les taules redones protagonitzades pels mateixos ciutadans. Font: Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA)

6.2 Transformació del poder, despertar de la consciència social

El diari i la seva corresponçal no eren gens complaents amb l'administració local i donaven veu als col·lectius transformadors: barris, sindicats i joves. Això s'ajustava a la línia editorial de la publicació, però potser no tant el fet que l'activitat dels regidors a les sessions plenàries fos mirat amb una actitud crítica a la qual no estaven gaire acostumats. Aquesta crònica

comença exactament un any abans de la mort del dictador, Francisco Franco.

L'alcalde era Fermí Jaurrieta Gallego (Mollet del Vallès, 1926-2019). Havia sigut director d'oficina de banca abans que empresari metal·lúrgic i després havia obert un negoci de recanvis per a cotxes i motos que compatibilitzava amb les tasques al capdavant de la corporació municipal (Solé Tura, 1986).

Les sessions municipals eren obertes, però no tots els corresponsals hi assistien, hem de suposar que els absents devien tenir informants, buscaven altres fonts o no estaven interessats a l'activitat municipal. *Mundo Diario* hi estava present invariablement. Anarhi era més productiu que refiar-se del relat posterior d'algun membre de la corporació –sempre interessat– i podia donar com a resultat cròniques que molestaven, perquè reflectien les contradiccions i els enfrontaments. Com ara aquella on el secretari no apreciava diferència entre que l'acta

123

Figura 7. Ajuntament de Mollet del Vallès en els anys 1974-1976. Font: AHMVA

digués que un assumpte quedava sobre la taula i que digués que havia sigut aprovat inicialment (Vizcarra, 1975, 25 gener). La queixa era del regidor Viñas, que també va qualificar de joc de mans un ball de xifres al pressupost municipal, es va declarar en desacord amb un concurs per adjudicar la plaça de recaptador d'impostos amb bases redactades expressament perquè es presentés el de Granollers, trobà a faltar informes d'aigües als projectes d'urbanització i fou responsable que el ple acabés després de la mitjanit. Va mantenir aquesta actitud uns mesos, fins al punt que el regidor Garcia arribà a dir que el batlle hauria de parar allò, fent referència a la contínua demanda d'explicacions.

124

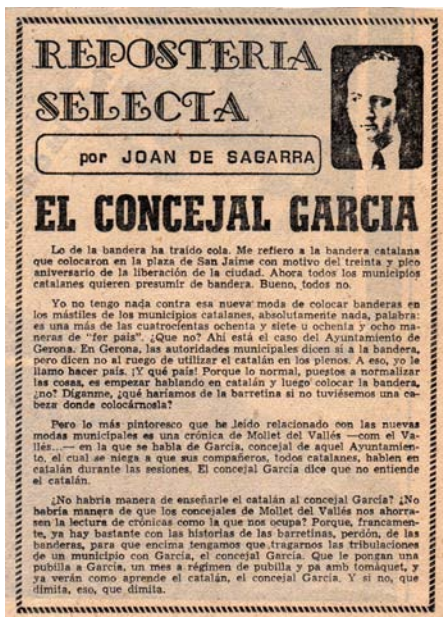

Figura 8. Article de Joan de Sagarra al Noticiero Universal el 14 de febrer de 1975, comentant l'incident del català al ple municipal de Mollet. Font: Arxiu propi

El mateix senyor Garcia protagonitzà un incident que despertà certa hilaritat. Quan un regidor li va demanar, amablement, que fes l'esforç d'aprendre una mica de català, perquè no haguessin de ser sempre els altres que fessin l'esforç, s'aixecà d'un bot per dir que considerava que tots havien de parlar castellà per respecte a ell (Vizcarra 1975, 8 febrer). La publicació a Mundo Diario d'aquesta batussa verbal provocà la reacció d'un columnista de prestigi del Noticiero Universal, Joan de Sagarra (1975, 14 febrer), qui va escriure sobre "El concejal Garcia" i acabà demanant que dimitís. És curiós constatar que el tema només va sortir a La Vanguardia deu dies més tard, quan ja era un escàndol en boca de mitja Barcelona. Joan Aliguer (1975, 18 febrer) deia: "Hem deixat passar uns dies perquè l'acalorament d'una qüestió, sens dubte delicada, no ens vedés el judici imparcial i equànim" (p. 32) abans de parlar del perjudici d'haver de traduir el pensament i de la cortesia catalana. També La Vanguardia publicava, dies després, una notícia sobre que estava a punt de sortir al BOE un decret que diria que les llengües vernacles es podien utilitzar en el dia a dia dels ajuntaments, però s'havia de fer servir la llengua oficial als plens quan es tractessin assumptes que havien de portar a acords i incloure's a l'acta (V.L., 1975, 13 novembre). El problema de la llengua estava causant conflictes a més d'un ajuntament.

Algunes d'aquestes picabaralles eren antecedent de la contesa política que es deslligaria un cop païda la mort de Francisco Franco, atès que alguns dels regidors

rebecs i díscols donarien suport als nous partits polítics a les eleccions, i altres, fins i tot, serien candidats a les municipals. L'oposició al govern local començaria a sortir al carrer aquell mateix any de 1976, amb manifestacions per reivindicar passos de vianants soterrats, exigir un institut de batxillerat, demanar l'amnistia i reivindicar una solució a un pas a nivell de la via fèrria. Les protestes locals s'afegien al seguiment de les convocatòries generalitzades de la societat catalana. Una mobilització que va passar per alguns pobles sense incidents, mentre en altres era prohibida o reprimida, la Marxa per la Llibertat, tingué un problemàtic pas per Mollet, fou dispersada per la policia l'agost de 1976, amb el resultat de corredisses, cops i cinc detencions. Després hi va haver assemblea a l'església, una altra manifestació i nova actuació policial, amb més detinguts (Cot, 1976, 18 agost), si bé tots van ser alliberats durant la nit i la matinada.

El nerviosisme de les autoritats quedà clar a la prohibició governativa d'un *happening* que s'havia de celebrar dins de la Setmana de Cultura Catalana. Un grup de joves del poble havien preparat una activitat que portava el títol *Catalunya 75*, que havia de consistir en "passejar-se pels carrers del barri portant globus i objectes grossos mentre cantaven tres cançons populars (...) *Baixant de la font del Gat*, *El gegant del pi* i *El Joan petit quan balla*" (Vizcarra, 1975, 21 juny). Tot plegat devia semblar massa innocent per a quedar-se només en això.

La política s'havia situat al centre de l'atenció ciutadana. Feia anys

que es feia política a Mollet, militants i simpatitzants d'organitzacions encara clandestines havien buscat esclatxes per situar-se als sindicats, corporacions municipals i entitats obertament catalanistes, però el canvi cap a la democràcia que s'estava gestant a Madrid feia que es considerés urgent traslladar el treball a la conscienciació ciutadana. Jordi Borja venia a parlar de les mancances de la nova Llei de règim local, Pere Ardiaca donava una xerrada sobre democràcia i drets humans i Fermí Jaurrieta feia gestions per presentar-se a la reelecció, que finalment el mantindria en el càrrec fins a l'any 1978.

L'ambient estava canviant perquè tothom era conscient que només tenien un any de coll fins a les eleccions generals, i això era poc temps venint de la situació de silenci anterior. Les forces polítiques es presentaven públicament arreu, també a Mollet: Josep Maria Call presentà a la Unió Democràtica. Anna Bosch, al PSUC; Jordi Labòria, a Reagrupament Socialista i Democràtic; Miguel Blancher, a Convergència Socialista de Catalunya; Arcadi Viñas, a Convergència Democràtica. Anna Bosch, que acabaria sent alcaldessa, situava la societat en "una fase de lluita per solucionar les contradiccions entre classes explotadores i explotades", i parlava de "posar remei a la demora de l'amnistia i la democratització" (Vizcarra, 1976, 10 març).

També sortien a la llum i es concretaven a Mollet institucions que havien hagut de treballar en la clandestinitat. Vuitanta persones representatives de tots els sectors ciutadans de Mollet es constituïen en

Assemblea Democràtica que s'adheria als quatre punts de l'Assemblea de Catalunya i es comprometia a elaborar una alternativa democràtica per a la ciutat.

6.3. Més social i polític que projectes de futur

La tònica de les publicacions a *Mundo Diario* és més social i política que altra cosa, probablement a causa dels interessos personals de la corresponçal i de les seves fonts. Sorprenen que rarament incloïa successos, mentre que notícies com els accidents de trànsit i altres desgràcies conformaven una part important de les notícies sobre Mollet a *La Vanguardia*, cosa que fa pensar que el corresponçal, Joan Aliguer, devia tenir un bon contacte a la policia.

126 Tampoc no es publicaria a *Mundo Diario* que avançaven les gestions per construir una residència d'avis parroquial, però es parlaria de la construcció dels nous locals de la parròquia, tot i que semblava interessar més la sensació de pèrdua que acompanyava a la demolició de les antigues instal·lacions (Vizcarra, 1974, 19 desembre). La gent tenia present la dita que en cada bugada es perd un llençol i només pensava en el fet que desapareixerien la pista d'hoquei, el parc, els jocs per a infants a l'aire lliure i el teatre on tants ciutadans havien vist les tradicionals representacions de *Els Pastorets*.

Sí que s'anunciava la construcció d'un ambulatori de la Seguretat Social a la zona de Can Pantiquet i la construcció de l'Institut de Formació Professional, a més de parlar-se de les obres paralizades de l'institut de batxillerat, però sempre amb les polèmiques que hi havia entorn d'aquests temes.

Que no es digués res de l'apertura al públic dels jardins de Can Mulà amb motiu de la Festa Major (Esquirol, 1975, 30 de juliol) s'ha de justificar en el fet que la tasca dels corresponçals era una mena de voluntariat, precàriament remunerat, sense compromís de permanència al poble, i quan la corresponçal feia vacances, no hi quedava ningú per informar.

7. Polèmiques i conflictes dels anys 1974-1976 a Mollet

7.1. Plana Lledó passa al primer pla de l'actualitat

Abans de Nadal de 1974 se celebrava l'assemblea constitutiva de l'Associació de Veïns de la Plana Lledó, primera de la localitat. Entra dins de la lògica que la iniciativa es prengués a aquest barri, la informació periodística explicava que hi vivien sobretot immigrants, les cases eren blocs de pisos sense gens de gràcia arquitectònica, veritables caps de sabates amb finestres. La via del tren del Nord feia de barrera entre aquesta zona i la resta del nucli urbà, fins al punt que els veïns se sentien marginats en les coses més anecdòtiques, com les banderetes i els altaveus de les festes. Volien tenir força per pressionar a l'Ajuntament perquè: "El barri té moltes necessitats i si no anem nosaltres a demanar-ho, ningú vindrà a solucionar-les" (Vizcarra, 1974, 1 gener, p.13). Val a dir que la principal dificultat no havia estat aconseguir l'autorització del Govern Civil, sinó vèncer la por dels veïns, que no es creien que l'associació pogués ser legal ni ensenyant-los els papers i acusaven els promotors de falsejar els segells oficials i, amb més freqüència, els rebutjaven perquè es

Figura 9. Notícia sobre el naixement de la primera associació de veïns de Mollet, l'1 de gener de 1975. Font: Arxiu propi

pensaven que els ficarien en un embolic.

Una enquesta veïnal donava per primera vegada el retrat del barri: faltaven escoles infantils, serveis sanitaris, parcs infantils, locals de reunió, actes culturals i alfabetització d'adults, entre altres coses. El 70 % dels veïns estaven descontents del seu habitatge i una majoria preocupats per la falta de neteja dels carrers i solars, també per l'existència d'una incineradora d'escombraries que escampava males olors i contaminació. Les queixes es van repetir quan un nen del barri fou diagnosticat de

meningitis, després que un altre germà morís de la mateixa malaltia. Els veïns s'esforçaven a presentar propostes coherents, com ara la petició d'ubicar una zona verda a un solar que pertanyia a la Germandat de L'auradors, però se'ls treien del damunt.

El barri arribà a ser objecte d'un atac verbal xenòfob en una de les sessions plenàries. El regidor Feliu assegurà que vivia al barri des de feia dotze anys —en realitat vivia a una torre més enllà dels habitatges massificats— i per això se sentia legitimat per parlar-ne:

Si els carrers estan bruts, és per culpa seva [dels veïns]. Que els nens juguin al carrer no és culpa nostra [de l'ajuntament], perquè si heu passat per allà, veureu que no són només els nens, també els grans surten a xarrar al sol, és la seva manera de ser, sempre són al carrer. A altres zones d'igual densitat no hi ha tanta gent pel carrer, jo mateix no ho faig. És la seva manera de ser (Vizcarra, 1975, 8 maig, p. 17).

128

Aquestes afirmacions van causar força incomoditat als altres regidors i als veïns que assistien a la sessió. La lògica feia esperar alguna reacció posterior, que va prendre forma de carta oberta al regidor Feliu, publicada al cap de quinze dies. El text explicava que els nens bé havien de jugar i les mares havien de baixar al carrer a vigilar-los, per això demanaven que l'Ajuntament complís amb la seva obligació de proporcionar zones verdes, que no en tenien cap. No era cert que poguessin jugar al pati de l'escola —es tancava a les sis— ni tampoc al pavelló esportiu que només obria a les hores d'entrenament. Pel que feia a la brutícia que hi havia al carrer, entenien que la neteja era responsabilitat municipal i deien que l'escombradora passava molt de tard en tard i només per l'avinguda de Caldes. També es queixaven del servei de recollida d'escombraries, que deixava la brutícia escampada quan se'ls trencava una bossa. Finalment, es lamentaven de la poca

consciència municipal en permetre la construcció d'habitatges sense pati interior, ni galeries, ni terrasses, ni terrat, de manera que havien d'estendre la roba a les finestres que donaven al carrer, cosa que ells mateixos reconeixien que contribuïa a donar-li a la zona un desagradable aspecte de barri baix.

Una nova desavinença amb l'Ajuntament s'havia de produir el novembre de 1976. La mort d'una nena de sis anys, en travessar la via del tren pel pas a nivell de l'antiga carretera de Gallecs, reforçava la necessitat d'un pas per als vianants, obra que estava aprovada, però havia topat amb l'oposició de la RENFE. Els veïns responsabilitzaven a les autoritats locals i feien diverses concentracions de protesta, sense aconseguir ni tan sols la col·locació de tanques o la vigilància per part de la policia local, a les hores d'entrada i sortida de l'escola.

7.2. L'AV de la Zona Sud lluita pels passos de vianants

La inauguració d'un pas de vianants soterrat per travessar amb seguretat la N-152 a la zona sud de Mollet⁹ fou vista com un triomf popular, atès que era el resultat d'una recollida de signatures, lliurades a l'Ajuntament feia mig any, tot i que només se'n va aconseguir un dels tres que es demanaven. Els veïns van fer una festa amb jocs per la canalla i dolços, a més de posar una exposició fotogràfica dins del túnel i repartir adhesius amb frases com: "Ja tenim un pas, en necessitem un

⁹ Avui, avinguda de Burgos. El pas estava a tocar de la confluència de l'antiga carretera N-152 amb la B-500, la carretera de Badalona.

Figura 10. Inauguració popular d'un pas de vianants, informació publicada el 26 de febrer de 1976. Font: Arxiu propi

altre” o “No més accidents, la unió fa la força” (Vizcarra, 1976, 26 febrer). L'Associació de Veïns de la Zona Sud havia sigut la segona a crear-se a Mollet, no havia fet tant de soroll com la de la Plana Lledó, però treballava per millorar el barri.

Els mateixos veïns obririen la veda de les protestes al carrer per reivindicar els altres dos passos de vianants que havien demanat. Per l'abril, un centenar de persones es van manifestar des de l'esplanada de la fira,¹⁰ la gent s'hi anava afegint durant el recorregut, fins que es va presentar la policia local, va demanar un permís que no tenien i els va ordenar dispersar-se. No ho van fer, sinó que van decidir donar dues voltes a l'esplanada. Les forces de l'ordre intentaren detenir a cinc

persones, els altres van dir que se'ls haurien d'emportar a tots i finalment no va passar res a canvi que donessin per acabada la protesta.

7.3. Desenvolupament urbanístic i patrimoni

Moltes poblacions catalanes tenien el patrimoni en perill a causa d'una acceleració del desenvolupament urbanístic que es feia palesa en la freqüència amb què el ple debatia sobre projectes d'urbanització i en el desacord sobre els requisits obligatoris, perquè el secretari i l'alcalde, Fermí Jaurrieta, només volien aprovar-los i que tressin endavant com més aviat millor, mentre alguns regidors es negaven si no incloïen un pla d'aigües i altres serveis. Això que avui sembla lògic no era tan evident en aquells moments i tenia com a conseqüència la construcció de masses d'habitatges a zones inhòspites. Aquell any es tiraven enrere projectes com l'illa de Can Fàbregas o el pla parcial Garbí.¹¹ El diari insinuava que un sector volia retardar-lo per donar temps que la Diputació aprovés un pla que marcaria aquells terrenys com a zona verda, mentre un altre sector dels regidors volia accelerar-lo precisament per evitar que quedés afectat pels plans provincials.

Una cosa semblant podia estar passant amb la Marineta, hostel del segle XVI que podria haver desaparegut l'any 1974, atès que fou llavors que es va demanar llicència per tombar-lo. Se salvaria perquè els regidors dels terços familiar i sindical incloïen persones amb consciència de poble que van pressionar per-

¹⁰ Avui, plaça de Pau Casals

¹¹ Nom inicial del pla urbanístic de la Riera Seca

què es demanés un informe previ a Belles Arts. Això era lògic, perquè feia uns mesos s'havia confeccionat una llista de possibles edificis d'interès històric-artístic, però encara no era obligatori, i aquesta falta de concreció en la protecció es retreia a l'Ajuntament, a banda la possibilitat que fos la futura protecció el que es pretenia obviar tombant l'edifici.

Dos anys després encara estava en peu, però en molt mal estat, i Amics de Mollet iniciava una campanya per salvar la Marineta de la destrucció. L'Ajuntament havia autoritzat la retirada de les reixes de

les finestres, l'interior estava saquejat i la teulada en perill. Semblava, de fet, un procés orquestrat de destrucció, però l'edifici estava al catàleg. L'Associació de Caps de Família demanava de convertir-lo en centre cultural.

D'altra banda, s'acusava l'alcalde d'anar a la seva. S'havia negat a convocar un concurs d'idees per al nou parc de Can Mulà i havia redactat un pla urbanístic sense haver consultat a ningú. Mollet era una ciutat ofegada, presonera entre carreteres, moltes enlairades, sense possibilitats d'expansió, més encara perquè una part del terme, ens

Figura 11. Notícia sobre el risc de demolició de la Marineta el 23 de novembre de 1974. Font: Arxiu propi

referim a Gallecs, estava en procés d'expropiació per a la creació de la projectada Ciutat Riera de Caldes. Gairebé no quedaven solars per a equipaments com ara escoles i amfiteatres.

Preocupava, a més, haver de pagar el peatge de l'autopista i que el Pla Arterial Metropolità acabés d'ofegar la població. Per si no n'hi hagués prou, tampoc no incloïa mesures complementàries, com ara treure la carretera N-152 del centre de la població, descongestionar els accessos a la ciutat o millorar les carreteres comarcals.

7.4. Aigua: els anys dels talls i tots a pagar més

El creixement havia esgotat els pous municipals. La falta d'aigua no tenia espera i l'Ajuntament va haver d'aprovar la construcció d'un nou pou, però els terrenys més adequats no eren municipals i el procés d'aconseguir-los hauria sigut llarg i car. El nou pou es construiria a can Vilaró, a la zona de can Prat. Tot plegat deixava clara la falta de previsió i la necessitat de complementar això amb més dipòsits i millorar la xarxa de distribució, perquè les carències podien empitjorar una situació que ja era greu, s'estava esgotant la capa freàtica. Els regidors venien a dir que les passaríem magres si no ploviem cinquanta litres per metre quadrat abans de l'estiu. Els pitjors auguris es van confirmar, l'escassa aportació d'aigua del nou pou —només dotze metres cúbics per hora— obligava a perforar-ne un altre que també resultaria totalment inútil. Ni la pluja seria una solució i l'inici de les obres per rebre les aigües del Ter no estava prevista fins al mes de

Figura 12. Notícia sobre la falta d'aigua el 7 de febrer de 1975. Font: Arxiu propi 131

setembre de 1975. Només es podia recórrer a comprar aigua a Parets, sense marge per posar condicions: vols aigua? Doncs la pagues a tant, si en algun moment no la necessites, la pagues igualment, no et puc garantir el cabal, Montornès té preferència perquè el seu contracte és previ. El regidor d'aigües estava tan aclaparat que volia deixar el càrrec. Li van fer cas, van crear una comissió, es van posar a buscar un altre proveïdor d'aigua que fos més raonable amb les condicions i finalment se signà el conveni amb Montmeló (Macià, 2016). Amb tot i això, de seguida es va haver d'aprovar una pujada del 60 % per a la tarifa d'aigua domèstica i del 200 % per a la tarifa industrial. Les cròniques semblaven dir: almenys

tenim aigua, però la pujada no havia de ser plat de gust de ningú. Finalment, s'acordà fer un estudi de l'estat de la xarxa, amb l'esperança de no haver d'estar actuant sempre d'urgència, perquè la deficiència de les conduccions era la part del malson de l'aigua que encara no estava resolta.¹²

7.5. Autobusos urbans: tres anys d'espera

La política local ja no es podia fer de qualsevol manera. Hi havia tribunals per denunciar les decisions municipals i sempre en sortien perjudicats els ciutadans. Això passà amb la primera adjudicació del servei d'autobusos urbans a l'empresa Sagalés, l'any 1973, impugnada per Josep Mons Vila, un dels empresaris descartats, perquè Ramon Sagalés exercia un càrrec públic, concretament encara era alcalde de Caldes de Montbui. L'Ajuntament de Mollet no acceptà la rectificació i la denúncia anà de recurs en recurs, fins que el Tribunal Suprem va dir que l'adjudicació no era vàlida i s'havia de concedir el servei a una de les altres dues empreses que s'havien presentat. L'Ajuntament feu una desencertada interpretació de la sentència, anul·là el concurs i en convocà un de nou. Com a conseqüència, tots els regidors i el secretari van rebre la comunicació d'una nova denúncia, ara per desobeir el tribunal, així que van decidir fer el que els deien i adjudicar el servei a un altre dels que s'havien presentat al primer concurs, Martí Gisbert Piquer. Però

Mons Vila no estava disposat a conformar-se i ho va impugnar de nou perquè, entre unes coses i altres, l'adjudicació estava fora de termini. Els demanaren que es possessin d'acord i un renunciés, tots dos van dir que presentarien recurs si li adjudicaven el servei a l'altre. Finalment, es va convocar concurs, per caducitat de l'anterior, i l'adjudicació es va produir el maig de 1976 a Transports Metropolitanos, SA, del grup Sagalés, decisió que ja no era impugnabile perquè l'empresari havia deixat de ser alcalde. La pica-

132

Figura 13. Una de les notícies sobre el llarg procés de posar en marxa el servei d'autobusos municipal, el 14 de juny de 1975. Font: Arxiu propi

¹² Situacions tan dramàtiques com la de Mollet, pel que fa al subministrament d'aigua potable, eren comuns a moltes poblacions, després d'anys d'inversions precàries. Quan mesos després me'n vaig anar a viure a Alcoi (País Valencià) em vaig trobar escrivint de nou sobre talls d'aigua, conduccions i dipòsits, si bé cada ciutat tenia uns condicionants diferents.

baralla entre Mons Vila i Sagalés es comprèn millor si se sap que Mons Vila estava donant un servei d'autobús urbà a Mollet, sense concessió oficial, a les primeries dels anys setanta, la decisió municipal era una pèrdua (Florez, 2021).

7.6. Carències en educació

L'ensenyament estava en situació d'emergència, amb una manca crònica de mestres als nivells bàsics i una deficient escolarització dels quatre als sis anys. Per això, les associacions de veïns van fer un cens de nens sense escolaritzar, la tardor de l'any 1976, en van inscriure un centenar i van organitzar classes als locals de la parròquia, portades per titulats aturats. El lema de la batalladora campanya mampresa era "Ni un nen sense escola, ni un mestre sense feina".

Igualment difícil era la situació dels nivells superiors. Les obres de l'institut de batxillerat estaven suspeses, l'institut de formació professional, en la fase de compra dels terrenys i l'ampliació del grup escolar Garicano Goñi¹³ com un projecte difús. La desgràcia semblava haver caigut sobre l'anhelat institut: amb l'obra començada es van adonar que els fonaments presupostats eren precaris, després el finançament complementari concedit fou insuficient i el constructor renuncià a l'obra. Finalment, s'adjudicà de nou a una empresa que va fer fallida, i era el pitjor que podia passar, perquè el contracte només es podia trencar per sentència judicial. L'obra entraria en nova sub-

hasta el febrer de 1976, quan ja feia cinc anys que estava paralitzada.

Què podien fer amb els alumnes de batxillerat? Es va estudiar la possibilitat de crear una secció delegada de l'institut de Granollers a les aules de l'escola Princesa Sofia,¹⁴ però no va poder ser i el procés de matriculació per al curs 1975-76 fou angoixant, una mena de campí pugui, amb el problema que no es permetia a ningú demanar plaça a més d'un centre. D'altra banda, s'havien concedit a Mollet dues branques de formació professional: delineants i electricitat, que només es podrien impartir en horari nocturn, aprofitant les hores que estaven buides les aules de les escoles d'educació primària. Preocupava que alumnes de catorze i quinze anys tinguessin tot el dia per passejar-se pels carrers fins que comencessin les classes.

Un any més tard, s'enviava una carta conjunta a la delegació del Ministeri d'Educació a Barcelona. Hi havia dos-cents alumnes desplaçant-se a Granollers, Sabadell i Montcada, amb horaris que els obligaven a fer autoestop de nit per tornar a casa, atès que no hi havia autobús tan tard. El curs següent se n'incorporarien tres-cents més, comptant amb el fet que només la meitat dels que acabessin primària volguessin estudiar batxillerat. L'Ajuntament va oferir autobusos, però s'havien de matricular tots a Granollers. El pànic es va estendre entre els qui no volien canviar de centre i els qui pensaven que acu-

¹³ Avui, Escola Joan Salvat Papasseit

¹⁴ Avui, Escola del Bosc

mular les sol·licituds podia deixar a algú sense plaça.

El problema de l'institut de batxillerat havia originat un moviment ciutadà important, començant per la reivindicació de l'Associació de Veïns de la Plana Lledó, que acusava l'Administració de falta de previsió en la implantació de la Llei General d'Educació de 1970 que havia creat l'EGB¹⁵ i establert la Formació Professional. Quan s'hi van ficar els Caps de Família i les organitzacions de joves, va estar clar que no els pararia la promesa d'utilitzar part del nou edifici de Correus com a aules el curs següent. Volien un institut. Començaren a fer manifestacions davant de l'Ajuntament. La primera fou una asseguda, dissolta per la policia, que acabà amb una assemblea a l'interior de l'església i la intervenció del rector perquè no hi hagués represàlies a la sortida de la reunió. La violenta actuació de la policia motivà una carta pública amb la queixa de les entitats ciutadanes.

La segona manifestació recolzava el lliurament de 4.500 signatures, omplí la plaça i acabà demanant la dimissió de l'alcalde al crit de: "Jaurrieta, prepara la maleta" (Vizcarra, 1976, 20 juny, p. 25). Finalment, van anar a manifestar-se a la rambla. Amb tot i això, alguna cosa havien aconseguit: ampliar

el termini d'inscripció a les aules provisionals fins al 30 de juliol i la garantia que hi hauria classes de batxillerat a Mollet. Es van matricular quatre-cents alumnes i les classes van començar, al nou edifici de Correus, encara que amb una mica de retard, a més de planar per damunt de tot l'afer el malestar generalitzat perquè no hi hauria cap professor de Mollet.

7.7. Problemes amb el català a l'escola

L'Omnium Cultural havia introduït el català a les escoles de la majoria de les poblacions de l'entorn, però a Mollet no hi havia consens. L'alcalde, Fermí Jaurrieta, volia que les classes foren impartides pels docents de cada centre, que s'excusaven en el fet que no estaven capacitats.¹⁶ L'Omnium proporcionava els mestres de català si en faltaven i d'aquesta manera es van fer les classes a alguns grups de les escoles Princesa Sofia¹⁷ i Garicano Goñi,¹⁸ fins que Jaurrieta ordenà suspendre totes les classes impartides per professors externs. La cosa va anar més lluny, l'Omnium demanà explicacions a l'alcalde i l'escrit fou retornat perquè estava en català, tot i ser aquesta la llengua materna del primer regidor i utilitzar-la en el seu dia a dia.

Els claustres li van retreure que hi havia un acord de la Comissió

¹⁵ Educació General Bàsica

¹⁶ Val a dir que els mestres de català proporcionats per l'Omnium Cultural tampoc estaven gaire capacitats. Jo mateixa vaig treballar com a mestra de català a Canovelles i Martorelles. En aquells moments no tenia cap titulació de català, només havia estudiat els rudiments de la llengua en una optativa de l'Institut Egara de Sabadell-Terrassa al llarg d'un curs i assistit a un breu curs de capacitació a Granollers. Nogensmenys, es considerava de capital importància que el català tingués un espai als horaris escolars. La regulació havia d'arribar més tard.

¹⁷ Avui, Escola del Bosc

¹⁸ Avui, Escola Joan Salvat Papasseit

Municipal d'Ensenyament, signada pel batlle, Fermí Jaurrieta, que acordava impartir dues hores setmanals de català, a ser possible amb mestres de la mateixa escola, però que no descartava res. La Junta repartí còpies d'aquella acta als escolars i el batlle va distribuir per les cases un comunicat on assegurava que només les havia suspeses perquè no haver-li demanat permís per incorporar professors externs era un evident incompliment de l'acord. Feia protestes de catalanitat i deia que el seu suport estava condicionat a les normes vigents. Els mestres deien que la nota de l'alcalde donava una idea diferent de l'acord del català. Les escoles Divino Maestro¹⁹ i Nicolàs Longaron²⁰ donaven classe de català només als cursos que podien assumir els seus professors, així que la introducció del català era irregular a totes les escoles de la ciutat. Jaurrieta estava enfadat i es negà a debatre el tema de nou en iniciar-se el curs següent, sense solucions: "Tot està parlat" (Vizcarra, 1976, 15 gener, p. 16). Podria ser que ho tingués pensat o que s'adonés que no podia afrontar unes eleccions per renovar el seu càrrec amb descontents en un tema tan delicat. El cas és que un mes després decidia subvencionar les classes de català a les escoles amb un milió de pessetes que, de fet, només donaven per impartir una classe setmanal i no dues. Que l'Ajuntament posés els diners fa pensar que allò que molestava era

la intervenció de l'Omnium Cultural, que estava pagant les classes a tots els altres pobles i també ho havia començat a fer a Mollet. Més indignació causava que, després de presentar el pressupost de les classes, diguessin que el pla no es portaria a la pràctica aquell curs, sinó el següent.

7.8. Protecció de menors precària

Els educadors de l'Institut Ramon Albó²¹ van fer pública la seva desesperació per la precarietat econòmica amb què havien de fer la seva feina a una institució massificada, on els usuaris no tenien ni historial mèdic perquè no hi havia mitjans per fer-los una revisió quan entraven. Deien que se'ls alimentava de "(...) les sobres de totes les fàbriques de la comarca (...) donuts durs, iogurts amb la data caducada, fruita en males condicions (...)" (Vizcarra, 1976, 5 març, p.15). També es queixaven que els havien de posar cordes per cinturó i que tenien nens que no sabien què eren unes sabates perquè el centre només donava vambes i xiruques. Els germans de La Salle estaven a punt de deixar la gestió del centre i es queixaven de la precarietat econòmica i la falta de dotació. Això representaria un canvi de direcció, cosa que inquietava els professors.

7.9. Sindicalisme agosarat

Hi havia eleccions sindicals i es notava molt de moviment a les empreses, on els sindicalistes assa-

¹⁹ Avui, Escola Col·legis Nous

²⁰ Va tancar el 2016

²¹ Centre públic de protecció de menors que va funcionar de 1971 a 1984. Fins a 1977 va ser dirigit pels religiosos de La Salle.

javen la seva capacitat de lideratge. Els més de sis-cents treballadors de la Pelleria —oficialment, Teneria Moderna Franco-Espanyola— iniciaven un boicot a les hores extra el febrer del 1975. Volien pressionar l'empresa, que els negava un augment de cinc-cents pessetes sobre el conveni, per neutralitzar l'increment del cost de la vida. També el conjunt del sector de la pell amenaçava amb un conflicte laboral si es modificava una ordenança. Val a dir que la conscienciació a la Pelleria era tan real que la candidatura democràtica guanyaria les eleccions sindicals per unanimitat.

136

El metall reivindicava un conveni de sector que seria una iniciativa sense precedents i havia fet passes importants en aquesta direcció, amb els petits empresaris atemorits, perquè pagaven els salaris més baixos, mentre que les grans empreses tenien convenis propis.

També hi havia un greu problema a Texlene, SA,²² que havia aconseguit desfer-se de seixanta-quatre treballadors, oferint incentius, en començar l'any 1975, i volia despatxar-ne seixanta més pel setembre, si no acceptaven canviar el seu lloc de treball per un altre a l'empresa Cyanenca, del mateix grup, ubicada al Prat del Llobregat, amb pèrdua dels complements d'antiguitat i assumint els treballadors els desplaçaments. Davant la negativa dels sindicats, havia presentat un

expedient de crisi que els representants dels treballadors consideraven injustificat.

La representació laboral encara funcionava amb l'estructura del sindicat vertical únic, però hi havia una considerable infiltració de membres de Comissions Obreres i Unió Sindical Obrera. A les notícies es parla de càrrecs sindicals en general, però els informadors eren, sobretot, de CCOO. Fins i tot l'organització de les rodes de premsa tenia un aire de clandestinitat, els periodistes eren recollits per un vehicle que els portava a un pis aparentment buit d'un barri marginal d'una altra població, i allà se'ls donaven totes les explicacions.²³

La cosa va canviar l'any 1976, pel maig hi va haver vaga del tèxtil, amb assemblees diàries als locals del sindicat, que per primera vegada eren ocupats pels treballadors, i el conflicte es va solucionar sense detencions, cosa que destacaven els líders a les seves declaracions a la premsa, perquè no hi estaven acostumats.

7.10. El debat sanitari

Un grup de metges havia treballat amb mestres i representants de les associacions de veïns en un debat democràtic sobre la sanitat. D'això n'havia sortit un informe inicial que es presentaria a una conferència, amb la idea que no es tractava només de curar, sinó també de de-

²² Fàbrica tèxtil vinculada a la Seda de Barcelona. Amb diferents noms (Shappe-tex, Terlenka, Texlene) va funcionar de 1963 a 1981.

²³ Vaig assistir com a periodista a algunes d'aquestes reunions organitzades amb moltes precaucions i sense saber mai on anava, a les primeries de 1975. La cita era sempre al pont de la Mandra i un vehicle particular ens traslladava a un carrer anònim de Cerdanyola, Montornès o Montcada. Acabada la tasca, algú ens tornava a Mollet.

fensar la salut. Ara bé, el panorama de recursos que presentaven no era gens engrescador: vuit especialistes per atendre a setze mil cartilles de l'àrea de salut, alguns amb una mitjana de setanta-nou visites diàries. Vuit metges generalistes i tres pediatres s'ocupaven de les deu mil cartilles de Mollet i de vegades atendien vuitanta-vuit persones en una jornada. Faltava espai, però hi havia un ambulatori en construcció a Can Pantiquet. Tampoc no hi havia hospital en un sentit real, la clínica assumia tota l'atenció hospitalària, amb falta d'espai, limitacions tècniques, insuficiència de personal i falta de qualificació d'una part del que tenien. No cal parlar de la precarietat de les urgències i la manca d'especialitats.

8. Conclusions

La presència de Mollet a les informacions dels mitjans de comunicació social es va intensificar els anys previs a la transició democràtica, a conseqüència de diverses sinergies complementàries.

La infiltració d'opositors a les institucions franquistes i el trasllat al carrer del descontent popular foren una part dels símptomes del deteriorament del règim que deixaren de ser exclusius de les grans ciutats i es van fer visibles a nuclis urbans com Mollet.

A més, sorgí una generació de periodistes joves a Mollet que s'afe-

giren als corresponsals històrics, de prou edat, però encara exercint la seva funció. Aquests nous periodistes aparegueren per dues raons. D'una banda, l'ensenyament de la professió s'acabava de convertir en universitari; de l'altra, els mateixos militants de moviments polítics, encara clandestins, veieren en el periodisme l'oportunitat d'amplificar el ressò de les seves accions, tot i les limitacions que hi posava la Llei de premsa de 1966.

Finalment, hi ajudava la creació de diaris nous, més agressius en els seus plantejaments. El mitjà que apostava més decididament per donar veu a obrers, estudiants i barris fou *Mundo Diario*, la contribució del qual a la difusió de la vida ciutadana a Mollet es revela en aquest article com molt aclaridora de l'ambient polític i social a Mollet, amb una població combativa en tots els fronts. Les notícies publicades en aquest període deixen clar que la ciutat no fou una excepció en la tònica general de reclamació d'unes institucions que compliren el paper de millorar la vida dels ciutadans amb serveis adequats, tampoc no es va quedar enrere en la petició de llibertat per al poble i el rebuig a la repressió de les idees polítiques.

Seria interessant estudiar com es reflectien les dinàmiques socials i polítiques de Mollet en altres diaris del mateix període.

Bibliografia

Ajuntament de Mollet del Vallès (1999). *Lliurament de distincions cíviques Per Mollet 1999* (Teatre Municipal de Can Gomà, 11 de juliol de 1999). Ajuntament de Mollet del Vallès.
Aliquer, J. (1975, 18 febrer). El bilingüismo,

un problema de los plenos municipales. *La Vanguardia*, 32.

Arxiu Municipal de Granollers. Fons Revista del Vallès. Descripció. Recuperat 9 juny 2022, de <https://www.granollers.cat/>

- sites/default/files/usuarios/u125/fitxa_descripcio_fons_revista_valles_nov18_.pdf
- Cadena, J.M. (2004). El projecte editorial de l'Avui. Dins R. Aracil, A. Mayayo i A. Segura (Ed.) *Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya. Els Mitjans de Comunicació*. Col·lecció Centre d'Estudis Internacionals, 5 (pp. 91-109). Edicions de la Universitat de Barcelona.
- Cardús, S. (1989). Els mitjans de comunicació. Dins *Catalunya 77-88. Societat, economia, política i cultura* (pp. 345-356). Fundació Jaume Bofill.
- Clemente, J.C. (1994). *Historias de la transición: el fin del apogón, 1973-1981*, Fundamentos.
- Cot, J. (1976, 18 agost). Mollet: Muchos incidentes al paso de la marcha. *La Vanguardia*, 26.
- Díaz, C. (2016). Los editores de la Transición: cualquier tiempo pasado fue mejor. *Cuadernos de periodistas*, 33, 85-97.
- Esquirol, J.S. (1975, 30 juliol). Mollet: Fiesta Mayor con estreno de parque. *El Correo Catalán*.
- Florez, X. (2021). Compañía de autobuses Mons. *Xavi Flórez.org*. Recuperat 3 de setembre 2022, de http://www.xaviflorez.org/_empresas/_F_MonsVila.pdf
- Huertas, J.M. (2004). La transició periodística (1975-1985). Dins R. Aracil, A. Mayayo i A. Segura (Ed.) *Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya. Els Mitjans de Comunicació*. Col·lecció Centre d'Estudis Internacionals, 5 (pp. 11-35). Edicions de la Universitat de Barcelona.
- Llista d'alcaldes de Martorelles (2022, 16 Juny). Dins *Viquipèdia*. https://ca.wikipedia.org/wiki/Llista_d%27alcaldes_de_Martorelles
- Macià, C. (2016). L'aigua del riu Ter a Mollet del Vallès. Del 16 de febrer de 1959 al 24 de gener del 1979, *Notes*, 31, 133-147.
- Madrenys, P. (2008). La premsa. *Revista de Girona*, 142, 65-68.
- Marcel Planelles i Aran (2022, 16 juny). Dins *Viquipèdia*. https://ca.wikipedia.org/wiki/Marcel_Planellas_i_Aran
- Martos, R. (2017). *Societat i lluita antifranquista a l'Àrea metropolitana de Barcelona. El cas de Ripollat - Cerdanyola. 1960* (tesi doctoral). Universitat Autònoma de Barcelona.
- MAURI, M. (2010). *Funció i evolució de la premsa de Barcelona durant la transició democràtica (1975-1978)* (tesi doctoral). Universitat Pompeu Fabra.
- Moreno, A. (1999). Viejas y nuevas formas de censura en la Sociedad de la Información. *Comunicar*, 13, 37-41.
- Pàmies, O. (2010). Grup Mundo, la mare de totes les crisis. *Capçalera*, 149, 82-85.
- Parlament de Catalunya (1984). I legislatura (10/04/1980-20/03/1984). Càrrecs parlamentaris i biografies dels diputats i diputades. Composició dels grups parlamentaris. <https://www.parlament.cat/document/composicio/150299.pdf>
- Pérez de Rozas, C. (1985). El diseño de la prensa catalana del siglo XX. *Annals del Periodisme Català*, 3-4, 9-22.
- Pérez, A. (2002). El control de las concentraciones de medios de comunicación. *Dykinson*.
- Pérez, X. (2012). El fons documental Josep Molas. *Notes*, 27, 43-48.
- Sagarra de, J. (1975, 14 de febrer). El concejal García. *El Noticiero Universal*.
- Satrústegui, J. (dir.) (1993). *Quando la Transición se hizo posible*. El «Contubernio de Múnich». *Tecnos*.
- Solé Tura, J. (1986). Fermí Jaurrieta Gallego. Dins *Mollet, cent vides, cent històries* (pp. 190-191). L'Aixernador, edicions argentonines.
- SomMollet (2015, 7 setembre) Josep Cot es jubila després de dirigir 18 anys l'Institut de Gallecs. *SomMollet*. Recuperat 18 juny 2022, de <https://www.sommollet.cat/noticia/13090/josep-cot-es-jubila-despres-de-dirigir-18-anys-linstitut-gallecs>.
- Tudela, J. (1996). L'Avui, ara que té vint anys. *Capçalera*, 66, 5-12.
- V.L. (1975, 13 novembre). El contenido del

- artículo quinto limita el empleo del catalán en los plenos municipales. *La Vanguardia*, 37.
- Vizcarra, E. (1974, 19 desembre). Derribo del Centro Parroquial. *Mundo Diario*, 18.
- Vizcarra, E. (1975, 10 abril). Tot és un conflicte d'idees. *Mundo Diario*, 22.
- Vizcarra, E. (1975, 21 juny). Als anys 30, Barcelona fou model pedagògic. *Mundo Diario*, 17.
- Vizcarra, E. (1975, 25 gener). Donde dije digo, digo Diego. *Mundo Diario*, 15.
- Vizcarra, E. (1975, 8 febrer). Discussió sobre el català. *Mundo Diario*, 17.
- Vizcarra, E. (1976, 10 març). Los partidos exponen sus programas. *Mundo Diario*, 15.

Annex. Relació d'articles publicats a *Mundo Diario* sobre cada tema tractat

Transformació del poder i despertar de la consciència social

- Vizcarra, E. (1975, 25 gener). Donde dije digo, digo Diego. *Mundo Diario*, 15.
- Vizcarra, E. (1975, 26 gener). Fuerte debate sobre el presupuesto. *Mundo Diario*, 20.
- Vizcarra, E. (1976, 9 gener). Elecciones a alcaldes, siguen los mismos. *Mundo Diario*, 15.
- Vizcarra, E. (1976, 16 gener). El camí cap a la democràcia passa per la reconciliació. *Mundo Diario*, 17.
- Vizcarra, E. (1976, 27 gener). Crítica a la nova llei de règim local. *Mundo Diario*, 16.
- Vizcarra, E. (1976, 27 febrer). Vallés Oriental: Presentación del PSUC. *Mundo Diario*, 15.
- Vizcarra, E. (1976, 10 març). Los partidos exponen sus programas. *Mundo Diario*, 15.
- Vizcarra, E. (1976, 6 abril). Constitució de l'Assemblea. *Mundo Diario*, 32.

139

Plana Lledó

- Vizcarra, E. (1975, 1 gener). Primera asociación de vecinos. *Mundo Diario*, 13.
- Vizcarra, E. (1975, 8 gener). Estudio sociológico de Mollet. *Mundo Diario*, 16.
- Vizcarra, E. (1975, 6 abril). Todo va mal. *Mundo Diario*, 18.
- Vizcarra, E. (1975, 22 abril). Por una zona verde. *Mundo Diario*, 19.
- Vizcarra, E. (1975, 4 maig). Nuevo caso de meningitis. *Mundo Diario*, 18.
- Vizcarra, E. (1975, 8 maig). Sorpresa de un concejal. *Mundo Diario*, 17.
- Vizcarra, E. (1975, 27 maig). Jugar al aire libre ¿ilegal? *Mundo Diario*, 19.
- Vizcarra, E. (1976, 25 novembre). Cruzar la vía, una peligrosa aventura. *Mundo Diario*, 10.

Passos de vianants a la Zona Sud

- Vizcarra, E. (1975, 16 juliol). Al fin, un paso subterráneo. *Mundo Diario*, 18.
- Vizcarra, E. (1976, 26 febrer). Inauguración popular de un paso de peatones. *Mundo Diario*, 15.
- Vizcarra, E. (1976, 11 abril). Manifestación por un paso subterráneo. *Mundo Diario*, 15.

Desenvolupament urbanístic i patrimoni

- Vizcarra, E. (1974, 23 novembre). La Marinette puede desaparecer. *Mundo Diario*, 19.
- Vizcarra, E. (1975, 16 juliol). Al fin, un paso subterráneo. *Mundo Diario*, 18.
- Vizcarra, E. (1975, 7 novembre). No a la imaginación. *Mundo Diario*, 16.

Vizcarra, E. (1976, 15 gener) No a la amnistía, sí al plan arterial, 16.

Vizcarra, E. (1976, 11 maig). ¡Salvemos la Marinette! *Mundo Diario*, 18.

Vizcarra, E. (1976, 18 juny). La ciudad, ahogada. *Mundo Diario*, 16.

Aigua potable

Vizcarra, E. (1974, 11 desembre). Nuevo pozo. *Mundo Diario*, 19. Vizcarra, E. (1975, 7 febrer). A la busca i captura del agua. *Mundo Diario*, 17.

Vizcarra, E. (1975, 9 març). Ni la lluvia es una solución. *Mundo Diario*, 19.

Vizcarra, E. (1975, 20 abril). La continuidad del abastecimiento, problemática. *Mundo Diario*, 19.

Vizcarra, E. (1975, 14 maig). Diálogo de sordos. *Mundo Diario*, 19.

Vizcarra, E. (1975, 20 juny). Agua, pero más cara. *Mundo Diario*, 18.

Autobusos urbans

Vizcarra, E. (1975, 16 abril). Los autobuses, en manos del juzgado. *Mundo Diario*, 20.

Vizcarra, E. (1975, 14 juny). Autobuses... ¿Cuándo? *Mundo Diario*, 22.

Vizcarra, E. (1975, 3 juliol). Cambio en la adjudicación de la línea de autobuses. *Mundo Diario*, 22.

Vizcarra, E. (1976, 9 maig). De sorpresa en sorpresa. *Mundo Diario*, 23.

Ensenyament

140 Vizcarra, E. (1975, 22 gener). La EGB cubierta y un gran vacío en enseñanza media. *Mundo Diario*, 18.

Vizcarra, E. (1975, 22 maig). La enseñanda, de urgencias. *Mundo Diario*, 26.

Vizcarra, E. (1975, 14 juny). Manquen centres per a la formació professional. *Mundo Diario*, 19.

Vizcarra, E. (1976, 11 febrer). Piden soluciones urgentes al problema de la enseñanza. *Mundo Diario*, 16.

Vizcarra, E. (1976, 19 març). El pueblo quiere un instituto. *Mundo Diario*, 14.

Vizcarra, E. (1976, 9 maig). De sorpresa en sorpresa. *Mundo Diario*, 23.

Vizcarra, E. (1976, 23 maig). Sentada frente al ayuntamiento. *Mundo Diario*, 20.

Vizcarra, E. (1976, 20 juny). Piden que el alcalde prepare las maletas. *Mundo Diario*, 25.

Vizcarra, E. (1976, 2 julio). Protestan por la actuación de la Policía Municipal. *Mundo Diario*, 18.

Vizcarra, E. (1976, 19 setembre). La enseñanza, un mal crónico. *Mundo Diario*, 18.

Vizcarra, E. (1976, 10 octubre). Malestar entre los enseñantes. *Mundo Diario*, 20.

Vizcarra, E. (1976, 12 octubre). Un censo de niños sin escuela. *Mundo Diario*, 16.

Vizcarra, E. (1976, 2 novembre). Los vecinos hacen su escuela. *Mundo Diario*, 18.

Català a l'escola

Vizcarra, E. (1975, 2 febrer). L'Omnium s'organitza. *Mundo Diario*, 19.

Vizcarra, E. (1975, 9 abril). S'estudiarà un recolze al català. *Mundo Diario*, 20.

Vizcarra, E. (1975, 19 desembre). Dificultats per al català. *Mundo Diario*, 16.

Vizcarra, E. (1975, 23 desembre). El Batlle diu sí al català... a mitges. *Mundo Diario*, 17.

Vizcarra, E. (1976, 15 gener). Moltes paraules i cap acció. *Mundo Diario*, 17.

Vizcarra, E. (1976, 10 febrer). Mollet, un milió per al català. *Mundo Diario*, 15.

Vizcarra, E. (1976, 23 març). L'Ajuntament de Mollet ho deixa tot per a l'any que ve. *Mundo Diario*, 17.

Protecció de menors

Vizcarra, E. (1976, 5 març). Desprotección de menores. *Mundo Diario*, 15.

Sindicalisme

Vizcarra, E. (1975, 6 febrer). Boicot a las horas extra. *Mundo Diario*, 16.

Vizcarra, E. (1975, 12 abril). En el sector del metal. El convenio comarcal, pendiente. *Mundo Diario*, 20.

Vizcarra, E. (1975, 6 maig). Realismo y no demagogia. *Mundo Diario*.

Vizcarra, E. (1975, 13 maig). Existe la voluntad de restringir la participación de ciertos trabajadores. *Mundo Diario*, 18.

Vizcarra, E. (1975, 28 setembre). Preocupa la situación en Texlene. *Mundo Diario*.

Sanitat

Vizcarra, E. (1976, 22 maig). Por un debate sanitario. *Mundo Diario*, 16.

La tasca cultural de Mn. Joan Galtés i Pujol com a rector de la Parròquia de Sant Vicenç de Mollet del Vallès (1978-1987)

Josep Gordi i Serrat*

Resum: Aquest article analitza les principals iniciatives culturals que Mn. Joan Galtés i Pujol (Barcelona, 1945-2021) va promoure en la seva etapa com a rector de la Parròquia de Sant Vicenç de Mollet del Vallès. Després de recordar, breument, com era la situació econòmica, social i política de Mollet a finals de la dècada dels setanta, es presenten els principals eixos de la tasca pastoral de Mn. Galtés i tot seguit s'estudien les diferents iniciatives que va fer per promoure la recerca i la divulgació local, tant en el marc de les ciències socials com naturals.

Paraules clau: cultura, Joan Galtés i Pujol, Mollet del Vallès, Parròquia de Sant Vicenç, revista *Notes*, Sala Fiveller

The cultural work of Father Joan Galtés i Pujol as rector of the Sant Vicenç Parish in Mollet del Vallès (1978-1987)

Abstract: The article analyzes the main cultural efforts that Father Joan Galtés i Pujol (Barcelona, 1945-2021) undertook in his phase as rector of the Sant Vicenç Parish in Mollet del Vallès. The article outlines the main ideas of the pastoral work of Father Galtés after a brief look at the social, political, and economic context of Mollet at the end of the 1970s. Then it studies the initiatives he launched to promote local research and dissemination in the fields of social and natural sciences.

Keywords: culture, Joan Galtés i Pujol, Mollet del Vallès, Sant Vicenç Parish, *Notes* magazine, Fiveller Hall

143

Introducció

El 31 de juliol de 2021 va celebrar-se l'enterrament de mossèn Joan Galtés i Pujol (Barcelona,

1945-2021) a la Catedral de Barcelona, ja que era prevere de l'Arquebisbat de Barcelona, canonge de l'Excel·lentíssim Capítol de la

*Geògraf, jgordi@gmail.com

Article rebut el 10 de maig de 2022; acceptat el 25 de maig de 2022.

Catedral de Barcelona i provicari general de l'Arquebisbat de Barcelona (Gordi, 2021). Tenia setanta-sis anys i era a punt de celebrar els cinquanta anys com a prevere. Preveient que la malaltia se l'enduria aviat, va enviar un text als seus amics sobre aquesta efemèride, en el qual repassava els cinquanta anys de sacerdoci.

Aquesta primavera la direcció del Centre d'Estudis Molletans em va demanar d'escriure un article sobre els vincles de Mn. Galtés amb la nostra ciutat, la revista *Notes* i el Centre d'Estudis Molletans. Vaig acceptar el dolorós encàrrec. Senzillament com un deute cap a algú que ha estat un gran amic al llarg de més de quaranta anys.

144 Una de les primeres tasques que vaig fer va ser visitar l'Arxiu de la Parròquia de Sant Vicenç de Mollet i llegir-me, entre d'altres documents, els fulls informatius, entre el 1978 i el 1987, que la parròquia editava, que s'incorporaven al *Full Dominical* i que cada diumenge eren a disposició dels feligresos. La lectura d'aquests textos em va proporcionar una acurada informació vers les reunions del Consell Pastoral, de la Comissió d'Economia, de l'Assemblea Parroquial, de l'evolució de la Residència d'Avis La Immaculada, de les obres que es feien al temple parroquial o en altres edificis religiosos que tenia la parròquia a la ciutat, de la Catequesi, de Càritas, de l'Esplai Xivarri, de l'Escolania, de la Sala Fiveller, de les celebracions litúrgiques, dels concerts de corals, dels pelegrinatges a Montserrat o a Roma, de les conferències o els tallers de teologia.

Vaig adonar-me, ràpidament, que repassar la tasca parroquial

al llarg dels deu anys que mossèn Joan va ésser rector de la parròquia era una feina gegantina i que s'escapava al meu encàrrec. Per tant, en aquest article només presentarem els principals eixos de l'activitat pastoral de l'època de Mn. Joan Galtés com a rector.

Vull agrair l'ajut de Mn. David Abadies, rector de la Parròquia de Sant Vicenç; de Salvador Bacardit, antic vicari i actualment rector del Seminari Conciliar de Barcelona; del vell amic Artur Labrador, que m'ha fet arribar un text titulat *D'aquí i d'allà. Cinc sermons* (Galtés, 1976), i d'en Jordi Bertran, director del Centre d'Estudis Molletans.

Com era Mollet a finals de la dècada de 1970

El 1976 la ciutat tenia 31.161 habitants i el 1986 va arribar a tenir-ne 38.407. Cal precisar que en aquesta dècada es produeix un reducció del creixement de la població, sobretot si es compara amb el creixement demogràfic del 1960 al 1976. La principal causa d'aquesta tendència cal cercar-la en la crisi del petroli de 1973 i la seva agudització en el 1979. L'augment del preu del petroli va portar a un augment de la inflació, una recessió industrial i un creixement de l'atur. Per tant, mossèn Joan arriba a la parròquia en un moment molt delicat per a moltes famílies molletanes. En el full informatiu parroquial del 30 de desembre de 1979, Mn. Joan deia: "Pensem encara en tantes situacions personals i col·lectives amarades de sofriment: el flagell de l'atur que afecta a tantes famílies de Mollet, privant-les del dret al treball i al digne sosteniment".

D'altra part, el moment polític també era molt convuls. El 26 de setembre de 1978 havia dimitit Fermí Jaurrieta, el darrer alcalde del franquisme i, posteriorment, tot el Consistori. Josep Ribas, que era el tinent d'alcalde, va ésser l'escollit per estar al capdavant de la institució municipal fins les noves eleccions. Per tant, es viu un moment d'interregne fins les eleccions democràtiques de l'abril de 1979, de les quals en sortirà un predomini de les opcions polítiques d'esqueres, que en el primer plenari del 19 d'abril escolliran com a alcaldessa Anna Bosch, del PSUC.

Per tot plegat, Mollet vivia una època de profunds canvis econòmics, socials i polítics. Producte del fort creixement residencial que havia viscut la ciutat a la dècada anterior i dels importants dèficits de serveis que tenia, els primers anys de la dècada de 1980 van ésser molt conflictius. Només cal tenir present que el 1979 entra en funcionament l'Escola d'Adults, l'any següent comencen les obres del col·legi públic Federico Garcia Lorca i el 1981 s'inaugura l'Escola Sant Jordi. Aquesta millora educativa també va ésser resultat de l'aliança entre el moviment veïnal i el sector educatiu, que tenia com a lema "Cap nen sense escola i cap mestre sense feina" (Fernández, 2021).

Al llarg dels vuitanta, sobretot a partir de l'aprovació, el 1982, del Pla General d'Ordenació Urbana, es produeix un nou creixement de la construcció d'habitatges (Gordi i Gordi, 1993), que té el seu màxim exponent en el nou barri de Can Borrell.

L'activitat cultural restava circumscrita al Casal Cultural, promo-

gut per Simeó Rabassa el 1964, i el Centre Parroquial. Josep Torrecillas afirma que "El Centre parroquial va ser un espai de conscienciació democràtica, de reivindicació i solidaritat (...)" (Torrecillas, 2004, p. 18). El casal i la parròquia eren els únics espais on es podien reunir els joves. S'hi duïen a terme diferents tipus d'activitats lligades: als esplais, les corals, les colles sardanistes, però també hi havia debats polítics o culturals on entraven en joc els partits polítics, els sindicats, les associacions de veïns... Existia una notable efervescència social i política lligada a l'arribada de la democràcia i la recuperació de les institucions, que conclou el 20 de març de 1980, quan se celebren les primeres eleccions al Parlament de Catalunya després de la recuperació de la democràcia.

145

Alguns apunts sobre la tasca pastoral de Mn. Galtés

El 30 de setembre de 1978 mossèn Joan Galtés prenia possessió com a rector de la Parròquia de Sant Vicenç de Mollet, substituint mossèn Pere Vivó. Cal assenyalar que era el seu primer nomenament com a rector. Anteriorment havia estat diaca de la Parròquia de Sant Esteve de Granollers i és en aquesta ciutat que el bisbe Ramon Buxarrais el va ordenar com a sacerdot el 7 de novembre de 1971. Posteriorment va marxar a Roma, on es va llicenciar en història de l'església a la Pontifícia Universitat Gregoriana. De la seva etapa granollerina i romana en va néixer un text que recull cinc homilies que va impartir entre Granollers i Roma. Un dels sermons està dedicat a la vida, que

escriu amb motiu de la festa de Nadal, i defineix la vida amb aquestes paraules:

És certament la festa de la nostra vida, dels qui hem passat del no existir a l'existència, dels qui som hostes de l'espai i el temps. Per dir-ho amb paraules de Cherster-ton, és la festa dels qui hem escapat del naufragi del no existir. (Galtés, 1976, p. 27).

Figura 1. Presa de possessió de Mn. Joan Galtés com a rector de la Parròquia de Sant Vicenç de Mollet, el 30 de setembre de 1978. Font: Arxiu de la Parròquia de Sant Vicenç de Mollet

Per tant, va arribar a Mollet a l'edat de trenta-tres anys després d'haver estudiat teologia a Barcelona i història a Roma. Ell mateix ho explica:

Jo tenia llavors 33 anys i venia de Roma, on estava estudiant i treballant pastoralment. El cardenal Nar-

cís Jubany m'havia fet cridar aquell estiu per demanar-me que acceptés deixar la plàcida vida romana per incorporar-me immediatament a la diòcesi de Barcelona i, concretament, al ministeri pastoral com a rector d'una "població gran i complexa" —en paraules del cardenal— com era Mollet del Vallès (Galtés, 2014, pp. 28-29).

En conseqüència, Mn. Joan va esdevenir el nou pastor de la comunitat cristiana de Mollet, però, a la vegada, era un historiador format a Roma. Aquesta duplicitat d'interessos el portarà a treballar i escriure sobre temes pastorals així com de promoció del patrimoni de la parròquia i per la recuperació de la història local.

Com amic seu recordo l'interès que tenia per tal que la litúrgia tingués un correcte desenvolupament i gaudís també d'un valor estètic, i per aquest motiu procurava que la participació de l'escolania, la coral i tots els que ajudaven estigués perfectament coordinada i al mateix temps que s'utilitzessin aquells elements artístics que tenia la parròquia, com la creu per la processó d'entrada dels celebrants, l'encenser, etc.

Tot just després de la celebració de la Pasqua, en el full informatiu parroquial del 27 d'abril de 1987, es constata la bona acollida que van tenir, entre els feligresos, les millors litúrgiques:

Algunes persones ens han expressat personalment amb quina profunditat han viscut aquests dies i com els ha ajudat la qualitat de la litúrgia que hem aconseguit. Cal destacar la nombrosa participació en totes les

celebracions i sobretot a la Vetlla Pasqual que aquest any fou molt concorreguda i viscuda amb intensitat i goig. En aquesta vetlla reberen el baptisme tres infants i cinc feren la primera comunió.

Quan va arribar a Mollet, Mn. Galtés es troba una parròquia molt activa i amb un gran nombre de persones vinculades:

Vaig aterrar a Mollet, on vaig trobar una comunitat cristiana nombrosa, viva, jove i dinàmica, que tot seguit em permeté comptar amb bons col·laboradors i col·laboradores, per poder continuar i en certa manera augmentar la vida de la parròquia, de la qual en guardo molts records inoblidables (Galtés, 2014, p. 29).

Per acabar de situar-nos en el moment que Mn. Galtés pren possessió com a rector vam entrevistar Salvador Bacardit, rector del Seminari Conciliar. Ell s'havia ordenat com a diaca amb mossèn Pere Vivó com a rector, i com a sacerdot amb mossèn Joan Galtés. A la pregunta de com era la vida parroquial a finals de la dècada de 1970 va contestar:

En aquells moments de molta vitalitat, la parròquia era un espai ple d'activitats lligades als joves, a la catequesi, a la confirmació... Hi havia molta vida a la parròquia era un espai d'acollida, de trobada... Quan es va obrir el centre de culte de la Plana Lledó es va convertir en un espai de molta activitat, és a dir, de trobada dels veïns, d'activitats del barri amb una sensibilitat social i política molt important (Bacardit, comunicació personal 2022).

El 1986 va escriure dues breus i interessants publicacions. Primer, *Ensenyeu-nos a pregar* (Galtés, 1986a) amb el pròleg de Ramon Buxarrais, que en aquell moment era bisbe de Màlaga i que ens va deixar escrites aquestes boniques paraules:

L'aire enrarit d'un món que oblida Déu i els valors transcendentals de la persona, podria asfixiar-nos. Cal que respirem a ple pulmó l'aire suau de la pregària. Perquè només aquell que té la sang interior ben oxigenada, pot viure pregonament i fruit de la vida (Galtés, 1986a, p. 3).

El segon, *Notes sobre la Caritat* (Galtés, 1986b), és una reflexió sobre l'acció social i caritativa de l'Església. Com a exemple de la tasca caritativa de la parròquia, reproduïm les paraules que Mn. Joan va escriure en el full informatiu parroquial de l'1 de juny de 1987, amb motiu del novè aniversari de la residència La Immaculada:

El dia 1 de juny la nostra residència d'ancians compleix nou anys de servei als avis. Ja compta amb un llarg servei i ha aconseguit, durant aquest temps, una funció social i caritativa molt important, sobretot, si tenim present que és la única institució que aquesta tasca a Mollet.

En els anys de rector de Mn. Joan es van produir dues ordenacions sacerdotals. La primera va ésser la ja esmentada de Salvador Bacardit i, la segona, la d'Antoni Nello. Salvador Bacardit tenia vint-i-sis anys i havia estudiat teologia i periodisme a Barcelona. Vers la tasca duta

a terme a la parròquia, Mn. Joan escrivia el següent en el full informatiu parroquial del 18 de febrer de 1979: “L’hem vist, doncs, tras-tejar pel Centre preparant activitats. L’hem vist sol·licit en les reunions de joves. L’hem vist bondados amb el tracte amb tothom”.

Sobre Mn. Antoni Nello, Mn. Joan deia aquestes paraules en el full informatiu parroquial del 17 de febrer de 1985:

Mn. Antoni Nello, que ha col·laborat durant 7 anys a la nostra parròquia, i que en aquests darrers anys a plena dedicació, ha rebut l’autorització del Sr. Cardenal per tal d’anar a Roma per fer el doctorat i ampliar estudis. Recordem que Mn. Antoni fou ordenat sacerdot a la nostra parròquia, fa sis anys, i ha tingut la responsabilitat de la pastoral dels joves, de la Catequesi d’infants i de la pastoral pre-matrimonial.

Un altre fet destacable dins l’acció pastoral va ésser la recuperació de la missa del Vot de poble dins les dates que establia la tradició i situada dins dels actes de la Festa Major. En el full informatiu parroquial del 19 d’agost de 1979, Mn. Joan deia:

La nostra Festa Major, com la majoria de les festes majors dels nostres pobles, tingué el seu origen en un fet religiós. Fou la promesa que el poble de Mollet feu, fa segles, a la Mare de déu de la Pietat, arrel d’una gran desgràcia col·lectiva que s’esdevingué a la població (...) No és estrany, doncs que aquest any veiem retornar la Festa Major a la seva data originària, com la tradició assenyala. Això no significa pas

tornar a sacralitzar la vida de la nostra població, ans al contrari, estem convençuts que si bé hem d’arrel·lar-nos a la nostra història, també ens cal promoure l’autonomia i independència de l’àmbit religiós i del profà, com escau, al nostre temps pluralista i democràtic.

Cal recordar que la tradició esmenta que la Festa Major s’ha de celebrar el diumenge següent a la Mare de Déu, és a dir, el 15 d’agost. Montserrat Tura s’ha endinsat en la història per intentar descobrir per què al llarg de segles la població de Mollet s’ha mantingut fidel a aquesta data (Tura, 2013). L’agost de 1979 es va tornar a la data tradicional de la Festa Major.

El dia 1 de novembre de 1987, festivitat de Tots Sants, Mn. Joan s’acomiadava de Mollet i es donava la benvinguda al nou rector. En el full informatiu parroquial del 17 d’octubre de 1987 ell mateix deia: “No es tracta de fer cap homenatge, sinó de viure i d’expressar, en aquesta celebració, el valor i el dinamisme de la nostra comunitat cristiana”.

La parròquia va editar un opuscle per recordar la figura de Mn. Galtés (Parròquia de Sant Vicenç de Mollet, 1987). En aquest document, el mateix Galtés deia el següent: “Vaig arribar jove i inexpert en la vida pastoral, i per això sense idees preconcebudes. Només amb la ferma voluntat de ser tots i servir tothom, especialment els més febles”.

La promoció de la recerca local

Davant la manca d’una mínima bibliografia sobre el municipi, Mn.

Galtés va decidir promoure trobades entre estudiosos, de diferents àmbits, que vivien a Mollet: “Pels voltants de l’any 1980 començarem unes tertúlies culturals a la rectoria de Mollet. Eren converses esporàdiques on s’hi aplegava un bon grup de joves universitaris, interessats, tots ells, en el coneixement de la història del nostre poble” (Galtés, 1996, p. 11).

D’aquelles converses va néixer dins de Mn. Galtés la necessitat de posar en valor el patrimoni de la Parròquia de Sant Vicenç de Mollet i per aquest motiu es va posar a escriure la Guia històrico-artística de l’església de Sant Vicenç de Mollet del Vallès (Galtés, 1985). El llibre es va presentar el 22 de gener de 1986 a la Sala Fiveller. Vaig tenir la sort d’ésser entre les persones convidades a parlar en la presentació i encara guardo el text que vaig llegir. Després de rellegir-lo me n’adono de com d’endarrerida estava la recerca i la divulgació local en aquell moment. Parlava de la importància del rigor del treball, de la necessària consulta bibliogràfica o d’altres fonts, de la correcta interpretació dels elements patrimonials. Totes aquestes afirmacions, avui en dia totalment sobrades, les feia perquè el text de Mn. Joan estava escrit amb rigor en contrast amb altres publicacions d’aquells anys.

En els seus primers anys d’estada a Mollet també publica el diari que mossèn Sanabre va escriure a l’època de la Guerra Civil, així com una notícia biogràfica sobre aquest sacerdot i arxiver (Galtés, 1979). A la presentació de l’obra, signada a Roma, diu:

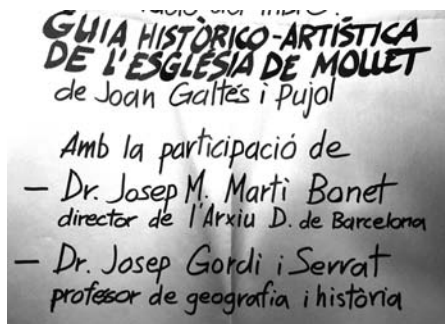

Figura 2. Fragment del cartell de presentació del llibre Guia històrico-artística de l’església de Sant Vicenç de Mollet del Vallès, 22 de gener de 1986. Font: Arxiu de la Parròquia de Sant Vicenç de Mollet

Crec, a més, que la publicació d’aquest manuscrit pot ser una petita aportació a l’actual recerca d’una història crítica de l’Església del nostre país durant la Guerra Civil, que ultrapassi certes visions maniqueïstes i bandegi els prejudicis allunyats de la veritat (Galtés, 1979, p. 3).

Sobre aquesta mateixa temàtica, Mn. Joan, uns anys més tard, va publicar un text sobre el rector de la Parròquia de Sant Vicenç durant la Guerra Civil (Galtés, 1990).

La Sala Fiveller

Com a resultat d’un acord entre Vivendes del Congrés i la Parròquia de Sant Vicenç de Mollet, el solar que ocupava el centre parroquial i que estava situat a l’espai que hi ha entre la rambla de Fiveller i el carrer de la Pau va anar a terra. Cal recordar que en aquest espai hi havia una petita zona verda, un pista esportiva i el propi centre parroquial. En el llibre, L’Abans. Mollet del Vallès. Recull gràfic 1870- 1965 (Boter de Palau, 2002) es poden observar

diferents imatges de la zona esportiva i de l'interior del centre parroquial. Resultat de l'acord abans esmentat es van edificar dos blocs d'habitatges i es van cedir els locals de la planta baixa i el primer pis que donaven al carrer de la Pau a la parròquia, així com el local que hi havia entre els dos edificis, que es va batejar com a Sala Fiveller i que té la seva entrada per la rambla.

El 22 de gener de 1981 s'inaugurava el que en un primer moment s'anomenava la Sala d'Actes del Centre Parroquial i que més endavant va dir-se la Sala Fiveller. En l'al·locució que va fer Mn. Joan i que es publica en el full informatiu parroquial de l'1 de febrer de 1981, deia:

150

No puc, ni vull amagar el goig que sento de veure definitivament acabada i oberta al públic aquesta sala d'actes, amb la qual dotem a la parròquia d'un espai molt apte per a les activitats que li són pròpies i a tot el poble per a qualsevol mena d'activitats culturals.

La parròquia va anomenar una Junta (Galtés, 1996), de la qual em vaig formar part al llarg d'uns anys i que es va dedicar a promoure activitats culturals i a gestionar les peticions de lloguer de l'espai. Una de les primeres tasques que va fer la Junta va ser la d'escriure un *Ideari General* que guiés les decisions futures. D'aquest ideari voldria destacar-ne els punts següents:

Es consideren prioritàries les activitats culturals que elevin la formació científica, artística, ètica i religiosa del poble de Mollet.

Es posarà especial interès en el nivell dels actes. Al mateix temps es mantindrà una postura subsidiària a les activitats que en un moment donat siguin deficitàries a Mollet.

Recordem que a principis de la dècada de 1980 els dos únics espais privats que organitzaven activitats culturals eren el Casal Cultural i la Sala Fiveller. Al cap d'uns anys i després d'unes obres, es va poder condicionar el vestíbul com a sala d'exposicions. Recordo haver participat, activament, en la preparació de l'exposició *La pintura religiosa en l'obra d'Antoni Vila Arrufat*, la qual es va inaugurar el 21 de desembre de 1984, que va comptar amb la presència de Mn. Joan, de l'historiador de l'art Francesc Fontbona i del mateix autor. Per la Festa Major d'hivern d'aquell mateix any s'havia inaugurat una exposició de pintura d'artistes locals, entre els quals hi havia Jaume Xicola, Jordi Mas, Cesc Bas o Josep Nogué.

La Sala Fiveller és també l'espai on majoritàriament s'ha presentat la revista *Notes*, també un munt de llibres i moltes altres activitats. No puc evitar esmentar el meu primer llibre, *Boscós i Brolles del Vallès* (Gordi, 1984), presentat l'abril de 1984 i que va tenir com a activitat complementària una exposició en el vestíbul amb els plànols i dibuixos del llibre així com d'una exposició d'eines del camp. Mn. Joan em va escriure el pròleg, que rellegit al cap dels anys penso que ha sigut premonitori de la meva passió i professió. No puc evitar de reproduir-ne aquest fragment que fa referència a la meva persona:

Ell posseeix, a més, una qualitat del tot amable, que traspua en els seus treballs: veu la natura amb ulls transparents, que cerquen el misteri de la vida. És franciscà. Per això comunica espontàniament la seva contemplació, el seu amor a la natura.

Figura 3. Mn. Joan Galtés i Josep Gordi visiten la mostra que va fer-se a la Sala Fiveller com a activitat complementària a la presentació del llibre *Boscós i brolles del Vallès*. Font: ArxIU de la Parròquia de Sant Vicenç de Mollet

La divulgació, la revista *Notes*

El mateix Mn. Galtés explica com va néixer la revista *Notes*:

Llavors vaig pensar que, a recer de la Sala Fiveller, podia néixer una publicació periòdica al servei del poble, que oferís la possibilitat als erudits de publicar els seus treballs i recerques. Era el que mancava per satisfer els desitjos de recuperació i normalitat cultural de Mollet, Per això la revista s'anomenaria en un primer moment: "MOLLET DEL VALLES. NOTES HISTÒRIQUES" (Galtés, 1996, p. 12).

La revista és va presentar el 15 de novembre de 1987. Mn. Joan no va ser-hi present ja que l'havien traslladat a una parròquia de Barcelona. Vicenç Vilà va escriure'n la presentació, on deia: "Per això volem que aquesta publicació tingui una continuïtat que encoratgi altres investigadors i puguem oferir periòdicament altres treballs sobre Mollet, a fi que no quedi estroncada la recerca".

Jo també vaig parlar en la presentació del primer número de la revista *Notes* i també conservo el text de la meua intervenció. Després d'unes reflexions sobre el que significa la cultura, esmentava que la revista que naixia era una publicació oberta a tothom i el criteri de publicació seria la rigorositat científica. També comentava que la Sala Fiveller volia crear un consell assessor que s'encarregaria de revisar els originals rebuts i preparar-ne l'edició. En el final del meu parlament agraiïa la feina de Mn. Joan Galtés, que qualificava com el veritable impulsor de la revista.

A l'ArxIU parroquial he localitzat les primeres normes per la publicació d'articles en la revista: "Mollet del Vallès. Notes històriques i geogràfiques". S'esmentava, entre d'altres, que la temàtica ha de fer referència al camp de les ciències socials o naturals, ha de tractar de Mollet o de la seva àrea d'influència i que els originals s'han de presentar en llengua catalana.

Conclusions

Mn. Joan Galtés va viure un moment polític molt important, és a dir, la recuperació i consolidació de la democràcia. Només cal

recordar que va conèixer les tres primeres alcaldesses que ha tingut Mollet del Vallès: Anna Bosch (del 19 d'abril de 1979 al 7 de maig de 1983), Carme Coll (del 23 de maig de 1983 al 7 de juny de 1987) i Montserrat Tura (del 30 de juny de 1987 al 21 de desembre del 2003). Sempre va intentar tenir bona relació amb els dirigents polítics de la ciutat. En el full informatiu parroquial del 19 d'agost de 1979, dedicat a la Festa Major, escriu sobre les relacions entre els responsables de l'activitat religiosa i civil: "Ens cal promoure l'autonomia i independència de l'àmbit religiós i profà, com escau, al nostre temps pluralista i democràtic".

152

Cal esmentar que el text de Mn. Galtés també es va publicar en el programa de la Festa Major de 1979, després de la salutació signada per l'alcaldesa Anna Bosch. Vull destacar que aquest és un fet realment remarcable i és converteix en

un precedent de cara a les correctes relacions entre l'Ajuntament i la Parròquia. El fruit de la continuïtat d'aquesta bona entesa és la publicació conjunta de la revista *Notes*.

En el full informatiu parroquial del 30 de desembre de 1979 es feia un repàs de l'any i s'afirmava: "Pensem en els que porten el pes de la gestió municipal que amb les seves tensions normals del nostre procés democràtic i amb problemes que a voltes depassen tota humana possibilitat, treballen per millorar la nostra qualitat de vida".

La contemplació de l'activitat política com quelcom que la comunitat cristiana no pot quedar al marge es fa també molt evident en el full informatiu parroquial del 16 de març de 1980, en l'apartat titulat *Davant de les eleccions per al Parlament*, que feia referència a les primeres eleccions democràtiques al Parlament de Catalunya, després del franquisme:

Doncs, bé, que tingueu tots una bona Festa Major i que aquesta sigui una ocasió d'engrandir la nostra convivència pacífica. Sense oblidar els que sofreixen per qualsevol circumstància i que potser no podran afegir-se a la gatzara de la nostra Festa. Especialment els desocupats i els que no poden subvenir a las necessitats sempre més grans de la seva família amb un treball digne.

Aprofito encara aquesta avinentesa per manifestar els meus sentiments d'estima i de reconeixement vers tots aquells que treballen a nivell municipal o des d'altres institucions per millorar les condicions socials, culturals, humanes de Mollet.

Amb el desig i la voluntat de fer cada vegada més forts els vincles de la solidaritat i de la germanor entre tots nosaltres, rebeu la meva salutació ben de cor.

Mn. Joan Galtés

Figura 4. Fragment final del text titulat *Orígens*, que va escriure Mn. Joan Galtés i que es va publicar en el programa de la Festa Major del 1979. Font: Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA)

Les properes eleccions per al Parlament de Catalunya són un fet sumament important..., quan es tracta del bé comú, l'Església ha de dir una paraula per ésser fidel a la seva missió de ser consciència crítica del món o de la societat que vivim.

Un altre exemple de cordialitat és una fotografia on apareix Mn. Joan davant de l'Ajuntament, al costat de Miquel Coll i Alentorn, president del Parlament de Catalunya (1984-1988), de l'alcaldeessa Carme Coll i d'altres regidors.

En el seu darrer article a la revista *Notes* (Galtés, 2014) explica la cordial entesa que va mantenir amb els representants polítics i, sobretot, amb la primera alcaldessa de Mollet. De les relacions amb la primera alcaldessa n'escriu el següent:

Vàrem iniciar un diàleg amb la nova alcaldessa Anna Bosch –de qui guardo un gratíssim record– un diàleg mai interromput i que en el primer moment es va concretar en aquell programa o butlletí que vàrem publicar conjuntament –alcaldeessa i rector– arran de la primera festa del Vot de Poble (Galtés, 2014, p. 10).

Bibliografia

- Boter de Palau, R. (2002). *L'Abans. Mollet del Vallès. Recull gràfic 1870-1965*. Efadós.
- Fernández, M. (2021). L'impacte dels moviments socials en la transformació de Mollet (1971-1987). *Notes* 36, 191-211.
- Galtés, J. (1976). *D'aquí i d'allà. Cinc Sermons*. IG Santa Eulàlia.
- Galtés, J. (1979). *Sanabre: diari de guerra*. IG Santa Eulàlia.
- Galtés, J. (1985). *Guia històrica artística de l'església de Sant Vicenç de Mollet*. Sala Fiveller.

Figura 5. Trobada de les autoritats municipals i Mn. Joan Galtés amb el president del Parlament de Catalunya, Miquel Coll i Alentorn. Font: Arxiu de la Parròquia de Sant Vicenç de Mollet

Mn. Joan va continuar estimant Mollet després de marxar-ne. Resultat d'aquesta estima van néixer diferents articles publicats a la revista *Notes*, sobre l'origen del municipi (Galtés, 1987a), el senyal heràldic (Galtés, 1987b), la història mil·lenària de la població (Galtés, 1992), la celebració del Mil·lenari (Galtés, 1993) i la revista *Notes* (Galtés, 1996 i Galtés, 2014).

En reconeixement a la seva tasca i pel fet que plantés la llavor de la revista *Notes* (Gordi, 2021), va ser un dels convidats d'honor en les celebracions dels deu i vint-i-cinc anys de la revista.

- Galtés, J. (1986a). *Ensenyeu-nos a pregar*. IG Santa Eulàlia.
- Galtés, J. (1986b). *Notes sobre la caritat*. IG Santa Eulàlia.
- Galtés, J. (1987a). Orígens i formació del municipi de Mollet del Vallès. *Notes*, 1, 15-18.
- Galtés, J. (1987b). El senyal heràldic de Mollet del Vallès. *Notes*, 1, 33-37.

- Galtés, J. (1990). Un rector de Mollet en temps malastrucs. Mn. Josep Casanovas i Casanovas (1934-1948). *Notes*, 4, p.81-84. Mollet del Vallès.
- Galtés, J. (1992). Mollet fa mil anys. L'església, la parròquia i el terme de Mollet del Vallès en el cartulari de Sant Cugat (segles X-XIII). *Notes*, 6, 23-31.
- Galtés, J. (1993). El Mil·lenari de Mollet del Vallès. *Notes*, 7, 9-11.
- Galtés, J. (1996). Els inicis de la revista "Notes". *Notes*, 10, 11-12.
- Galtés, J. (2014). Notes. Els orígens. *Notes*, 29, 9-13.
- Gordi, J. (2021, 1 agost). En record de mossèn Joan Galtés. *Catalunya Religió*. <https://www.catalunyareligio.cat/ca/record-mossen-joan-galtes>
- Gordi, J. (2021, 10 setembre). La petjada cultural de mossèn Joan Galtés a Mollet del Vallès. *El 9 Nou*.
- Gordi, J., Gordi, P. (1993). La població, l'economia i l'urbanisme (1950-1992). Dins Gordi, J. i Vilaginès, J. (coord), *Moledo-Mollet 993-1993* (pp. 137-171). Ajuntament de Mollet del Vallès.
- Gordi, J., Mas, J. (1984). *Boscós i brolles del Vallès*. L'Aixernador, edicions argentonines.
- Parròquia de Sant Vicenç de Mollet (1987). *Comiat de Mn. Joan Galtés i Pujol, rector de la parròquia de Sant Vicenç 1978-1987*. Parròquia de Sant Vicenç de Mollet.
- Torrecillas, J. (2004). *Retalls 1973-2003. Una història política molletana*. Òpal Gràfic.
- Tura, M. i Soriano, J. (2013). *Vot de poble (Els tres genets de l'Apocalipsi)*. *Notes*, 28, 33-56.

Mn. Joaquim Brustenga i Miquel, un rector de Mollet (1991-2002) dinamitzador i obert al poble

Miquel Àngel Pérez i Sánchez*
Montserrat Tura i Camafreita**

Resum: Un article que presenta dues mirades diferents i complementàries sobre Mn. Joaquim Brustenga i Miquel (Rubí, 1935-2021), rector de la Parròquia de Sant Vicenç entre els anys 1991 i 2002. La mirada del seu vicari i la mirada de la institució del govern de la ciutat.

Miquel Àngel Pérez i Montserrat Tura fan un retrat de qui va ser rector de la Parròquia de Sant Vicenç de Mollet en el tombant de segle, una etapa de grans transformacions a la ciutat, amb gran implicació ciutadana. Pérez analitza la seva acció pastoral i la seva participació en entitats religioses de signe progressista, mentre que Tura ho fa situant al personatge en el context de grans transformacions locals, algunes impulsades des de la Parròquia. Tots dos recorden activitats conjuntes

com la celebració del Mil·lenari, la creació del Centre d'Estudis Molletans (CEM), la continuïtat d'aquesta revista, *Notes*, els acords urbanístics i la creació de serveis. Mn. Brustenga va aconseguir una gran implicació de la comunitat cristiana en una etapa fructífera i en transformacions que tenien voluntat cohesionadora.

Paraules clau: Assemblea de Barcelona, Centre d'Estudis Molletans (CEM), colles de Morats i Torrats, Concili Vaticà II, església de Santa Rosa, Fòrum Oriol, Mn. Joaquim Brustenga i Miquel, Mil·lenari, Missió popular, Mollet del Vallès, cardenal Narcís Jubany, *Notes*, obertura de l'Església, Parròquia de Sant Vicenç de Mollet, plaça d'Europa, residència La Immaculada, cardenal Ricard Maria Carles, Roma, Unió Sacerdotal

155

* Rector de la Parròquia de Santa Coloma de Gramenet, exvicari de la Parròquia de Sant Vicenç de Mollet, maperezsanchez@yahoo.es

** Metgessa, exalcaldessa i exconsellera, montserrattura@gmail.com

Article rebut el 20 d'octubre de 2022; acceptat el 26 d'octubre de 2022.

Father Joaquim Brustenga i Miquel, an energetic and community-minded rector of Mollet (1991-2002)

Abstract: This article presents two different and complementary views of Father Joaquim Brustenga i Miquel (Rubí, 1935-2021) rector of the Sant Vicenç Parish between 1991 and 2002: the view of his vicar, Miquel Àngel Pérez, and of the former mayor of Mollet, Montserrat Tura.

They portray the rector of the Sant Vicenç Parish of Mollet at the turn of the century, a period of great transformations and citizen engagement. Pérez analyzes his pastoral work and his activity in progressive religious organizations, while Tura places him within the context of the great local transformations, some promoted by the Parish. Both

recall joint activities such as the celebration of the town's thousand years, the creation of the Mollet Studies Center, the ongoing publication of this magazine, Notes, the agreed urban planning, and the establishment of services. Father Brustenga achieved a great engagement of the Christian community in a profitable period and with cohesive transformations.

Keywords: Barcelona Assembly, Centre d'Estudis Molletans, Morats i Torrats clubs, Second Vatican Council, Santa Rosa church, Oriol Forum, Father Joaquim Brustenga i Miquel, millenary, parish mission, Mollet del Vallès, cardinal Narcís Jubany, Notes, opening of the Church, Sant Vicenç Parish of Mollet, Europa Square, nursing home La Immaculada, cardinal Ricard Maria Carles, Rome, Unió Sacerdotal

1. Introducció

Volem compartir amb tots els lectors un record, unes pinzellades de la vida d'un religiós que, més enllà de les tasques pastorals, ràpidament s'integrà a Mollet i donà suport a l'activisme cultural. Ho fem perquè vam tenir la sort de conèixer-lo i de caminar al seu costat durant els anys que va ser rector de la Parròquia de Sant Vicenç, entre 1991 i 2002. Mn. Joaquim Brustenga i Miquel (Rubí, 1935-2021) era un home afable, de conviccions fortes, però molt senzill en el seu comportament quotidià. No seria just que els molletans i les molletanes desconeguessin la seva decidida implicació en projectes socials i cultural de gran transcendència per a la ciutat, sorgits de la col·laboració lleial entre les dues institucions més antigues de Mollet: la Parròquia i l'Ajuntament.

2. La mirada del seu vicari

2.1. Vida pastoral i cívica abans de ser rector de Mollet

Com solia passar en aquells temps, els preveres, un cop ordenats, eren destinats com a vicaris a diversos destins on s'hi estaven uns pocs anys. Mn. Brustenga començà el 1958 a Sabadell, en la Parròquia de la Mare de Déu de Gràcia, on s'hi està tres anys. Després es envià a Sant Josep Oriol de Barcelona, fins el 1967. Torna novament a Sabadell, a la Parròquia de la Sagrada Família. El 1976 continua a Sant Pere i Sant Félix al seu poble, Rubí. El 1979 comença la seva presència a Badalona, on s'hi estarà fins que va arribar a Mollet el 1991. A Badalona fou rector de la Parròquia de la Salut i de Sant Sebastià.

Quan marxa de Mollet el 2002, va a Mataró a la Parròquia de la Sagrada Família. El 2006 troba un nou destí a Collblanc (l'Hospita-

let de Llobregat), a la Parròquia de Sant Ramon Nonat. I encara serà rector el 2010 de la Parròquia de Santa Maria Magdalena, a Nou Barris (Barcelona). En el 2015, ja vivint a la residència sacerdotal de Sant Josep Oriol a les Corts, ajuda com a vicari adscrit a diverses parròquies del Poblenou, especialment Santa Maria del Taulat i Bernat Calbó.

A més dels destins parroquials, ha tingut una dilatada presència en associacions i govern de la diòcesi de Barcelona. Durant un curs, el 1961, fou formador al Seminari Menor, i deixà molt bon record. Com comenta en Xavier Morlans, antic alumne seu: “Joaquim tenia un cor de pare enmig d’una institució que en aquella època era molt rígida”. Transmetia alegria, portava sempre un somriure, i era molt acollidor, cosa que donava estabilitat i calma als alumnes. Recorden com els deixava escriure en la seva màquina, que sempre l’acompanyava (fins a Mollet!).

Era bon estudiant i molt intel·ligent, així que fou enviat a Roma. Estudià a la Universitat dels Jesuïtes, anomenada *Gregoriana*, Ciències Socials. Allà, coincidí amb el que després seria el cardenal Lluís Martínez Sistach; conegué mossèn Manuel Bonet i Muixí,¹ de qui fou el seu secretari, home preminent i

que l’influí molt en la realitat eclesial de casa nostra. Per a Brustenga, fou un home que el marcà molt.

Joaquim, atret pels corrents renovadors del Concili Vaticà II, no dubtà a viure a fons la seva vocació de servidor del poble de Déu. Va fer la opció per a anar a barris populars i voler viure la fidelitat amb el món obrer, vivint en la austeritat i la pobresa de vida. Durant un temps fou capellà obrer i convertí casa seva en un taller de bobinar motors.

Al mateix temps exercia diverses responsabilitats en el govern de la diòcesi. Fou, amb el cardenal Jubany, vicari episcopal a Sabadell i Badalona, després arxipreste de Mollet i secretari del Consell Presbiteral. Ha estat consiliari de més de trenta grups, en diversos moviments i parròquies. Per un temps va sonar com a bisbe de Menorca.

Va participar activament en l’Assemblea de Barcelona,² des d’on demanà al Vaticà més obertura en la moral familiar i sexual, entre altres.

Com em deia Mn. Josep Hortet, els seus companys el definien com a home “tot terreny”, molt entregat al seu ministeri, amb una gran capacitat d’anàlisi social. Defensor, sense estridències i exclusions, de la realitat nacional catalana, treballador incansable, amic del treball en conjunt, animador, alegre. Li agra-

¹ Mn. Manel Bonet i Muixí (Barcelona 1913 - Roma 1969) fou un prevere de Barcelona que vivia a Roma i treballava al Tribunal de Rota. Home de gran vàlua intel·lectual, estava impregnat dels corrents renovadors que travessaven Europa. Va fundar la Unió Sacerdotal per tal de revitalitzar l’Església de Barcelona, donar-li un aire nou i treure-la de la gàbia on l’havia posat el nacional-catolicisme amb què el règim franquista volia controlar l’Església.

² L’Assemblea de Barcelona, celebrada els anys 1980-81, fou un important esdeveniment de la Diòcesi de Barcelona. Va reunir preveres i laics amb l’objectiu de marcar una “ruta” d’acord amb els aires nous del Concili Vaticà II. Van fer propostes obertes i d’acord amb els nous aires socials, una vegada recuperada la democràcia

dava viure en comunitat, i quan vingueren les darreres onades d'immigrants, no dubtà a acollir-los a casa seva. Estimava la societat i l'Església i, si calia, era crític. Una vegada em va explicar com durant el franquisme anaven policies de país a escoltar les seves homilies. Era molt sincer amb l'autoritat i quan el govern de la diòcesi no era prou conciliar, segons ell, ho manifestava clarament. Durant molt temps fou el president d'una associació de preveres molt influent, la Unió Sacerdotal.³

La Unió Sacerdotal s'ha caracteritzat per posar l'accent en la renovació pastoral, el valor de l'amistat i la crítica raonada. Els capellans s'organitzaven en petit grups d'estudi. I organitzaven durant l'any diverses activitats, recessos, convivències, excursions...

158

2.2. Pastor i company a la Parròquia de Mollet (1991-2002)

Quan va arribar a Mollet, era i és, una de les parròquies més grans del bisbat. Una sola parròquia per una població, en aquell moment de 45.000 persones. L'església de

Sant Vicenç, situada al bellmig del poble, amb el seu campanar, és un dels edificis més singulars i representatius de la nostra ciutat, però ell va entendre que l'acció pastoral no es podia quedar només aquí. El Centre de culte de Plana Lledó ja funcionava, i va decidir transformar un local de catequesis en el barri de Can Pantiquet en un centre de culte. No eren parròquies en sentit ple, però tenien un funcionament molt autònom, on hi havien celebracions, catequesis i comunitats estables. A mi em va demanar d'ocupar-me de Can Pantiquet, un regal que mai li agrairé prou. Era la seva forma de veure l'església, a prop de la gent i arrelada als barris.

La Parròquia de Sant Vicenç de Mollet ja tenia una dinàmica pròpia i una vida significativa, que ell va mantenir, i li donà noves energies. Segurament una de les seves accions més importants va ser la d'obrir la comunitat cristiana a la vida social, cultural i política del poble. Entitats parroquials com la Sala Fiveller l'ajudaren en aquest desig.

³ La Unió Sacerdotal era una associació de preveres fundada l'any 1947. Tenia com objectiu animar la vida espiritual i pastoral dels seus afiliats. Grans noms de l'Església catalana en foren membres: el bisbe auxiliar de Barcelona Ramon Daumal i el beat Pere Tarrés, per exemple. L'integren sacerdots de vida parroquial, consiliars de moviments socials i professors de facultats de Teologia. El primer president fou Mn. Manel Bonet, auditor de la Rota Romana i home de gran influència. En un context de nacionalcatolicisme del franquisme, l'associació va posar l'accent, des del coneixement teològic, en la diocesanitat, l'austeritat, l'ajuda mútua, l'esperit de servei i el servei al sant Pare. Van recollir l'herència de l'Església catalana estroncada per la Guerra Civil, recollint aspectes del pensament del Bisbe Torres i Bages o del cardenal exiliat pel franquisme Vidal i Barraquer. Va treballar l'espiritualitat dels seus associats i el sentit d'església local, propi de corrents europeus més oberts. Com a reformadors que eren, els seus components van ser uns impulsors entusiastes del Concili Vaticà II i feren tot el possible per aplicar-lo. Representaven el compromís de l'Església de base en la lluita per les llibertats democràtiques i les llibertats nacionals de Catalunya. Els seus membres participaren i animaren la constitució de l'Assemblea de Catalunya, de la tancada d'intel·lectuals a Montserrat, feien cessions als grups polítics i sindicals dels espais parroquials, defensaven les comunitats cristianes de base i donaven suport als moviments obrers i juvenils d'inspiració cristiana.

Figura 1. Benedicció de la capelleta de Sant Josep, a la plaça de l'Artesania, 23 de març de 1997. Font: Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA), Fons Lluís Bonal i Solà

La seva arribada coincidí amb els preparatius del Mil·lenari de la ciutat, que ell aprofità com una gran oportunitat per a l'obertura de la comunitat i fer-la present en el poble. En la comissió organitzativa tenia una rellevància important per l'acord signat entre l'Ajuntament i la Parròquia.

En aquest sentit va ser important la bona sintonia i amistat que va mantenir amb l'alcaldesa d'aquell moment, Montserrat Tura. Tots dos tenien clar que una bona sintonia i un esperit de sincera col·laboració entre la Parròquia i l'Ajuntament beneficiava a tots. Vaig descobrir, en aquella manera de fer i pensar, una sana laïcitat i una bona manera de ser-hi en una societat plural.

Els dinars que compartíem algunes vegades en la rectoria o a casa d'ella ajudaven molt.

Dinamitzar la comunitat era una de les seves preocupacions, i en aquest sentit organitzà les "Rutes a Gallecs", que es feren uns anys. Ser-vien per retrobar la història i per,

aprofitant el caminar entre camps i masies, fer una catequesi sobre la fe arrelada en una terra.

La Parròquia de Mollet ha tingut una ancestral vinculació amb Montserrat, que ell va mantenir i promocionar. Els romiatges que fèiem cada any a l'octubre eren dates "intocables" del calendari. Sempre dona suport a les caminades a peu que fèiem cada any a principis d'estiu.

Atent a la formació cultural, va promoure els "Sopars tertúlia". Un divendres a la nit de cada mes, feia seure en les taules dels locals parroquials, i amb un senzill sopar de pa amb tomàquet, diferents persones del món cultural, religiós, polític i ciutadà, que servien per ampliar els coneixements i la implicació de la comunitat cristiana.

159

Va donar molta importància a la catequesi d'adults. Durant el temps que ell era rector, centenars d'infants venien a la catequesi, i al mateix temps s'oferia als pares una formació adequada a la seva edat.

Figura 2. Desè sopar tertúlia (24 de novembre de 1995) sobre les organitzacions no governamentals d'ajuda al tercer món. Font: AHMVA, Fons Lluís Bonal i Solà

Un moment molt significatiu de la seva tasca pastoral arribà el 1998 amb la “Missió Popular de Mollet”.⁴

En Joaquim, atent com sempre a les possibilitats de portar l’Evangeli a la societat, va veure aquella oferta com una gran oportunitat. Amb algunes reticències i força entusiasme, va convèncer la comunitat parroquial de posar-la en marxa. Durant el 1998 la comunitat es va preparar amb xerrades, recessos, reunions. Fou un treball intens que va revitalitzar molt els qui volien participar com a “missioners”. El 1999 comença pròpiament la missió, anàvem de porta a porta convidant a unes reunions que es feien a la mateixa escala o d’una veïna. Es formaren molts grups, que feren trobades durant una mes. Finalment una gran missa, on l’església estava plena com mai, fou el colofó d’una iniciativa d’en Brustenga que marcà molt positivament la vida de la comunitat.

Amb el mil·lenni, i l’arribada d’un nou prevere, el Pepe Baena, començà, amb el seu suport, un grup de pastoral penitenciària, atès que a la comarca hi ha dues presons i un centre de justícia juvenil, i un altre d’acollida dels que venien d’altres continents cercant una nova oportunitat en la seva vida, tot això d’acord amb la seva sensibilitat social.

2.3. Activitat més enllà de la Parròquia

Mn. Brustenga no era només rector de Mollet, era arxipreste i home de món. El nostre Arxiprestat, que inclou les localitats veïnes i que ja tenia una dinàmica pròpia, trobà en ell una peça clau. Els capellans ens reuníem cada mes, en un ambient fraternal i constructiu, tot i les nostres diferències. Moltes formacions, activitats i trobades eren de caire arxiprestal. En aquella època funcionava la zona pastoral del Vallès Oriental, amb el bisbe auxiliar Soler Perdigo, amb qui en

160

Figura 3. Quaranta-dosè sopar tertúlia (26 de novembre de 1999) sobre l’ajuda a Cinco Pinos (Nicaragua), poble agermanat amb Mollet. Font: AHMVA, Fons Lluís Bonal i Solà

⁴ Les missions populars s’havien fet molt present en l’Església durant els darrers segles. Consistia en una presència activa de “missioners” que feien tot tipus d’activitats per tal de portar l’Evangeli i la catequesi a la gent. A Espanya, amb l’arribada de la democràcia, s’havien deixat de fer. A Mollet encara hi ha el record de la darrera, feta els anys seixanta i que deixà la imatge de la Mare de Déu, a la qual alguns devots li diuen “la que somriu”, i que tenim en un lateral de l’església de Sant Vicenç, i que tanta devoció té entre els molletans. Els claretians, que tenen entre els objectius de la seva ordre fer missions populars, van renovar-les i les oferien de nou. A Armiño (2022) trobareu més informació sobre la història de les missions populars a Mollet.

Joaquim s'hi entenia força bé. La presència de Mollet en les activitats de la zona era notable.

Va veure en l'agermanament amb la població de Cinco Pinos (Nicaragua) una bona oportunitat d'apropar-nos a la realitat del Tercer Món i fomentà la formació d'un grup parroquial d'agermanament. Un grup de parroquians va fer una visita i vam acollir el capellà nicara-güenc de visita a Mollet.

Al mateix temps, aprofitant la meua marxa al Camerun, es posa en marxa l'ONG parroquial Mollet 100% Camerun, que donava i dona suport a la tasca educativa i social de les missions catòliques de l'extrem nord camerunès.

El 2001, poc abans d'acabar el seu període de rector de Mollet, fou inaugurada la nova residència d'avis de la Fundació La Immaculada, que abans havia estat al carrer de la Pau. Aquest nou equipament de la fundació parroquial, ara molt ampliat, confortable i en un lloc molt apropiat, és llar de les persones grans en la darrera etapa de la vida. Ell, com president de la fundació, va treballar amb la resta de membres per fer-la possible.

2.4. El temps de prevere diocesà durant l'estada a Mollet

En Joaquim va arribar a Mollet l'any 1991. El seu trasllat va es-

tar condicionat per la finalització del pontificat d'un amic seu i amb qui s'hi entenia molt bé, el cardenal Jubany. I començà el cardenal Carles, amb qui la sintonia eclesial era menor. Aquests fets van marcar la seva tasca com a prevere de Barcelona. Amb Jubany, els aires del Concili eren forts, i la visió de l'Església era compartida. Per dir-ho d'alguna forma, Brustenga era dels "capitans" del vaixell diocesà amb vents d'obertura, catalanisme i implicació dels laics. Amb el nou bisbe les coses canviaren una mica, i ell, per dir-ho amablement, passà a l'oposició. La Unió Sacerdotal, que ell presidia i que era un viver de càrrecs diocesans, ja no era vagó del davant, sinó una mica enrere. Ell era una veu crítica, una de les més visibles i audibles.

Fou un dels caps visibles del Fòrum Oriol.⁵ En cap cas això condicionaria gens la seva entrega total i el seu esperit evangelitzador. Ell deia sempre el que pensava, i dintre del respecte i la dignitat, no feia callar la seva veu. Les mateixes energies que tenia per parlar clar, les va tenir per exercir de prevere fins que les forces, poc abans de morir, li van fallar.

Al mateix temps, a Mollet, va fer possible la sintonia amb el món polític i cultural, en les diverses ac-

⁵ El Fòrum Oriol, que va funcionar en els primers anys del nostre mil·lenni, era un grup de capellans de la diòcesi de Barcelona crítics amb la forma que el bisbe del moment portava la diòcesi, i que finalment va ser dividida en tres: Barcelona, Terrassa i Sant Feliu de Llobregat. Eren actius i feien reunions i algun manifest. El Fòrum formava part d'una sèrie, on hi eren en la majoria de les diòcesis (Solsona, Vic, Girona). Els formaven capellans que havien crescut amb el Concili Vaticà II i que creien fermament en l'obertura de l'Església a la societat i la cultura, en el compromís catalanista i en una evangelització optimista. El Fòrum de Barcelona es deia Oriol, pel sant barceloní Josep Oriol, que al mateix temps era el nom d'una de les parròquies més significades en el moviment reivindicatiu. Ell hi havia estat vicari de jove, i ara, amb energies renovades, era una de les cares més conegudes del fòrum barceloní.

tivats que s'esmenten en aquest article. El que reclamava no eren teories, és el que vivia i el que volia.

2.5. L'home i el pastor

Quan feia poc que era a Mollet, Mn. Brustenga escrivia:

Fa poques setmanes que estic al servei de la comunitat cristiana de Mollet, com a rector de la parròquia de Sant Vicenç. Crec que la comunitat creient ha de col·laborar amb il·lusió i entusiasme en totes les dimensions culturals i educatives de la societat (Brustenga, 1991, p. 8).⁶

162

Figura 4. Benedicció de la capelleta del pati de can Pacià, amb la Delfina i el Baldiri Ros. Font: AHMVA

Aquestes ratlles escrites per ell, penso que el defineixen molt bé. Era una persona al servei, treballadora, incansable. Tenia detalls que mostraven la seva gran humanitat: per exemple, cada any trucava o enviava una carta al meu pare per felicitar-li l'aniversari, com feia amb moltes altres persones.

Tenia clar quin era el seu lloc, la comunitat cristiana. Se sabia pastor, ho agafava amb determinació, ser rector era una responsabilitat important per ell. Era un home creient, la missa, la pregària, el grup de reflexió de la Unió, eren moments d'unir-se a Jesucrist. Fins al final de la seva vida compartíem els exercicis espirituals al Santuari del Miracle, a Solsona. Si alguna cosa el caracteritzava era l'entusiasme. Home positiu, alegre, treballador, no coneixia gaire el descans. En els set anys que vàrem conviure, rarament sopàvem junts, sempre tenia reunions al vespre. El vaig haver de convèncer de comprar una televisió amb comandament a distància i un sofà per al menjador, era poc ociós.

Les dues imatges que tinc gravades d'ell són les d'arribar tard a la rectoria i trobar-lo assegut al seu despatx, picant la màquina d'escriure, fent el full informatiu parroquial o altres coses, i cantant en les trobades parroquials "Xicalicà, Xicalicà sho sho, bucalicà bo bo bo, xicalicà, bubalicà xim bum ba!".

⁶ Durant deu anys va haver un desfasament entre l'any del volum i el moment de la presentació (Bertran, 2014), així el volum 5, que correspon a l'any 1991, es va presentar el 22 de gener de 1992.

3. La mirada d'una alcaldessa

3.1. El dia que vam conèixe'ns

Anar a la rectoria adossada a l'església de Sant Vicenç de Mollet sempre em recorda algunes reunions de contingut polític que s'hi havien fet abans de la mort del dictador Franco.

Aquell dia pujava les escales en un context molt diferent: era l'alcaldessa socialista que anava a saludar el nou rector de la parròquia després d'uns anys on aquesta funció l'havia fet Mn. Jesús Sanz, hostil (oposat) cap el que jo representava i pensava.

Vaig esperar-me, per indicació d'una de les voluntàries que ajudaven als capellans, i vaig tornar a preguntar-me si els catòlics practicants estaven més preparats pels fred que jo.

Aquell dia, en l'austeritat de la decoració i amb el fred ambiental, era especialment agradable la cordialitat i l'optimisme de Mn. Joaquim Brustenga. El nou rector es mostrava àvid de coneixement local, com si necessités una immersió en la meva anàlisi sociològica dels habitants de Mollet.

Devien ser els primers dies de l'hivern de 1991 perquè algunes de les coses de les quals vam parlar en la nostra primera conversa les va traslladar al pròleg de presentació del *Notes 5*, que vam presentar el 22 de gener de 1992: "una senzilla però valuosa aportació a la cultura de la nostra vila" (Brustenga, 1991, p. 8).⁷

Sabia que havia estudiat a Roma i que pertanyia als corrents renovadores que clamaven perquè l'Església es comprometés amb els humils i retornés als barris populars, també era pública la seva bona relació amb el cardenal Jubany i el seu dissentiment amb el cardenal Carles. Era molt estimat a Badalona, població d'on procedia quan va arribar a Mollet perquè els nous responsables episcopals no van confirmar el seu nomenament com a bisbe de Menorca.

Més enllà de l'activitat pastoral, que en aquest article l'analitza qui va ser el seu vicari, deixo constància escrita de la seva bonhomia i preocupació per tots els fets socials de la ciutat.

Des del primer dia van acordar que, sempre que fos possible, mantindríem una relació directa, sense intermediaris. La nostra relació va ser molt sincera i respectuosa.

El seu esperit renovador consistia, entre altres coses, a treballar per materialitzar les transformacions i millores; no suportava les dilatacions innecessàries. De manera resumida, menciono alguns projectes que vam treballar.

3.2. Centre de culte de Santa Rosa

Durant la seva estada a Mollet van materialitzar-se projectes com l'església i els espais socials situats en el barri de Santa Rosa, en el límit amb un nou barri que llavors anava consolidant-se com el gran exemple. L'Ajuntament havia imposat a l'INCASOL la reserva d'espai per a un centre de culte.

⁷ Durant deu anys va haver un desfasament entre l'any del volum i el moment de la presentació (Bertran, 2014), així el volum 5, que correspon a l'any 1991, es va presentar el 22 de gener de 1992.

No és possible que els governs ignorin les creences religioses dels seus ciutadans. Tampoc és possible ignorar que Catalunya és indret de tradició i cultura catòliques; però les reserves d'espai per aquest tipus d'equipament, tot i emmarcar-les en l'àmbit dels equipaments privats, han de fer-se pensant en la diversitat de cultes de l'actual ciutadania.

164 Joaquim Brustenga era un home senzill, de conversa enriquidora. És agradable parlar amb persones que tenen un pòsit fet de coneixements i sensibilitat. Escoltava la meua defensa de pluralitat de cultes i feia les seves aportacions sense sectarismes. La peça de terreny restava sense adjudicar i l'Església catòlica tenia moltes més oportunitats de compensar al promotor i propietari, la Generalitat, que altres comunitats religioses.

Que hom consideri que cal treure les creences religioses de l'acció dels governs no és argument perquè en el planejament urbanístic no hi hagi una previsió d'espais que compleixin amb els requisits i la prestància requerida per tal que els creients de les diverses religions puguin edificar els seus centres de culte com a equipament privat. No fer-ho és garantia que el culte seguirà i ho farà en condicions indignes i en col·lisió amb d'altres activitats ciutadanes.

Així doncs, presentada la documentació de propietat i el projecte constructiu de l'arquitecte Vicenç Mutge Barceló, informat favorablement per els serveis municipals, el dia 29 d'octubre de 1999, en què era regidor delegat de Territori i Medi Ambient Josep Gordi, i secre-

tari de la Corporació Oriol Valls, la Comissió de Govern, que llavors jo presidia, va atorgar la corresponent llicència d'obres per el centre de culte i altres espais socials entre els carrers Francesc Layret i Sabadell, illes C1-C5, d'allò que l'INCASOL va anomenar Sector Sud de Gallecs.

3.3. Residència La Immaculada

L'actual Residència La Immaculada té els seus orígens en la Fundació Casa Asil Parroquial de La Immaculada, constituïda legalment el 1949, gràcies a Concepció Jufre i Torrents, coneguda com la Beira, que en el seu testament deixa tots els seus béns a favor d'una fundació en suport dels vells pobres i malalts de Mollet (Residència La Immaculada, 2016). Després d'un llarg camí, el 1978, s'inaugura una residència al carrer de la Pau, situada en un bloc plurifamiliar que eren part de la compensació pactada l'any 1975 amb els promotors de la volumetria, que ara no seria possible, en el que fou el Centre Parroquial i que en aquest article no entrarem a valorar. Les instal·lacions, encaixonades en una edificació pensada per a habitatges de poca superfície, va tenir sempre limitacions; no obstant això, va jugar un paper molt important en l'atenció de persones grans que per raons diverses calia atendre fora de la seva llar. L'inici de la seva activitat fou l'any 1978, abans de les primeres eleccions democràtiques, que serien el 3 d'abril de 1979.

Era evident que calia una millor ubicació i unes millors instal·lacions per seguir fent aquesta tasca i incorporar el que l'experiència havia demostrat un servei molt útil

per a usuaris i familiars i que anomenem centre de dia. La Junta de la Fundació està presidit pel rector de la Parròquia de Sant Vicenç i no m'equivoco quan dic que era el projecte que més motivava l'entusiasme a Mn. Brustenga.

Els treballs de construcció van iniciar-se el maig de 1999 i el nou centre, situat a l'avinguda de Rafael Casanova, cantonada carrer de Sant Jordi, es va inaugurar el mes de maig de 2001. Els aspectes dels serveis que s'hi han de prestar foren acordats entre la Direcció General de Gestió de Recursos de l'Institut Català d'Assistència i Serveis Socials (ICASS), la mencionada Fundació i l'Ajuntament, en el moment que era regidora de Serveis Socials la Sra. Carme Guarro.

Figura 5. Col·locació de la primera pedra de la Residència La Immaculada, 9 de maig de 1999. Font: AHMVA, Fons Lluís Bonal i Solà

Aquest projecte ens va permetre mil i una conversa de l'evolució dels models de famílies i de la cura de les persones grans i dependents. La conversa intel·ligent sempre enriqueix i Joaquim Brustenga era un gran conversador.

3.4. Espais parroquials al barri de Can Pantiquet

Encaparrat a poder prescindir d'uns espais situats en els semisoterranis d'un pati interior dels habitatges que la mateixa promotora va construir a Plana Lledó, a l'Estació del Nord i a Can Pantiquet. No perquè fossin espais parroquials, no perquè s'hi fessin activitats pastorals, la repetició de tipologia arquitectònica que partia de la idea que era habitable el soterrani era una altra conversa que recordo d'un vespre fred en el bell mig d'aquells patis interiors. Són herències d'un altre temps que no hem sabut superar i que persisteixen com a testimoni d'un clam que es torna a repetir dècades després sobre l'infrahabitatge. No va aconseguir-ho. No vam aconseguir una ubicació millor.

165

3.5. Operació urbanística de la plaça d'Europa

Sí que va participar en el tram final del procés de reparcel·lació de la Unitat d'Actuació a.4.7 Acadèmia, que hauria de permetre el gaudi públic d'una part de l'antic espai del centre parroquial i que s'havia conservat com a "pati de la Sala Fiveller" i ara forma part de la plaça Europa i de la connexió del carrer de la Pau amb la Rambla i amb l'avinguda de Jaume I.

Tot i que la reparcel·lació voluntària va ser presentada finalment amb acord de tots els propietaris, i Jaume Alcoberro Escalada, en representació de JMCM & assts. SL, va poder actuar com a propietari únic, el rector de la Parròquia de Sant Vicenç coneixia la meua opinió pel que fa a l'escassa compensació rebuda, consistent en la façana principal de l'Església, inclosa l'escultu-

ra de la Mare de Déu de la Pietat i la promesa de restauració de la façana del carrer de Pere Ramon, que resta pendent.

La reparcel·lació fou aprovada definitivament per la Comissió de Govern el dia 13 de setembre de 2002, set anys després d'haver-se iniciat, en què era regidor delegat de Territori Josep Garzón i actuava de secretària de la Corporació Alicia Puig.

4. Projectes culturals conjunts

4.1. Revista Notes

La revista *Notes* sorgeix al voltant d'un grup de joves universitaris, un rector (Mn. Joan Galtés)⁸ i una necessitat, la manca d'estudis rigorosos i un lloc on publicar-los. En paraules de Mn. Galtés, al referir-se als orígens de la revista: "Ho vaig emprendre amb uns quants universitaris joves, que ens reuníem a la rectoria per tractar aquests temes, d'una manera informal i amable." (Galtés, 2014, p. 13). Aquestes reunions van tenir efecte i el 15 de novembre de 1987 es presentava, a la Sala Fiveller, el primer volum de *Notes*.⁹ Recordo que, al poc de ser escollida alcaldessa, vaig rebre, en el meu despatx, alguns d'aquells joves universitaris. En Josep Gordi, Jaume Vilaginés i Xavier Pérez van relatar-me com el primer volum d'aquesta revista només l'havia editat la Sala Fiveller de la Parròquia, doncs el consistori anterior no volgué participar-hi perquè considerava la recerca his-

tòrica com un esforç només destinat a elits erudites.

Això va canviar a partir del segon volum (1988), que ja fou editat per la Sala Fiveller i l'Ajuntament de Mollet. A partir del tercer volum (1989), la portada reproduïx la paraula *notes*, que Joan Abelló va pintar-nos arran d'un article de Josep Masats sobre aquest pintor que s'hi publicava (Masats, 1988).

Des d'aleshores, sense discontinuïtats, sense excuses, *Notes* ens ha acompanyat cada any per Sant Vicenç, el patró de la ciutat, complint amb l'objectiu que tan bé va definir Mn. Galtés: "Ens proposàvem fer una publicació de qualitat, fruit d'estudis rigorosos, de treballs de recerca (...). Desitjàvem ferventment que aquesta publicació fos un servei al poble" (Galtés, 1991, p. 13).

No cal que insisteixi en l'extraordinària vàlua d'aquesta publicació, on centenars d'estudiosos locals ens ajuden, cada any, a conèixer detalls del nostre passat i el nostre present. Esteu llegint el volum 38 i només aquest fet ja demostra l'extraordinari arrelament d'aquesta publicació i el reconeixement que té aquí i fora de Mollet.

Durant l'etapa Brustenga (1991-2002) es van publicar tretze *Notes*, del volum 5 (1991) al 17 (2002); els sets primeres volums de la Col·lecció Vicenç Plantada i el llibre *Molledo-Mollet*, 993-1993.

Fins i tot, en una acció agosarada, que no vam poder mantenir, els anys 1999 i 2000 es van editar dos

⁸ Veieu en aquest mateix volum de *Notes* l'article de Josep Gordi *La tasca cultural de Mn. Joan Galtés i Pujol com a rector de la Parròquia de Sant Vicenç de Mollet del Vallès (1978-1987)*.

⁹ El primer volum (1987) es va titular *Mollet del Vallès, Notes històriques*; el segon (1988), *Mollet del Vallès, Notes*, i a partir del tercer, simplement *Notes*.

volums cada any, amb presentacions al gener i l'octubre.

4.2. Mil·lenari

Com bé llegim a la mateixa revista *Notes*:

El 22 de gener de 1992, en el decurs de la presentació del *Notes* 5, es van donar a conèixer, traduïts al català, els primers documents que fan referència a la parròquia i el poble de Mollet, els quals dataven de l'any 993.¹⁰ Aquell mateix dia, l'Ajuntament i la Sala Fiveller, en nom de la parròquia, anunciaven la creació de la Comissió organitzadora del Mil·lenari de la ciutat (Fort, 2003). Del treball conjunt d'ambdues entitats van sorgir els actes de commemoració del Mil·lenari i, d'entre aquest, la publicació del llibre *Moledo-Mollet 993-1993* (Bertran, 2014, p. 17).

A més a més, l'any 1993, es va gestar el Centre d'Estudis Molletans: la llavor que van plantar, de ben segur sense saber-ho, els impulsors de la revista *Notes* va trobar, l'any del Mil·lenari, les condicions favorables per germinar.

Mn. Brustenga i jo mateixa vam signar els criteris que ambdues enti-

tats creïem que s'havien de reforçar en la commemoració del Mil·lenari:

- El millor coneixement dels nostres orígens com a comunitat
- La popularització i divulgació de la nostra història
- El foment i la creació d'una identitat col·lectiva basada en la sociologia actual
- L'orgull de ser membre d'una població mil·lenària
- La màxima participació individual i col·lectiva en l'organització dels actes i les activitats de commemoració
- La consolidació o la creació d'instruments que ens permetin la difusió del nostre ésser passat i present

No m'estendré en la celebració d'aquest esdeveniment, que va saber aprofitar l'empenta i l'orgull ciutadà dels Jocs Olímpics de l'any anterior i on molts dels voluntaris olímpics ho van ser, també, del Mil·lenari. Van complir-se amb escreix els criteris que havíem definit.

Vull, això sí, recordar la gran festa que va treure al carrer més de la meitat dels nostres ciutadans en proposar-nos unir els extrems més allunyats dels diferents barris de la ciutat amb un edifici emblemàtic i del qual aquell acte en ratificava

¹⁰ Vilaginés (1991) presenta i divulga aquests documents que havia descobert, anys abans, Mn. Galtés. Més endavant, amb motiu del Mil·lenari, Mn. Galtés escrivia:

(...) en el Cartulari del monestir de Sant Cugat del Vallès, conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, hi ha dos documents que fan referència, un a l'església de Sant Vicenç i l'altre al territori o terme de Mollet. El primer, datat el 10 de juny de 993, és una escriptura de donació de terres que dues dones –Ermengarda i Ellregod– fan a l'esmentat monestir; terres situades dins el terme de Parets i que limitaven pel migdia amb l'església de Sant Vicenç. L'altre document, que porta data del 4 de novembre de 993, és l'execució del testament d'un tal Giscafred, el qual deixa als seus germans Condefred i Truictari tota la seva heretat que tenia a Mollet (*Moledo*) i a altres indrets (Galtés, 1993, p. 9).

Anys després, Jaume Vilaginés va descobrir uns documents lleugerament més antics (982) que aquells que van propiciar la celebració del Mil·lenari (Vilaginés, 2016).

el seu caràcter civil, que és el campanar de la nostra ciutat. Amb la participació eufòrica de persones de tots els carrers de la ciutat, amb molts dits embenats perquè el làtex dels globus que nuaven als cordills de confluència els havia aixecat la pell, es va batre un record d'inflada de globus col·lectiva que va ser inscrit en els Guinness World Records.

També vull recordar els més de setanta actes que diferents entitats van organitzar per fer saber al món que no érem una creació del *desarrol·lisme* dels anys seixanta, i totes elles van ajudar al gran objectiu de cohesionar-nos a l'entorn d'una identitat col·lectiva moderna i mil·lenària alhora. En la commemoració religiosa del Vot de poble d'aquell any, el rector va convidar la representant de l'Ajuntament a dirigir-se, des del púlpit, als feligresos nombrosament congregats. Cadascú de nosaltres érem plenament conscients del que representàvem, el rector Brustenga coneixia el meu agnosticisme i la irrenunciable laïcitat de la institució de govern municipal i, malgrat tot, va fer una invitació explícita que sempre he recordat i agraiït.

168

4.3. Centre d'Estudis Molletans

El 22 de gener de 1994, el rector de la Parròquia de Sant Vicenç i l'alcalde de la ciutat signaven l'acord formal de creació del Centre d'Estudis Molletans (CEM). En aquest mateix acte, es va presentar el *Notes 7*, ja editat per aquest CEM.

El document d'acord estableix com a objectius principals del CEM:

- Els treballs, tant de recerca com de divulgació, referents a Mollet i el seu entorn, en els

àmbits geogràfics, biològics, geològics, històrics, artístics, folklòrics, sociològics, econòmics, culturals, etc.

- L'ajut i la col·laboració amb aquelles entitats o associacions que, per la seva tasca cultural o per la similitud d'objectius de les quals, així s'acordi, especialment amb l'Arxiu Històric de Mollet del Vallès.
- El foment de la conservació, permanència o retorn a la ciutat d'aquells arxius personals o d'entitats que puguin aportar informació o patrimoni cultural a Mollet.
- La convocatòria i l'atorgament, conjuntament amb l'Ajuntament de Mollet del Vallès [per garantir les despeses que se'n derivin] de la Beca de Recerca Vicenç Plantada.
- La publicació de la revista *Notes*, com a òrgan oficial del Centre.

Figura 6. En l'acte de finalització del Mil·lenari es formalitza la creació del Centre d'Estudis Molletans (CEM), 22 de gener de 1994 (diada de Sant Vicenç, patró de Mollet). En aquest mateix acte es presenta el volum 7 de la revista *Notes*, ja editat pel Centre d'Estudis Molletans. Font: AHMVA, Fons Lluís Bonal i Solà

Amb el pas del temps, la revisita Notes ha continuat sent el pal de paller que permet la divulgació de les recerques que efectuen les persones que col·laboren amb el CEM. A aquesta iniciativa, ja consolidada, se n'han afegit d'altres: la publicació de la Col·lecció Vicenç Plantada, la convocatòria de la Beca de Recerca i el Premi Juvenil Vicenç Plantada, i l'organització de les jornades monogràfiques i cicles de xerrades, sortides de camp i visites guiades.

Va haver de ser el Ple Municipal (16 de març de 1994) qui acordés la creació del CEM, ja que de comú acord amb Joaquim Brustenga es va constituir com a servei municipal, patrimoni i lloc d'acollida d'estudiosos de tota la ciutat.

Aquest treball harmònic i fructífer no hauria estat possible amb un responsable de la parròquia que no hagués tingut aquesta sensibilitat per la Cultura local. També cal deixar constància que el treball del regidor de Cultura Oriol Fort fou, en bona part, decisiu per a la cura en què van treballar-se totes aquestes activitats conjuntes fins a construir un marc estable que fes realitat els objectius mencionats.

4.4. Música, gegants i festa a les esglésies

En la seva etapa de rector van ser possibles en els edificis de la parròquia totes les propostes de relacionar la festa popular amb els orígens religiosos d'algunes celebracions o, senzillament, pel gaudi de la festa i la música de la ciutat. La fanfària, les gaites, les sardanes, les jotes i els *fandangos* van començar a sonar dins de la nau central de l'església de Sant Vicenç; els gegants hi van ballar per Festa Major i el campanar

es va encendre per primera vegada el dia del pregó, els joves vinculats a la Parròquia van ser molt actius en la creació de les colles de la Festa Major, els Morats i els Torrats.

Recordo especialment l'ús de l'església de Santa Maria de Gallecs per fer-hi concerts de música clàssica en el cicle *Fa de lluna*.

A vegades no ens adonem que les coses no canvien per casualitat. Les persones que ocupen espais de responsabilitat deixen empremta amb el seu tarannà i al cap dels anys pensem que sempre ha estat així.

5. Conclusions i agraïment pòstum

Hem intentat deixar constància de la personalitat religiosa i cívica de Mn. Joaquim Brustenga. No volem que el temps esborri la seva estada al capdavant de la Parròquia de Sant Vicenç. Confiem haver sabut transmetre la complexitat de la seva formació i alhora la senzillesa del seu comportament. La seva actitud i el seu compromís social van ser importants perquè el Centre d'Estudis Molletans creixés sobre unes bases d'obertura social que ell mateix va escriure a la revista Notes:

La comunitat cristiana, doncs, no pot restar tancada i aïllada del món que l'envolta. Ben al contrari, ha d'estar amb les portes i les finestres ben obertes al món, sense pors ni recels. Ha de ser comunitat oberta, atenta al món, solidària (Brustenga, 2003, pp. 16-17).

Voldríem que aquest article fos un agraïment, un petit homenatge a la seva figura. Perquè heus aquí que la pèrdua de confiança cap un rector amb molta activitat i compromís

social per part del cardenal Carles i la seva decisió de no anomenar-lo bisbe de Menorca va comportar que un rector de Badalona acabés a Mollet. El que podia entendre's com un càstig va esdevenir una gran sort per a la ciutadania molletana.

Tot i les importants coses que vam iniciar, el meu record de Mn. Brustenga és afectuós, càlid. De totes les converses dinant a casa, el que més recordo és el dia que va venir acompanyat pel seu vicari Miquel Àngel Pérez, coautor d'aquest article, i que van aparèixer amb una nina que si li cargolaves la molla corresponent (la corda) et delectava amb música de Vivaldi. Era i és una nina de cabells de llana grocs, que donaven aspecte de cabells rossos, que encara sona. Havia nascut la meva filla petita. L'altre record, molt més recent: en un acte a la Universitat Politècnica de Catalunya va venir a escoltar la meva dis-

sertació sobre les dificultats socials que havia provocat l'anomenada crisi del deute. La residència per a capellans jubilats estava en el districte de les Corts i la facultat on es feia l'acte, també. Se'ns va fer tard conversant a la sortida.

Ara que ho miro en perspectiva, estic convençuda que l'evolució de les activitats conjuntes que he relatat, fetes des de la col·laboració lleial de dues institucions que, sabent-se molt diferents, es respectaven sincerament, no haurien estat possibles sense Joaquim Brustenga. La relació de les institucions està molt condicionada per les persones que les representen i, amb anterioritat a l'arribada de Mn. Brustenga, la relació amb la Parròquia (amb excepció dels sis mesos que vaig coincidir amb Mn. Galtés) havia estat molt difícil i la tasca dels rectors posteriors no puc valorar-la perquè no vam tenir projectes conjunts.

170

Bibliografia

- Armiño, J. (2022). Les missions populars a Mollet del Vallès (1742-1999). *Notes*, 37, 9-26.
- Bertran, J. (2014). Notes. 25è aniversari. *Notes*, 29, 15-24.
- Brustenga, J. (1991). Pròleg. *Notes*, 5, 7-8.
- Brustenga, J. (1993). Ruta del Mil·lenari a Santa Maria de Gallecs. *Notes*, 7: 17-30. Mollet del Vallès.
- Brustenga, J. (2003). *Itinerari de la fe: pautes i materials*. Secretariat Interdiocesà de Catequesi de Catalunya.
- Brustenga, J. (2003). La Sala Fiveller i el Centre d'Estudis Molletans (CEM). *Notes*, 18, 15-17
- Fort, O. (2003). Els orígens del Centre d'Estudis Molletans. *Notes*, 18, 11-14.
- Galtés, J. (1992). Mollet fa mil anys. L'església, la parròquia i el terme de Mollet del Vallès en el cartulari de Sant Cugat (segles X-XIII). *Notes*, 6, 23-31.
- Galtés, J. (1993). El Mil·lenari de Mollet del Vallès. *Notes*, 7, 9-11.
- Galtés, J. (1996). Els inicis de la revista "Notes". *Notes*, 10, 11-12.
- Galtés, J. (2014). Notes. Els orígens. *Notes*, 29, 9-13.
- Masats, J. (1989). Un llibre són paraules que volen abraçar un tros de vida. *Notes*, 3, 73-79. Mollet del Vallès.
- Residència La Immaculada (2016, novembre). *Fundació Casa Asil Parroquial de La Immaculada*. Recuperat 24 març 2022, de <https://fcapimmaculada.cat/la-fundacio/qui-som/historia>
- SomMollet (2021, 19 novembre). Mor mossèn Brustenga, rector de Mollet durant una dècada. *SomMollet*. <https://www.sommollet.net>

- cat/noticia/78103/mor-mossen-brustenga-rector-de-mollet-durant-una-decada
- Vilà, V. (2021, 10 novembre). Mor mossèn Brustenga, un rector incansable. *Catalunya Religió*. <https://www.catalunyareligio.cat/ca/mor-mossen-brustenga-rector-incansable>
- Vilaginés, J. (1991). Dues mirades retrospectives: mil·lenari i carreratge (993 i 1393). *Notes*, 5, 9-17.
- Vilaginés, J. (2016). Mollet porta el nom d'una masia. Estudi sobre l'espai del Baix Vallès en el segle X. *Notes*, 31, 9-31.

Memòria oral

Lluís Bonal, la història d'un botiguer i de milers de fotografies. Un llegat on es retrata la transformació de Mollet al llarg de 27 anys (1983-2010)

Ramon Company Estadella*

Resum: Lluís Bonal i Solà (Barcelona, 1945), sempre va viure a Mollet fins el 2010, quan es jubila i marxa a Vilabertran, a l'Alt Empordà. Va ser el propietari de Confeccions Bonal, una botiga de roba, de tradició familiar, fundada pels seus pares, l'any 1934.

A partir de 1983 combina la professió de botiguer amb l'afició per la fotografia i decideix iniciar un sistemàtic reportatge fotogràfic, on retrata i documenta, sota el títol "Mollet a disset anys de l'any 2000", els profunds canvis urbanístics que experimentava la ciutat. Finalment, el reportatge s'allargarà fins al 2010. Un llegat i un testimoni d'una llarga etapa de Mollet que es pot consultar a l'Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA) gràcies a la donació que n'ha fet l'autor. Es tracta de 9.234 fotogra-

fies perfectament documentades i etiquetades per tal d'identificar-les correctament.

Paraules clau: Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA), botiguer, Confeccions Bonal, fotografia, Lluís Bonal i Solà, Mollet del Vallès

Lluís Bonal, the story of a storekeeper and of thousands of pictures. A legacy that depicts the transformation of Mollet over 27 years (1983-2010)

Abstract: Lluís Bonal i Solà (Barcelona, 1945) continuously lived in Mollet until 2010, when he retired and went to live in Vilabertran, l'Alt Empordà. He owned a clothing shop, Confeccions Bonal, established by his parents in 1934.

Starting in 1983 he strung together his job as a storekeeper and

175

his hobby for photography by launching a systematical photographic portfolio that portrayed and documented the deep urban changes of the city, named “Mollet seventeen years until the year 2000”. The report would last until 2010. A legacy and witness of a long period of Mollet which the

author donated and is available at the Mollet del Vallès Historical Archives. A total of 9,234 pictures neatly labeled and documented for easy identification.

Keywords: Mollet del Vallès Historical Archives, storekeeper, Confeccions Bonal, photography, Lluís Bonal i Solà, Mollet del Vallès

Introducció

176

Al llarg de vint-i-set anys, Lluís Bonal i Solà, botiguer i fill de botiguers, ha documentat a través de la fotografia els grans canvis “d’un Mollet agrícola a un Mollet industrial, on la fisonomia del poble de cases de planta baixa es transforma en blocs de pisos, i on abans hi havia camps de conreu avui hi ha barriades, edificis i carrers”. Després de jubilar-se i marxar a viure fora, Bonal ha volgut que els milers d’imatges que va captar tornin, finalment, a Mollet. A finals del 2021 va comunicar el seu desig de donar el seu fons fotogràfic personal a l’Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA), on va arribar el 8 d’abril de 2022.¹

Entrevista a Lluís Bonal i Solà Com neix Confeccions Bonal?

Els pares vivien a Barcelona. El pare, Martí Bonal i Pla-giribert, treballava als magatzems El Índio, al carrer del Carme, i la mare, Teresa Solà i Giribet, a la botiga d’alimentació i bacallaneria que la família tenia al carrer Nou de la Rambla.

Aleshores, s’assabenten del traspàs d’una botiga a Mollet i decideixen obrir el seu propi negoci. El novembre de 1934 obren una botiga de roba al carrer de Barcelona número 8. En aquells temps la botiga es deia La Distinció, més endavant Confeccions Bonal. Nosaltres vivíem en el mateix edifici. A baix teníem la botiga, el menjador, la cuina, el bany i un pati; a dalt, els dormitoris. L’immoble era propietat de la família Ros, de can Pacià, i sempre vàrem estar de lloguer.

Jo em vaig fer càrrec de la botiga l’any 1969. Tres anys després, el 1972, va morir el pare. La mare i jo vam continuar amb la botiga fins a la seva mort, el 1995. Després vaig continuar tot sol. El 2009 vam celebrar els setanta-cinc anys de Confeccions Bonal i, un any després, em vaig jubilar.² A la botiga sempre vam vendre manufactures tèxtils i complements, des de camises i gèneres de punt fins a corbates, barrets o cinturons. Abans també havíem venut mantes i cobrellits.

¹ Veieu, en aquest mateix volum de Notes, l’article de Dolors González *El fons fotogràfic Lluís Bonal: Mollet (1983-2010), una ciutat en plena transformació*.

² La botiga tanca el juliol de 2010.

Lluís Bonal, la història d'un botiguer i de milers de fotografies. Un llegat on es retrata la transformació de Mollet al llarg de 27 anys (1983-2010)

Figura 1. Els pares del Lluís (Martí i Teresa) i l'Alfonso, dependent de la botiga. Font: Lluís Bonal, Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA)

177

I la seva història fins a fer-se càrrec de la botiga?

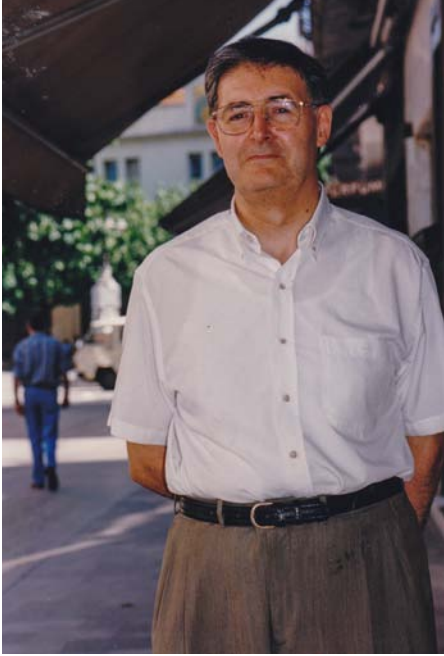
Vaig néixer a Barcelona l'any 1945 però allà hi vaig estar ben pocs dies. Sempre vaig viure a Mollet, a dalt de la botiga, fins a jubilar-me el 2010, quan decideixo marxar a l'Empordà, a Vilabertran.

De petit anava a la classe dels caganers, al parvulari de ca la Barcala. Després, vaig estudiar a La Salle de Montcada i, més endavant, als Claretians de Barcelona. Recordo que agafava el tren cada dia per anar a estudi i que els dilluns havia de portar un full signat conforme el diumenge havia anat a missa. També vaig estudiar solfeig amb el compositor i mestre de música Antoni Suñé i la seva filla Mercè fins al 4t curs al Liceu.

L'any 1963 vaig començar a treballar d'oficinista a Barcelona, a la Societat Anònima Josep Rius, que es dedicava a la venda de maquinària tèxtil. Vaig treballar allà fins després de la mili, que la vaig fer a Sant Climent Sescebes primer i a Lleida després. I a partir d'aquí, el que us deia, em vaig fer càrrec de la botiga el 1969.

Més enllà de la botiga, crec que va tenir una relació estreta amb el teixit comercial de Mollet...

De fet em vaig implicar amb l'Associació de Comerç i Serveis de la Zona Centre i vaig ser-ne el secretari-tresorer fins al 2001, any en què es va dissoldre l'entitat. És curiós perquè remenant papers aquest dies he trobat l'acta de dissolució i el document de la donació del superàvit de l'entitat (69.816 ptes.) a Càritas de Mollet.

178

Figura 2. Lluís Bonal al carrer de Barcelona, al costat de la botiga. 75è aniversari de Confeccions Bonal. Font: AHMVA

Arriba el moment de la jubilació, tancar la botiga i endreçar papers. Què va fer amb els papers de la botiga?

Un any abans de jubilar-me, tots els dimecres, m'entretenia a classificar i ordenar els papers de la botiga, els conservava tots des del 1934. Recordo que acabava el dia ple de pols, però m'agradava fer-ho. Sobretot hi havia factures, a partir de les quals es podia reconstruir una part de la història del tèxtil a casa nostra. Vaig decidir donar aquest papers a l'Arxiu Comarcal del Vallès Oriental (ACVO)³ per tal que es preservessin i es poguessin

consultar per a futures recerques. En aquell moment ja tenia moltes fotografies sobre Mollet però no vaig voler que anessin a Granollers, malgrat la insistència del director de l'Arxiu.

D'on ve l'afició per la fotografia?

Sempre m'havia agradat però mai vaig estudiar fotografia. No hi havia ni temps ni diners. Ha estat merament vocacional.

La primera càmera que vaig tenir va ser un regal de la meua tieta, era una Capta, les fabricaven a València. Era una càmera molt senzilla.

No serà fins molts anys després que em vaig poder equipar amb una càmera reflex, primer una Pentax i, més endavant, una Canon. Recordo el dia que vaig començar a fer fotografies, era el 15 d'agost de 1980, festivitat de la Mare de Déu d'Agost. El revelat el feia a cal Vizcarra.

I després d'anar fent i de veure com el volum de fotografies augmentava, el 1983 decideixo iniciar un reportatge que capti els profunds canvis urbanístics que estaven canviant la fisonomia del poble: cases antigues que anaven a terra, blocs de pisos que creixien com bolets i camps que es convertien en nous carrers i barriades. Com que soc molt detallista, vaig pensar "si fas fotografies les has de fer enraonar", i així, les classificava, les ubicava davant d'un mapa de Mollet i escrivia una nota descriptiva amb una Olivetti.

³ La donació es va formalitzar el 30 de setembre de 2010 i està formada per sis arxivadors, tres caixes i dos diplomes emmarcats. La documentació correspon al període 1934-1990 i ocupa 0,7 metres lineals. Informació facilitada per Xavier Pérez, director de l'ACVO.

Lluís Bonal, la història d'un botiguer i de milers de fotografies. Un llegat on es retrata la transformació de Mollet al llarg de 27 anys (1983-2010)

Figura 3. Les càmeres del Lluís. Font: Lluís Bonal

És a dir, esperit de reporter i esperit de documentalista, per què aquesta segona faceta?

A mi ningú em va ensenyar, però si una imatge no es detalla, malament. Una de les coses amb les que més gaudia després de fer un rodet sencer, era anar-lo a buscar i agafar les fotos i, per la part de darrera, amb un tampó, posar-li el número i la data. A partir d'aquí, amb la meva Olivetti, hi posava l'explicació del que era aquella imatge.

I què ha fotografiat al llarg d'aquests vint-i-set anys?

Són més de nou mil fotografies, ben endreçades per àlbums i sèries, on es veuen carrers, edificis, obres... però també cartells, pancartes o vistes panoràmiques. Una sèrie que ara em ve al cap és la verema. Vaig fotografiar com es collia el raïm de les darreres vinyes de Mollet i després vaig anar a can Rigalt a fotografiar com arribaven les portadores i com l'avi feia anar la premsa, i tot això ara és història.

Normalment sortia a fer fotos els diumenges. L'home més feliç del món, tot sol!

I per què decideix donar les fotografies a l'Arxiu de Mollet?

Quan feia les fotografies vaig gaudir com un animal, i això ja

ningú m'ho treu. En aquell moment, jo no em pensava pas que tot el que vaig fotografiar acabaria per tenir valor històric. Més endavant, em vaig adonar que era l'única persona que havia fotografiat l'evolució completa de les noves barriades: Plana Lledó, Can Pantiquet, Riera Seca, la Vinyota, la Farinera... Es tractava de fotografies irrepetibles que, en conjunt, explicaven coses. És en aquell moment quan m'adono de la importància que poden tenir i decideixo oferir-les a l'Ajuntament.

Potser es tracta només d'una petita engruna però si tothom fes una petita aportació entre tots ajudaríem a documentar la nostra història.

I com veu ara Mollet?

Les coses han canviat molt, no només a Mollet sinó arreu. Més enllà dels canvis urbanístics, abans tots ens coneixíem, ens saludàvem pel carrer. Potser és això el que més trobo a faltar.

I el seu futur?

Gaudir de la vida i seguir fent fotografies d'allà on visc, a l'Empordà, però també soc realista i conscient que formo part d'aquella generació que estem en l'edat del "si no fos". Em trobo bé, però si no fos per això, si no fos per allò...

Bibliografia

Xerrada amb... Lluís Bonal, l'afició per la fotografia s'ha de dur per dins (2009, 20 febrer). Mollet a mà.

Patrimoni

ARXIU HISTÒRIC

El Fons fotogràfic Lluís Bonal i Solà: Mollet (1983-2010), una ciutat en plena transformació

Dolors González Reche

Font: Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA)

Títol: Fons Lluís Bonal i Solà

Tipus de document: fotografies (9.234 negatius i positius 13 x 9 cm), llibretes de notes

Productor: Lluís Bonal i Solà

Cronologia: 15/08/1983 - 29/10/2010

Resum: Lluís Bonal i Solà (Barcelona, 1945), molletà de soca-rel, comerciant i aficionat a la fotografia, va començar a fotografiar els carrers i llocs de Mollet del Vallès l'any 1983, tot just quan s'havia posat en marxa el Pla General d'Ordenació Urbana (PGOU) del 1982, el primer pla urbanístic de la democràcia. Fins el 2010 va captar 9.234 instantànies que donen testimoni de la gran transformació que va experimentar la ciutat. A més a més, totes les fotografies estan perfectament ordenades i descrites, fet que les dota d'un gran valor historiogràfic. Un llegat cultural valuós que, gràcies a la donació del seu productor, ja forma part de l'Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA).

Paraules clau: agricultura, Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA), col·lecció, comerç, construcció, cultura, donació, fons documental, fotografia, infraestructures, Lluís Bonal i Solà, Mollet del Vallès, urbanisme

The photographs of Lluís Bonal i Solà Mollet (1983-2010) a city in transformation

Abstract: Lluís Bonal i Solà (Barcelona, 1945), a storekeeper and amateur photographer, started taking pictures of the streets of Mollet del Vallès in 1983, the year after the first urban planning project of the new democratic era was set up. Up to 2010, he captured 9,234 pictures that witness the great transformation the city experienced. In addition, the

* Documentalista-arxivera, responsable de l'Arxiu Històric de Mollet del Vallès, gonzalez@molletvalles.cat

Article rebut el 4 d'octubre de 2022; acceptat el 7 d'octubre de 2022.

pictures are carefully ordered and described, which is of great historiographical interest. A valuable cultural legacy that was donated to the Mollet del Vallès Historical Archives.

Keywords: agriculture, Mollet del Vallès Historical Archives, collection, trade, construction, culture, donation, documentary archives, photography, infrastructure, Lluís Bonal i Solà, Mollet del Vallès, urbanism

Introducció

El 13 de desembre de 2021, Lluís Bonal i Solà comunica la seva voluntat de fer donació, a l'Ajuntament de Mollet del Vallès, del seu fons fotogràfic. El 8 d'abril de 2022 arribaven a Mollet¹ 160 kg de material fotogràfic que s'incorporen a l'Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA).

L'autor i el context històric

184 Lluís Bonal i Solà va néixer el 1945 a Barcelona, però als pocs dies ja està a Mollet i aquí viurà fins a la jubilació, el 2010, quan decideix marxar a l'Empordà. Els seus pares s'havien instal·lat a Mollet el novembre de 1934, quan van llogar un edifici al carrer de Barcelona número 8. Allà hi vivien i tenien una botiga de roba.²

El 1969, el Lluís es fa càrrec de la botiga.³ Molts anys després, el 1980, començarà a compaginar l'ofici de botiguer amb la seva gran afició: la fotografia. A partir de 1983, dedicarà tots els diumenges a passejar per Mollet i caçar instantànies.

Bonal veia com Mollet necessitava espai per créixer i l'agafava

del seu entorn rural. Amant de la natura i astorat pel ritme vertiginós dels canvis que es produïen va sentir la necessitat de deixar-ne testimoni. Segons paraules seves: "Els que vindran han de saber que abans de blocs de pisos hi havia camps". Aquesta inquietud va esdevenir una veritable passió per construir un arxiu d'imatges de Mollet, amb la intenció de deixar un llegat per a les generacions futures.

Figura 1. Obres de prolongació del carrer de Sabadell, 20 d'abril de 1987. A l'esquerra, la masia de can Besora abans de ser enderrocada. Font: Arxiu Històric de Mollet del Vallès (AHMVA), Fons Lluís Bonal i Solà

¹ Arriben des de Vilabertran (Alt Empordà), el lloc de residència actual de Lluís Bonal.

² Primer és deia La Distinció i, més tard, Confeccions Bonal.

³ Per a més informació sobre l'autor, veieu, en aquest mateix volum de Notes, l'article de Ramon Company Lluís Bonal, la història d'un botiguer i de milers de fotografies. Un llegat on es retrata la transformació de Mollet al llarg de 27 anys (1983-2010).

El Mollet que va veure i viure Bonal va ser el del canvi democràtic que es va produir a Espanya a partir de la transició de 1978. El 1979 neixen els ajuntaments democràtics. A Mollet es fa càrrec del govern municipal una coalició integrada per PSC (PSC-PSOE), PSUC, CDC i una Candidatura Independent, amb Anna Bosch del PSUC al front. El 1983, per acord PSUC i CDC, és escollida alcaldessa Carme Coll, del PSUC (Gordi i Vilaginés, 1993). El 1987 Montserrat Tura, del PSC (PSC-PSOE) inicia un llarg període de govern fins al 2003, quan la succeeix Josep Monràs, del mateix partit.

Bonal va enxampar Mollet en un moment crucial de la seva evolució com a resultat dels grans canvis que sorgien de la posada en marxa del Pla General d'Ordenació Urbana (PGOU) de 1982, que va estar vigent fins a 2005. En aquest marc Mollet es va transformar en ciutat, condició que va adquirir el 1990, i va rebre el nomenament com a subseu olímpica el 1992. El PGOU de 1982 és un punt d'inflexió important per a Mollet. Podríem dir que la prepara per entrar al segle XXI.

La situació prèvia era la d'un municipi que ja havia deixat enrere el sector agrari en pro de l'industrial i havia experimentat un creixement demogràfic importantíssim, que s'inicia el 1950 i arriba a un màxim espectacular entre 1965 i 1975. A principis de la dècada de 1960, la realitat ja havia superat totes les previsions:

Les previsions més agosarades del Pla Comarcal (1961), basades en

Figura 2. La plaça Prat de la Riba amb la font modernista —reconstruïda feia tot just un any— i l'Ajuntament, 28 de juny de 1984. Font: AHMVA, Fons Lluís Bonal i Solà

les projeccions de creixement del Pla Provincial de Barcelona, van quedar desbordades davant el dinamisme industrial que van prendre els municipis més propers a Barcelona. Les bones intencions del Pla Comarcal per encabir el creixement demogràfic que pateix el municipi esdevenen inútils, i el Pla Comarcal deixa de ser vàlid per planificar el creixement urbanístic i es converteix en un senzill marc de referència (Gordi i Vilaginés, 1993, pp. 161-171).

El creixement urbanístic del període 1965-1975 va ser caòtic i desordenat: “En general l'absorció demogràfica s'ha dut a terme per mitjà de saltar-se les normatives edificatòries” (Gordi i Vilaginés, 1993, p. 163) que en aquell moment estaven plasmades en el Pla Comarcal d'Ordenació de Mollet del 1961 amb un resultat decebedor:

Una densificació de la trama urbana i una degradació urbanística

important, barreja indiscriminada de tipus arquitectònics i pèrdua del patrimoni urbanístic històric. Dèficit progressiu d'equipaments urbans: escoles, zones verdes, establiments sanitaris. Una trama urbana no adient per la densificació viària que pateix el nucli urbà (Gordi i Vilaginés, 1993, p.164)

Durant els anys 1972-1977, Mollet va patir els efectes de la crisi econòmica mundial que va tenir les conseqüències que explica Ludevid (1998):

El desenvolupament accelerat d'aquests anys no va comportar una planificació adient, es va produir una important barreja d'usos residencials i industrials en la zona urbana, paral·lelament a la creació dels nous polígons industrials. En general la promoció del sòl es va produir de manera arbitrària, moltes vegades sense les infraestructures adequades, creant una especulació urbanística al servei d'interessos molt concrets (p. 86).

De 1977 a 1980 “és el final del procés d'ocupació, densificació i transformació en massa de la ciutat de forma especulativa, sense dotacions ni serveis i sense processos de gestió pública del planejament” (Ludevid, 1998 p.86).

En resum, segons Ludevid (1998, p. 88): “Aquest és el panorama desolador que va precedir als ajuntaments democràtics de Mollet: un desgavell urbà molt important i la manca de documents urbanístics adequats per portar a terme la reconstrucció de la ciutat.”

Figura 3. Els nous blocs de pisos conviuen amb l'antiga passera de la Riera Seca, 15 d'agost de 1983. Font: AHMVA, Fons Lluís Bonal i Solà

Trobem doncs un municipi amb un gran increment demogràfic i en una situació crítica pel que fa a serveis i planificació urbanística que requeria una actuació global. Tot un repte per als nous equips de govern:

L'arribada dels ajuntaments democràtics significa l'inici del procés de revisió del Pla Comarcal d'Ordenació de Mollet (1961), que actuava com a referència a l'hora d'absorbir un creixement que no havia previst. Per tant calia retrobar un projecte que posés punt i final a un creixement indiscriminat i pogués preveure de manera racional les zones que ha d'absorbir el creixement futur del poble. Calia dotar d'equipaments els barris més degradats, però sobretot disminuir el dèficit de serveis que patia el poble (Gordi i Vilaginés, 1993, p.165).

Calia doncs un pla per “resoldre els problemes de la població (congestió de tràfic, manca de zones verdes i equipaments, intensificació per les noves edificacions, etc.)

i per aconseguir la ciutat futura que es desitjava en aquell moment” (Ludevid, 1998, p.89).

El PGOU va entrar en vigor el 25 d'agost de 1982 i “durant 23 anys ha estat el document legal de referència obligada que ha permès la reconstrucció i el desenvolupament de la ciutat de Mollet del Vallès” (Ludevid, 2006, p.12).

En síntesi, l'objectiu del pla era “racionalitzar les edificacions i alhora oferir habitatges de major qualitat a un preu raonable” (Gordi i Vilaginés, 1993, p.167).

Es tractava d'un pla ambiciós que volia transformar completament la ciutat:

El Pla reconeix el nus de comunicació en què s'ha convertit el terme de Mollet, per tant recull com un gran objectiu l'ordenació dels eixos viaris al seu pas pel municipi. La travessia de la N-152 ha estat un dels cavalls de batalla durant molts anys, el projecte de desviament s'inicia el 1979 i les obres es duen a terme entre 1988-1990. La cre-

ació de carrers alternatius a la circulació per aquesta travessia urbana es recull com una mesura necessària per descongestionar el centre i connectar els barris.

La millora de les infraestructures urbanes, que en molts indrets no reuneixen les condicions exigibles i sovint originen problema de l'enllumenat, el servei d'aigua potable, el clavegueram, amb els col·lectors de Riera Seca i el Torrent Caganell, així com la depuració final de les aigües abans de l'aiguabarreig amb el Besòs, són actuacions contemplades pel Pla. (...) Cal esmentar que aquest Pla va rebre durant l'any 1983 el primer premi nacional d'urbanisme, que atorga el Ministeri d'Obres Públiques (MOPU) (Gordi i Vilaginés, 1993, p.167).

A la dècada de 1990 Mollet va començar a atreure residents de les zones més congestionades de Barcelona i el seu cinturó, que cercaven una zona residencial amb menys aglomeracions, a prop de Barcelona, amb els serveis bàsics i

187

Figura 4. Can Pantiquet (esquerra) i can Flequer (dreta) a tocar del principal eix viari del moment, la N-152, 21 d'agost de 1984. Font: AHMVA, Fons Lluís Bonal i Solà

Figura 5. Descampat de la desapareguda fàbrica tèxtil de Can Mulà, 7 de setembre de 1987. Font: AHMVA, Fons Lluís Bonal i Solà

també més assequible. Entre 1990 i 1994, “l’activitat urbanística i l’edificació es dispara en aquest període de temps. És el moment més intens de desenvolupament de la ciutat” (Ludevid, 1998, p.91-92).

A les acaballes del segle XX el PGOU havia avançat de forma notable en la reconstrucció de la ciutat i en la creació de nous barris, ordenats i amb noves dotacions de serveis i zones verdes. En entrar al segle XXI Mollet ja no era el mateix, tal com diu Ludevid (2006, p. 13): “La ciutat s’ha convertit progressivament en una ciutat de serveis, exercint un paper de capitalitat en un entorn d’uns 150.000 habitants”.

188

Aquest període de creixement de Mollet és el que ha fotografiat Bonal pas a pas. Podríem afirmar que no s’ha fet un forat a terra ni s’ha col·locat una totxana que no hagi passat per la seva càmera. El paral·lelisme entre el desenvolupament del PGOU i les fotografies de Bonal és gairebé exacte.

Figura 6. Horts de la Riera Seca, al fons la fàbrica tèxtil de Sedunión, 17 d’agost de 1987. Font: AHMVA, Fons Lluís Bonal i Solà

El Fons per fora, ordre a primera vista

El primer que cal destacar, de l’arribada del Fons Lluís Bonal i Solà, és que ha estat un regal molt ben presentat. Des del punt de vista arxivístic és molt lloable que arribi el material tan ben empaquetat. Tot en capses de cartró noves de la mateixa mida, precintades amb cinta adhesiva, lligades amb cordill de plàstic i etiquetades per les quatre cares verticals amb un número d’ordre i els números dels àlbums inclosos. Hi havia divuit capses. Cada capsa contenia tres o quatre àlbums embolicats amb plàstic de bombolles i acabades d’omplir amb capses més petites per evitar que els àlbums ballessin dins de la capsa. A dins, els àlbums estaven ordenats cronològicament.

Figura 7. El Fons Lluís Bonal, a casa de l’autor, empaquetat i preparat per viatjar cap a Mollet. Font: AHMVA, Fons Lluís Bonal i Solà

Tots els àlbums estan folrats amb paper de color verd per donar una imatge homogènia i porten una etiqueta amb la data inicial i final, i la secció de codis de les fotografies compreses, tot escrit a màquina. Va ser una tasca fàcil i fins i tot divertida anar obrint les capsas per ordre i col·locar els àlbums en una presatgeria, preparats per treballar amb ells.

A part, hi havia quatre paquets embolicats amb paper d'embalar, precintats, lligats i amb la identificació del contingut escrita a mà. Dos d'ells contenien respectivament tres i quatre fotografies panoràmiques sobre suport rígid, a mode de pòster o quadre. Els altres contenien els negatius de les fotografies.

Els negatius estan molt ben conservats en dues capsas grans de fusta, una amb l'interior folrat de suro i, l'altre, de porexpan. A dins hi ha unes capsas més petites de suro, fetes a mida per encabir-hi els sobres amb els negatius. Aquests estan lligats en feixos amb una banda de paper per evitar que els fragments de pel·lícula rellisquin i surtin dels sobres. Aquests estan datats i ordenats cronològicament.

En aquest punt és molt interessant observar el sistema de codificació que Bonal ha aplicat. Cada rodets està codificat, seguint l'ordre alfabètic, amb una lletra de la A fins a la Z i segueix després amb dues lletres, AA, AB, etc. Amb aquesta seqüència de lletres més el número de negatiu que consta al rodets ha construït el codi únic de cada foto (exemple: A-1... Z-37, AA-1... GP-37, etc.) A cada sobre, escrita a mà, hi ha la relació de les fotos que conté.

Tot aquest material gràfic ha vingut acompanyat per un lot de material documental. Per una banda, unes llibretes petites d'anotacions de treball, els quaderns de camp que duia a sobre en les seves sortides. Per una altra, quatre llibretes grans, identificades com a "llibretes guies", que contenen, escrits a mà, índexs detallats de les fotografies per diversos conceptes.

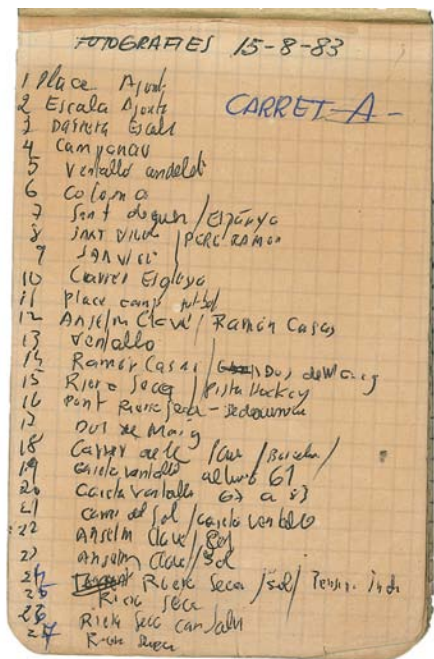

Figura 8. Llibreta de camp on l'autor anotava, in situ, les referències bàsiques de les fotos que feia. Font: AHMVA, Fons Lluís Bonal i Solà

Un cop ho va tenir tot ben empaquetat, Bonal va preparar l'expedició. Ell viu a Vilabertran (Alt Empordà) i calia cercar un transport que traslladés el material fins a Mollet. Va fer fotografies en paper de tot el lot i hi va escriure al damunt les mides per donar les dades

del volum del conjunt. També ens va informar del pes per tal de saber quin vehicle calia. Per correu postal ens va enviar aquestes fotografies així com instruccions precises per recollir-ho.

Aquesta presentació és l'avantguarda del que vindrà dins dels àlbums. Anuncia un nivell de detall molt exigent, no sols a l'hora de captar imatges sinó també per anotar les dades que les identifiquen i les contextualitzen, és a dir per descriure-les. Això permetrà interpretar-les sense dubtes ni confusions en qualsevol moment del futur. Tot plegat admirable i digne de ser explicat.

El Fons per dins, les fotografies parlen per si soles

190

Després de l'emoció de desembalar els àlbums, va arribar el moment d'obrir-los i veure les imatges. Llavors vàrem entendre per què Bonal ens deia que ell "volia fer parlar les fotografies". Cada instantània porta al darrera, marcat amb un tampó de tinta, la data i el codi únic alfanumèric que hem mencionat abans. Al costat de cada una hi ha un retall de paper, la mida del qual varia segons el text que conté, amb el codi, la descripció i la data. La descripció és molt completa, explica el concepte, el lloc i el nom de les persones, si n'hi ha. Si ho considera necessari, afegeix comentaris personals que ajuden a contextualitzar la imatge. Fins i tot, en algunes, afegeix la seva opinió personal sobre algun afer.

Tenim un total de 9.234 fotografies en color de 13 x 9 cm, instal·lades en seixanta-set àl-

bums d'anelles amb fulls autoadhesius de 235 x 310 cm. La temàtica de les imatges és sobretot la transformació urbanística de Mollet, però també hi ha testimonis d'esdeveniments importants. L'abast cronològic va del 15 d'agost del 1983 al 29 d'octubre del 2010.

Tots els canvis d'aquest període els va captar Bonal amb la seva càmera. Com ell mateix explica, quan la botiga estava tancada sortia de "cacera", a veure què trobava que impactés els seus ulls curiosos. Sempre atrapava imatges interessants, perquè ja sabem que en aquell temps Mollet no parava

Figura 9. La primera gran superfície comercial de Mollet va ser el supermercat Famila, al nou barri de la Riera Seca, 3 d'octubre de 1993. Font: AHMVA, Fons Lluís Bonal i Solà

Figura 10. Vista parcial de l'interior de l'antic mercat municipal, 29 de desembre de 1995. Font: AHMVA, Fons Lluís Bonal i Solà

quiet. Així, les seves fotografies ens parlen del naixement de nous barriis (Riera Seca, Can Borrell, etc.), de la construcció de la variant de la carretera N-152 (avui, C-17), de l'arribada del ferrocarril d'alta velocitat, del cobriment del torrent Caganell i de la riera Seca, de la transformació del centre i la Rambla en zona de vianants, de la urbanització de l'illa de Can Mulà, de la transformació de l'antiga caserna de la Guàrdia Civil en el Museu Abelló... Més enllà de les obres, també trobem imatges per a la nostàlgia: el dia a dia d'aquell Mollet, botigues i bars que ja són història, les parades del mercat vell... En contrast, veiem com s'aixeca el nou mercat i molts altres equipaments (els dos ambulatoris, algunes escoles, els instituts de secundària, centres cívics i culturals, etc.).

Entre tant moviment de terres i totxanes, també perseguia el ressorgir de la vida social i cultural de la població. Les seves fotografies ens expliquen com van tornar a sortir els gegants al carrer, com els Morats i Torrats van donar nova vida a la Festa Major, la bona acollida de les tertúlies sobre temes d'actualitat que es feien a la Sala Fiveller, l'èxit multitudinari de públic d'algunes representacions a Can Gomà, l'emoció i l'efervescència d'acollir uns jocs olímpics i celebrar el Mil·lenari de la ciutat, per posar només alguns exemples. Una mostra de la sensibilitat social de l'autor és la sèrie de fotografies de pancartes que anuncien esdeveniments o manifesten reivindicacions ciutadanes, com per exemple la relativa a la preservació de Gallecs.

Figura 11. Marxa per a la salvaguarda de Gallecs, 21 de juny de 1992. Font: AHMVA, Fons Lluís Bonal i Solà

Com hem indicat, totes les fotografies tenen la seva nota descriptiva, amb opinions personals de l'autor en alguns casos. En general, en aquestes notes es percep un sentiment agredolç. Per una banda, sembla que admira el progrés i, per una altra, s'entristeix per la pèrdua de la tradició agrària. Trobem nombroses imatges de grans blocs de pisos que ocupen antics camps de conreu als afores de la ciutat. O bé, al centre, cases antigues i petits horts que desapareixien per fer lloc a edificis moderns. En aquest sentit, cal mencionar una sèrie de fotografies d'activitats agrícoles, les darreres que es farien a Mollet segons Bonal, a les quals té una estimació especial. Una mostra són les imatges de la verema a can Rigal del 1995. Tal com ens va dir, "estic molt content d'haver fotografiat l'època final de la pagesia a Mollet".

Després d'haver donat el seu fons, Bonal ens explicava que des del principi la seva idea era fer un arxiu fotogràfic i que havia estat

Figura 12. Una de les darreres veremes a Mollet, 17 de setembre de 1995. Font: AHMVA, Fons Lluís Bonal i Solà

192

molt feliç mentre el feia, no sols quan sortia amb la càmera sinó quan arribava a casa i es posava a ordenar i descriure les fotografies. Gràcies al fet que va combinar les tasques de reporter i documentalista tenim un fons amb informació molt útil per conèixer l'evolució de Mollet, saber com era abans i entendre com hem arribat a la ciutat moderna que tenim actualment. En paraules seves, “Mollet ha fet un canvi vertiginós, sort que el vaig fotografiar abans”.

Conclusions i reptes de futur

El Fons fotogràfic Lluís Bonal i Solà és un llegat molt valuós per a la historiografia recent de la ciutat. Es tracta d'un reportatge meticulós i sistemàtic on es veuen i es descriuen amb precisió els canvis urbanístics, socials i culturals d'aquell Mollet: la desaparició de l'activitat agrícola, la urbanització de nous carrers i barrades, la substitució de cases de planta

baixa per blocs de pisos, la construcció de grans infraestructures viàries, la dotació de nous serveis, la transformació del comerç tradicional, el ressorgiment de la vida associativa, cultural, festiva, etc.

El fons ofereix moltes possibilitats de recerca. La descripció que acompanya les imatges permet tenir informació completa del fet fotografiat, del lloc i del dia concret. Es pot seguir pas a pas el guió del PGOU de 1982 i els instruments urbanístics posteriors que el van modificar i completar. Per tant, convida a fer estudis globals o per zones, a fer infografies amb imatges consecutives d'un mateix lloc on es vegi la transformació pas a pas, o a fer contrastos de l'abans i l'ara, entre altres possibilitats.

Ara, per a l'Arxiu, el principal repte de futur és digitalitzar la totalitat del fons i posar-lo a l'abast de tothom. Mentrestant es pot consultar en format paper.

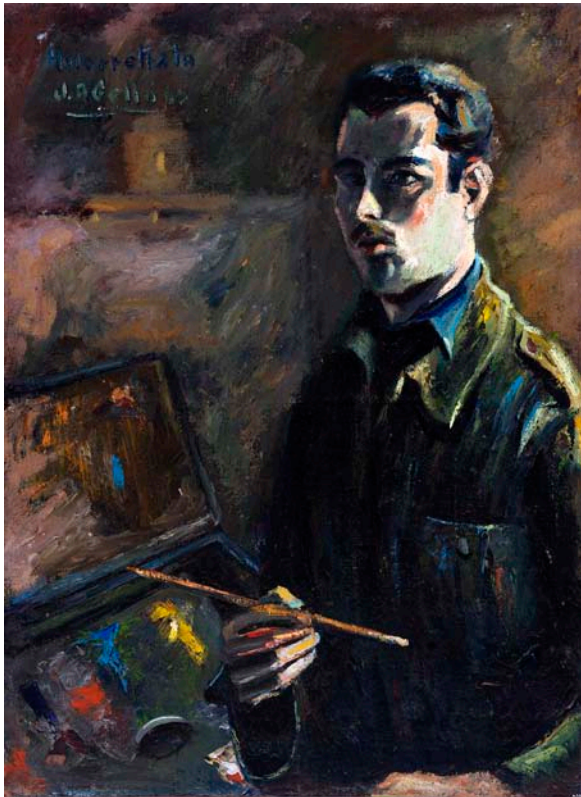
Bibliografia

- Gordi, J. i Vilaginés, J. (Coord.) (1993). *Molledo - Mollet (993-1993)*. Ajuntament de Mollet del Vallès.
- Ludevid, X (1998). Mollet del Vallès: El model de creixement d'una ciutat mitjana. *Notes*, 12, 81-101.
- Ludevid, X (2006, 28 abril). *Planejament urbanístic i gestió municipal. Mollet del Vallès, un model de ciutat compacta, meitat urbana i meitat rural* [Presentació de la ponència]. Seminari Tècnic Local: Els nous plans d'ordenació urbanística municipal i la seva gestió. Federació de Municipis de Catalunya. Barcelona, Catalunya.
- Xerrada amb... Lluís Bonal, l'afició per la fotografia s'ha de dur per dins (2009, 20 febrer). Mollet a mà.

MUSEU ABELLÓ

Autoretrat i altres obres primerenques de Joan Abelló. Testimonis íntims de la postguerra a Mollet

Àlex Garcia Delgado *

195

Font: Museu Abelló
Autor: Joan Abelló i Prat
Títol: Autoretrat
Any: 1945
Tècnica: oli sobre tela (de sac)
Mides: 81 x 60,2 cm (sense marc) i 102 x 81 x 7 cm (amb marc)
Núm. de registre FMJA:¹ 2089

¹ Fundació Municipal Joan Abelló

* Historiador de l'Art, alexdelgado_26@hotmail.com

Article rebut el 20 d'octubre de 2022; acceptat el 24 d'octubre de 2022.

Resum: Els bombardejos de la Guerra Civil a Mollet (1938 i 1939) tindran un fort impacte en el jove Joan Abelló i Prat (Mollet del Vallès, 1922-Barcelona, 2008). Fill d'una família humil, Abelló es reivindica com a artista en els difícils i precaris anys de la postguerra. D'aquests anys, el Museu Abelló en conserva un conjunt d'obres molt íntimes, d'entre les quals destaca *Autoretrat*.

L'article revisa l'obra més primerenca i alhora desconeguda d'Abelló a partir, sobretot, de cites del mateix artista molletà.

Paraules clau: *Autoretrat*, Guerra Civil, interioritats, Joan Abelló i Prat, Mollet del Vallès, Museu Abelló, pintura, postguerra

Autoretrat and other novice works of Joan Abelló. Personal witnesses of the post-war period in Mollet

Abstract: The Civil War bombings in Mollet (1938 and 1939) had a strong impact on the young Joan Abelló i Prat (Mollet del Vallès, 1922 - Barcelona, 2008). Son of a modest family, Abelló asserted himself as an artist in the years of hardship of the post-war. From these years, the Abelló museum has several personal works, among which stands out *Autoretrat*.

The article reviews the novice and less-known work of Abelló mixed with quotes from the artist.

Keywords: *Autoretrat*, Spanish Civil War, interiorities, Joan Abelló i Prat, Mollet del Vallès, Abelló museum, painting, post-war

Qui viu una guerra no l'oblida mai, per més que intenti esborrar-la dels pensaments. Joan Abelló i Prat (Mollet del Vallès, 1922-Barcelona, 2008) tenia tretze anys quan va esclatar aquella maleïda guerra que duraria tres anys. Pocs dies després de fer els quinze anys va veure com bombardejaven el seu poble, un 8 de gener de 1938. Setze persones van perdre la vida als Quatre Cantons. Un any més tard, el 25 de gener de 1939, Mollet tornava a ser bombardejada. Entre el carrer de Berenguer III i els camps que hi havia al voltant de la riera Seca, vuit víctimes mortals més. Abelló va deixar constància escrita del que va veure i viure en unes memòries de la Guerra Civil

que, més tard, ell mateix va destruir. Abelló ho recordava en una de les converses que va tenir amb en Josep Masats: "Explicava fets d'una manera molt elemental, però em va semblar que em comprometien. Hi parlava dels bombardejos de Mollet i del que feia el *Canarias*² a Barcelona" (Masats, 2001, p. 12). Potser la por i la necessitat de passar pàgina el van dur a destruir aquells escrits i centrar-se en la construcció del seu món pictòric: "Volia fer coses d'artista. Buscava el meu camí. Tot això s'acabà quan vaig dir: Jo he de pintar i prou. I em començà la fal·lera de la pintura" (Masats, 2001, p. 12). L'acció de construcció i destrucció també acabarà amb algunes de les seves primeres obres

² Creuer pesat que es va convertir en el vaixell més icònic de la Marina de Guerra espanyola. Va estar al servei del bàndol nacional durant la Guerra Civil.

pictòriques. Ara bé, la decisió que havia pres era ferma, es dedicaria a la pintura malgrat els records turbulents de la guerra tot just acabada i la repressió i la precarietat més absolutes de la postguerra.

El primer estudi d'Abelló va ser el galliner de casa seva. Un espai literalment pres a les gallines, mitjançant la separació creada amb taulons i fustes. Tan aviat com el fantasma de la guerra va començar a transformar les vides de la gent, aquell improvisat estudi es va convertir en el millor dels refugis. En paraules del mateix Abelló recollides a Masats (2001):

Vam anar tres anys a la deriva. La guerra ens va fer fora del col·legi. Teníem tretze, catorze anys (...) (p. 64). Amb catorze anys, no entenia la guerra, si és que es pot entendre mai una guerra. Bons i dolents? Era massa simple, classificar-ho així. I per un nen que es feia gran massa de pressa, resultava complicat (p. 13).

Els mateixos esdeveniments del final de la guerra³ portaran el jove Abelló a ser vigilant de la fàbrica tèxtil de Can Fàbregas:

Van reclutar joves per fer-hi de guardians, entre els que no tenien edat per anar a la guerra. Em van donar un mosquetó i em nomenaren vigilant [de la fàbrica]. No sabia ni com es carregava [el mosquetó], i hi vaig fer guàrdia una bona temporada (Masats, 2001, p. 17).

En aquells primers anys de la postguerra, Abelló ja havia aconseguit el seu refugi personal però ara el problema era disposar dels materials més bàsics per poder desenvolupar la seva creació artística. En aquest context complicat, marcat per les carències i les necessitats, el jove pintor aprofita tot allò que té al seu abast. Ell mateix es construeix els bastidors dels quadres amb trossos de fusta, i s'encarrega, amb molt d'enginy, de pensar quins materials emprarà com a matèria pictòrica. Els sacs, que a casa seva utilitzaven per cobrir les gàbies dels conills, esdevindran les improvisades teles.

Un dels exemples pictòrics més interessants d'aquesta complicada etapa és *Autoretrat*. El pintor es representa dret, lleugerament de perfil i mira fixament a l'espectador. Amb la mà dreta subjecta un pinzell. Davant seu trobem una caixa de pintures i, al fons, intuïm la silueta d'un cavallet amb una tela. Té un cromatisme contingut, en el qual hi predominen els colors marronosos. En aquests anys, iconogràficament, els paisatges del seu entorn i els retrats de familiars són els temes que predominen en les seves obres mitjançant l'ús de colors grisos i marrons que determinen un gust per la intimitat i una profunda espiritualitat. No obstant això, l'obra planteja una certa problemàtica pel que fa a la cronologia. La inscripció de l'anvers és de 1945, però el revers està datat entre 1939 i 1940. Tot i

³ Ens referim al segon bombardeig de Mollet, el del 25 de gener de 1939, que va provocar víctimes i danys materials en molts edificis del carrer de Berenguer III, entre ells la fàbrica tèxtil de Can Fàbregas. L'afectació del recinte de la fàbrica va fer que s'hi pogués accedir des del carrer.

això, la tipografia del revers sembla molt nova, posterior segurament a la data de la realització del quadre. De fet, en aquesta època tan primerenca en la qual ens situem, Abelló no solia deixar inscripcions en el revers de les obres, cosa que fa més factible la datació de 1945. Sigui com vulgui, és precisament el 1945 quan l'artista crea una exposició al seu poble, sota el patrocini de l'Ajuntament, en la qual presenta trenta-set obres entre paisatges, retrats i bodegons.

Potser el tret més significatiu d'*Autoretrat* és la mateixa temàtica. Enfront de les dificultats, l'obra és el resultat de la voluntat d'Abelló de reivindicar-se a si mateix com a artista, en un moment en el qual, en les seves pròpies paraules: “des del punt de vista de la gent de l'època, un artista era la creu de la família” (Masats, 2001, p. 73). Aquest esquema de retrat és molt present en la història de l'art occidental des de l'època moderna. S'utilitza per reivindicar la posició artística del representat, mostrant-se com a tal. Abelló deixa constància de la lògica preocupació que tenien els seus pares enfront de la seva voluntat de dedicar-se a la pintura en un context marcat per la més estricta supervivència:

Mentrestant, hi havia gent que deia als meus pares: “El vostre fill ha fet un quadre de primavera”, i ells n'estaven prou contents. Els pares no em lloaven, però tampoc no m'anaven en contra. Se'ls escapava el que jo feia. No m'acabaven de seguir (Masats, 2001, p. 8).

Tot i això, “els pares ho entenen, que pintés, convençuts del meu

èxit. A la seva manera, el van intuir o es van resignar al fet que provés fortuna” (Masats, 2001, p. 73).

En aquesta mateixa atmosfera, podem situar *Retrat del meu pare*, datat l'any 1945 i realitzat també sobre tela de sac, amb unes característiques tècniques molt similars a *Autoretrat*. També d'aquesta etapa, o fins i tot potser una mica anterior, és *Teresa Pi Cariteu, la meua besàvia*. Tot i aquest títol, Voltes (1974) considera que es tractaria de la representació de la seva àvia; qui, amb el mateix nom, encaixaria millor en la cronologia de la peça.

Serà també durant aquests anys de postguerra quan Abelló començà a sortir a pintar a *plein air* amb

Figura 1. *Retrat del meu pare*. Font: Fundació Municipal Joan Abelló

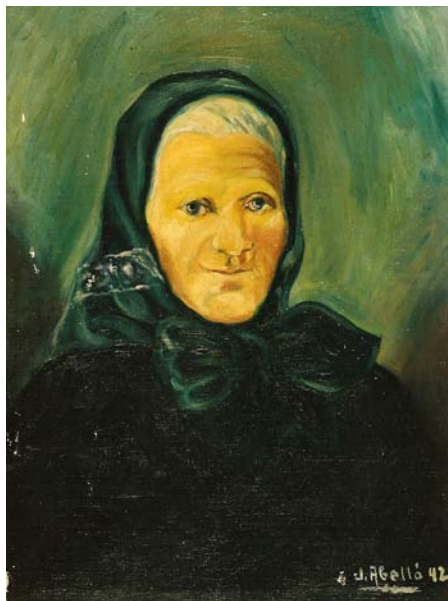

Figura 2. Teresa Pi Cariteu, la meva besàvia. Font: Fundació Municipal Joan Abelló

els seus amics molletans Castellsagués i Rosés, d'on resultaran unes obres que, segons el mateix Abelló, acusen la influència evident de Joaquim Mir, el primer referent pictòric del pintor. És una etapa en la qual sorgeix una paleta cromàtica més viva, colorista i lluminosa, amb algunes tendències impressionistes fruit del seu jove esperit creador, que, ara amb més llibertat, treballa en la recerca d'una personalitat artística que encara està per definir. Una mostra clara és el *Carrer de la Gavineta*,⁴ on Abelló presenta aquest carrer avui desaparegut⁵ i la seva gent. La composició, vertical, disposa d'una perspectiva molt clara basada en un punt de fuga situat al centre de la composició, una mica

cap al costat esquerre, en el qual Abelló representa un paisatge molt esquematitzat i difús, emmarcat per la representació d'un conjunt de quatre arbres que, sense fulles, centren encara més l'escena i guien la mirada de l'espectador cap a aquest fons. Pel que fa al cantó dret, Abelló hi situa la representació en fila d'un conjunt de cases iguals, a primer terme de les quals representa un conjunt d'estrís i materials del camp, amb alguns apunts de vegetació. Les cases, que presenten una simetria i una formalitat molt correctes, mostren en algunes de les portes la representació de figures humanes, que, a part de donar vida i dinamisme a l'escena, la transformen en costumista: l'obra és un reflex de la vida del poble, una escena anecdòtica que representa l'entorn més pròxim del jove pintor. Tam-

199

Figura 3. Carrer de la Gavineta. Font: Fundació Municipal Joan Abelló

⁴ D'acord amb la inscripció del revers del quadre, el pintor el titula: carrer de la Gavineta. Ara bé el topònim correcte és Ganiveta. Es tracta, doncs, d'un error per similitud fonètica.

⁵ Es trobava on avui hi ha la plaça del mateix nom.

bé, a la banda esquerra, Abelló situa la representació, en primer terme, d'un conjunt de nens fent algun tipus de joc seguit d'una casa més simple i primitiva que les del cantó dret. Tot plegat, coronat per un cel amb núvols en una peça que, cromàticament, presenta un clar domini de tons ocres, groguencs i marronosos, que provoquen una escena molt clara i homogènia.

Encara que amb una atmosfera molt diferent, aquesta obra és també testimoni del Mollet d'aquells anys. Hi ha més color, sembla ha-

ver-hi més vida, però representa també altres intimitats, altres històries, que, imaginades o reals, han quedat permanentment gravades en aquest instant a partir de la pinzellada d'Abelló. Són persones anònimes, són històries que no s'arribaran a escriure mai, però que han quedat immortalitzades per sempre per un artista que, tot i aquest context, en les seves mateixes paraules, va tenir una joventut normal, "si deixem de banda la rauxa d'artista que em consumia" (Masats, 2001, p. 8).

Bibliografia

Bentz, J. (2004). *Abelló en Madrid*. Fundació Municipal Joan Abelló i Ayuntamiento de Madrid.

Masats, J. (2001). *Les arrels d'Abelló*. Mediterrània.
Voltes, P. (1974). *Abelló*. Publicaciones Reunidas.

**Centre
d'Estudis
Molletans**

Ajuntament de
Mollet del Vallès

Abelló
ANY ABELLÓ

